0374_05_ELENH TELIKO 4/11/2005 10:42

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Νικόλαος Δεσύπρης **Δημήτριος Παπαγεωργάκης**
Χρήστος Ράμμος **Κωνσταντίνα Τσενέ**

Δραματική Ποίηση
Ευριπίδη *Ελένη*

Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Δραματική Ποίηση Ευριπίδη *Ελένη*

ΕΡΓΟ ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΟΥΜΕΝΟ 75% ΑΠΟ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΚΑΙ 25% ΑΠΟ ΕΘΝΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ

ISBN 960-06-1936-0

Δραματική Ποίηση

Ευριπίδη *Ελένη*

Μετάφραση: Τάσος Ρούσσος

Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ	**Νικόλαος Δεσύπρης**, *Φιλόλογος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης* **Δημήτριος Παπαγεωργάκης**, *Φιλόλογος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης* **Χρήστος Ράμμος**, *Φιλόλογος, Καθηγητής Β/θμιας Εκπαίδευσης* **Κωνσταντίνα Τσενέ**, *Φιλόλογος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης*
ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ	**Κυριακή Γουδέλη,** *Επίκουρη Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Πατρών* **Αιμιλία Βλαχογιάννη,** *Σχολικός Σύμβουλος* **Αλεξάνδρα Μυλωνά,** *Φιλόλογος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης*
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	**Δέσποινα Μπαλιάμη**, *Φιλόλογος*
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ	**Χρυσούλα Βέικου,** *Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ	**Δέσποινα Μωραΐτου,** *Φιλόλογος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης*
ΕΞΩΦΥΛΛΟ	*Θεατρική μάσκα* (αφίσα του Εθνικού Θεάτρου, Επιδαύρια 1982)
ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ	ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Στη συγγραφή του πρώτου μέρους (1/3) έλαβε μέρος και
ο Βασίλειος Τσάφος, Πάρεδρος ε.θ. του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Γ' Κ.Π.Σ. / **ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ** / **Ενέργεια 2.2.1** / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:
«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ.
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτές Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου
Γεώργιος Κ. Παληός
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Νικόλαος Δεσύπρης **Δημήτριος Παπαγεωργάκης**
Χρήστος Ράμμος **Κωνσταντίνα Τσενέ**

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Δραματική Ποίηση
Ευριπίδη *Ελένη*

Μετάφραση: Τάσος Ρούσσος

Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα φώτα του θεάτρου ανάβουν. Οι θεατές παίρνουν τις θέσεις τους. Σιγοκουβεντιάζουν και περιμένουν. Πρώτο, δεύτερο, τρίτο κουδούνι, σβήνουν τα φώτα. Αρχίζει η παράσταση. Τη στιγμή αυτή κανείς μάλλον θεατής δεν αναρωτιέται πόσο μακρινές είναι οι ρίζες της παράστασης που ξετυλίγεται μπροστά στα μάτια του.

Αθήνα... 2.500 περίπου χρόνια πριν... Άνοιξη του 412 π.Χ. Το λιμάνι του Πειραιά, παρά τον πόλεμο, είναι γεμάτο ζωή. Πλήθος ανθρώπων από διάφορες περιοχές καταφθάνει στην Αθήνα. Έχουν αρχίσει, όπως κάθε χρόνο, τα Μεγάλα Διονύσια, η λαμπρή γιορτή προς τιμή του θεού του κρασιού, του Διονύσου. Μια ανάσα χαράς για την πόλη, που ζει εδώ και 19 χρόνια τον Πελοποννησιακό πόλεμο, έναν πόλεμο που δε φαίνεται να έχει τελειωμό. Οι Αθηναίοι ακόμη δεν μπορούν να πιστέψουν ότι η πανίσχυρη στρατιά τους νικήθηκε τελικά στη Σικελία. Αναρωτιούνται τι έφταιξε και ανησυχούν για το μέλλον, ένα μέλλον που μοιάζει ζοφερό. Οι Σπαρτιάτες έχουν καταλάβει τη Δεκέλεια και απειλούν την Αττική.

Κι όμως οι Αθηναίοι θα τιμήσουν και πάλι τη γιορτή τους. Με τις πρώτες ακτίνες του ήλιου οι δρόμοι γεμίζουν. Ξημερώνει η μέρα που αρχίζουν οι δραματικοί αγώνες. Χιλιάδες θεατές κατευθύνονται προς το θέατρο του Διονύσου, κάτω από την Ακρόπολη. Ανάμεσά τους ένας έφηβος με τον πατέρα του. Ντυμένοι με κομψά ρούχα και με στεφάνια στα μαλλιά ανηφορίζουν κι αυτοί. Δείχνουν να λογομαχούν. Ο έφηβος ανυπομονεί να δει την παράσταση. Ο πατέρας του όμως δε συμμερίζεται την αδημονία του.

– Ο Ευριπίδης... Μα τι έχετε πάθει εσείς οι νέοι και σας αρέσει ο Ευριπίδης;, τον ρωτάει μάλλον περιπαικτικά. Εμένα ποτέ δε με ενθουσίασε.
– Δεν έχεις δίκιο. Είναι μεγάλο ταλέντο.
– Σαν να ακούς τους σοφιστές.., λέει ο πατέρας. Τα έργα του είναι γεμάτα από τις ιδέες τους. Οι σοφιστές βάλανε κι αυτοί το χεράκι τους για την κατρακύλα της πόλης μας. Κάποτε υπήρχε σεβασμός στους μεγαλύτερους, στους άρχοντες, στις παλιές και μεγάλες οικογένειες. Κι ήρθαν αυτοί...
– Και μας ξύπνησαν, τον διακόπτει απότομα ο γιος.
– Μας έδειξαν ότι πρέπει να εμπιστευόμαστε τη λογική μας· ότι όλοι, φτωχοί και πλούσιοι, μπορούν να διοικήσουν την πόλη μας, συμπληρώνει ένας που έτυχε να περπατά δίπλα τους.
– Ότι δίκιο και άδικο είναι έννοιες σχετικές, τον προλαβαίνει ο πατέρας, ότι για τίποτε δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι.
– Μα δεν είναι όλα αβέβαια;, αναρωτιέται ο νέος.

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Στην **Αθήνα** το 412 π.Χ., τη χρονιά που παίχτηκε η *Ελένη*, η κατάσταση ήταν πολύ δύσκολη. Από το 431 π.Χ. η πόλη βρισκόταν σε **πόλεμο με τη Σπάρτη**, το γνωστό **Πελοποννησιακό πόλεμο**, με μικρά διαστήματα ειρήνης. Η μεγάλη στρατιά, που είχε στείλει στη **Σικελία**, είχε καταστραφεί το 413 π.Χ. και πολλοί Αθηναίοι στρατιώτες είχαν σκοτωθεί ή αιχμαλωτιστεί. Ο εμπνευστής της εκστρατείας, ο **Αλκιβιάδης**, κατηγορούμενος για ιεροσυλία, είχε καταφύγει στους Σπαρτιάτες και τους είχε συμβουλέψει να καταλάβουν τη Δεκέλεια στην Αττική. Οι Σπαρτιάτες πράγματι οχύρωσαν τη Δεκέλεια, με αποτέλεσμα οι Αθηναίοι να ζουν υπό διαρκή απειλή. Το μέλλον φαινόταν δυσοίωνο.

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΛΙΜΑ

Οι παλιές αξίες είχαν κλονιστεί και σ' αυτό δεν είχε συντελέσει μόνο ο μακροχρόνιος Πελοποννησιακός πόλεμος αλλά και το **πνευματικό κίνημα των σοφιστών**. Οι σοφιστές, άνθρωποι σοφοί με πρωτότυπη σκέψη, είχαν συρρεύσει από παντού στην Αθήνα, το πνευματικό κέντρο της εποχής αυτής· με τη διδασκαλία τους **είχαν αμφισβητήσει τις παραδοσιακές αξίες**. Οι σοφιστές έθεταν **ερωτήματα** όπως:

- *Υπάρχει μία και μόνη αλήθεια, μία πραγματικότητα;*
- *Μπορούμε να τη γνωρίσουμε;*
- *Μπορεί να υπάρξει ένας ηθικός κώδικας αποδεκτός από όλους;*

Τέτοιες όμως σκέψεις έκαναν πολλούς να θεωρήσουν τους σοφιστές υπεύθυνους για την παρακμή της πόλης. Κοντά στις ιδέες των σοφιστών βρίσκεται και **ο Ευριπίδης**: στις τραγωδίες του διατυπώνονται συχνά σκέψεις που απηχούν σοφιστικές αντιλήψεις.

– Και το χειρότερο, λένε ότι δεν υπάρχουν θεοί, συνεχίζει απτόητος ο πατέρας. Αυτά δε μας τα λες όμως ε;
– Όπως πάντα υπερβάλλεις, διαμαρτύρεται ο νεαρός. Μερικοί το παράκαναν, όχι όμως και όλοι.
– Καλά...καλά, μουρμουρίζει ο πατέρας κουνώντας συγκαταβατικά το κεφάλι του. Και τι το σπουδαίο έχει η Ελένη του Ευριπίδη σου που θα δούμε σήμερα;
– Είναι μια άλλη, μια καινούρια Ελένη. Διαφορετική από αυτήν που ξέρουμε από τον Όμηρο. Η Ελένη του Ευριπίδη δεν ερωτεύτηκε ποτέ τον Πάρη, δεν άφησε ποτέ τον άντρα της, δεν πήγε ποτέ στην Τροία, σπεύδει να του εξηγήσει ο γιος του.
– Κάτι μου θυμίζει αυτή η ιστορία. Α ναι... την *Παλινωδία* του Στησίχορου.
– Ακριβώς. Στην Τροία στείλανε οι θεοί ένα είδωλο της Ελένης, ενώ η ίδια βρέθηκε στην Αίγυπτο, στον Πρωτέα, του εξηγεί ο νεαρός και αρχίζει να του λέει με ενθουσιασμό όσα άκουσε την προηγούμενη μέρα στον προάγωνα. ... Η Ελένη λοιπόν είναι στην Αίγυπτο, ο Πρωτέας όμως πεθαίνει κι ο γιος του, ο Θεοκλύμενος, θέλει να την πάρει γυναίκα του, αυτή όμως αντιστέκεται...
– Η Ελένη αντιστέκεται! τον κόβει έκπληκτος ο πατέρας του. Πιστή στον άντρα της! Αυτό πράγματι είναι κάτι καινούριο. Παράξενη υπόθεση! Σαν κωμωδία μου μοιάζει.

Πατέρας και γιος φτάνουν στην είσοδο του θεάτρου συζητώντας. Μπαίνουν στο θέατρο και αναζητούν μια καλή θέση. Δεν είναι κι εύκολο. Αρκετοί είναι οι θεατές που ήρθαν νύχτα, πριν ακόμη ξημερώσει, για να πιάσουν θέση. Και τώρα περιμένουν... Συνωστισμός, θόρυβος, καβγαδάκια, σπρωξίματα αλλά και ευθυμία.

Οι θεατές έχουν πια πάρει τις θέσεις τους. Ανυπομονούν να δουν αυτή την «καινούρια» Ελένη του Ευριπίδη. Αναρωτιούνται αν θα τους αρέσει, αν θα αγγίξει τις ανησυχίες και τους προβληματισμούς τους. Το έργο αναφέρεται στον Τρωικό πόλεμο. Τι θα πει όμως για το δικό τους πόλεμο; Κάποια λόγια παρηγοριάς; Ο Ευριπίδης ήταν αυτός που με τις *Τρωάδες* τούς είχε προειδοποιήσει λίγα χρόνια πριν για τα δεινά του πολέμου. Τώρα;

Στο σκηνικό χώρο όλα φαίνονται ήρεμα. Πίσω όμως από το σκηνικό οικοδόμημα η ένταση είναι ολοφάνερη. Ρυθμίζονται και οι τελευταίες λεπτομέρειες. Οι υποκριτές φορούν τη σκευή τους, βάζουν στη σειρά τα κοστούμια τους, ακουμπούν με προσοχή τα προσωπεία τους, περνούν για μια τελευταία φορά τα λόγια τους. Οι πολίτες που υποδύονται τις γυναίκες του Χορού κάνουν κάποιες ακόμη δοκιμές. Ο ποιητής και σκηνοθέτης της παράστασης δίνει τις τελευταίες συμβουλές.

Ανέτειλε πια για τα καλά. Εμφανίζεται ο κήρυκας, για να αναγγείλει...
– Σσς! Θα αρχίσει η θυσία, λέει ο πατέρας με αυστηρό ύφος. Ώρα προσευχής τώρα! Ας σηκωθούμε να προσευχηθούμε στο Διόνυσο. Και πρόσεξε τα μαξιλαράκια μας και το καλάθι με τα φαγητά και το κρασί!
– Σσς! Ησυχία! Η θυσία αρχίζει, φωνάζουν κάποιοι.

Τα μουρμουρητά σταματούν. Ησυχία...

Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΚΑΙ Η «ΚΑΙΝΗ» ΕΛΕΝΗ ΤΟΥ ΕΥΡΙΠΙΔΗ

Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα αμφισβήτησης γράφει ο Ευριπίδης την *Ελένη*. Σύμφωνα με την **παράδοση** η Ελένη, η γυναίκα του Μενέλαου, του βασιλιά της Σπάρτης, ήταν περίφημη για την ομορφιά της. Ο Πάρης, ο γιος του βασιλιά της Τροίας Πρίαμου, με τη βοήθεια της Αφροδίτης, την απήγαγε και την οδήγησε στην Τροία. Οι Έλληνες με επικεφαλής τον Αγαμέμνονα και το Μενέλαο εκστράτευσαν εναντίον της Τροίας και έπειτα από ένα δεκαετή πόλεμο κατέλαβαν την πόλη. Η Ελένη ταυτίστηκε με τον καταστροφικό πόλεμο και παρουσιάζεται συχνά ως υπαίτια για το θάνατο πολλών ανθρώπων.

Υπήρχε όμως και μια **άλλη παράδοση** λιγότερο γνωστή. Ο **Στησίχορος**, για παράδειγμα, ο λυρικός ποιητής, παρουσίασε μια άλλη εκδοχή στο ποίημά του *Παλινωδία* : η Ελένη δεν πήγε ποτέ στην Τροία με τον Πάρη· οι θεοί την πήγαν στην Αίγυπτο, ενώ στη θέση της έπλασαν ένα είδωλο, που ο Πάρης απήγαγε νομίζοντας ότι είναι η Ελένη. Οι Έλληνες λοιπόν και οι Τρώες πολεμούσαν για δέκα χρόνια όχι για την πραγματική Ελένη, αλλά για το είδωλό της.

Το μύθο αυτόν αξιοποιεί και ο **Ευριπίδης** στην τραγωδία του *Ελένη*.

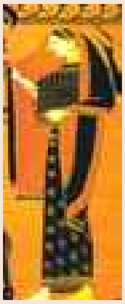

Ελένη, λεπτομέρεια από παράσταση μελανόμορφου κρατήρα (6ος αι. π.Χ.)

Η ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ *ΕΛΕΝΗΣ*

Από την τριλογία του Ευριπίδη, που παρουσιάστηκε στα Διονύσια την άνοιξη του 412 π.Χ., μόνο η *Ελένη* σώθηκε. Πώς να κρίθηκε άραγε;

Το θέατρο του Διονύσου

Αιώνες μετά...Σουρουπώνει...Ένας δεκαπεντάχρονος νέος ανηφορίζει προς το θέατρο της Επιδαύρου. Θα παρακολουθήσει για πρώτη φορά παράσταση τραγωδίας. Την Ελένη *του Ευριπίδη. Πώς θα είναι άραγε; Για το θέατρο γενικά ξέρει λίγα πράγματα. Κυρίως από παραστάσεις παιδικού θεάτρου. Για την Ελένη κάτι ξέρει από τη μυθολογία και τα έπη του Ομήρου. Τον Ευριπίδη; Ακουστά τον έχει.*

Γύρω του άντρες και γυναίκες, Έλληνες και ξένοι. Χιλιάδες χρόνια μετά έχουν έρθει και αυτοί να δουν το ίδιο έργο. Γιατί; Θα μπορέσει άραγε να τους αγγίξει ένα έργο που γράφτηκε πριν από αιώνες; Γιατί άραγε παίζονται ακόμη τραγωδίες και μάλιστα με τέτοια επιτυχία;

Ανεβαίνει κιόλας τα σκαλιά του αρχαίου θεάτρου. Άβολα που του φαίνονται τα καθίσματα! Νιώθει κάπως παράξενα...Τόσους αιώνες τα ίδια καθίσματα! Αλλά πόσο διαφορετικοί οι θεατές! Κάθεται ψηλά, για να βλέπει τα πάντα. Εξάλλου έχει ακούσει τόσο πολλά για την ακουστική του θεάτρου! Ανοίγει το Πρόγραμμα για να πάρει μια πρώτη ιδέα. Σταματάει στη δεύτερη σελίδα...

ΥΠΟΘΕΣΗ

[Ο Ευριπίδης όμως λέει] ότι η πραγματική Ελένη δεν ήρθε καθόλου στην Τροία, αλλά το είδωλό της. Ο Ερμής την άρπαξε σύμφωνα με τη βούληση της Ήρας και την έδωσε στον Πρωτέα, το βασιλιά της Αιγύπτου, για να την προστατεύει. Όταν όμως αυτός πέθανε, ο γιος του ο Θεοκλύμενος προσπαθούσε να την κάνει γυναίκα του κι αυτή κατέφυγε σαν ικέτισσα στον τάφο του Πρωτέα. Παρουσιάζεται λοιπόν σ' αυτήν ο Μενέλαος. Έχει χάσει στη θάλασσα τα πλοία του και προσπαθεί να διασώσει τους λίγους συντρόφους του που κρύβονται σε μια σπηλιά. Αφού λοιπόν ο Μενέλαος και η Ελένη συνεννοήθηκαν μεταξύ τους κι έστησαν ένα δόλιο σχέδιο, εξαπάτησαν το Θεοκλύμενο και μπήκαν οι ίδιοι σε πλοίο, για να κάνουν δήθεν θυσία στη θάλασσα τιμώντας το νεκρό Μενέλαο. Τελικά σώθηκαν και γύρισαν πίσω στην πατρίδα τους. (Απόσπασμα από την «Υπόθεση», όπως έχει παραδοθεί στα χειρόγραφα, μτφρ. Ν. Δεσύπρης)

ΕΛΕΝΗ: ΤΡΑΓΩΔΙΑ;

Όσοι μελέτησαν το έργο αυτό του Ευριπίδη προβληματίστηκαν:

- Κάποιοι είδαν τους βασικούς ήρωες σαν πρόσωπα τραγικά, που συγκρούονται με δυνάμεις υπέρτερες και προσπαθούν να επιβιώσουν. Έτσι θεώρησαν το έργο **τραγωδία**, που έχει πολλές «περιπέτειες» (απότομες αλλαγές) και «αναγνώριση» (μετάβαση από την άγνοια στη γνώση), κινεί τον «έλεο» και το «φόβο» των θεατών και τους οδηγεί στην «κάθαρση».
- Άλλοι πάλι θεώρησαν κάποια στοιχεία του έργου κωμικά, όπως π.χ. την αφέλεια του βασιλιά της Αιγύπτου, του Θεοκλύμενου, και την εξαπάτησή του και μίλησαν για **τραγικωμωδία**.
- Υπήρξαν και κάποιοι μελετητές που μίλησαν για **ρομαντικό δράμα**, δίνοντας έμφαση στην αναγνώριση των δύο χαμένων συζύγων, στους όρκους που δίνουν ο ένας στον άλλο και στην περιπέτεια της απόδρασης.

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ

ΕΛΕΝΗ	Σύζυγος του Μενέλαου
ΤΕΥΚΡΟΣ	Τρωικός ήρωας, αδελφός του Αίαντα του Τελαμώνιου
ΧΟΡΟΣ	Ελληνίδες αιχμάλωτες, ακόλουθες της Ελένης
ΜΕΝΕΛΑΟΣ	Βασιλιάς της Σπάρτης, αδελφός του Αγαμέμνονα
ΓΕΡΟΝΤΙΣΣΑ	Υπηρέτρια στο παλάτι του Θεοκλύμενου
ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ Α΄	Έλληνας σύντροφος του Μενέλαου
ΘΕΟΝΟΗ	Μάντισσα, αδελφή του Θεοκλύμενου
ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΣ	Γιος του Πρωτέα, βασιλιάς της Αιγύπτου
ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ Β΄	Αιγύπτιος ναύτης
ΥΠΗΡΕΤΗΣ	Υπηρέτης της Θεονόης
ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙ	Κάστορας και Πολυδεύκης, αδελφοί της Ελένης

Τα φώτα σβήνουν. Τι θα παρακολουθήσει τελικά; Το Πρόγραμμα τον μπέρδεψε. Αυτός ήρθε για τραγωδία. Απόλυτο σκοτάδι. Απόλυτη ησυχία. Ένας προβολέας ανάβει και εστιάζει στο κέντρο της ορχήστρας... Η παράσταση αρχίζει...

ΠΑΡΑΣΤΑΣΙΟΛΟΓΙΑ

ΘΕΑΤΡΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ	ΕΤΟΣ	ΣΚΗΝΟΘΕΣΙΑ	ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ [Ελένη – Μενέλαος – Θεοκλύμενος]
ΕΘΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ	1962 (και 1963)	Τ. ΜΟΥΖΕΝΙΔΗΣ	Α. ΣΥΝΟΔΙΝΟΥ – Θ. ΚΩΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Γ. ΜΠΙΝΙΑΡΗΣ
ΟΜΙΛΟΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ «ΔΙΟΝΥΣΟΣ»	1963	Γ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ	Κ. ΠΑΠΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΚΗΝΗ ΑΝΝΑΣ ΣΥΝΟΔΙΝΟΥ	1966	Γ. ΘΕΟΔΟΣΙΑΔΗΣ	Α. ΣΥΝΟΔΙΝΟΥ – Θ. ΚΩΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Λ. ΚΑΛΛΕΡΓΗΣ
ΕΘΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ	1977	Α. ΣΟΛΟΜΟΣ	Α. ΣΥΝΟΔΙΝΟΥ – Β. ΚΑΝΑΚΗΣ Γ. ΜΠΙΝΙΑΡΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ «ΘΥΜΕΛΗ» ΕΛΛΗΣ ΒΟΖΙΚΙΑΔΟΥ	1981 (και 1982, 1990)	Π. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ	Ε. ΒΟΖΙΚΙΑΔΟΥ – Κ. ΚΟΣΜΟΠΟΥ-ΠΟΥΛΟΣ (Τ. ΜΠΟΙΚΑΛΑΣ) Β. ΒΟΥΓΙΟΥΚΛΗΣ (Σ. ΜΕΡΓΙΑΝΟΣ)
ΚΡΑΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ	1982 (και 1983, 1985, 1986)	Α. ΒΟΥΤΣΙΝΑΣ	Α. ΛΑΔΙΚΟΥ – Δ. ΚΑΡΕΛΛΗΣ Λ. ΒΑΓΙΑΣ
ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΣΚΗΝΗ	1989	Α. ΜΙΧΟΠΟΥΛΟΣ	Χ. ΜΠΡΑΒΟΥ– Α. ΜΠΟΥΚΑΛΗΣ – Α. ΜΑΥΡΑΚΗΣ
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΥ ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΟΥ	1990	Α. ΜΙΧΟΠΟΥΛΟΣ	Κ. ΣΟΦΙΑΔΟΥ/Κ. ΒΑΡΑΛΕΞΗ/ Ε. ΜΕΤΑΞΑ – Σ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ Φ. ΜΠΟΥΡΜΠΟΣ
ΘΕΑΤΡΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΚΥΠΡΟΥ	1993	Ν. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ	Τ. ΓΑΪΤΑΝΟΠΟΥΛΟΥ
ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΝΟΤΟΥ	1996	Γ. ΧΟΥΒΑΡΔΑΣ	Κ. ΚΑΡΑΜΠΕΤΗ – Λ. ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ Α. ΛΕΜΠΕΣΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΜΦΙΘΕΑΤΡΟ	1999	Σ. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ	Λ. ΤΑΣΟΠΟΥΛΟΥ – Σ. ΜΑΒΙΔΗΣ Κ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΘΕΑΤΡΟΥ «Η ΑΛΛΗ ΠΛΕΥΡΑ»	2004	Α. ΜΙΧΟΠΟΥΛΟΣ	Κ. ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΥ – Π. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΙΔΗΣ – Β. ΜΗΛΙΟΣ

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ, ΑΘΗΝΑΙΟΣ

Γέρασε ανάμεσα στη φωτιά της Τροίας
και στα λατομεία της Σικελίας.

Του άρεσαν οι σπηλιές στην αμμουδιά κι οι ζωγραφιές της θάλασσας.
Είδε τις φλέβες των ανθρώπων
σαν ένα δίχτυ θεών, όπου μας πιάνουν σαν τ' αγρίμια·
προσπάθησε να το τρυπήσει.
Ήταν στρυφνός, οι φίλοι του ήταν λίγοι·
ήρθε ο καιρός και τον σπαράξαν τα σκυλιά.

Γ. Σεφέρης, «Ημερολόγιο Καταστρώματος, Γ»

(Από το Γ. Σεφέρης, *Ποιήματα*, Ίκαρος)

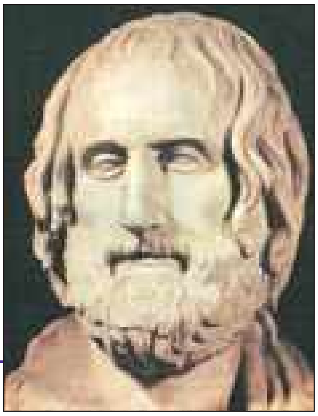

Ευριπίδης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

στ. 1-191

Η Ελένη και το είδωλό της

«Καὶ δοκεῖ μ᾽ ἔχειν, κενὴν δόκησιν, οὐκ ἔχων»
(στ. 35-36, μτφρ. στ. 42-43)

ΠΛΟΚΗ

- Η προϊστορία της δράσης
- Το παρόν της Ελένης
- Ο ερχομός του Τεύκρου
- Τα νέα από την Ελλάδα και την Τροία

ΘΕΜΑΤΑ

- Η «καινή» Ελένη του Ευριπίδη
- Η τραγική θέση των ηρώων
- Το «είναι» και το «φαίνεσθαι»
- Οι νικητές: θύματα του πολέμου

Θέατρο
Θεατές
Υποκριτής

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	
1η ΣΚΗΝΗ 1-82	2η ΣΚΗΝΗ 83-191
Ελένη	Τεύκρος – Ελένη

«Καὶ δοκεῖ μ' ἔχειν, κενὴν δόκησιν, οὐκ ἔχων»

1η ΣΚΗΝΗ (στ. 1-82)

ΕΛΕΝΗ

Να ο Νείλος[1] με τις όμορφες νεράιδες,
που αυτός κι όχι βροχή του Δία μουσκεύει
τους κάμπους της Αιγύπτου, όταν τα χιόνια
λιώνουν.[2] Εδώ βασίλευε ο Πρωτέας[3]
της χώρας κυβερνήτης, όσο ζούσε,
στο νησί Φάρο[4] κατοικώντας. Πήρε
γυναίκα μια Νηρηίδα[5], την Ψαμάθη,
που άντρα τον Αιακό πρωτύτερα είχε.
Μες στα παλάτια αυτά γεννάει δύο τέκνα,
το Θεοκλύμενο, γιατί σεβόταν
στη ζωή του τους θεούς,[6] κι ένα κορίτσι
ευγενικό, καμάρι της μητέρας,
που Ειδώ[7] την έλεγαν, μικρή όταν ήταν·
στην ώρα όμως σαν έφτασε για γάμο,
την είπαν Θεονόη,[8] γιατί τα θεία,
μελλούμενα και τωρινά, τα ήξερε όλα·
μια τέτοια έλαβε χάρη απ' το Νηρέα
τον πρόγονό της. Ο δικός μου τόπος
η ξακουστή 'ναι Σπάρτη και πατέρας
ο Τυνδάρεως· μια φήμη ωστόσο λέει
πως παίρνοντας ο Δίας θωριά κύκνου,
πέταξε προς τη μάνα μου, τη Λήδα,
κάποιον αϊτό για να ξεφύγει τάχα,
κι έτσι μαζί της δολερά έχει σμίξει,
αν είναι αλήθεια.[9] Ελένη τ' όνομά μου.[10]

Ο Τοπος και οι Ανθρωποι

- *Πού βρίσκεται η Ελένη;*
- *Ποιοι είναι οι άρχοντες του τόπου;*

Η Ταυτοτητα της Ηρωιδας

- *Ποια είναι η καταγωγή της;*

Σχολια

1. Η σύνδεση μιας χώρας, μιας περιοχής, μιας πόλης με το ποτάμι της είναι τυπική έκφραση στην τραγωδία. Για παράδειγμα: Τροία-Σκάμανδρος ή Σιμόεις, Σπάρτη-Ευρώτας. Έτσι κι εδώ η Αίγυπτος συνδέεται με το Νείλο.
2. Ο Ευριπίδης ακολουθεί τη θεωρία του φιλόσοφου Αναξαγόρα, ότι οι πλημμύρες του Νείλου οφείλονται στην τήξη του χιονιού στα βουνά, νότια της Αιγύπτου, το καλοκαίρι.
3. Στον Όμηρο ο Πρωτέας ήταν θαλάσσια θεότητα. Ο Ευριπίδης όμως τροποποιεί στο σημείο αυτό το μύθο και τον παρουσιάζει ως θνητό βασιλιά.
4. Η *Φάρος* είναι ένα νησί που βρίσκεται κοντά στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου.
5. *Νηρηίδες*: θεότητες της θάλασσας. Πατέρας τους ήταν ο Νηρέας, θεός με μαντικές ικανότητες.
6. *Θεοκλύμενος* = αυτός που σέβεται στη ζωή του τους θεούς (σύμφωνα με την ετυμολογία της λέξης: *θεὸς* + *κλύω* = ακούω) ή αυτός που έγινε ονομαστός από θεϊκή εύνοια (σύμφωνα με την ετυμολογία: *θεὸς* + *κλύμενος* = διάσημος). Υποστηρίζεται από κάποιους μελετητές ότι η φράση *γιατί σεβόταν στη ζωή του τους θεούς* δεν υπήρχε στο κείμενο του Ευριπίδη, αφού η συμπεριφορά του Θεοκλύμενου δε συμφωνεί με το περιεχόμενο της φράσης αυτής. Ίσως να την παρενέβαλε κάποιος ηθοποιός.
7. Είναι το χαϊδευτικό όνομα της *Ειδοθέας*. Ειδοθέα σημαίνει είτε αυτή που έχει τη μορφή μιας θεάς (στα αρχαία *εἶδος* = μορφή), άρα και την ομορφιά της, είτε αυτή που γνωρίζει τα θεϊκά πράγματα (*ἡ τὰ θεῖα εἰδυῖα*).
8. *Θεονόη* (*θεὸς* + *νοῦς*) = αυτή που καταλαβαίνει τα θεία.
9. Η Ελένη, και μέσα από τα λόγια της ο Ευριπίδης, αμφισβητεί τη μυθολογική παράδοση σχετικά με την καταγωγή της.
10. Υπάρχουν διαφορετικές εκδοχές για την προέλευση του ονόματος Ελένη. Δύο από αυτές είναι: α) από τη ρίζα *ελ* – του ρήματος *αἱρῶ* = κυριεύω, καταστρέφω, β) από το ουσιαστικό *ἑλένη* ή *ἑλάνη* = λαμπάδα, οπότε το Ελένη θα σήμαινε φως, λάμψη.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Πριν από την παράσταση

Η παράσταση αρχίζει

Η παράσταση αρχίζει... Οι Αθηναίοι έχουν ανηφορίσει στο θέατρο του Διονύσου, για να παρακολουθήσουν την Ελένη *του Ευριπίδη. Περιμένουν γεμάτοι προσμονή. Η φήμη που απλώθηκε στην πόλη από όλους όσοι παρακολούθησαν τον προάγωνα* είναι πως θα βρεθούν μπροστά σε μια διαφορετική Ελένη.*

Το μουρμουρητό καταλαγιάζει...

- Μια γυναίκα εμφανίζεται μόνη της σε έναν άγνωστο για μας τόπο. Ως θεατές χρειαζόμαστε στοιχεία, για να αναγνωρίσουμε την ηρωίδα, να καταλάβουμε πού βρίσκεται και τι της συμβαίνει. Ποια είναι αυτά τα στοιχεία; Από πού τα αντλούμε;

Η Ελένη (Τζένη Γαϊτανοπούλου, Θεατρικός Οργανισμός Κύπρου, 1993, σκην. Ν. Χαραλάμπους)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Βρισκόμαστε στο πρώτο μέρος του Προλόγου. Ο Πρόλογος * αποτελεί ένα, το πρώτο, από τα *κατὰ ποσὸν* μέρη* της τραγωδίας και εισάγει το θεατή στο έργο.
  - Ας διερευνήσουμε τη λειτουργία του ως προς την ενημέρωση του θεατή για: α) την προϊστορία της δράσης, β) τον τόπο, γ) τα πρόσωπα.
- Αξίζει να σταθούμε σε δύο από τα πρόσωπα, στα οποία αναφέρεται η ηρωίδα: το Θεοκλύμενο και τη Θεονόη. Τα δύο παιδιά του Πρωτέα, ο Θεοκλύμενος και η Θεονόη, είναι επινοήσεις του Ευριπίδη. Ο ποιητής διαχειρίζεται τη μυθική παράδοση όπως τον εξυπηρετεί καλύτερα στην κατασκευή της δικής του «ιστορίας».
  - Ποιες προσδοκίες σού δημιουργούνται για τη δράση αυτών των ηρώων στο δράμα, με βάση και την ετυμολογία των ονομάτων τους;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Ο ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΕΝΟΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΘΕΑΤΡΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ

Με το άνοιγμα της αυλαίας, βρίσκονται στη σκηνή η Μήδεια κι η Παραμάνα ακουμπισμένες καταγής, μπροστά σε μια χειράμαξα-σπίτι. Από μακριά, ανεπαίσθητες μουσικές και τραγούδια. Κι οι δυο τους ακούνε.

ΜΗΔ. Την ακούς;
ΠΑΡ. Ποια;
ΜΗΔ. Την ευτυχία. Αλητεύει.
ΠΑΡ. Τραγουδάνε στο χωριό. Μπορεί να 'χουνε γιορτή στα σπίτια τους, σήμερα.
ΜΗΔ. Μισώ τις γιορτές τους. Μισώ τη χαρά τους.
ΠΑΡ. Δεν είμαστ' από δω. (Μικρή σιγή) Στα δικά μας τα μέρη, γιορτάζουμε νωρίτερα. [...] Τι όμορφα που είν' τα παλικάρια της Κολχίδας όταν παλεύουν!
ΜΗΔ. Σώπα. [...]
ΠΑΡ. Α! εγώ είμαι γριά κι είναι πολύ μακρύς ο δρόμος... Γιατί; Γιατί φύγαμε, Μήδεια;
ΜΗΔ. (Κραυγάζει) Φύγαμε, γιατί αγαπούσα τον Ιάσονα, γιατί για χάρη του έκλεψα τον πατέρα μου, γιατί για χάρη του σκότωσα τον αδερφό μου! Σώπα καλή γυναίκα, σώπα! Νομίζεις πως είν' ωραίο να λέμε πάντα τα ίδια;
ΠΑΡ. Ζούσες σ' ένα ολόχρυσο παλάτι και τώρα καθόμαστ' εδώ, γερμένες στο χώμα σα δυο ζητιάνες, μπρος σ' αυτή τη φωτιά που σβήνει διαρκώς.

Ζ. Ανούιγ, *Μήδεια* (μτφρ. Φ. Κονδύλης)

(Από το Ζ. Ανούιγ, *Μήδεια – Ιεζάβελ*, Βιβλιοπωλείον «Δωδώνη»)

* Οι λέξεις με το σύμβολο αυτό (*) επεξηγούνται και στο Λεξικό Όρων της Αρχαίας Ελληνικής Τραγωδίας (σσ. 142-144).

Τα βάσανά μου θα σας ιστορήσω.
Οι τρεις θεές, η Κύπριδα[11] κι η Ήρα
κι η Αθηνά, του Δία η θυγατέρα,
σε μια βραχοσπηλιά πήγαν της Ίδης[12]
την πιο όμορφη να κρίνει ο Πάρης. Όμως
την ομορφιά μου τάζοντάς του[13] η Κύπρη
–αν όμορφο λογιέται[14] ό,τι σου φέρνει
τη δυστυχία– και ταίρι του πως θα 'μαι,
κερδίζει το βραβείο. Και της Ίδης
αφήνοντας τις στάνες φτάνει ο Πάρης
γοργά στη Σπάρτη, για να με κερδίσει.
Οργίστηκ' η Ήρα που έτσι τη νικήσαν
κι εμπόδισε το γάμο μου μ' εκείνον.
Στου Πρίαμου το γιο δε δίνει εμένα,
παρά το είδωλό μου, φτιάχνοντάς το
σαν πλάσμα ζωντανό από τον αιθέρα
κι αυτός θαρρεί πως μ' έχει –κούφια ιδέα–[15]
ενώ δε μ' έχει καν. Έπειτα οι γνώμες
του Δία[16] στα πάθη αυτά σωριάσαν κι άλλα·
γιατί σήκωσε πόλεμο αναμέσο
στη χώρα των Ελλήνων και στους δόλιους
τους Τρωαδίτες, για να ξαλαφρώσει
τη μάνα γη απ' το πλήθος των ανθρώπων
κι ο πιο μεγάλος άντρας της Ελλάδας[17]
να γίνει ξακουστός.[18] Εγώ βραβείο
παλικαριάς στους Έλληνες και Τρώες
ποτέ δεν ήμουν, ήταν τ' όνομά μου.
Με πήρε στις πτυχές ο Ερμής του αιθέρα
και σκεπασμένη σε θαμπή νεφέλη
–δε μ' άφησε χωρίς φροντίδα ο Δίας–
μ' έφερε στου Πρωτέα εδώ τα σπίτια,
κρίνοντας πως αυτός απ' όλους ήταν
πιο γνωστικός κι αγνό το γάμο μου έτσι
για το Μενέλαο θα κρατούσα. Τώρα

Τα Βασανα της Ελενης στο Παρελθον

- *Πώς άρχισαν τα βάσανά της;*
- *Πώς αντέδρασε η Ήρα στην κρίση του Πάρη;*
- *Πώς βρέθηκε η Ελένη στην Αίγυπτο;*

ΣΧΟΛΙΑ

11. *Κύπριδα* ονομάζεται η Αφροδίτη, θεά της ομορφιάς, επειδή σύμφωνα με την παράδοση αναδύθηκε από τη θάλασσα της Κύπρου.
12. Βουνό της Μ. Ασίας κοντά στην Τροία. Εκεί ζούσε ο Πάρης ως βοσκός, όταν οι τρεις θεές του ζήτησαν να δώσει το μήλο της Έριδας στην ομορφότερη.
13. Η Ελένη εμφανίζεται εδώ σαν ένα απλό πιόνι στα σχέδια της θεάς. Στη συνέχεια εκφράζει απέχθεια για την ομορφιά της, καθώς θεωρεί ότι στην περίπτωσή της το χαρακτηριστικό αυτό προκαλεί δυστυχία.
14. *λογιέται* = θεωρείται.
15. Στο πρωτότυπο *κενὴ δόκησις* (< *δοκεῖ* = φαίνεται): εικασία, γνώμη, φαντασία.
16. Η δυστυχία της Ελένης δεν οφείλεται μόνο στην οργή της Ήρας, αλλά συνέβαλαν και τα σχέδια του Δία.
17. Εννοεί τον Αχιλλέα.
18. Εδώ γίνεται μια διάκριση ανάμεσα στην αιτία και την πρόφαση του πολέμου: η Ελένη είναι μόνο η πρόφαση, ενώ πραγματική αιτία είναι το σχέδιο του Δία.

Ας Γινουμε Θεατες

- Ο υποκριτής που υποδύεται την Ελένη με την έναρξη του δράματος καλείται να αποδώσει έναν εκτενή μονόλογο, που θεωρείται στατικός και αντιθεατρικός, εφόσον χαρακτηριστικό γνώρισμα κάθε θεατρικού έργου είναι η δράση και όχι η απαγγελία (βλ. και ορισμό της τραγωδίας από τον Αριστοτέλη: *δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας*).
  - Με ποιους τρόπους φαντάζεσαι ότι ο υποκριτής θα προσπαθούσε να κινήσει το ενδιαφέρον των θεατών;

Ελένη (Α. Λαδικού, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

Ας Εμβαθυνουμε

- *Τι να την κάνω / τη ζωή πια;* αναρωτιέται η Ελένη.
  - Ποιοι λόγοι, σύμφωνα με όσα υποστηρίζει, την οδήγησαν σε αυτή την τραγική παραίτηση;
  - Ως θεατής / αναγνώστης της τραγωδίας πώς αισθάνεται κανείς ακούγοντάς την; Πιστεύεις πως αρχίζει να βιώνει ό,τι ο Αριστοτέλης ονόμαζε *ἔλεο** και *φόβο*;*
- Την εποχή του Ευριπίδη οι άνθρωποι, ζώντας σε καιρούς αναστάτωσης και πολέμου, μεταβολών αιφνίδιων και απρόσμενων, αισθάνονται ότι δεν ελέγχουν τη μοίρα τους, δεν επικρατεί πάντα το δίκαιο, δεν αμείβονται πάντα οι καλοί ούτε τιμωρούνται πάντα οι κακοί.
  - Πιστεύεις ότι η αντίληψη αυτή περνάει και στην ιστορία της Ελένης, όπως αρχίζει σιγά σιγά να τη στήνει ο τραγικός ποιητής;
  - Θα μπορούσε μια τέτοια αντίληψη να μας συγκινήσει ακόμα και σήμερα;

Ελένη (Α. Λαδικού, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

Ο Πάρης παίρνει την Ελένη. Ανάμεσά τους ο Έρωτας (ερυθρόμορφο αγγείο του 5ου αι. π.Χ.)

Παραλληλο Κειμενο 2

Η Ενοχη Ελενη

Αντρομαχη. Ω του Τυνδάρεου
βλαστάρι, κόρη εσύ του Δία δεν είσαι,
από πολλούς θα φύτρωσες πατέρες,
απ' τον Αλάστορα,[1] ύστερ' απ' το Φθόνο,
το Φόνο και το Θάνατο κι απ' όσα
η γη θρέφει κακά· δε θα πιστέψω
ποτέ πως σ' έχει κάμει ο Δίας, εσένα,
λάμια τόσων Ελλήνων και βαρβάρων.
Α να χαθείς! Απ' τα όμορφά σου μάτια
βγήκε η φριχτή καταστροφή, η ρημάχτρα
των ξακουσμένων κάμπων της Φρυγίας.

Ευριπίδης, *Τρωαδίτισσες*, στ. 766-773
(μτφρ. Θ. Σταύρου)
(Από το *Τραγωδίες του Ευριπίδη*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)

1. Αλάστορας: δαίμονας της εκδίκησης, εκδικητής

βρίσκομαι εδώ κι ο δόλιος μου άντρας πήγε,
μαζεύοντας στρατό, στης Τροίας τα κάστρα
ζητώντας να με πάρει πίσω. Κι έχουν
στου Σκάμαντρου[19] χαθεί το ρέμα πλήθος
ψυχές για μένα· κι ενώ τόσα πάθη
τράβηξα, από παντού ακούω κατάρες,[20]
προδότρα με λογιάζουνε του αντρός μου
κι αιτία για να μπλέξουνε σε μέγα
πόλεμο οι Έλληνες. Τι να την κάνω
τη ζωή πια; Ο Ερμής αυτόν το λόγο
μου είπε·[21] στη δοξασμένη εγώ τη Σπάρτη
θα ζήσω με τον άντρα μου και πάλι,
που θα το μάθει πως ποτέ δεν πήγα
στην Τροία στο κρεβάτι κάποιου ξένου.
Κι όσο ο Πρωτέας έβλεπε τον ήλιο,
κανείς για γάμο δε μιλούσε· μα όταν
μπήκε στη σκοτεινιά της γης εκείνος,
γυναίκα με ζητά ολοένα ο γιος του.
Τον άντρα μου τιμώντας, στου Πρωτέα
το μνήμα ετούτο ικέτισσα προσπέφτω,[22]
καθάρια να κρατήσει την τιμή μου.
Γιατί, αν κακό όνομα έχω στην Ελλάδα,
το σώμα μου η ντροπή να μη μολύνει.

Τα Βασανα της Ελενης στο Παρον

- *Σε ποια κατάσταση βρίσκεται τώρα η Ελένη;*
- *Ποια είναι η μοναδική της ελπίδα;*
- *Τι απειλεί τώρα την Ελένη και πώς εκείνη το αντιμετωπίζει;*

ΣΧΟΛΙΑ

19. Ποτάμι κοντά στην Τροία.

20. Οι κατάρες προς την Ελένη αποτελούν κοινό τόπο στην αρχαία ελληνική γραμματεία, ένα δηλαδή μοτίβο επαναλαμβανόμενο.

21. Η αναφορά της Ελένης στην προφητική υπόσχεση του Ερμή έρχεται ως απάντηση στην προηγούμενη ερώτηση, για να δείξει δηλαδή πώς άντεξε ως τώρα τα δεινά της.

22. Καταφεύγοντας η Ελένη στο μνήμα του Πρωτέα, που θεωρείται από το Θεοκλύμενο χώρος ιερός, εξασφαλίζει άσυλο. Εδώ αναφέρεται πρώτη φορά το μνήμα του Πρωτέα, το οποίο θα παίξει σημαντικό ρόλο στο δράμα.

Ας Γινουμε Θεατες

- Το κείμενο που μελετάμε γράφτηκε για να παρασταθεί, οπότε ενσωματώνονται σε αυτό και σκηνογραφικές πληροφορίες.
  - Αν ήσουν σκηνογράφος, ποια στοιχεία θα αντλούσες και πώς θα τα αξιοποιούσες, για να σχεδιάσεις το σκηνικό της παράστασης;
  - Ας μην ξεχνάμε όμως ότι οι σκηνογράφοι πολλές φορές δεν ακολουθούν πιστά τις «οδηγίες» του κειμένου. Φαίνεται κάτι τέτοιο στις διπλανές φωτογραφίες;

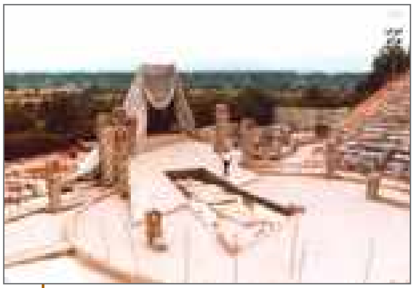

Σκηνικό για παράσταση της Ελένης *(Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκηνογρ. Δ. Φωτόπουλος)*

Σκηνικό με κάτοπτρα για παράσταση της Ελένης *(Αμφιθέατρο, 1999)*

Ας Εμβαθυνουμε

- Στον κόσμο της *Ελένης* θα διαπιστώσουμε σιγά σιγά ότι τίποτε δεν είναι όπως αρχικά φαίνεται και όλοι σχεδόν οι ήρωες βιώνουν λιγότερο ή περισσότερο τις συνέπειες κάποιας πλάνης. Στο πρώτο μέρος του Προλόγου κυρίαρχη είναι η αντίθεση ανάμεσα στην πραγματική Ελένη (*είναι*), που βρίσκεται στην Αίγυπτο, και το είδωλό της (*φαίνεσθαι*), που βρέθηκε στην Τροία. Η αντίθεση ανάμεσα στο *είναι* και το *φαίνεσθαι*, που απηχεί προβληματισμούς της εποχής, είναι καθοριστική για τη ζωή της Ελένης και θα ρυθμίσει, ως ένα βαθμό, την εξέλιξη του έργου.
  - Ας εντοπίσουμε σημεία του κειμένου, στα οποία γίνεται σαφής αυτή η αντίθεση.

- Ο μονόλογος της Ελένης τελειώνει με μια αντίθεση: από τη μια η προσδοκία ότι θα ζήσει ευτυχισμένη με το Μενέλαο, όπως διαβεβαίωσε ο Ερμής, και από την άλλη ο φόβος ότι θα εξαναγκαστεί να παντρευτεί το Θεοκλύμενο.
  - Τι νιώθεις να βαραίνει περισσότερο; Η ελπίδα ή ο φόβος;

Παραλληλο Κειμενο 3

Ελένη (Λ. Τασοπούλου, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

Η Ματια μιας Συγχρονης Ηθοποιου

Από την πλευρά μου καθορίζω την ερμηνεία ήδη από τον πρόλογο, έναν πρόλογο με ξεχωριστό ενδιαφέρον, που αναφέρει γύρω στις 17 φορές τη λέξη «εγώ». Και είναι μια πρόκληση αυτή η μελέτη του εγώ, της ταυτότητάς μου ως Ελένης. Διότι εκείνη που βγαίνει και παίζει δεν είναι το είδωλο, το σύννεφο, το αέρινο κατασκεύασμα της Ήρας. Κάνει ένα παιχνίδι: θέλει η ίδια να τοποθετήσει τον εαυτό της ενώπιον του κοινού. Και τα κάτοπτρα του σκηνικού συμβάλλουν σε αυτό το παιχνίδι της: η Ελένη της σάρκας και των οστών, η Ελένη του ειδώλου.

Λήδα Τασοπούλου (η Ελένη στην παράσταση του Αμφιθεάτρου),
σε συνέντευξή της στον ημερήσιο Τύπο
(*Το Βήμα*, 18/07/1999)

2η ΣΚΗΝΗ (στ. 83-191)

ΤΕΥΚΡΟΣ[1] Το κάστρο ετούτο ποιος εξουσιάζει;
Γιατί, από τις στοές και τους ωραίους
θριγκούς[2] που το κυκλώνουν, για παλάτι
άρχοντα πλούσιου μπορείς να το νομίσεις.[3]
Άα![4]
Θεοί, ποιαν όψη αντίκρισα; Κοιτάζω
την πολυμίσητη θωριά κακούργας
γυναίκας, που ξεκλήρισε κι εμένα
κι όλους τους Αχαιούς. Άμποτε να 'χεις
την έχθρα των θεών που τόσο μοιάζεις
με την Ελένη. Κι αν σε ξένη χώρα
δε βρισκόμουν,[5] με τούτη τη σαΐτα
που αλάθευτα χτυπά θ' αφανιζόσουν,
για να γευτείς αυτή τη χάρη, αφού είσαι
παρόμοια με του Δία τη θυγατέρα.
ΕΛΕ. Γιατί, δυστυχισμένε, όποιος και να 'σαι,
μ' αποστράφηκες έτσι και μου δείχνεις
μίσος για τα δεινά που 'φερε κείνη;
ΤΕΥ. Έσφαλα˙ η οργή με συνεπήρε
πιότερο απ' όσο θα 'πρεπε˙ η Ελλάδα
βαθιά μισεί, να ξέρεις, την Ελένη˙
συχώρα με, κυρά, γι' αυτά τα λόγια.
ΕΛΕ. Ποιος είσαι και από ποια χώρα εδώ φτάνεις;
ΤΕΥ. Ένας από τους Έλληνες τους δόλιους.
ΕΛΕ. Γι' αυτό λοιπόν δε στέργεις[6] την Ελένη.
Ποιος είσαι κι από πού; Ποιος ο γονιός σου;
ΤΕΥ. Με λένε Τεύκρο, γιος του Τελαμώνα,
και Σαλαμίνα η γη που μ' έχει θρέψει.
ΕΛΕ. Στον τόπο εδώ του Νείλου τι γυρεύεις;
ΤΕΥ. Με διώξαν οι δικοί μου απ' την πατρίδα.
ΕΛΕ. Θα' σαι δυστυχισμένος˙ ποιος σε διώχνει;
ΤΕΥ. Ποιος άλλος; Ο πατέρας Τελαμώνας.
ΕΛΕ. Γιατί; Κάποιο κακό θα 'ναι η αιτία.
ΤΕΥ. Στην Τροία εχάθη ο Αίας, ο αδελφός μου.
ΕΛΕ. Πώς; Δεν εχάθη απ' το δικό σου χέρι;[7]
ΤΕΥ. Ρίχτηκε στο σπαθί του κι εσκοτώθη.
ΕΛΕ. Μανία τον νύρε; Αλλιώς δε θα τολμούσε.
ΤΕΥ. Ξέρεις το τέκνο του Πηλέα, τον Αχιλλέα;

Η Είσοδος του Τεύκρου – Η Ταυτότητα του

- *Πώς αντιδρά ο ξένος όταν βλέπει την Ελένη;*
- *Ποιος είναι ο ξένος κι από πού έρχεται;*
- *Πώς βρέθηκε στην Αίγυπτο;*

Σχόλια

1. Ήρωας του τρωικού μυθολογικού κύκλου, ξακουστός τοξότης.
2. Το τμήμα του κτιρίου που βρίσκεται ανάμεσα στα κιονόκρανα και τη στέγη.
3. Οι ήρωες του Ευριπίδη συνηθίζουν να περιγράφουν επιβλητικά κτίρια˙ ίσως αυτό να αποτελεί σκηνογραφική υπόδειξη ή να έχει σχέση με τη φτωχή σκηνογραφία του θεάτρου του 5ου αι. π.Χ. και την προσπάθεια του ποιητή να κινήσει τη φαντασία του θεατή.
4. Τώρα που ο Τεύκρος αντιλαμβάνεται την παρουσία της Ελένης, αισθάνεται κατάπληξη λόγω της ομοιότητάς της με τη μισητή του «Ελένη».
5. Η παρουσία σε μια ξένη χώρα μπορεί βέβαια να προσφέρει στον ξένο προστασία και άσυλο, από την άλλη όμως ο ξένος έχει την υποχρέωση να σέβεται τη χώρα στην οποία βρίσκεται και τους κατοίκους της.
6. *στέργεις* = αγαπάς, συμπαθείς.
7. Η Ελένη αναρωτιέται μήπως ο Τεύκρος ήταν αδελφοκτόνος και γι' αυτό τον έδιωξε ο πατέρας του Τελαμώνας.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Από την Ελένη μάθαμε την προϊστορία της δράσης και ακούσαμε τα βάσανά της. Υπάρχουν ωστόσο ακόμη κενά. Τι να έγινε άραγε στην Τροία; Πού να βρίσκεται ο Μενέλαος; Αχαιοί και Τρωαδίτες συνεχίζουν να την καταριούνται ως υπαίτια του πολέμου;

- Το νέο πρόσωπο που εμφανίζεται αναπάντεχα στη σκηνή ίσως μας καλύψει αυτά τα κενά.
  - Με ποιον τρόπο μαθαίνουμε ποιος είναι;
  - Με βάση το κείμενο, πώς φαντάζεσαι τη σκευή* του;
  - Ας παρατηρήσουμε την παράπλευρη απεικόνιση του Τεύκρου. Σε ποια χαρακτηριστικά επιμένει ο καλλιτέχνης; Στη μακέτα του ζωγράφου Φασιανού προβάλλονται τα ίδια χαρακτηριστικά;

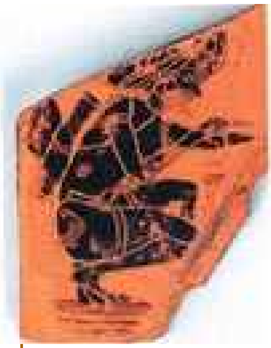

Τεύκρος (θραύσμα κορινθιακού αγγείου του 6ου αι. π.Χ.)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Συνομιλητής της Ελένης σε αυτήν τη σκηνή είναι ένας ήρωας του Τρωικού πολέμου, ο Τεύκρος.
  - Ας επισημάνουμε τις πληροφορίες που μεταφέρει ο Τεύκρος και συμπληρώνουν την προϊστορία της δράσης.
  - Ας αναρωτηθούμε γιατί ανάμεσα σε τόσους ομηρικούς ήρωες επιλέγεται ένας νικητής αυτού του πολέμου και μάλιστα ο Τεύκρος.
  - Διακρίνεις κάποια κοινά στοιχεία στη ζωή και στις περιπέτειες της Ελένης και του Τεύκρου;
- Τον αφηγηματικό μονόλογο της Ελένης διαδέχεται ο διάλογος. Τα δύο πρόσωπα, καθώς διαλέγονται, ζητούν και δίνουν πληροφορίες, εκφράζουν τα συναισθήματά τους ή τις απόψεις τους, με τη μορφή σύντομων διαλόγων ή στιχομυθίας*. Ας δούμε:
  - Σε ποιες στιγμές και για ποιους λόγους οι ήρωες φτάνουν στη γρήγορη εναλλαγή των λόγων (στιχομυθία);
  - Ποια συναισθήματα σου προκαλεί ως θεατή/αναγνώστη αυτή η μορφή διαλόγου;

Τεύκρος – Ελένη (Ρ. Αξελός – Α. Λαδικού, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

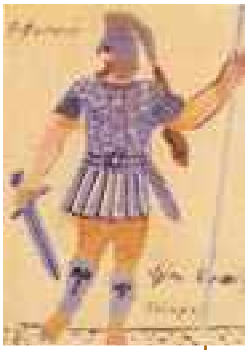

Τεύκρος (μακέτα από το ζωγράφο Αλ. Φασιανό)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 4

Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΟΥ ΤΕΥΚΡΟΥ: ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΥΠΑΙΝΙΓΜΟΣ;

Ο Ευριπίδης θέλησε από την πρώτη κιόλας σκηνή του νέου δράματος να χαιρετίσει το μυθικό πρόγονο ενός πιστού σύμμαχου των Αθηνών [του σύγχρονου βασιλιά της Κύπρου Ευαγόρα, που είχε αναλάβει την εξουσία το 412 π.Χ.], ενός φίλου των δύσκολων ημερών, που, μέσα στη γενική αποστασία των πόλεων της αθηναϊκής συμμαχίας, ερχόταν να συγκινήσει και να τονώσει την πόλη της Παλλάδας τασσόμενος αποφασιστικά με τους πττημένους της Σικελίας [...]. Η εμφάνιση στο «λογείον» του θεάτρου του Διονύσου, την άνοιξη του έτους εκείνου, του προγόνου των Τευκριδών της Κύπρου, είχε, τη χρονική εκείνη περίοδο, την αξία μιας πολύτιμης ενθάρρυνσης. Τη στιγμή που οι Αθηναίοι θρηνούσαν τη μεγαλύτερη καταστροφή της ιστορίας τους, ήταν η κατάλληλη ευκαιρία να τους παρουσιάσει το πρόσωπο του φίλου αυτού των κακών ημερών, ο οποίος, σαν σταλμένος από τη θεία πρόνοια, εκφραζόταν υπέρ αυτών.

H. Gregoire

(Από το *Ευριπίδης*, Ελένη, Εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Ερρ. Χατζηανέστης, Ι. Ζαχαρόπουλος)

ΕΛΕ. Ναι·
πήγε, όπως λεν, μνηστήρας της Ελένης.
ΤΕΥ. Σαν αφανίστηκε, άφησε μεγάλη
για τ’ άρματά του αμάχη στους συμμάχους.
ΕΛΕ. Και πώς αυτό τον Αίαντα έχει βλάψει;
ΤΕΥ. Σκοτώθηκε που πήρε άλλος τα όπλα.[8]
ΕΛΕ. Και για τις συμφορές εκείνου πάσχεις;
ΤΕΥ. Γιατί δε χάθηκα κι εγώ μαζί του.
ΕΛΕ. Ήσουν λοιπόν στην ξακουσμένη Τροία, ξένε;
ΤΕΥ. Την κούρσεψα, μα πάω κι εγώ χαμένος.
ΕΛΕ. Την έκαψαν, την έχουν κάνει στάχτη;
ΤΕΥ. Δε μένει από τα κάστρα της σημάδι.
ΕΛΕ. Δύσμοιρη[9] Ελένη, παν για σένα οι Φρύγες.
ΤΕΥ. Κι οι Έλληνες·[10] τρανό κακό έχει φέρει.
ΕΛΕ. Πόσος καιρός που πήρατε την πόλη;
ΤΕΥ. Εφτά χρονιές περάσαν από τότε.
ΕΛΕ. Και πρώτα πόσο μείνατε στην Τροία;
ΤΕΥ. Πολλά φεγγάρια, δέκα χρόνια ακέρια.
ΕΛΕ. Και την Ελένη πήρατε της Σπάρτης;
ΤΕΥ. Την έσυρε ο Μενέλαος απ’ την κόμη.[11]
ΕΛΕ. Είδες εσύ τη δύστυχη ή σου το ’παν;
ΤΕΥ. Με τα ίδια μου τα μάτια, ως βλέπω εσένα.
ΕΛΕ. Σκεφτείτε[12] μη θεόσταλτη ήταν πλάνη.
ΤΕΥ. Άλλη κουβέντα πιάσε όχι για κείνη.
ΕΛΕ. Κι ό,τι έχεις δει για αλήθεια το λογιάζεις;
ΤΕΥ. Την είδα εγώ κι ακόμα ο νους τη βλέπει.[13]
ΕΛΕ. Έφτασε με τον άντρα της στο σπίτι;
ΤΕΥ. Μήτε στο Άργος, μήτε στον Ευρώτα.
ΕΛΕ. Άαχ· συμφορά για κείνους[14] που δε στέργεις.
ΤΕΥ. Κι οι δυο χαθήκαν, όπως λέει ο κόσμος.
ΕΛΕ. Αντάμα δεν αρμένισαν οι Αργίτες;
ΤΕΥ. Ναι, μα τους χώρισε τρανή φουρτούνα.
ΕΛΕ. Σε ποια μεριά του πέλαγου σκορπίσαν;
ΤΕΥ. Καταμεσίς στο Αιγαίο, όπως διαβαίναν.
ΕΛΕ. Δεν είδαν το Μενέλαο από τότε;
ΤΕΥ. Κανείς· νεκρό τον έχουν στην Ελλάδα.

Οι Πληροφορίες του Τεύκρου

- *για την Τροία*
- *για τους Έλληνες*
- *για την Ελένη*
- *για την οικογένειά της*

ΣΧΟΛΙΑ

8. Ο Τεύκρος αναφέρεται στη διαμάχη των Αχαιών αρχηγών για τα όπλα του νεκρού Αχιλλέα, που είναι γνωστή ως *κρίσις τῶν ὅπλων*. Αυτά δόθηκαν τελικά στον Οδυσσέα, πράγμα που οδήγησε τον Αίαντα στην αυτοκτονία.

9. Στο πρωτότυπο υπάρχει η λέξη *τλῆμον*, που έχει δύο σημασίες: α) (ενεργητική) αυτή που προξένησε συμφορές (έτσι θα ερμηνεύει τη λέξη ο Τεύκρος) και β) (παθητική) αυτή που πέρασε συμφορές (αυτήν τη σημασία προφανώς δίνει στη λέξη η Ελένη).

10. Βασικό μοτίβο πολλών έργων του Ευριπίδη είναι ότι οι συμφορές του πολέμου πλήττουν όχι μόνο τους ηττημένους αλλά και τους νικητές.

11. Συνήθιζαν να σέρνουν από την κόμη (τα μαλλιά) τις αιχμάλωτες γυναίκες. Άρα ο Μενέλαος θεωρούσε ένοχη την Ελένη.

12. Η Ελένη δε χρησιμοποιεί τυχαία πληθυντικό· μιλώντας στον Τεύκρο είναι σαν να απευθύνεται σε όλους τους Έλληνες.

13. Μια πιο πιστή μετάφραση θα ήταν: *Την είδα εγώ, και αυτός που βλέπει είναι ο νους*, δηλαδή *είδα την Ελένη με τα μάτια μου και ο νους μου* (= η λογική μου) *επιβεβαιώνει την αλήθεια αυτών που είδα.* Εκφράζει έτσι την ακλόνητη πεποίθησή του.

14. Εννοεί τον εαυτό της, ίσως και το Μενέλαο.

Ας Γινουμε Θεατες

- Αφού παρατηρήσουμε προσεκτικά τις διπλανές φωτογραφίες από σύγχρονες παραστάσεις αρχαίου δράματος, ας συζητήσουμε ποιο από τα πρόσωπα που απεικονίζονται θα μπορούσε να είναι ο Τεύκρος.

Γ. Λαζάνης

Ν. Τζόγιας

Ας Εμβαθυνουμε

- Παράλληλα με την αντίθεση ανάμεσα στην πραγματική Ελένη και στο είδωλό της, παρακολουθούμε και την πάλη ανάμεσα στη *γνώση* και την *άγνοια*. Καθένας από τους συνομιλητές γνωρίζει κάτι που ο άλλος αγνοεί. Έτσι προκύπτει η περίφημη τραγική ειρωνεία*: ένα από τα πρόσωπα του δράματος ή και όλοι οι ήρωες αγνοούν την αλήθεια που γνωρίζουν οι θεατές, οπότε και τα λόγια τους δεν έχουν το ίδιο νόημα για όλους.
  - Μπορείς να εντοπίσεις παραδείγματα τραγικής ειρωνείας στο διάλογο Τεύκρου-Ελένης;

- *Την κούρσεψα, μα πάω κι εγώ χαμένος*, αναφωνεί ο Τεύκρος, ένας από τους πολεμιστές / νικητές του Τρωικού πολέμου, παρουσιάζοντας έτσι τον πόλεμο όχι στην ηρωική-επική του διάσταση αλλά ως αιτία συμφορών. Η παράδοξη αυτή δήλωση μπορεί να αποτελέσει και την αφορμή, για να αρχίσουμε να διερευνούμε τους προβληματισμούς του Ευριπίδη για τον πόλεμο και να τους συνδέσουμε με το ιστορικό πλαίσιο του έργου.

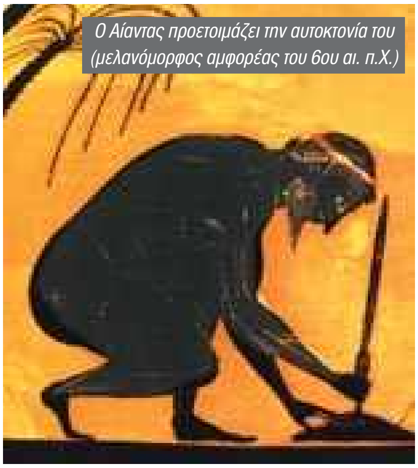

Ο Αίαντας προετοιμάζει την αυτοκτονία του (μελανόμορφος αμφορέας του 6ου αι. π.Χ.)

Παραλληλο Κειμενο 5

«Στην Τροια εχαθη ο Αιας, ο αδελφος μου»

[Ο Τεύκρος θρηνεί πάνω από το πτώμα του αδελφού του Αίαντα.]

Ω θέαμα αβάσταχτο και τόλμημα φριχτό!
Ποιες πίκρες μού γεννάει ο θάνατός σου!
Τώρα πια πού να πάω, σε ποιους ανθρώπους,
εγώ που δε σου στάθηκα διόλου
στις συμφορές;
Μήπως ο Τελαμώνας, ο πατέρας μας,
καλόγνωμος θα με δεχτεί και με χαρά,
χωρίς εσένα αν φτάσω;
Ναι! Σίγουρα!
Και τι δε θα πει, πόσες κακίες
δε θα βρει να ξεστομίσει,
[...]
Τέλος, διωγμένος απ' τη γη μου θα βρεθώ
και δούλος θα φανώ, ενώ είμαι ελεύθερος.
Αυτά με περιμένουν στην πατρίδα· κι εδώ
στην Τροία, πολλοί οι εχθροί, και λίγοι
που με στηρίζουν.
Και για όλα τούτα αιτία ο θάνατός σου.
Αλίμονό μου, τι θα κάνω;

Σοφοκλής, *Αίας*, στ. 1004-1010, 1019-1024
(μτφρ. Εν Κύκλω, επιμ. Μ. Γιόση)
(Από το *Σοφοκλής*, Αίας, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου)

ΕΛΕ. Όω δυστυχία·[15] κι η μάνα της Ελένης;
ΤΕΥ. Τη Λήδα λες; Επήγε πια στον Άδη.
ΕΛΕ. Για τις ντροπές της κόρης της εχάθη;
ΤΕΥ. Ναι, μια θηλιά περνώντας στο λαιμό της.[16]
ΤΕΥ. Ζουν του Τυνδάρεω οι δυο γιοι ή δε ζούνε;[17]
ΤΕΥ. Και ναι και όχι· υπάρχει διπλή φήμη.
ΕΛΕ. Ποια γνώμη η πιο καλή; Αχ! συμφορές μου.
ΤΕΥ. Άστρα γινήκαν και θεούς τους λένε.[18]
ΕΛΕ. Καλός αυτός ο λόγος· η άλλη φήμη;
ΤΕΥ. Πως σκοτωθήκαν για την αδελφή τους.[19]
Όμως τα λόγια φτάνουνε· δε θέλω
διπλά να κλαίω γι' αυτά και να στενάζω.
Σκοπός μου που ήρθα στο παλάτι ετούτο
είναι να βρω τη μάντισσα Θεονόη·[20]
βοήθησέ με εσύ μαντείες να πάρω
με πρίμο αγέρι πώς θα ταξιδέψω,
στη θαλασσόζωστη να φτάσω Κύπρο,
που με χρησμό με πρόσταξεν ο Φοίβος
μια πόλη εκεί να ιδρύσω κατοικώντας
και να την ονομάσω Σαλαμίνα,
το πατρικό νησί μου έτσι τιμώντας.
ΕΛΕ. Θα σ' οδηγήσει το ίδιο το ταξίδι·
μα φύγε, ξένε, γρήγορα απ' τη χώρα,
ο γιος πριν σ' αντικρίσει του Πρωτέα
που βασιλεύει εδώ· πήγε κυνήγι
με τα σκυλιά του· κι όποιον θα πετύχει
Έλληνα τον σκοτώνει. Την αιτία
μη θέλεις να τη μάθεις· δε στη λέω·
έπειτα και σε τι θα σ' ωφελούσα;[21]
ΤΕΥ. Γυναίκα, μίλησες σωστά· μακάρι
τη χάρη σου οι θεοί να ξεπληρώσουν.
Είσαι όμοια στο κορμί με την Ελένη,
μα δεν της μοιάζεις στην ψυχή. Να πάει
κατά χαμού, ποτέ της στον Ευρώτα
μη φτάσει· εσύ καλό να βλέπεις πάντα.

Ο Σκοπος του Ταξιδιου του Τευκρου – Η Αποχωρηση του

- *Τι ζητάει από την Ελένη ο Τεύκρος;*
- *Πώς αντιμετωπίζει το αίτημά του η Ελένη και με ποια δικαιολογία;*

ΣΧΟΛΙΑ

15. Σύμφωνα με τις συμβάσεις του θεάτρου, τα λόγια αυτά λέγονται έτσι, ώστε να δίνεται η εντύπωση ότι ο Τεύκρος δεν την ακούει.
16. Η αυτοκτονία της Λήδας είναι επινόηση του Ευριπίδη. Με απαγχονισμό στην αρχαία τραγωδία αυτοκτονούσαν συνήθως οι γυναίκες που αισθάνονταν ντροπή. Έτσι η Ελένη, αν και αθώα, αισθάνεται υπεύθυνη για το θάνατο των προσφιλών της προσώπων.
17. Εννοεί τα αδέλφια της, Κάστορα και Πολυδεύκη, τους περίφημους Διόσκουρους.
18. Σύμφωνα με το μύθο, ο Δίας χάρισε την αθανασία στους Διόσκουρους, που έγιναν οι προστάτες των ναυτικών και ταυτίστηκαν με τον αστερισμό των Διδύμων.
19. Ο Ευριπίδης επινόησε το θάνατό τους για τον ίδιο λόγο που επινόησε και την αυτοκτονία της Λήδας.
20. Ο σκοπός του ταξιδιού του Τεύκρου είναι ακόμα μια επινόηση του Ευριπίδη, που προβάλλει τις μαντικές ικανότητες της Θεονόης και δικαιολογεί την παρουσία του στην Αίγυπτο.
21. Η αιτία, προφανώς, είναι ο φόβος του Θεοκλύμενου μήπως έλθουν Έλληνες (ιδίως ο Μενέλαος) και πάρουν πίσω στην Ελλάδα την αγαπημένη του Ελένη· όμως η Ελένη δεν αποκαλύπτει την αιτία στον Τεύκρο, γιατί έτσι θα πρόδιδε την ταυτότητά της.

Ας Γινουμε Θεατες

- Ο ποιητής μέσα από τα λόγια του Τεύκρου δίνει κι άλλες πληροφορίες για το σκηνικό. Τα στοιχεία αυτά οι θεατές της παράστασης μπορούν να τα δουν:
  — με τα ίδια τους τα μάτια (ρεαλιστικό σκηνικό),
  — με τα «μάτια» της φαντασίας τους (αφαιρετικό σκηνικό).
  - Ας παρατηρήσουμε τη διπλανή φωτογραφία. Ως θεατής της παράστασης αυτής τι θα «έβλεπες» ακούγοντας τον Τεύκρο;

Μακέτα σκηνικού του Γ. Ζιάκα για παράσταση της Ελένης, *Θ.Ο.Κ., 1993, σκην. Ν. Χαραλάμπους*

- Ο Τεύκρος ήρθε στη σκηνή από τη μία πάροδο* και τώρα αποχωρεί από την ίδια, για να συνεχίσει το ταξίδι του. Αν λάβεις υπόψη σου όσα αναφέρει ο Τεύκρος και τη θεατρική σύμβαση της εποχής, από ποια πάροδο πιστεύεις ότι γίνεται η είσοδος και η έξοδός του από τη σκηνή;

Ας Εμβαθυνουμε

- Η Ελένη, ύστερα από τη σύντομη συνομιλία της με τον Τεύκρο, μένει και πάλι μόνη της στη σκηνή. Η κατάσταση όμως στο μεταξύ δεν είναι η ίδια.
  - Ας συζητήσουμε τι πρόσφερε η συνάντηση Τεύκρου-Ελένης. Πιο συγκεκριμένα, μπορούμε να εξετάσουμε γιατί η συνάντηση αυτή επιδεινώνει την τραγική θέση της ηρωίδας.
  - Πώς φαντάζεσαι ότι η συνάντηση αυτή θα μπορούσε να επηρεάσει την εξέλιξη του έργου (δραματική οικονομία);

Τεύκρος (Ζ. Ρούμπος, Εταιρεία Θεάτρου «Η άλλη πλευρά», 2004, σκην. Ά. Μιχόπουλος)

- Ο Πρόλογος ολοκληρώνεται. Μπορούμε να κάνουμε κάποιες υποθέσεις (και να τις επιβεβαιώσουμε ή να τις διαψεύσουμε αργότερα) για τη λειτουργία του ως προς:
  - την εξέλιξη της δράσης,
  - τα θέματα που θα θιγούν στο δράμα.

Παραλληλο Κειμενο 6

«Κι Ο,τι Εχεις Δει για Αληθεια το Λογιαζεις;»

Ήμουν κι εγώ στον πόλεμο τοξότης·
το ριζικό μου ενός ανθρώπου που ξαστόχησε.

Αηδόνι ποιητάρη,
σαν και μια τέτοια νύχτα στ' ακροθαλάσσι του Πρωτέα
σ' άκουσαν οι σκλάβες Σπαρτιάτισσες κι έσυραν το θρήνο,
κι ανάμεσό τους –ποιος θα το 'λεγε– η Ελένη!
Αυτή που κυνηγούσαμε χρόνια στο Σκάμαντρο.
Ήταν εκεί, στα χείλια της ερήμου· την άγγιξα, μου μίλησε:
«Δεν είν' αλήθεια, δεν είν' αλήθεια» φώναζε.
«Δεν μπήκα στο γαλαζόπλωρο καράβι.
Ποτέ δεν πάτησα την αντρειωμένη Τροία».
[...]
ήταν εκεί, στην όχθη ενός Δέλτα.
  Και στην Τροία;
Τίποτε στην Τροία – ένα είδωλο.
Έτσι το θέλαν οι θεοί.
Κι ο Πάρης, μ' έναν ίσκιο πλάγιαζε σα να ήταν πλάσμα
  ατόφιο·
κι εμείς σφαζόμασταν για την Ελένη δέκα χρόνια.

Γ. Σεφέρης, «Ελένη» (απόσπασμα)

(Από το Γ. Σεφέρης, *Ποιήματα*, Ίκαρος)

Ερωτησεις

1. *Τα βάσανά μου θα σας ιστορήσω* (στ. 26), λέει η Ελένη κι αρχίζει να αναφέρεται στην αιτία των κακών. Προσπαθήστε να αποδώσετε περιληπτικά σε 10 γραμμές τα γεγονότα που αποτέλεσαν την αρχή των κακών.
2. Ωραία Ελένη, Πηνελόπη, Οδυσσέας: Με ποιον ή ποιους από αυτούς τους ήρωες της μυθικής παράδοσης έχει, κατά τη γνώμη σας, κοινά στοιχεία η Ελένη του Ευριπίδη;
3. «Η γενιά του Ευριπίδη διερωτάται και χειραφετείται»(Jacqueline de Romilly): Αναζητήστε στο μονόλογο της Ελένης στοιχεία που θα μπορούσαν να στηρίξουν αυτή την άποψη.
4. Κύρια λειτουργία του προλόγου στο αρχαίο δράμα θεωρείται η ενημέρωση των θεατών για τον τόπο, το χρόνο, τα βασικά πρόσωπα, την προϊστορία της δράσης και το κεντρικό νήμα της υπόθεσης. Ποια στοιχεία του Προλόγου επιτελούν την παραπάνω λειτουργία της *Ελένης* του Ευριπίδη;
5. Σύμφωνα με κάποιους μελετητές, ο Τεύκρος βρίσκεται σε τραγική θέση. Συμμερίζεστε την άποψή τους; Να στηρίξετε την απάντησή σας σε όλες τις πληροφορίες που μας δίνει για τον εαυτό του ο Τεύκρος και στη συμπεριφορά του απέναντι στην Ελένη.
6. Ο Τεύκρος φτάνοντας στην Κύπρο αφηγείται τη συνάντηση με την Ελένη σε έναν παλιό συμπολεμιστή του...

Δραστηριοτητα

Ας υποθέσουμε ότι η τάξη σας αποφάσισε να ανεβάσει την *Ελένη.* Ένας από τους τομείς, με τους οποίους έχετε να ασχοληθείτε, είναι και το σκηνικό. Μπορείτε, λοιπόν, να σχεδιάσετε το σκηνικό που εσείς προτείνετε. Ιδέες μπορείτε να πάρετε από τα σκηνικά που απεικονίζονται στο βιβλίο σας (σελ. 9-21) και τη μακέτα που σχεδίασε ο Γιάννης Τσαρούχης για μια παράσταση της *Ελένης* (σελ. 35).

Εργασια

Να μελετήσετε ορισμένους Προλόγους και να διερευνήσετε τη λειτουργία τους. Δείτε για παράδειγμα: α) τον Πρόλογο από ορισμένα διηγήματα, που περιλαμβάνονται στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* της τάξης σας, β) τον Πρόλογο από ένα σύγχρονο θεατρικό έργο, που μπορείτε να αναζητήσετε στη βιβλιοθήκη του σχολείου σας, γ) τον Πρόλογο από το βιβλίο της Φυσικής ή των Μαθηματικών.

Θεματα για Αποδελτιωση

Αρκετά είναι τα θέματα που θα μας απασχολήσουν στην *Ελένη.* Τα θέματα αυτά χτίζονται σταδιακά στο έργο. Για να καταφέρετε λοιπόν να διαμορφώσετε μια ολοκληρωμένη εικόνα τους, χρειάζεται να εντοπίζετε τα σχετικά στοιχεία και στη συνέχεια να τα καταγράφετε. Κάποια στιγμή, που θα ολοκληρώνεται ένα θέμα, μπορείτε να παρουσιάζετε στην τάξη τα αποτελέσματα της έρευνάς σας.

Για το σκοπό αυτό θα βοηθήσει να χωριστείτε σε ομάδες των 2-3 ατόμων και να καταγράφετε τα στοιχεία του θέματος που έχετε αναλάβει σε ένα ξεχωριστό μέρος του τετραδίου σας ή σε μικρά χαρτάκια, τα δελτία.

Ας αρχίσουμε την αποδελτίωση από τα εξής θέματα:

1) πόλεμος, 2) η αντίθεση «είναι – φαίνεσθαι», 3) οι θεοί, 4) γνώση – άγνοια.

ΠΑΡΟΔΟΣ

στ. 192-436

Ο θρήνος για την αδυσώπητη μοίρα

«Αἰὼν δυσαίων τις ἔλαχεν ἔλαχεν»
(στ. 213-214, μτφρ. στ. 246)

ΠΛΟΚΗ

- Η απόφαση της Ελένης
- Η πρόταση του Χορού

ΘΕΜΑΤΑ

- Το λυρικό στοιχείο
- Άτομο και ομάδα: Ηρωίδα και Χορός
- Η τραγικότητα
- Η επιθυμία φυγής από την πραγματικότητα

Ηλέκτρα – Χορός (Κ. Παξινού, Σοφοκλής, Ηλέκτρα, *Εθνικό Θέατρο, 1938, σκην. Δ. Ροντήρης)*

ΠΑΡΟΔΟΣ			
ΠΡΟΩΔΟΣ 192-195	ΚΟΜΜΟΣ 196-288	ΔΙΑΛΟΓΙΚΗ ΣΚΗΝΗ 289-371	ΑΜΟΙΒΑΙΟΝ 372-436
Ελένη	Ελένη – Χορός	Χορός – Ελένη	Ελένη – Χορός

ΠΡΟΩΔΟΣ[1] (στ. 192-195)

ΕΛΕ. Σε τι κλάμα βαθύ να ξεσπάσω, που θλίψη τρανή
την ψυχή μου πλακώνει με πόνο μεγάλο κι ασήκωτο;
Ποιο μοιρολόγι να πιάσω
με θρήνους, με βόγγους, με δάκρυα;

ΚΟΜΜΟΣ (στ. 196-288)

Α΄ Στροφη[2]

ΕΛΕ. Σειρήνες[3], φτερωτές κόρες της Γης, ελάτε
με φόρμιγγες, φλογέρες λωτοκάμωτες,
με αυλούς[4] συντρόφισσες στον πόνο μου,
ζυγιάζοντας συνταιριαστούς
θρήνους στα μαύρα μου δεινά.
Στις συμφορές μου δάκρυα
να ’στελνε η Περσεφόνη,[5]
λυπητερούς, μακρόσυρτους
σκοπούς να συνοδέψουνε
τα κλάματά μου κι από με
να πάρει σαν αντίχαρη
στ’ ανήλιαγα παλάτια της
πικρό πικρό τραγούδισμα
για τους βαριόμοιρους νεκρούς.

Η Επικληση της Ελενης

- *Ποιες προσκαλεί η Ελένη;*
- *Για ποιο λόγο;*

Α΄ Αντιστροφη

ΧΟΡΟΣ Κοντά στη γαλανή ακροθαλασσιά
σε τρυφερά καλάμια απάνω
και στη σγουρή τη χλόη κάποτες[6]
άπλωνα[7] ρούχα κόκκινα[8] στον ήλιο
να τα στεγνώσουν οι χρυσές αχτίδες˙
τότε άκουσα μια πονεμένη
βαθιά φωνή, σπαραχτική,
σα βογκητό και μοιρολόι,
καθώς[9] μια νύμφη, μια νεράιδα
τρέχει θρηνώντας στα βουνά
ή μέσα στις βραχοσπηλιές
σκούζει και στηθοδέρνεται,
γιατί σε στρώμα ερωτικό
τραχιά τη σέρνει ο Πάνας.[10]

Η Εισοδος των Γυναικων του Χορου

- *Πού βρίσκονταν οι γυναίκες του Χορού;*
- *Πώς δικαιολογούν τον ερχομό τους;*

Σχολια

1. Εισαγωγικοί στίχοι που τραγουδά η Ελένη με τη συνοδεία μουσικού οργάνου και ανοίγουν το δρόμο στο λυρικό μέρος.
2. Σύμφωνα με έναν αρχαίο σχολιαστή, ο Χορός, όταν τραγουδούσε τη στροφή, κινούνταν προς τα δεξιά (= στροφή) και, όταν τραγουδούσε την αντιστροφή, επέστρεφε στη θέση του, ενώ, αν πρόσθεταν μιαν ακόμα στροφή, την «επωδό», έμενε ακίνητος.
3. Η Ελένη στην α΄ στροφή επικαλείται θεότητες που έχουν σχέση με το θάνατο: την Περσεφόνη και τις συντρόφισσές της, Σειρήνες. Δεδομένου ότι συχνά βρίσκουμε Σειρήνες σε επιτύμβια μνημεία, ίσως στο μνημείο του Πρωτέα να υπήρχε ανάγλυφη ή ζωγραφισμένη μια Σειρήνα.
4. *Φόρμιγγες, φλογέρες, αυλοί*: μουσικά όργανα. Η φόρμιγξ ήταν έγχορδο μουσικό όργανο, ένα είδος κιθάρας, ενώ ο αυλός και η φλογέρα ήταν πνευστά. Συνήθιζαν να κατασκευάζουν τις φλογέρες από ξύλο λωτού.
5. Δεν είναι τυχαία η αναφορά στην Περσεφόνη, διότι: α) είναι η θεά του Κάτω Κόσμου και β) έχει κοινά σημεία με την Ελένη, καθώς είχε απαχθεί και είχε αναγκαστεί να παντρευτεί τον Πλούτωνα.
6. *κάποτες* = πριν από λίγο.
7. Ο Χορός μιλάει σε ενικό αριθμό και εκφράζει, σύμφωνα με τη σύμβαση, τη δράση ή τα συναισθήματα όλων των μελών του.
8. *ρούχα κόκκινα* (πορφυρά) φορούσαν οι βασιλιάδες. Άρα οι γυναίκες του Χορού ήταν στην υπηρεσία του Θεοκλύμενου.
9. *καθώς* = όπως. Αρχίζει μια παρομοίωση, η οποία δεν είναι τυχαία: η καταδίωξη της Νεράιδας από τον Πάνα θυμίζει την πίεση που ασκεί στην Ελένη ο Θεοκλύμενος, για να γίνει γυναίκα του.
10. Ο *Παν* ήταν θεότητα που προστάτευε τους βοσκούς. Τον φαντάζονταν με κέρατα στο κεφάλι, τραγοπόδαρο και γεμάτο ερωτική διάθεση. Σε όσους καταδίωκε προκαλούσε *πανικό.*

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Ο Τεύκρος αποχωρεί. Η Ελένη μόνη στη σκηνή ξεσπά σε βαθύ κλάμα και μοιρολόγι. Ακούγοντάς την, μια ομάδα γυναικών μπαίνει στο σκηνικό χώρο και απλώνεται στην ορχήστρα.*

Παράσταση τραγικού Χορού μπροστά στο βωμό του Διονύσου (αττικός ερυθρόμορφος κρατήρας του 5ου αι. π.Χ.)

- Η είσοδος του Χορού στο αρχαίο θέατρο γινόταν κατά κανόνα με κάποια επισημότητα, με ρυθμικά συνήθως βήματα, με τρόπο δηλαδή που θύμιζε θρησκευτική τελετουργία· κάτι σαν τις σημερινές λιτανείες των εικόνων ή την ακολουθία του Επιταφίου.
  - Ας μεταφερθούμε νοερά στο θέατρο του Διονύσου εκείνο το πρωινό του 412 π.Χ. κι ας φανταστούμε την είσοδο των γυναικών του Χορού στην ορχήστρα.

- Στην εποχή μας όμως η τραγωδία δεν έχει πια θρησκευτικό χαρακτήρα. Ο σκηνοθέτης, επομένως, μπορεί να κινηθεί πιο ελεύθερα.
  - Ας παρατηρήσουμε τη φωτογραφία από μια σύγχρονη παράσταση αρχαίου δράματος. Πώς εισάγει το Χορό ο σκηνοθέτης;
  - Με βάση τα στοιχεία της α΄ αντιστροφής, ποιες οδηγίες θα έδινες εσύ ως σκηνοθέτης στις γυναίκες του Χορού για την είσοδό τους στην ορχήστρα;

Είσοδος Χορού (Ευριπίδης, Ηλέκτρα, *ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Πάτρας, 2003, επιμ. κίνησης Α. Καζούρη)*

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Παρακολουθούμε την Πάροδο*, την πρώτη είσοδο του Χορού στην ορχήστρα. Ο Χορός, μια ομάδα ανθρώπων με κοινά χαρακτηριστικά, ένα ομοιογενές σύνολο, δίνει στην τραγωδία λυρική διάσταση με το τραγούδι του. Στη συγκεκριμένη τραγωδία οι γυναίκες του Χορού και η Ελένη εκφράζουν εναλλάξ *(δι' ἀμοιβαίων*)* τη συναισθηματική τους φόρτιση μέσα από ένα θρηνητικό τραγούδι, τον κομμό*.
  - Ας προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε στοιχεία μορφής και περιεχομένου, με τα οποία εκφράζεται ο θρηνητικός χαρακτήρας του τραγουδιού αυτού.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

«ΔΑΚΡΥΑ ΔΑΚΡΥΣΙ, ΠΑΘΕΑ ΠΑΘΕΣΙ»

Εμέ μου πρέπουν κλάματα, δάκρυα και μυριολόγια,
να κλαίω το βράδυ σιγανά και την αυγή γεμάτα
κι αυτού στα ξημερώματα να σέρνω μυριολόγι.
Κλάψετε, μάτια μ', κλάψετε, να σύρετε ποτάμι,
να γένει λίμνη και γιαλός, να πάει στον κάτω κόσμο,
για να βρεχούντ' οι άβρεχοι, να πιουν οι διψασμένοι,
να βάλουν κι οι γραμματικοί νερό στο καλαμάρι,
να γράψουνε τα βάσανα των πολυαγαπημένων.

Σύγχρονο μοιρολόγι (απόσπασμα)

(Από το A. Passow, *Τραγούδια Ρωμαίικα*, Χ. Τεγόπουλος – Ν. Νίκας)

Β΄ Στροφή

ΕΛΕ. Γυναίκες της Ελλάδας,[11] αχ!
κούρσεμα καραβιού βαρβαρικού,
ήρθε ένας ναύτης Αχαιός,
ήρθε[12] και πόνους μου ’φερε
βαριούς στους πόνους που έχω.
Την γκρεμισμένη τώρα Τροία
την τρώει ανέλεη φωτιά˙
φταίω εγώ για τόσους φόνους
και τ’ όνομά μου, που ένα πλήθος
σώριασε δυστυχίες. Η Λήδα
πέρασε βρόχο στο λαιμό της
και πέθανε για τις ντροπές μου.
Στο πέλαο, παραδέρνοντας,
ο άντρας μου είναι πια χαμένος˙
ο Κάστορας κι ο Πολυδεύκης,
διπλό καμάρι της πατρίδας,
έγιναν άφαντοι κι αφήσαν
έρημες τις παλαίστρες, πλάι
στις καλαμιές του Ευρώτα, δίχως
αλόγων ποδοβολητά.[13]

Οι Συμφορές της Ελένης

Ποιες ειδήσεις μεταφέρει η Ελένη στις γυναίκες του Χορού;

Β΄ Αντιστροφή

ΧΟΡ. Άα! Τύχη πολυστέναχτη
και πικραμένη μοίρα[14] που έχεις!
Αγλύκαντη ζωή[15] από τότε
που σ’ έσπειρεν ο Δίας, όταν
σαν κύκνος λευκοφτέρουγος
αστράφτοντας μες στον αιθέρα
μπήκε στης μάνας σου τον κόρφο.
Ποια συμφορά σού λείπει τάχα;
Ποια δυστυχία δεν έχεις υποφέρει;
Κρεμάστηκε η μητέρα σου,
τα δυο σου αδέλφια, δίδυμα του Δία
βλαστάρια, δε χαρήκαν τη ζωή τους.
Δε βλέπεις την πατρίδα πια
κι ολούθε λεν στις πολιτείες
πως μ’ ένα βάρβαρο, κυρά μου,
σ’ άτιμο πλάγιασες κρεβάτι.
Πνίγηκε μες στα κύματα ο καλός σου,
κι ούτε ποτέ στο πατρικό
παλάτι σου χαρά θα δώσεις
και στης Χαλκίοικης[16] το ναό.

Η Ανταπόκριση του Χορού

Γιατί λυπάται ο Χορός την Ελένη;

ΣΧΟΛΙΑ

11. Με αυτή την προσφώνηση οι θεατές πληροφορούνται έμμεσα την καταγωγή του Χορού.
12. Η επανάληψη της λέξης *ήρθε* (*αναδίπλωση*) είναι σκόπιμη και δείχνει ότι το κλάμα πνίγει την Ελένη που ξαναλέει την ίδια λέξη.
13. Ο ιππέας Κάστορας και ο πυγμάχος Πολυδεύκης ενσάρκωναν στην αρχαιότητα το αθλητικό ιδεώδες των Δωριέων.
14 Η τύχη και η μοίρα θεωρούνται ήδη από τον Όμηρο πρωταρχικές δυνάμεις του σύμπαντος, που καθορίζουν τη ζωή του ανθρώπου.
15. Στο πρωτότυπο *αἰὼν δυσαίων*. Κυριολεκτικά σημαίνει ζωή δυστυχισμένη. Παρόμοιο είναι το δικό μας «βίος αβίωτος» = ζωή αβάσταχτη.
16. Ναός της Αθηνάς στη Σπάρτη. Ονομάστηκε έτσι ή γιατί οι πύλες του ήταν χάλκινες ή γιατί οι τοίχοι καλύπτονταν από ελάσματα χαλκού.

Ας Γινουμε Θεατες

- Παρακολουθώντας τη συμμετοχή των γυναικών στο θρήνο της Ελένης και βασιζόμενοι σε στοιχεία που προκύπτουν από το κείμενο, ας κάνουμε υποθέσεις για τη σκευή του Χορού, την κίνησή του στην ορχήστρα και τη μουσική που ακούγεται σε όλη τη διάρκεια του κομμού.

Χορός από παράσταση της Ελένης *(Εθνικό Θέατρο, 1977, χορογρ. Ντ. Τσάτσου-Συμεωνίδη)*

Σε αυτές μας τις υποθέσεις θα μπορούσαν να μας βοηθήσουν και τα παρακάτω στοιχεία:

– Ο Χορός γίνεται ένα ομοιογενές σύνολο χάρη και στη σκηνική του παρουσία, όπως το συντονισμό συχνά των κινήσεων, το συγχρονισμό των χειρονομιών, την κοινή σκευή.

– Τα λυρικά μέρη της τραγωδίας συνοδεύει πάντοτε μουσική. Στις αρχαίες μάλιστα παραστάσεις ήταν αναγκαία η συμμετοχή ενός αυλητή σε όλη τη διάρκεια του έργου. Έτσι παρουσιαζόταν ένα πλούσιο θέαμα με το συνδυασμό λόγου, μουσικής και κίνησης.

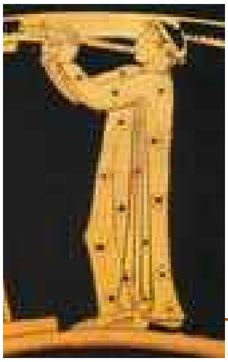

Αυλητής (ερυθρόμορφο αγγείο του 5ου αι. π.Χ.)

Ας Εμβαθυνουμε

- Το Χορό της τραγωδίας αποτελούν συνήθως γυναίκες ή γέροντες, άνθρωποι δηλαδή αδύναμοι να επέμβουν δραστικά στην εξέλιξη του δράματος. Συμμετέχουν πάντως συναισθηματικά, παρακολουθώντας την πορεία του τραγικού ήρωα και συμπάσχοντας μαζί του.
  - Ας επισημάνουμε την ταυτότητα του Χορού στην τραγωδία μας και ας συζητήσουμε τη συγκεκριμένη επιλογή.

Χορός της Ελένης *(Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς, χορογρ. Ε. Πήττα)*

- Οι γυναίκες του Χορού στον κομμό επαναλαμβάνουν τις συμφορές της Ελένης, καθρεπτίζοντας έτσι το πάθος της ηρωίδας.
  - Σε ποιο μέρος του κομμού ο Χορός γίνεται η ηχώ της ηρωίδας και τι νόημα έχει άραγε αυτή η επανάληψη για τους θεατές;
  - Αξίζει να προσέξουμε τις λεπτές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις ειδήσεις που μεταφέρει η Ελένη και σ' αυτές που επαναλαμβάνει ο Χορός. Ποιες είναι; Θα συμβάλουν άραγε στη δραματική εξέλιξη;

Παραλληλο Κειμενο 2

«Όλες οι δούλες γύρω της σιγόκλαιγαν»

[Όταν η Πηνελόπη μαθαίνει ότι οι μνηστήρες σχεδιάζουν να εξοντώσουν το γιο της, τον Τηλέμαχο, αρχίζει το θρήνο.]

Αλλά την Πηνελόπη πόνος βαρύς την συνεπήρε, που την ψυχή / μαραίνει· δεν κοίταξε να βρει σκαμνί, απ' τα πολλά μέσα στο σπίτι, / ν' ακουμπήσει· κάθησε στο κατώφλι της καλοχτισμένης κάμαρης, / σπαραχτικά θρηνώντας· κι όλες οι δούλες γύρω της / σιγόκλαιγαν, όσες βρεθήκανε στο θάλαμο, / γερόντισσες και νέες.

Όμηρος, *Οδύσσεια* δ, στ. 716-728 (μτφρ. Δ. Ν. Μαρωνίτης)

(Από το *Ομήρου* Οδύσσεια, *Ραψωδία δ*, Καστανιώτης)

Επωδος[17]

ΕΛΕ. Ποιος Έλληνας ή Τρωαδίτης
πελέκησε το πεύκο εκείνο[18]
που ’φερε τόσα δάκρυα στην Τροία;
Καράβι συμφοράς ο Πάρης
φτιάχνοντας απ’ αυτό εταξίδεψε
με το βαρβαρικό σκαρί του
κι αρμένισε στη χώρα μου
γι’ αυτή τη δύσμοιρη ομορφιά,
τον έρωτά μου να κερδίσει.
Μαζί του η φόνισσα και δολοπλόκα
Κύπριδα, στο χαμό οδηγώντας
Δαναούς και Πριαμίδες·[19] δύστυχη που ’μαι!
Κι απ’ το χρυσό θρονί της η Ήρα,
του Δία η σεβαστή γυναίκα,
το φτεροπόδη έστειλε Ερμή.
Κι ως έκοβα μες στην ποδιά μου
τριαντάφυλλα δροσάτα, στη Χαλκίοικη
δώρο την Αθηνά για να τα πάω,
μ’ άρπαξε αυτός κι απ’ τον αιθέρα εδώ
στον άχαρο μ’ έφερε τόπο
τη δόλια,[20] αιτία για να σφαχτούν
οι Έλληνες κι οι Πριαμίδες.
Και τ’ όνομά μου ντροπιασμένη,
ψεύτικη το λερώνει φήμη
πλάι στου Σιμόεντα τα νερά.

ΟΙ ΥΠΑΙΤΙΟΙ ΤΩΝ ΣΥΜΦΟΡΩΝ

- *Ποιους θεωρεί η Ελένη υπεύθυνους για τα δεινά της;*
- *Ποιες ήταν οι συνέπειες της απαγωγής της Ελένης;*

ΔΙΑΛΟΓΙΚΗ ΣΚΗΝΗ (στ. 289-371)

ΧΟΡ. Ξέρω, σε ζώνουν συμφορές· μα πρέπει
με υπομονή τις πίκρες να βαστάζεις.
ΕΛΕ. Καλές μου, με ποια δέθηκα εγώ μοίρα;
Με γέννησε η μητέρα μου σαν κάτι
παράξενο;[21] Καμιά Ελληνίδα ή ξένη
ποτές αυγό πουλιού δεν έκανε όπως
εμένα η Λήδα από το Δία, ως λένε.[22]
Αλλόκοτη κι ολάκερη η ζωή μου·
δυο οι φταίχτες, η Ήρα κι η ομορφιά μου.

Η ΑΛΛΟΚΟΤΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

- *Γιατί η Ελένη θεωρεί αλλόκοτη τη γέννησή της;*

ΣΧΟΛΙΑ

17. Μέρος του χορικού άσματος, που συμπληρώνει τη στροφή και την αντιστροφή.
18. Την Ελένη στην πραγματικότητα δεν την ενδιαφέρει ποιος κατασκεύασε το πλοίο. Συνδέοντας ένα συνηθισμένο γεγονός (ναυπήγηση ενός πλοίου) με τις φοβερές συνέπειές του, αναζητά την αρχή των συμφορών της.
19. Δαναοί = Έλληνες, Πριαμίδες = Τρωαδίτες.
20. Η αρπαγή της Ελένης παρουσιάζει ομοιότητες με το μύθο της αρπαγής της Περσεφόνης.
21. *Παράξενο* (στο πρωτότυπο *τέρας*). Η λέξη επαναλαμβάνεται και στο στίχο 296 (και μεταφράζεται ως *αλλόκοτη*). Η λέξη *τέρας* στα αρχαία ελληνικά ήταν αμφίσημη, γιατί υποδήλωνε και το θαυμαστό και το τερατώδες.
22. Σύμφωνα με μια παράδοση, μετά την ερωτική της ένωση με τον κύκνο-Δία η Λήδα γέννησε ένα αυγό, από όπου βγήκε η κόρη της, η Ελένη.

Ας Γινουμε Θεατες

- Σε όλη τη διάρκεια του κομμού η Ελένη εκφράζει την οδύνη και την απελπισία της.
  - Πώς ο αρχαίος υποκριτής, που υποδυόταν την Ελένη, πιστεύεις ότι θα απέδιδε αυτά τα έντονα συναισθήματα; Ας λάβουμε υπόψη ότι: α) οι ηθοποιοί στο αρχαίο θέατρο φορούσαν προσωπείο και β) ο πιο κοντινός θεατής απείχε περίπου 10 μέτρα και ο πιο μακρινός περίπου 100.

Σύγχρονοι θεατές σε αρχαίο θέατρο

Ηθοποιοί με προσωπείο από σύγχρονη παράσταση

Θεατές από αγγειογραφία (μελανόμορφο αγγείο του 6ου αι. π.Χ.)

Ας Εμβαθυνουμε

- Έχουμε ήδη διαπιστώσει στον Πρόλογο την τραγική θέση της Ελένης. Στοιχεία που ορίζουν την τραγικότητα ενός προσώπου και το καθιστούν τραγικό ήρωα θεωρούνται –ανάμεσα στα άλλα– τα αισθήματα ενοχής, η σύγκρουσή του με υπέρτερες δυνάμεις, η απότομη μεταστροφή της τύχης, η επικράτηση μιας αναπόφευκτης μοίρας. Ας αναζητήσουμε στον κομμό στοιχεία που συνθέτουν την τραγικότητα της ηρωίδας.

Παραλληλο Κειμενο 3

Ο Θρηνος

[Μετά την πτώση της Τροίας η αιχμάλωτη Εκάβη, γυναίκα του Πρίαμου και μητέρα του Έκτορα, θρηνεί.]

Συφορά!
Πώς η δύστυχη, πώς να μην κλαίω, που μου χάθηκαν
τα παιδιά μου, η πατρίδα μου, ο άντρας μου;
Μεγαλεία των προγόνων πεσμένα· λοιπόν
μια σκιά, τίποτ' άλλο δεν ήσαστε.
Τι να πω, τι ν' αφήσω
και σαν τι να θρηνήσω;
Πώς οι κλείδωσες, αχ, μου πονούνε της δύστυχης,
ξαπλωμένη όπως είμαι δω χάμω
με την πλάτη σε στρώση σκληρή!
Οχ, οι πόνοι τρυπούν τα πλευρά μου,
τα μελίγγια μου εδώ, το κεφάλι.
Να σαλεύω πώς θέλω
του κορμιού το σκαρί
μια δεξιά, μια απ' την άλλη,
να κρατά το ρυθμό στους αστέρευτους θρήνους μου!
Θρήνοι, δίχως τραγούδια χορών,
είν' αυτή η μουσική που ταιριάζει στους δύστυχους.

Ευριπίδης, *Τρωαδίτισσες*, στ. 105-121 (μτφρ. Θ. Σταύρου)
(Από το *Τραγωδίες του Ευριπίδη*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)

Αχ! να σβηνόμουν πάλι σαν εικόνα[23]
κι αντί για την ωραία θωριά μου ετούτη
μεγάλη ασκήμια να ’χα, να ξεχνούσαν
την τωρινή μου οι Έλληνες τη φήμη
κι ό,τι καλό δικό μου να κρατούσαν,
όπως θυμούνται τώρα το κακό. Όποιος
έχει μια συμφορά θεοσταλμένη,
το χτύπημα βαρύ, μα το υποφέρει˙
όμως πολλά δεινά με ζώνουν. Δίχως
να φταίω με κακολογούν˙ ετούτο
χειρότερο είναι απ’ την αλήθεια, πράξεις
να σου φορτώνουν που δεν έχεις κάνει.
Μ’ έριξαν οι θεοί απ’ την πατρίδα
σε βάρβαρες συνήθειες, χωρίς φίλους,
κι ενώ ήμουν λεύτερη, έχω γίνει σκλάβα˙
οι βάρβαροι όλοι δούλοι, εξόν[24] ο αφέντης.[25]
Κι η άγκυρα που μου βάσταε τις ελπίδες,
πως κάποια μέρα ο άντρας μου θα ’ρχόταν
να με λυτρώσει απ’ τα δεινά μου, πάει,
δεν είναι ζωντανός, το φως δε βλέπει.
Χάθηκε η μάνα μου κι εγώ φονιάς της˙
άδικα, μα βαραίνει εμέ το κρίμα˙[26]
η κόρη μου, καμάρι του σπιτιού μου,
κακογερνάει ανύπαντρη, παρθένα˙[27]
τα δυο μου αδέρφια, οι Διόσκουροι, πεθάναν.[28]
Κι εγώ που συμφορές με ζώνουν τόσες,
ενώ είμαι ζωντανή, νεκρή λογιέμαι.
Και τελευταίο αυτό, στη Σπάρτη αν πάω,
δε θα μ’ αφήσουν να διαβώ τις πύλες,
θαρρώντας πως εχάθηκ’ η Ελένη
της Τροίας με το Μενέλαο. Τι εκείνος
αν ζούσε, θα με γνώριζε απ’ τα κρύφια
σημάδια, μοναχά γνωστά στους δυο μας.[29]
Δε γίνεται όμως τούτο, ουδέ θα γίνει.

- *Ποια είναι τα αίτια της δυστυχίας της;*
- *Ποια είναι τα τωρινά βάσανά της;*

ΣΧΟΛΙΑ

23. Στο πρωτότυπο *ἄγαλμα*. Η Ελένη πιθανόν να εύχεται να εξαφανιζόταν η ομορφιά της, όπως το χρώμα από ένα άγαλμα (τα αρχαία αγάλματα ήταν πολύχρωμα) ή από ένα ζωγραφικό πίνακα.
24. *εξόν* = εκτός.
25. Σύμφωνα με την κυρίαρχη αντίληψη των Αθηναίων, τα βαρβαρικά ήθη είναι κατώτερα από τα ελληνικά και οι βάρβαροι είναι δούλοι, καθώς είναι υποταγμένοι στον απόλυτο μονάρχη.
26. Εκφράζει και εδώ η Ελένη (όπως και στο στ. 64) την άποψη ότι είναι *αναίτιος* και ταυτόχρονα *παναίτιος*, δηλαδή ότι είναι αθώα και ταυτόχρονα υπεύθυνη για όλα, εξαιτίας της ομορφιάς της.
27. Κόρη της Ελένης είναι η Ερμιόνη, η οποία ακούγεται εδώ για πρώτη φορά. Με το ρήμα *κακογερνάει* η Ελένη δεν αναφέρεται στην τωρινή αλλά στη μελλοντική τύχη της κόρης της.
28. Η Ελένη υιοθετεί εδώ τη χειρότερη εκδοχή.
29. Η αναγνώριση δύο προσώπων στην αρχαία ελληνική τραγωδία, όπως και στον Όμηρο και αλλού, μπορεί να γίνει με *σημάδια.*

Ας Γινουμε Θεατες

Το θρηνητικό τραγούδι σταματά. Ο Χορός αισθάνεται την ανάγκη να σταθεί κοντά στην Ελένη και να την παρηγορήσει. Τα παρηγορητικά αυτά λόγια προκαλούν την αντίδραση της Ελένης.

- Ας προσπαθήσουμε να φανταστούμε την Ελένη όσο αυτή μιλάει.
  - Ποια θα είναι η στάση της; Πού θα απευθύνεται; Ποια θα είναι η ένταση της φωνής της; Θα κινείται και πώς;
  - Ό,τι απεικονίζεται στη διπλανή φωτογραφία βρίσκεται κοντά σε όσα φαντάστηκες;

Ελένη και Χορός (Ά. Συνοδινού, Εθνικό Θέατρο, 1977, σκην. Α. Σολομός)

Ας Εμβαθυνουμε

- Μετά το θρηνητικό τραγούδι της η ηρωίδα μοιάζει να έχει επανακτήσει την ψυχραιμία της και προβαίνει σε μια «ρητορική» διαμαρτυρία. Ο ρητορικός χαρακτήρας του λόγου της μπορεί να γίνει φανερός στην άρτια διάρθρωσή του, στις ρητορικές ερωτήσεις και στις αποφθεγματικές εκφράσεις που τον διανθίζουν. Ας τα επισημάνουμε.
- Αξίζει να σταθούμε στις αποφθεγματικές εκφράσεις. Θίγουν θέματα που ίσως απασχολούσαν τους Αθηναίους εκείνη την εποχή.
  - Ας τα αναζητήσουμε. Κατά πόσο τα θέματα αυτά μας προβληματίζουν και σήμερα;
- *Δίχως να φταίω με κακολογούν* (στ. 306-307), παραπονιέται και πάλι η Ελένη.
  - Βρίσκεις δικαιολογημένο το παράπονό της;
  - Τι πιστεύεις ότι επιδιώκεται με τη συχνή αναφορά της στην άδικη δυσφήμισή της; Ίσως θα μπορούσαμε να συναισθανθούμε το παράπονό της, αν φέρναμε στο νου μας ανάλογες δικές μας εμπειρίες.

Γ. Ρίτσος, Ελένη
(Μ. Λυμπεροπούλου, ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Πάτρας, 1991)

Παραλληλο Κειμενο 4

Ονομα και Σωμα

[Στην τραγωδία Η Ιφιγένεια στην Αυλίδα *ο Αγαμέμνονας έχει αποφασίσει να θυσιάσει την κόρη του Ιφιγένεια, προκειμένου να εξιλεώσει την Άρτεμη και να πραγματοποιηθεί ο απόπλους του ελληνικού στόλου, που έχει καθηλωθεί από την άπνοια στην Αυλίδα. Για να πείσει την Κλυταιμνήστρα να φέρει στην Αυλίδα την Ιφιγένεια, της γράφει ψέματα ότι θα την παντρέψει με τον Αχιλλέα˙ όταν ο Αχιλλέας πληροφορείται την πλεκτάνη αυτή, εξοργίζεται για τη χρησιμοποίηση του ονόματός του εν αγνοία του.]*

Αχιλλεας. [στην Κλυταιμνήστρα] [...] τ' όνομά μου
της κόρης σου φονιάς θα γίνει τότε,
κι ας μην πήρε μαχαίρι. Ο αίτιος βέβαια
είν' ο άντρας σου˙ και το κορμί μου ωστόσο
δε θα 'ναι αγνό, αν χαθεί για με, για γάμο
μ' εμένα η κόρη αυτή [...]
Θα 'μουν εγώ ο πιο πρόστυχος Αργείος,
θα 'μουν εγώ ένα τίποτα [...],
αν φονιάς θα γίνει,
για χατίρι τ' αντρός σου, το όνομά μου.

Ευριπίδης, *Η Ιφιγένεια στην Αυλίδα*, στ. 938-947 (μτφρ. Θ. Σταύρου)
(Από το *Τραγωδίες του Ευριπίδη*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)

Γιατί λοιπόν να ζω;[30] Τι με προσμένει;
Για να γλιτώσω από τα βάσανά μου,
να παντρευτώ ένα βάρβαρο και πλούσια
ζωή μαζί του να περνώ; Η γυναίκα
σα θα δεχτεί έναν άντρα που δε στέργει,
δεν έχει σέβας διόλου στον εαυτό της.
Πιο καλά θάνατος, μα να 'ναι ωραίος.
Το κρέμασμα ντροπή, κι οι δούλοι ακόμα
τέτοιο χαμό για αισχρό τον λογαριάζουν.
Έχει αρχοντιά κι ευγένεια το μαχαίρι
κι απ' τη ζωή γοργά ξεφεύγεις. Έχω
τόσο βαθιά στη δυστυχία βουλιάξει˙
σ' άλλες γυναίκες η ομορφιά χαρίζει
χαρά, το χαλασμό σε μένα μόνο.
ΧΟΡ. Όποιος και να' ναι, Ελένη, ο ξένος, όσα
διηγήθηκε γι' αλήθεια μην τα πάρεις.
ΕΛΕ. Μου το 'πε καθαρά, ο Μενέλαος πάει.
ΧΟΡ. Συχνά οι αλήθειες ψέμα καταντούνε.
ΕΛΕ. Μα και συχνά τ' αντίθετο συμβαίνει.
ΧΟΡ. Γυρίζει στο κακό μονάχα ο νους σου.
ΕΛΕ. Φόβος βαρύς κι ασήκωτος με ζώνει.
ΧΟΡ. Απ' το παλάτι σ' αγαπάει κανένας;
ΕΛΕ. Όλοι˙ εξόν αυτός που ταίρι του με θέλει.[31]
ΧΟΡ. Να τι θα κάνεις˙ άφησε τον τάφο...
ΕΛΕ. Πού θες να φτάσεις;[32] Τι με συμβουλεύεις;
ΧΟΡ. Να πας μες στο παλάτι και την κόρη
της πελαγίσιας νύμφης, τη Θεονόη,
που όλα τα γνωρίζει, να ρωτήσεις
ο άντρας σου αν ακόμα ζει ή δε βλέπει
το φως του ήλιου πια. Κι όταν θα πάρεις
σίγουρες προφητείες, μπορείς τότε
να χαίρεσαι ή να κλαις. Προτού να ξέρεις,
ποιο τ' όφελος να θλίβεσαι; Άκουσέ με˙
άσε τον τάφο, πήγαινε σ' εκείνη
και θα τα μάθεις όλα˙ αφού 'ναι κάποιος
στο σπίτι να σου πει όλη την αλήθεια,
τι ψάχνεις μακριά; Μαζί σου θέλω
να 'ρθώ κι εγώ εκεί μέσα, τις μαντείες
ν' ακούσω της παρθένας˙ οι γυναίκες
πρέπει να βοηθούν η μια την άλλη.

Η Απόφαση της Ελένης

Ποια απόφαση παίρνει η Ελένη και για ποιους λόγους;

Η Παρέμβαση του Χορού

Με ποια επιχειρήματα προσπαθεί ο Χορός να αποτρέψει την Ελένη από την απόφασή της;

Ποια συμβουλή της δίνει ο Χορός;

ΣΧΟΛΙΑ

30. Το ίδιο ερώτημα είχε θέσει η Ελένη στο μονόλογό της στον Πρόλογο (στ. 68-69: *τι να την κάνω τη ζωή πια;*). Τότε όμως είχε αιτιολογήσει την απόφασή της να μείνει στη ζωή με την ελπίδα της επιστροφής του Μενέλαου.

31. Εννοεί το Θεοκλύμενο, που κάνει ό,τι μπορεί για να πάρει την Ελένη γυναίκα του˙ η προσπάθειά του όμως αυτή, να της επιβάλει το γάμο παρά τη θέλησή της, είναι για την Ελένη δείγμα έλλειψης αγάπης.

32. Η Ελένη διακόπτει το λόγο της Κορυφαίας από φόβο μήπως, αν αφήσει το μνήμα του Πρωτέα, βρεθεί στο έλεος του Θεοκλύμενου.

Ας Γινουμε Θεατες

- Τα προηγούμενα τμήματα του Χορικού άδονταν από όλα τα μέλη του Χορού. Τώρα όμως από το ομαδικό τραγούδι περνάμε στη συνομιλία μεταξύ της Ελένης και της Κορυφαίας του Χορού.
  - Πιστεύεις ότι η κίνηση των γυναικών του Χορού αλλάζει;
  - Πώς φαντάζεσαι τη στάση και τις κινήσεις της Ελένης και της Κορυφαίας όσο αυτές συνομιλούν;

Κορυφαία – Γυναίκες του Χορού (Εθνικό Θέατρο, 1977, σκην. Α. Σολομός, χορογρ. Ν. Τσάτσου-Συμεωνίδου)

Ας Εμβαθυνουμε

- Πολλές φορές οι ήρωες του Ευριπίδη εκφράζουν την επιθυμία να αποδράσουν από την οδυνηρή πραγματικότητα μέσα στην οποία ζουν. Κάποτε η επιθυμία τους αυτή εκφράζεται και ως ευχή να πεθάνουν ή ως παράπονο που δεν είναι ήδη νεκροί.
  - Σε ποια σημεία του λόγου της Ελένης διαφαίνεται η επιθυμία απόδρασης;
  - Ποια είναι η οδυνηρή πραγματικότητα από την οποία θέλει να αποδράσει;
  - Ποια αισθάνεται ότι είναι η ευθύνη της;

Ελένη – Χορός (Λ. Τασοπούλου, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

- Όσο εξελίσσεται το έργο, μπορούμε να διαμορφώνουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τη λειτουργία του Χορού στην *Ελένη*. Ο Χορός, που σε όλη τη διάρκεια του κομμού συνέπασχε με την Ελένη θεωρώντας αληθινές τις πληροφορίες του Τεύκρου, εκφράζει πλέον επιφυλάξεις για την αξιοπιστία τους και αναλαμβάνει πιο ενεργό ρόλο.
  - Ας προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε την αλλαγή στη στάση του Χορού και να διερευνήσουμε τη σημασία της στη δραματική οικονομία του έργου.

Παραλληλο Κειμενο 5

«Ιντα Θελω Πλιο τη Ζηση να Μακραινω»

[Η Αρετούσα, που περιμένει το γυρισμό του αγαπημένου της Ερωτόκριτου, πληροφορείται το θάνατό του.]

Αρετουσα. Ρωτόκριτε, ίντα θέλω πλιο τη ζήση να μακραίνω;
Ποια ολπίδα πλιο μου 'πόμεινε και θε να σ' ανιμένω;
Δίχως σου πώς είν' μπορετό στον κόσμο πλιο να ζήσω;
Ανάθεμα το ριζικό στά φύλαγεν οπίσω!
[...]
Μοίρα, δε σε φοβούμαι πλιο κι ό,τι κι α θέλεις κάμε,
[...]
εις τα βουνιά ας με ρίξουσι και τα θεριά ας με φάσι,
η απονιά σου να χαρεί κι η γνώμη να χορτάσει.

Β. Κορνάρος, *Ερωτόκριτος*, Ε, στ. 985-988, 1023, 1027-1028

(Από το Β. Κορνάρος, *Ερωτόκριτος*, Ερμής)

ΑΜΟΙΒΑΙΟ*[33] (στ. 372-436)

ΕΛΕ. Σωστές, καλές[34] μου, οι συμβουλές σας·
εμπρός, εμπάτε στο παλάτι
να μάθετε ποιοι αγώνες
με καρτερούν ακόμα.
ΧΟΡ. Με χαρά δέχομαι το κάλεσμά σου.
ΕΛΕ. Ω! μαύρη μέρα.
Τάχα ποιο θλιβερό μαντάτο
θ' ακούσω η δύστυχη;
ΧΟΡ. Μην προμαντεύεις συμφορές
κι από τα πριν θρηνολογείς.
ΕΛΕ. Τι να 'χει πάθει ο δόλιος μου άντρας;
Το φως του ήλιου τάχα θα το βλέπει,[35]
το τέθριππό του το άρμα[36] και των άστρων
τους δρόμους, ή με τους νεκρούς
βαθιά στην κατωγής
τη σκοτεινή τους έχει μοίρα;
ΧΟΡ. Πάντοτε να 'χεις, ό,τι και να γίνει,
για τα μελλούμενα καλές ελπίδες.
ΕΛΕ. Φωνάζω εσένα, Ευρώτα δροσερέ,[37]
με τα χλωρά καλάμια, κι όρκο παίρνω
σε σένα, αν είναι αλήθεια ο λόγος
πως έχει ο άντρας μου χαθεί
– ανόητη τάχα φήμη; Πες μου.
Θηλιά θα βάλω στο λαιμό μου φονική
ή θάνατο θα βρω, τρυπώντας
με κοφτερό μαχαίρι το κορμί μου
ποτάμι να χυθεί το αίμα,[38]
σφαχτάρι[39] εγώ στις τρεις θεές
και στον τσοπάνη γιο του Πρίαμου,[40]
που μια φορά κοντά στις στάνες
έπαιζε το μονότονο σουραύλι.
ΧΟΡ. Αλλού να πέσει το κακό,
για σε μονάχα η ευτυχία.

Η Αντίδραση της Ελένης

Ποιοι είναι οι φόβοι της Ελένης και πώς τους αντιμετωπίζει ο Χορός;

Ποιον όρκο παίρνει η Ελένη;

Σχολια

33. *αμοιβαίο:* λυρικός διάλογος ανάμεσα στην Ελένη και το Χορό.

34. Η Ελένη χρησιμοποιεί πληθυντικό αριθμό, επειδή η Κορυφαία μιλάει ως εκπρόσωπος όλων των γυναικών του Χορού.

35. Σε άλλη μετάφραση: *Το φως άραγε βλέπει [ο Μενέλαος] / να βλέπει τα τέσσερα τ' άλογα του ήλιου, την πορεία των άστρων;* (μτφρ. Ε. Χατζηανέστης).

36. Σύμφωνα με τη μυθολογία, ο Ήλιος ταξίδευε από την Ανατολή προς τη Δύση με άρμα που το έσερναν τέσσερα άλογα (τέθριππο).

37. Εδώ η Ελένη επικαλείται κάτι ιερό και πολύτιμο γι' αυτήν, τον ποταμό της πατρίδας της, τον Ευρώτα. Και εμείς στους όρκους μας επικαλούμαστε το θείον.

38. Ο τρόπος της αυτοκτονίας (με αγχόνη ή με μαχαίρι), που απασχόλησε την Ελένη στους στίχους 339-341, δεν την ενδιαφέρει πια, καθώς είναι αποφασισμένη να πεθάνει, αν η μαντεία της Θεονόης είναι κακή.

39. Η Ελένη σκέφτεται να αυτοκτονήσει με τον ίδιο τρόπο που θανατώνονταν τα ζώα στις θυσίες. Έτσι θα στιγματίσει τις τρεις θεές, που ευθύνονται για την τύχη της.

40. Εννοεί τον Πάρη.

Ας Γινουμε Θεατες

- Ο Χορός, που μπήκε στην ορχήστρα μετά τον Πρόλογο, τώρα αποχωρεί (*μεθίσταται*).
  - Ας φανταστούμε την πορεία που ακολούθησαν οι γυναίκες του Χορού μπαίνοντας και βγαίνοντας από την ορχήστρα και ας τη σημειώσουμε στη διπλανή φωτογραφία.

Μακέτα σκηνικού του Γιάννη Τσαρούχη για παράσταση της Ελένης
(Ελληνική Σκηνή της Άννας Συνοδινού, 1966)

Ας Εμβαθυνουμε

- Ο Χορός συνήθως παρέμενε στην ορχήστρα σε όλη τη διάρκεια του έργου. Οι μεταστάσεις*, όπως αποκαλούνται οι αποχωρήσεις του από την ορχήστρα κατά τη διάρκεια της δράσης, είναι στα έργα που σώζονται ελάχιστες και γίνονται για δραματικούς λόγους. Στη σκηνή που παρακολουθούμε έχουμε μία από τις ελάχιστες αυτές μεταστάσεις.
  - Με ποια πρόφαση αποχωρούν οι γυναίκες του Χορού;
  - Ποιες δραματικές ανάγκες φαντάζεσαι ότι απαιτούν την απουσία του Χορού από την ορχήστρα;
- Η Ελένη αποδέχεται την πρόταση του Χορού να ελέγξει τις πληροφορίες του Τεύκρου προσφεύγοντας στη Θεονόη. Και όμως παραμένει στη σκηνή για λίγο.
  - Μπορείς να δικαιολογήσεις το δισταγμό της;
  - Ποια συναισθήματα σου προκαλεί αυτή η επιβράδυνση;

Ελένη (Ά. Πασπάτη, Ευριπίδης Ορέστης,
Εθνικό Θέατρο, 1982)

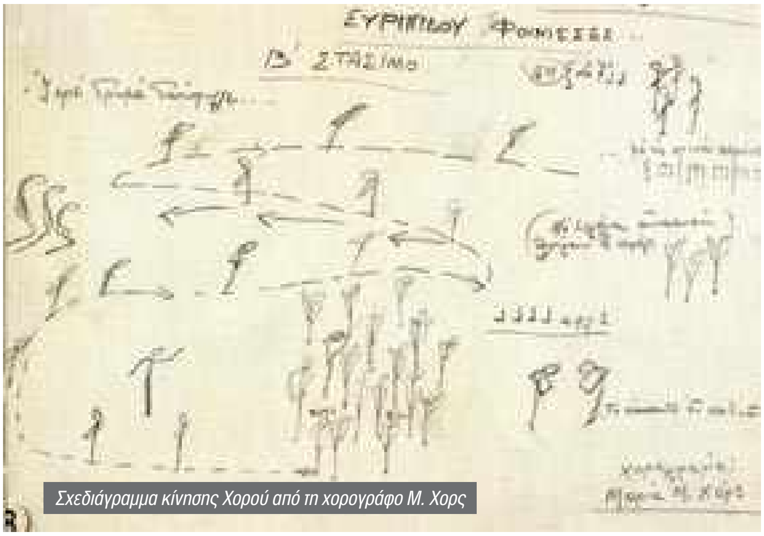

Σχεδιάγραμμα κίνησης Χορού από τη χορογράφο Μ. Χορς

Παραλληλο Κειμενο 6

«Χορος με Ενοραση και Ευαισθησια»

Εξάλλου, με παρόμοια πρόσωπα, δηλαδή γέροντες και γυναίκες, ο ποιητής είχε τη δυνατότητα να επιτύχει εκείνους τους συνδυασμούς ώριμης στοχαστικότητας και συγκινησιακής ευπάθειας, μαζί με ένα στοιχείο έντονης παθητικότητας, που χαρακτηρίζουν συνήθως τα λυρικά μέρη της τραγωδίας. Ο Χορός, ακόμα και όταν συγκροτείται από πρόσωπα ταπεινά –λ.χ. λαϊκές γυναίκες ή δούλους– διαθέτει ενόραση, ευαισθησία και πείρα, κάποτε μάλιστα σε βαθμό μεγαλύτερο από τα ηγεμονικά πρόσωπα του δράματος.

Ν. Χ. Χουρμουζιάδης

(Από το Ν. Χ. Χουρμουζιάδης, *Περί Χορού, Ο Ρόλος του Ομαδικού Στοιχείου στο Αρχαίο Δράμα*, Καστανιώτης)

ΕΛΕ. Ω![41] Τροία κακορίζικη,[42]
ρημάχτηκες για κάτι που δεν έγινε
και τόσα υπόφερες δεινά·
τα δώρα που μου χάρισεν η Κύπρη
ατέλειωτα γεννήσαν μοιρολόγια,
αρίφνητο[43] αίμα, δυστυχίες
πάνω στις δυστυχίες,
θρήνους στους θρήνους, συμφορές...
Μανάδες χάσαν τα παιδιά τους·
στο φρυγικό του Σκάμαντρου το ρέμα
ρίξανε τα κομμένα τους μαλλιά[44]
των σκοτωμένων οι αδελφές.
Με πικρούς βόγγους και κραυγές
θρηνολογήσαν οι Ελληνίδες,
χεροχτυπώντας το κεφάλι απελπισμένα
και με τα νύχια σκίζοντας, ματώνοντας
τα τρυφερά τους μάγουλα.[45]
Ω! Καλλιστώ[46] καλότυχη παρθένα
της Αρκαδίας, που κάποτε
σου ’δωσε ο Δίας τετράποδο κορμί
κι έτσι έσμιξε μαζί σου·
καλύτερη απ’ τη μάνα μου είχες μοίρα·
με τη θωριά πυκνόμαλλου αγριμιού
–λιόντισσας όψη ανήμερη–
ξαλάφρωσες απ’ τη βαριά σου θλίψη·
του Μέροπα η κόρη, η Τιτανίδα,
που για την άφταστη ομορφιά της
η Άρτεμη την έδιωξε οργισμένη,
γίνηκε χρυσοκέρατη αλαφίνα·
μονάχα τα δικά μου κάλλη
της Δαρδανίας αφάνισαν τα κάστρα
και τους βασανισμένους Αχαιούς.

Ο Θρηνος της Ελενης
- **Για τους Νεκρους**
- **Για την Ολεθρια Ομορφια της**

Με ποια μυθικά πρόσωπα συγκρίνει τον εαυτό της η Ελένη;

Ποια είναι τα κοινά τους σημεία;

ΣΧΟΛΙΑ

41. Η Ελένη τραγουδά αυτά τα λόγια (μονωδία).

42. Η Ελένη αναφέρθηκε ήδη στα δεινά που προξένησε η ομορφιά της σε συγκεκριμένα άτομα. Τώρα περνά στα δεινά λαών, των Τρώων και των Ελλήνων.

43. *αρίφνητο* = ατέλειωτο.

44. Το κόψιμο των μαλλιών ήταν ένδειξη πένθους.

45. Οι συγγενείς του νεκρού θρηνούσαν χτυπώντας το κεφάλι με τα χέρια και γδέρνοντας το πρόσωπό τους με τα νύχια. Αυτός ο θρηνητικός τρόπος δεν εγκαταλείφθηκε ποτέ· τον συναντάμε ακόμα και σήμερα σε περιοχές της Ελλάδας, όπως στη Μάνη, στην Κρήτη...

46. Στους στίχους 422-436 η Ελένη συγκρίνει τον εαυτό της με δύο μυθικά πρόσωπα, την Καλλιστώ (από τη λέξη *κάλλος* = ομορφιά) και την κόρη του Τιτάνα Μέροπα. Η Καλλιστώ, σύμφωνα με τον Ευριπίδη, μεταμορφώθηκε σε λέαινα (*λιόντισσα*), ενώ η κόρη του Τιτάνα Μέροπα σε ελάφι. Η σύγκριση αυτή γίνεται, για να τονίσει ότι η δική της τύχη είναι χειρότερη. Η ομορφιά της Καλλιστώς και της Τιτανίδας έβλαψε μόνο τις ίδιες και η μεταμόρφωσή τους σήμανε το τέλος των δεινών τους. Η ομορφιά όμως της Ελένης κατέστρεψε ολόκληρους λαούς και της προξένησε συμφορές που δεν έχουν λήξει ακόμη.

Ας Γινουμε Θεατες

- Η Ελένη, πριν αποχωρήσει από τη σκηνή, τραγουδάει στίχους γεμάτους αγωνία και πάθος. Οι διπλανές φωτογραφίες, αν και δεν είναι από παράσταση της *Ελένης*, θα μπορούσαν να μας βοηθήσουν να παρατηρήσουμε τα μέσα (π.χ. βλέμμα, κίνηση χεριών), με τα οποία οι σημερινοί ηθοποιοί εκφράζουν αυτό το πάθος.
  - Τι θα αξιοποιούσες από αυτά, για να σκηνοθετήσεις ή για να ερμηνεύσεις τη μονωδία της Ελένης;

Κατίνα Παξινού

Μελίνα Μερκούρη

Αντιγόνη Βαλάκου

Ας Εμβαθυνουμε

- Η ιδέα ότι η ομορφιά είναι καταστροφική, είτε για εκείνον που την έχει είτε για τους άλλους, είναι πολύ διαδεδομένη.
  - Ας εξετάσουμε πώς αντιμετωπίζει το θέμα της ομορφιάς της η Ελένη και αν επηρεάζει την τραγικότητά της.

- Στο τελευταίο μέρος της Παρόδου, ιδιαίτερα στο αμοιβαίο, παρακολουθούμε την ηρωίδα να θρηνεί για τα πάθη της, τις προσωπικές της συμφορές και τις αγωνίες της, αλλά και για την αγριότητα και τα δεινά του πολέμου. Εκφράζεται έτσι έντονα το παθητικό στοιχείο, που χαρακτηρίζει γενικότερα το έργο του Ευριπίδη.
  - Ας επισημάνουμε κάποια σημεία της Παρόδου, όπου γίνεται ιδιαίτερα εμφανές αυτό το στοιχείο.
  - Ποια συναισθήματα δημιουργούνται στους θεατές/αναγνώστες για την ηρωίδα;

Η Ελένη τελικά αποχωρεί. Η σκηνή μένει άδεια. Μια αίσθηση προσμονής κυριαρχεί. Σκέψου τι έγινε στην Πάροδο. Φαντάσου τη συνέχεια, πριν δεις τα παρακάτω.

Ω ναι, γελάω καμιά φορά, κι ακούω το γέλιο μου βραχνό ν' ανεβαίνει/ όχι απ' το στήθος πια, πολύ πιο κάτω, απ' τα πόδια· πιο κάτω, μες από τη γης. Και γελάω. Πως ήταν δίχως νόημα όλα, / δίχως σκοπό και διάρκεια και ουσία – πλούτη, πόλεμοι, δόξες και φθόνοι,/ κοσμήματα και η ίδια η ομορφιά μου.

Γ. Ρίτσος, *Η Ελένη* (απόσπασμα)

(Από το Γ. Ρίτσος, *Η Ελένη*, Κέδρος)

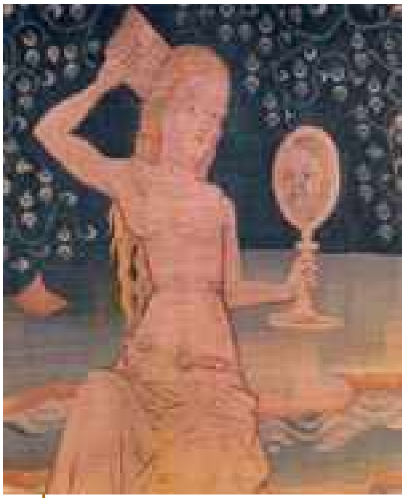

Γυναικεία μορφή από ταπισερί του 14ου αι.

Παραλληλο Κειμενο 7

Η Ομορφια

– Καθρέφτη, καθρεφτάκι μου, για πες μου αλήθεια τώρα, ποια είναι η ομορφότερη μέσα σ' αυτή τη χώρα; [...]
– Δροσερή σαν τριαντάφυλλο είσαι όμορφη τσαρίνα, η μικρή όμως πριγκίπισσα είναι πιο όμορφη, πιο φίνα!

Στα λόγια αυτά, η τσαρίνα πρασίνισε από λύσσα και τα μάτια της έβγαλαν φλόγες μίσους.

Α. Σ. Πούσκιν,
Η πριγκίπισσα και οι εφτά ιππότες (παραμύθι)

(Από το *Ο κόσμος των παραμυθιών*, τόμ. 3, Εκδοτικός Οργανισμός Χρυσός Τύπος)

Ερωτησεισ

1. Ας υποθέσουμε ότι στους στίχους της *Ελένης* που θα διδαχθούν αναλυτικά στην τάξη σας δεν περιλαμβάνεται η Πάροδος. Αναλαμβάνετε να παρουσιάσετε συνοπτικά στους συμμαθητές σας τα βασικά της σημεία σε ένα κείμενο 100 περίπου λέξεων, έτσι ώστε οι συμμαθητές σας να μπορέσουν να μελετήσουν χωρίς πρόβλημα το Α΄ Επεισόδιο.
2. Οι γυναίκες του Χορού και η Ελένη εκφράζουν τη συναισθηματική τους φόρτιση μέσα από ένα τραγούδι (κομμός). Με ποιους εκφραστικούς τρόπους δηλώνονται τα συναισθήματά τους στη β΄ στροφή και τη β΄ αντιστροφή;
3. Ο Χορός στην τραγωδία *Ελένη* αποτελείται από Ελληνίδες αιχμάλωτες γυναίκες, που άρπαξαν βάρβαροι επιδρομείς. Πώς εξυπηρετεί κατά τη γνώμη σας την εξέλιξη του δράματος η γυναικεία φύση, η ελληνική καταγωγή και η κατάσταση των μελών του Χορού;
4. Ως θεατές μιας σύγχρονης παράστασης της *Ελένης* συνθέτετε ένα σύντομο κείμενο, στο οποίο καταγράφετε τις εντυπώσεις σας από την είσοδο του Χορού. Μπορείτε να λάβετε υπόψη σας ανάμεσα σε άλλα και τα εξής: ποιες αποτελούν το Χορό, από πού και με ποιον τρόπο εισέρχονται στη σκηνή, τι χαρακτηρίζει γενικά την παρουσία τους.
5. Ο Ευριπίδης, σε έργα του που αναφέρονται στον Τρωικό πόλεμο, περιγράφει τις καταστροφικές του συνέπειες με την ίδια ένταση, τόσο για τους ηττημένους Τρώες όσο και για τους νικητές Έλληνες. Να εντοπίσετε τα σχετικά σημεία και να αναζητήσετε τη βαθύτερη σκοπιμότητα αυτής της αναφοράς.
6. Ποια είναι η στάση του Χορού στο αμοιβαίο (στ. 372-436) και πώς διαφοροποιείται από τη στάση του στον κομμό;
7. Τι θα έχανε κατά τη γνώμη σας η παράσταση, αν δεν υπήρχε ο Χορός και στη θέση του βρισκόταν μια πιστή θεραπαινίδα της Ελένης;
8. Να βρείτε στα λόγια του Χορού παραμυθητικά επιχειρήματα και να συντάξετε, με βάση αυτά, ένα σύντομο παρηγορητικό λόγο που θα απευθύνεται στην Ελένη.

Δραστηριοτητα

Ας υποθέσουμε ότι η τάξη σας έχει αναλάβει να οργανώσει μια έκθεση φωτογραφίας για το αρχαίο δράμα. Συγκεντρώνοντας φωτογραφικό υλικό από προγράμματα θεατρικών παραστάσεων και από το Διαδίκτυο, να κάνετε μια πρόταση για τη «Γωνιά του Χορού». Ξεκινήστε, αν θέλετε, την έρευνά σας σε μια «μηχανή αναζήτησης» του Διαδικτύου, βάζοντας τις λέξεις: «τραγωδία» ή chorus.

Μπορείτε να ταξινομήσετε τις φωτογραφίες με κριτήριο το φύλο των μελών του Χορού, τη σκευή τους, το σχηματισμό και το βηματισμό τους, το είδος της παράστασης (κλασική ή μοντέρνα) και να γράψετε τις κατάλληλες λεζάντες.

Εργασια

Η υπέρμετρη ομορφιά είναι πηγή πόνου, πιστεύει η Ελένη. Εξετάστε πώς αντιμετωπίζεται το θέμα αυτό: α) στη μυθολογία (π.χ. ο μύθος του Άδωνη και του Νάρκισσου), β) σε παραμύθια (π.χ. Χιονάτη), γ) σε δημοτικά τραγούδια (π.χ. *Παραλογές*, «Ο ζηλιάρης σύζυγος», επιμ. Γ. Ιωάννου, εκδ. Ερμής, ΝΕΒ), δ) στην αρχαία γραμματεία (π.χ. Ηρόδοτος 1, 8-12, «Η γυναίκα του Κανδαύλη»).

Θεματα για Αποδελτιωση

Όσοι ξεκινήσατε την αποδελτίωση θα ήρθατε αντιμέτωποι με τις πρώτες δυσκολίες. Μπορεί να σας βοηθήσει στη δουλειά σας και η εξής υπόδειξη: γράφουμε πάνω δεξιά στο δελτίο μας το θέμα και τις ειδικότερες κατηγορίες που αποδελτιώνουμε. Στη συνέχεια αντιγράφουμε το στίχο που μας ενδιαφέρει ή γράφουμε με δικά μας λόγια το νόημά του.

Η αποδελτίωση μπορεί να συνεχιστεί με τα εξής θέματα: **5) αποφθεγματικές εκφράσεις, 6) τύχη, 7) μύθοι.**

Α΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

στ. 437-575

Από κατακτητής της Τροίας ένας ρακένδυτος ναυαγός

«Καὶ νῦν τάλας ναυαγὸς ἀπολέσας φίλους ἐξέπεσον ἐς γῆν τήνδε»
(στ. 408-409, μτφρ. στ. 465-466)

ΠΛΟΚΗ

- Η εμφάνιση του πολύτιμου Συντρόφου
- Οι πληροφορίες της Γερόντισσας

ΘΕΜΑΤΑ

- Ο Μενέλαος: τραγικός ήρωας ή κωμική φιγούρα
- Η απομυθοποίηση των ηρώων
- *Είναι* και *Φαίνεσθαι*

Μενέλαος (Λ. Βογιατζής, Θέατρο του Νότου, 1996, σκην. Ν. Χουβαρδάς)

Α΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ		
1η ΣΚΗΝΗ 437-494	2η ΣΚΗΝΗ 495-541	3η ΣΚΗΝΗ 542-575
Μενέλαος	Γερόντισσα – Μενέλαος	Μενέλαος

1η ΣΚΗΝΗ (στ. 437-494)

ΜΕΝΕΛΑΟΣ Πέλοπα, που αγωνίστηκες στην Πίσα
με τον Οινόμαο σ' αρματοδρομίες,
τότε, που 'χες καλέσει τους θεούς σε δείπνο,[1]
να 'χανες τη ζωή σου, πριν ακόμα
γεννήσεις το γονιό μου, τον Ατρέα,
κι εκείνος πάλι από την Αερόπη
δυο γιους, τον Αγαμέμνονα κι εμένα
το Μενέλαο, ζευγάρι ξακουσμένο˙
γιατί θαρρώ –και καυχησιά δεν είναι–
πως με καράβια οδήγησα στην Τροία
στράτευμα πλήθος[2] κι όχι με τη βία
σαν τύραννος, αλλά μ' ακολουθήσαν
θέλοντας οι λεβέντες της Ελλάδας.
Χαθήκανε πολλοί, πολλοί κι εκείνοι
που χαίρονται, γιατί έχουνε ξεφύγει
τον κίνδυνο της θάλασσας και φέραν[3]
τα ονόματα των σκοτωμένων πίσω
στα σπίτια τους.[4] Εγώ περιπλανιέμαι
τόσον καιρό στο κύμα ο δόλιος,[5] όσο
χρειάστηκα την Τροία για να κουρσέψω˙[6]
κι ενώ ποθώ στον τόπο μου να φτάσω,
τη χάρη αυτή οι θεοί δε μου χαρίζουν.
Τριγύρισα τους έρμους της Λιβύης
τους αφιλόξενους γιαλούς και κάθε
φορά,[7] που την πατρίδα μου ζυγώνω,
μακριά με ξανασπρώχνουν οι ανέμοι,
χωρίς μες στα πανιά μου να φουσκώσει
ποτέ πρίμος αγέρας για τη Σπάρτη.
Και τώρα ναυαγός ο μαύρος, δίχως
φίλους στη χώρα βγήκα εδώ. Συντρίμμια
γίνηκε το καράβι μου στους βράχους.
Μου ξέμεινε η καρένα μόνο κι έτσι

Η Εισοδος του Μενελαου – Το Παρελθον του

- *Ποιους προγόνους του αναφέρει και ποια ευχή διατυπώνει;*
- *Γιατί καυχιέται ο Μενέλαος;*
- *Ποιες είναι οι περιπέτειές του;*

Το Παρον του

- *Ποια είναι τα βάσανά του;*
- *Τι τον έφερε στην είσοδο του ανακτόρου;*

ΣΧΟΛΙΑ

1. Το κείμενο εδώ έχει μάλλον υποστεί αλλοιώσεις˙ το γενικό νόημα των στίχων 437-441 πρέπει να είναι: *Μακάρι, Πέλοπα, που ο Τάνταλος σε πρόσφερε κάποτε γεύμα στους θεούς, να μη σε είχε αναστήσει ο Δίας˙ έτσι δε θα κέρδιζες στις αρματοδρομίες την Ιπποδάμεια και δε θα είχες γεννήσει τον πατέρα μου Ατρέα...* Ο Μενέλαος δηλαδή εύχεται να μην είχε γεννηθεί ο πατέρας του, άρα και ο ίδιος.
2. Ο Μενέλαος παρουσιάζει τον εαυτό του και όχι τον αδελφό του Αγαμέμνονα ως αρχηγό της εκστρατείας στην Τροία. Ίσως να μην είναι δείγμα της αλαζονείας του αλλά συνειδητή επιδίωξη του Ευριπίδη να αναδείξει τον ηρωισμό του Μενέλαου.
3. *και φέραν* = φέρνοντας.
4. Η μνήμη των αποθανόντων έχει μεγάλη σημασία για τους Έλληνες και ιδιαίτερα για τους Αθηναίους θεατές μετά τη Σικελική καταστροφή.
5. Η αντίθεση ανάμεσα στον περιπλανώμενο Μενέλαο και σε όλους τους υπόλοιπους Έλληνες, που είτε χάθηκαν στην Τροία είτε γύρισαν στην πατρίδα τους, θυμίζει την αρχή της *Οδύσσειας* (α, στ. 11-14): *Όλοι, όσοι τότε ξέφυγαν το μαύρο χάρο, πήγαν /στα σπίτια τους από γιαλούς και μάχες γλιτωμένοι. /Κι αυτόν μονάχα πόκλαιγε πατρίδα και γυναίκα /τον κράταε λατρευτή θεά, η Καλυψώ, η νεράιδα...* (μτφρ. Ζ. Σίδερης).
6. Ο Μενέλαος δεν περιπλανιέται δέκα χρόνια αλλά επτά˙ σωστότερη θα ήταν η μετάφραση: *περιπλανιέμαι από τότε που κούρσεψα την Τροία.*
7. Στην πραγματικότητα, όπως θα αναφέρει πιο κάτω ο ίδιος ο Μενέλαος, μόνο μία φορά πλησίασε στο Ακρωτήριο του Μαλέα. Επομένως, η επανάληψη τονίζει και επιτείνει τις συμφορές του Μενέλαου, που θυμίζουν το δύσκολο νόστο του Οδυσσέα.

Ας Γινουμε Θεατες

Η Ελένη και οι γυναίκες του Χορού βρίσκονται στο παλάτι, όπου ζητούν πληροφορίες για την τύχη του Μενέλαου. Διάχυτο είναι ένα κλίμα αδημονίας.

- Ένα νέο πρόσωπο εμφανίζεται στη σκηνή. Από πού έρχεται; Τι φοράει; Πώς μαθαίνουμε ποιος είναι;
- Ας παρατηρήσουμε τις φωτογραφίες του Α΄ Επεισοδίου (σελ. 35-43) που απεικονίζουν το Μενέλαο σε σύγχρονες παραστάσεις. Σε ποιες περιπτώσεις ο ενδυματολόγος ακολούθησε πιστά τις σκηνογραφικές πληροφορίες που μπορούμε να αντλήσουμε από το κείμενο;

Ας Εμβαθυνουμε

- Με την είσοδο του Μενέλαου αρχίζει το Α΄ Επεισόδιο*, που αποτελεί ένα από τα επικά-διαλογικά* μέρη της τραγωδίας. Δε βρισκόμαστε, λοιπόν, στην αρχή του έργου· η δράση έχει ήδη αρχίσει. Παρ' όλα αυτά, υποστηρίζεται ότι ο μονόλογος αυτός του Μενέλαου είναι ένας δεύτερος Πρόλογος.
  - Ας αναζητήσουμε στο κείμενο στοιχεία που στηρίζουν αυτή την άποψη.
  - Ποιες δραματικές σκοπιμότητες υπηρετεί ο δεύτερος αυτός Πρόλογος;
- Η εμφάνιση του Μενέλαου ως ναυαγού ασφαλώς δε θυμίζει σε τίποτα το Μενέλαο του μύθου.
  - Ποια εντύπωση πρέπει να έκανε στους θεατές αυτή η εμφάνιση ενός βασιλιά και μάλιστα αρχηγού της εκστρατείας στην Τροία; Ας λάβουμε υπόψη μας ότι ο κωμωδιογράφος Αριστοφάνης σατίρισε με έντονη ειρωνεία την προσπάθεια του Ευριπίδη να συγκινήσει τους θεατές με τη ρακοφορία των ηρώων του.

Μενέλαος (Π. Εμμανουηλίδης, Εταιρεία Θεάτρου «Η άλλη πλευρά», 2004, σκην. Ά. Μιχόπουλος)

Αριστοφάνης, Θεσμοφοριάζουσαι,
Εθνικό Θέατρο, 1989, σκην. Κ. Μπάκας

Παραλληλο Κειμενο 1

«...Ενα Κουρελι απο το Παλιο σου Δραμα»

[Ο βασικός ήρωας της κωμωδίας Αχαρνής *του Αριστοφάνη, ο Δικαιόπολης, πρόκειται να απολογηθεί στο Χορό των συμπολιτών του και, για να τους συγκινήσει, σκοπεύει να παρουσιαστεί ως ήρωας του Ευριπίδη, ρακένδυτος και αξιολύπητος· σπεύδει λοιπόν στον ποιητή και του ζητάει δανεικά κουρέλια από τα έργα του.]*

ΔΙΚ. Μα, Ευριπίδη,
στα γόνατά σου πέφτω, χάρισέ μου
ένα κουρέλι απ' το παλιό σου δράμα.
Λόγο είν' ανάγκη στο Χορό να βγάλω,
κι αν δεν τα πω καλά, θα με σκοτώσουν.
ΕΥΡ. (με κωμικό στόμφο) Ποια ράκη; Εκείνα που φορούσε
ο δόλιος γέρος, ο Οινέας, στον τραγικόν αγώνα;
ΔΙΚ. Όχι του Οινέα· κάποιου άλλου πιο για κλάψες.
ΕΥΡ. Του Φοίνικα ίσως του τυφλού;
ΔΙΚ. Ήταν ένας κι απ' το Φοίνικα ακόμα πιο για κλάψες.
ΕΥΡ. Σαν ποιων σκουτιών[1] ξεσκλίδια[2] να γυρεύει;
Του Φιλοχτήτη λες, του διακονιάρη;
ΔΙΚ. Ήταν ένας πολύ πιο διακονιάρης.
ΕΥΡ. Μήπως ζητάς το λιγδιασμένο ντύμα
που φόραγε ο κουτσός Βελλεροφόντης;
ΔΙΚ. Όχι ο Βελλεροφόντης· κάποιος άλλος,
κουτσός κι εκείνος, φλύαρος, κολλιτσίδα
και τροχισμένη γλώσσα.
ΕΥΡ. Ξέρω, ξέρω·
τον Τήλεφο θα λες, απ' τη Μυσία.
ΔΙΚ. Ναι, τον Τήλεφο· δώσ' μου, σε ικετεύω,
εκείνου τις φασκιές.

[1] τα σκουτιά = τα ρούχα
[2] ξεσκλίδια = κουρέλια

Δημότες των Αχαρνών, στ. 415-431 (μτφρ. Θ. Σταύρου)
(Από το *Οι κωμωδίες του Αριστοφάνη*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)

πάνω της έχω ανέλπιστα γλιτώσει,[8]
με την Ελένη που 'φερα απ' την Τροία.
Ποιος είναι ο τόπος, ποιοι τον κατοικούνε;
Δεν ξέρω˙ με τα ρούχα μου κουρέλια
ντρεπόμουν να ρωτήσω τους ανθρώπους.
Ο ευτυχισμένος, όταν κακοπάθει,
νιώθει πικρότερη τη δυστυχία,
παρ' όσο αυτός που από παλιά την ξέρει.[9]
Τώρα με τυραννά σκληρά η ανάγκη˙
ψωμί δεν έχω ή ρούχο, καθώς δείχνουν
τ' απομεινάρια από το καραβίσιο
πανί που' μαι ζωσμένος˙ τους χιτώνες,
τα λαμπρά πέπλα η θάλασσα κατάπιε.
Στα βάθη μιας σπηλιάς κρατάω κρυμμένη
τη γυναίκα μου, αιτία στις συμφορές μου,
κι όσοι απομείναν απ' τους σύντροφούς μου,
τους έβαλα να τη φυλάγουν. Μόνος
γυρίζω ψάχνοντας για κείνους νά 'βρω
κάτι να τους χορτάσω.[10] Μόλις είδα
το σπίτι αυτό με τους θριγκούς τριγύρω
και τον ωραίο πυλώνα –αρχοντικό 'ναι–[11]
ζύγωσα˙ κάτι ελπίζω για τους ναύτες
να οικονομήσω˙ απ' τους φτωχούς δεν έχεις,
ακόμη κι αν το θέλουνε, βοήθεια.
Έε˙ δε θα 'ρθεί ένας θυρωρός στην πόρτα
να πει στο νοικοκύρη τα δεινά μου;[12]

2η ΣΚΗΝΗ (στ. 495-541)

ΓΕΡΟΝΤΙΣΣΑ Ποιος είναι κει όξω; Φύγε, γιατί στέκεις
στη θύρα; Θα ενοχλήσεις τους αφέντες.
Θα σε σκοτώσουν, Έλληνας αν είσαι.[13]
Κανέναν δεν αφήνουν εδώ νά 'ρθει.
ΜΕΝ. Σωστά μιλάς, γριούλα, να, σ' ακούω˙
όμως κι εσύ μαλάκωσε λιγάκι.[14]
ΓΕΡ. Φεύγα˙ δουλειά μου να εμποδίζω, ξένε,[15]
τους Έλληνες το σπίτι όταν ζυγώνουν.
ΜΕΝ. Μη σπρώχνεις ντε, το χέρι μη μου σφίγγεις.
ΓΕΡ. Εσύ θα φταις, στο λέω, αν δε μ' ακούσεις.
ΜΕΝ. Πήγαινε μέσα, πες στ' αφεντικά σου.
ΓΕΡ. Κακό για σένα, αν μάθουνε πως ήρθες.

Ο Μενέλαος και η Αφιλόξενη Γερόντισσα

Τι ζητάει ο Μενέλαος και πώς του συμπεριφέρεται η Γερόντισσα;

Σχολια

8. Έτσι γλίτωσε κι ο Οδυσσέας, όταν οι θεοί τού βύθισαν το πλοίο και πνίξανε όσους συντρόφους τού είχαν απομείνει.
9. Κυρίαρχη αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων είναι ότι μεγαλύτερη δυστυχία προκαλούν οι απότομες μεταστροφές της τύχης.
10. Όπως ο Οδυσσέας, έτσι και ο Μενέλαος εμφανίζεται ως *φιλέταιρος*, δηλαδή ενδιαφέρεται για τους συντρόφους του.
11. Η περιγραφή τονίζει ότι το ανάκτορο είναι πολύ πλούσιο και, επομένως, υπάρχει ελπίδα ο Μενέλαος να βρει τα αναγκαία.
12 Ο Μενέλαος λέει αυτά μάλλον με υψωμένη την ένταση της φωνής του˙ πιθανόν να χτυπάει και την πόρτα.
13. Η διαταγή του Θεοκλύμενου, να θανατώνονται οι Έλληνες που φτάνουν στην Αίγυπτο, είχε αναφερθεί και από την Ελένη στον Τεύκρο.
14. Κατάπληκτος ο Μενέλαος από την υποδοχή δεν προσέχει το περιεχόμενο των λόγων της θυρωρού, αλλά τον προσβλητικό τόνο της.
15. Η Γερόντισσα δε ρωτάει τον ξένο πώς τον λένε, επειδή εμφανίζεται ως ζηπιάνος˙ έτσι εξυπηρετείται και η δραματική οικονομία.

Ας Γινουμε Θεατες

- Η ρήση του Μενέλαου μοιάζει με την προλογική ρήση της Ελένης. Υπάρχει όμως μια βασική διαφορά: η Ελένη απευθυνόταν στους θεατές, ενώ ο Μενέλαος παρουσιάζει τις αναγκαίες πληροφορίες με ένα γνήσιο μονόλογο.
  - Πώς θα αξιοποιούσες την επισήμανση αυτή, αν σκηνοθετούσες τους μονολόγους των δύο ηρώων;

Ελένη (Κ. Καραμπέτη, θέατρο του Νότου, 1996, σκην. Γ. Χουβαρδάς)

Μενέλαος (Δ. Καρέλλης, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

Ας Εμβαθυνουμε

- Ας παρατηρήσουμε το λόγο του Μενέλαου. Διαρθρώνεται σε δύο άξονες. Ο Μενέλαος κάποτε... ο Μενέλαος τώρα...
  - Ας θυμηθούμε τα χαρακτηριστικά του τραγικού ήρωα. Θα τον χαρακτήριζες τραγικό ήρωα; Γιατί; Πώς νιώθεις ακούγοντάς τον;
- Ως θεατές / αναγνώστες της *Ελένης* είναι η δεύτερη φορά που ακούμε κάποιον ήρωα να περηφανεύεται πως *κούρσεψε* την Τροία: στον Πρόλογο ο Τεύκρος, τώρα ο Μενέλαος.
  - Ας αναζητήσουμε ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στους δύο αυτούς ήρωες ως προς τη σκηνική παρουσία και την κατάστασή τους.
  - Ποιες σκέψεις για τις συνέπειες του πολέμου μάς γεννά η τύχη των δύο αυτών ηρώων;

Ο Οδυσσέας καραβοτσακισμένος (παράσταση από κράνος του 5ου αι. π.Χ.)

Η Μεγάλη Έξοδος, *Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών*

Παραλληλο Κειμενο 2

Η Περιπλανηση

Ο ευσεβής Αινείας πολλά αναλογίζονταν τη νύχτα, / και μόλις το ζωογόνο βγήκε της μέρας φως, αποφασίζει / τους νέους τόπους, όπου τον ρίξαν οι άνεμοι, να εξερευνήσει, / να μάθει ποιοι τον τόπο κατοικούν, άνθρωποι ή θηρία, / γιατί ακαλλιέργητο τον βλέπει, κι ύστερα να γυρίσει, / στους συντρόφους του να πει όσα θα έχει δει.

Βιργίλιος, *Αινειάδα* I, στ. 305-309 (μτφρ. Χ. Ράμμος)

ΜΕΝ. Τους ναυαγούς κανείς δεν τους πειράζει.[16]
ΓΕΡ. Κάποιο άλλο σπίτι τότες άντε να 'βρεις.
ΜΕΝ. Δε φεύγω, θα μπω μέσα, να μ' αφήσεις.
ΓΕΡ. Ενόχληση έχεις γίνει, θα σε διώξουν.
ΜΕΝ. Αχ! πού είσαι, κοσμοξάκουστε στρατέ μου.
ΓΕΡ. Εκεί, μα όχι εδώ, σπουδαίος ήσουν.
ΜΕΝ. Θεοί, να μ' ατιμάζουν έτσι εμένα!
ΓΕΡ. Δακρύζεις; Τι σου φέρνει τόση λύπη;
ΜΕΝ. Την πρώτη μου, παλιά ευτυχία θυμάμαι.
ΓΕΡ. Δεν πας λοιπόν στους φίλους σου να κλάψεις;
ΜΕΝ. Ποια είναι η χώρα αυτή; Ποιο το παλάτι;
ΓΕΡ. Η Αίγυπτος και του Πρωτέα[17] το σπίτι.
ΜΕΝ. Η Αίγυπτος; Πού έχω αράξει ο δόλιος![18]
ΓΕΡ. Σου φταίνε τα λαμπρά νερά του Νείλου;
ΜΕΝ. Όχι˙ στενάζω για τις συμφορές μου.
ΓΕΡ. Δεν είσαι ο μόνος˙ κι άλλοι δυστυχούνε.[19]
ΜΕΝ. Ο βασιλιάς που μου είπες είναι μέσα;
ΓΕΡ. Να ο τάφος του˙ ο γιος του βασιλεύει.
ΜΕΝ. Βρίσκεται στο παλάτι ή έχει φύγει;
ΓΕΡ. Λείπει˙ και των Ελλήνων εχθρός μέγας.
ΜΕΝ. Τι του έκαναν κι εγώ θα το πληρώσω;[20]
ΓΕΡ. Είν' η Ελένη εδώ, του Δία η κόρη.
ΜΕΝ. Τι λες; Πώς είπες; Ποια; Πες το μου πάλι.
ΓΕΡ. Η κόρη του Τυνδάρεω απ' τη Σπάρτη.
ΜΕΝ. Κι εδώ από πού σας ήρθε; Εξήγησέ μου.
ΓΕΡ. Από τη Λακεδαίμονα έχει φτάσει.
ΜΕΝ. Πότε; Την έκλεψαν απ' τη σπηλιά μου;[21]
ΓΕΡ. Προτού να πάνε οι Αχαιοί στην Τροία.[22]
Μα τώρα φύγε. Κάτι στο παλάτι
συμβαίνει που μας έχει αναστατώσει.
Ήρθες σε δύσκολη στιγμή˙ ο αφέντης
αν σ' έβρει εδώ, το θάνατο θα λάβεις
για δώρο της φιλοξενίας.[23] Έχω
στους Έλληνες αγάπη, ωστόσο σου είπα
λόγια πικρά, γιατί τονε φοβάμαι.

Τι πληροφορείται ο Μενέλαος από τη Γερόντισσα;

Γιατί η Γερόντισσα διώχνει το Μενέλαο;

ΣΧΟΛΙΑ

16. Ο σεβασμός προς τους ξένους, ιδίως όταν βρίσκονται σε ανάγκη, θεωρείται από τους αρχαίους Έλληνες δείγμα πολιτισμού.

17. Ο Πρωτέας, αν και νεκρός, κυριαρχεί σε όλο το έργο˙ έτσι ο Θεοκλύμενος αναφέρεται συχνά όχι με το όνομά του αλλά με την περίφραση *ο γιος του Πρωτέα*˙ επίσης ο τάφος του βρίσκεται μπροστά στο παλάτι και έτσι ο Πρωτέας εξακολουθεί να προστατεύει την Ελένη, παρέχοντάς της άσυλο. Η αναφορά της Γερόντισσας μπορεί να δηλώνει και το σεβασμό της προς αυτόν.

18. Για τους Έλληνες της ομηρικής εποχής η Αίγυπτος βρισκόταν στην άκρη του κόσμου˙ έτσι εξηγείται η απελπισία του Μενέλαου.

19. Η φράση αυτή θεωρείται κοινός τόπος παραμυθίας (παρηγοριάς) από την εποχή του Ομήρου.

20. *Ειρωνεία*: ο Θεοκλύμενος φονεύει τους Έλληνες, γιατί φοβάται μήπως οι Έλληνες, και ιδίως ο Μενέλαος, του πάρουν την αγαπημένη του Ελένη˙ άρα ο Μενέλαος είναι η πραγματική αιτία της στάσης του Θεοκλύμενου.

21. Σύμφωνα με τις συμβάσεις του θεάτρου, η ερώτηση αυτή λέγεται έτσι, ώστε να δίνεται η εντύπωση ότι η Γερόντισσα δεν την ακούει.

22. Η Γερόντισσα χρονολογεί με βάση το τελευταίο σημαντικό γι' αυτήν ιστορικό γεγονός, την εκστρατεία στην Τροία.

23. Οξύμωρο σχήμα (= ο θάνατος ως δώρο της φιλοξενίας), που τονίζει τη σκληρότητα του Θεοκλύμενου και ερμηνεύει τη στάση της Γερόντισσας.

Ας Γινουμε Θεατες

- Στη 2η σκηνή, το κείμενο μας δίνει αρκετές σκηνοθετικές πληροφορίες. Ως σκηνοθέτης της παράστασης διαβάζεις το κείμενο και εντοπίζεις τους σκηνοθετικούς του δείκτες. Σημείωσε δίπλα στους συγκεκριμένους στίχους τις οδηγίες που θα δώσεις στους ηθοποιούς, ώστε να συνταιριάξουν κίνηση και λόγο.

Μενέλαος και Γερόντισσα (Β. Κανάκης – Ε. Ζαφειρίου, Εθνικό Θέατρο, 1977, σκην. Α. Σολομός)

Ας Εμβαθυνουμε

- Ο Ευριπίδης επιλέγει ως θυρωρό, φύλακα δηλαδή του ανακτόρου, μια γυναίκα και μάλιστα γερόντισσα. Πρόκειται για ένα δευτερεύον πρόσωπο, που συνήθως είναι ανώνυμο και εμφανίζεται στη σκηνή μόνο με την ιδιότητά του.
  - Ας αναζητήσουμε τους λόγους, για τους οποίους επιλέγεται ως θυρωρός μια αδύναμη γυναίκα και όχι ένας χεροδύναμος στρατιώτης. Ποιος, λοιπόν, είναι ο ρόλος της συγκεκριμένης σκηνής στη δραματική οικονομία;
- Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, με την επινόηση του ειδώλου της Ελένης δημιουργείται στην τραγωδία μας μια έντονη αντίθεση ανάμεσα στο *είναι* και το *φαίνεσθαι*, που εκδηλώνεται με διάφορες μορφές, όπως *δόξα* (< *δοκεῖ* = φαίνεται) – *αλήθεια*, *όνομα* – *σώμα*. Αυτήν τη θεμελιώδη για την τραγωδία αντίθεση τη γνωρίσαμε ως τώρα στο πρόσωπο της Ελένης.
  - Ας την αναζητήσουμε και σε δύο ακόμα πρόσωπα, το Μενέλαο και τη Γερόντισσα.
  - Η έμφαση στην αντίθεση αυτή ποιες σκέψεις σού προκαλεί για την εξέλιξη του έργου;
  - Ποιες σκέψεις για την ανθρώπινη ζωή;
- Μέχρι τώρα είδαμε το Μενέλαο στην τραγική του διάσταση. Ο Μενέλαος όμως προβληματίζει: είναι πράγματι τραγικό πρόσωπο ή μια φιγούρα που σκιαγραφείται με κωμικές πινελιές; Πολλά και αντιφατικά σχόλια έχουν γραφτεί γι' αυτόν. Διαφορετικές είναι και οι σκηνοθετικές ερμηνείες. Έτσι, η παρουσία του Μενέλαου προκαλεί στους αναγνώστες/θεατές άλλοτε χαμόγελο ή γέλιο, άλλοτε λύπηση και οίκτο, άλλοτε κλαυσίγελω.
  - Ας αναζητήσουμε στη σκηνή με τη Γερόντισσα στοιχεία που μπορούν να δικαιολογήσουν τους διαφορετικούς τρόπους θεώρησης του ήρωα.

Παραλληλο Κειμενο 3

«Αναμιμνησκομαι Καιρων Ευδαιμονιας!»

Μ. Μη μου κρατάς τα χέρια/και μη με σπρώχνεις.
Γ. Αν δε μ' ακούσεις,/για ό,τι θα γίνει
μην πεις πως φταίω εγώ.
Μ. Πήγαινε μέσα και πες στ' αφεντικά σου...
Γ. Θα μετανιώσεις πικρά,/ αν μάθουν πως τους κόπιασες.
Μ. Είμαι ξένος και ναυαγός.
Διεκδικώ το δικαίωμα της ασυλίας.
Γ. Ψάξε να βρεις κανένα άλλο σπίτι.
Μ. Όχι! Θα μπω μέσα, δε φεύγω
και μην κλείνεις το δρόμο.
Γ. Μας έγινες τσιμπούρι.
Θα σε πετάξουν έξω με τις κλωτσιές.
Μ. Αλίμονο! Πού είσαι δοξασμένο μου
στράτευμα!
Γ. Δεν ξέρω πού είναι, όμως εδώ δεν έχεις πέραση.
Μ. Θεέ μου, ποιος θα το έλεγε πως έτσι θα ξευτελιστώ;
Γ. Γιατί δακρύζεις, μάτια μου; Γιατί σε πήρε το παράπονο;
Μ. Αναμιμνήσκομαι καιρών ευδαιμονίας!

Ευριπίδης, *Ελένη*, σκηνή Γερόντισσας-Μενέλαου, στ. 503-515
(μτφρ. Κ. Μύρης)

(Από το πρόγραμμα της παράστασης Ευριπίδης, *Ελένη*, Αμφιθέατρο, 1999)

3η ΣΚΗΝΗ (στ. 542-575)

ΜΕΝ.
Μα τι να πω[24]; Καινούριες, πιο μεγάλες
κι από τις πρώτες συμφορές ακούω.
Ήρθα απ' την Τροία και φέρνω την Ελένη,
που μέσα στη σπηλιά καλά την κρύβω,
και τώρα μέσα εδώ στο σπίτι ετούτο
κάποια άλλη κατοικεί με τ' όνομά της.
Του Δία την είπε θυγατέρα. Μήπως
κανένας ζει στο Νείλο που τον κράζουν
Δία; Ένας μονάχα, αυτός στα ουράνια.[25]
Υπάρχει Σπάρτη αλλού 'ξον από κείνη
πλάι στα καλάμια τα χλωρά του Ευρώτα;
Τυνδάρεω μονάχα ένα φωνάζουν.
Δεν ξέρω τι να πω. Δεύτερη υπάρχει
στον κόσμο Λακεδαίμονα; Άλλη Τροία;
Κι ωστόσο ναι, πολλοί στην οικουμένη
τα ίδια ονόματα έχουν, κι οι γυναίκες
κι οι πόλεις, καθώς φαίνεται. Δεν πρέπει
για τούτα ν' απορώ κι ούτε, από φόβο
στα λόγια της γριάς, θα φύγω˙ τόσο
σκληρή καρδιά κανείς δεν έχει,[26] που, όταν
ακούσει πώς με λεν, να μη μου δώσει
λίγο ψωμί. Της Τροίας την ξακουσμένη
φωτιά γνωρίζουνε παντού κι εμένα,
το Μενέλαο, που την άναψα.[27] Εδώ τώρα
θα καρτερώ το βασιλιά˙ δυο τρόπους
έχω να φυλαχτώ˙ σκληρός αν είναι,
θα τρέξω να κρυφτώ στο συντριμμένο
καράβι˙ αν όμως δείξει καλοσύνη,
βοήθεια του ζητάω στη συμφορά μου.[28]
Χειρότερο κακό άλλο δεν υπάρχει
να ζητιανεύω εγώ ένας βασιλέας
απ' άλλον βασιλιά˙ το θέλ' η ανάγκη.
Πολύ σοφός –όχι δικός μου[29]– λόγος˙
η πιο μεγάλη δύναμή 'ναι η ανάγκη.

Προβληματισμοί και αποφάσεις του Μενέλαου

- *Πώς εξηγεί ο Μενέλαος την παράδοξη παρουσία της Ελένης στην Αίγυπτο;*
- *Ποιες είναι οι αποφάσεις του;*

ΣΧΟΛΙΑ

24. *Μα τι να πω;* = μα τι να σκεφτώ, τι να υποθέσω;

25. Ο Μενέλαος απορεί, γιατί στην αρχαία Ελλάδα δε συνήθιζαν να δίνουν σε θνητούς ονόματα θεών. Άρα δυσκολεύεται να πιστέψει ότι υπάρχει στην Αίγυπτο θνητός με το όνομα «Δίας».

26. Άλλη μετάφραση: *Γιατί κανένας άνθρωπος δεν έχει/τέτοια βαρβαρική ψυχή* (Ε. Χατζηανέστης).

27. *κι εμένα,/το Μενέλαο, που την άναψα*: Κάποιος μελετητής διαγράφει τη φράση αυτή, υποστηρίζοντας ότι δεν υπάρχει λόγος να συστηθεί ο Μενέλαος εδώ. Πιθανόν πρόκειται για μεταγενέστερη προσθήκη από έναν ηθοποιό. Θα μπορούσε ωστόσο να αντιτείνει κάποιος ότι η επώνυμη αναφορά *Μενέλαος* και η συμπλήρωση *με γνωρίζουνε παντού* είναι απαραίτητα στοιχεία, για να περιγράψουν το Μενέλαο ως αλαζόνα στρατηγό.

28. Προφανώς ο Μενέλαος θα κρυφτεί κάπου, ώστε να δει πρώτα τη συμπεριφορά του Θεοκλύμενου και να αποφασίσει αν θα παρουσιαστεί, για να ζητήσει βοήθεια.

29. Πρόκειται για μια τυπική φράση, που λέγεται όταν κάποιος παραθέτει τη ρήση ενός σοφού.

Ας γινουμε θεατες

- Κάποιοι μελετητές της *Ελένης* διακρίνουν στο Επεισόδιο αυτό *κωμικά στοιχεία*, ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι ο Ευριπίδης επιλέγει να παρουσιάζει τους ήρωες ως κοινούς θνητούς και μάλιστα, σε περιπτώσεις όπως του Μενέλαου, να αναδεικνύει τα αντιφατικά στοιχεία, που χαρακτηρίζουν κάθε ανθρώπινη ύπαρξη.
  - Ως σκηνοθέτης ποιες οδηγίες θα έδινες στον υποκριτή που υποδύεται το Μενέλαο, σε κάθε περίπτωση; Αν είχες να επιλέξεις και τη μετάφραση, σε ποια θα κατέληγες στην κάθε περίπτωση, στη μετάφραση του Τ. Ρούσσου που διαβάζουμε στο σχολικό βιβλίο ή του Κ. Μύρη (παράλληλο 3);
  - Παρατήρησε τις φωτογραφίες στις σελ. 45 και 47. Ποια άποψη φαίνεται να υιοθετεί ο σκηνοθέτης σε κάθε παράσταση;

Μενέλαος και Γερόντισσα (Κ. Αθανασόπουλος – Χ. Κουτσουδάκη, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

Ας εμβαθυνουμε

- Ο Μενέλαος, μετά τα συγκλονιστικά γι' αυτόν νέα, απομένει μόνος του στη σκηνή και προσπαθεί να ξεδιαλύνει τα όσα παράδοξα άκουσε.
  - Υποστηρίζεται ότι οι σκέψεις του φανερώνουν άνθρωπο αφελή και απλοϊκό, που φτάνει σε εύκολα συμπεράσματα. Είναι όμως έτσι; Ας σκεφτούμε τι έχει υποστεί μέχρι τώρα ο Μενέλαος και για ποιο λόγο.
  - Τι αισθάνεσαι για το Μενέλαο βλέποντάς τον να προσπαθεί να εξηγήσει τα ανεξήγητα;

- Ένα από τα κλειδιά για την ερμηνεία της στάσης του Μενέλαου είναι η επισήμανση ότι ο Ευριπίδης συνήθιζε να κατεβάζει τους ήρωες από το βάθρο, στο οποίο τους είχε τοποθετήσει το έπος, και να τους εμφανίζει με απόλυτα ρεαλιστικό τρόπο ως κοινούς καθημερινούς ανθρώπους.
  - Ας αναζητήσουμε στο Α΄ Επεισόδιο στοιχεία που καθιστούν το Μενέλαο τυπικό ευριπίδειο ήρωα.
  - Ποια είναι τα χαρακτηριστικά μιας εποχής, που αμφισβητεί τους μύθους και τα είδωλα; Εμείς σήμερα ζούμε σε μια τέτοια εποχή;

Ο μονόλογος τελειώνει. Ο Μενέλαος μένει στη σκηνή γεμάτος απορία και φόβο. Ποιον θα συναντήσει; Το Θεοκλύμενο ή την Ελένη;

Ο επικός Μενέλαος (ερυθρόμορφη οινοχόη του 5ου αι. π.Χ.)

Παραλληλο Κειμενο 4

«Η Εποχη των Ηρωων περασε: η Ωρα του Ρεαλισμου εχει ερθει»

Ο Ευριπίδης ήταν ακόμη πιο τολμηρός με το να μετατρέψει τους δύο βασιλιάδες –αρχηγούς στο στρατό των Αχαιών– [τον Αγαμέμνονα και το Μενέλαο] σε βασιλιάδες φοβιτσιάρηδες [...] Ο Ευριπίδης ήταν ο πρώτος που άνοιξε [...] το δρόμο παρουσιάζοντας τους ήρωες ως ανθρώπους ζωντανούς και όχι τέλειους. [...] Αλλά μπορούμε επίσης να διαπιστώσουμε ότι ο συγγραφέας μας, με αυτό τον τρόπο, άνοιγε το δρόμο σε ένα ολόκληρο θέατρο, πολύ πιο κοντινό σε μας.

J. de Romilly (Από το J. de Romilly, *Η Νεοτερικότητα του Ευριπίδη*, μτφρ. Αγγελική Στασινοπούλου-Σκιαδά, Καρδαμίτσα)

Ερωτησεις

1. Με βάση τις πληροφορίες που μας δίνει ο ίδιος ο Μενέλαος για τον εαυτό του, να γράψετε το «βιογραφικό του σημείωμα» για το πρόγραμμα της παράστασης.
2. Ο μονόλογος του Μενέλαου θυμίζει την προλογική ρήση της Ελένης. Να συγκρίνετε τους δύο μονολόγους και να επισημάνετε ομοιότητες και διαφορές ως προς: α) τα θέματα που θίγουν οι δύο ήρωες και τη σειρά με την οποία αυτά παρουσιάζονται, β) τον τρόπο με τον οποίο βλέπουν τη ζωή τους.
3. Υποθέστε ότι το Α΄ Επεισόδιο ξεκινά με την ταυτόχρονη εμφάνιση της Γερόντισσας και του Μενέλαου. Να αποδώσετε τις πληροφορίες του πρώτου μονολόγου του Μενέλαου μέσα από το διάλογο των δύο προσώπων. Ποια προβλήματα δημιουργούνται σ' αυτή την περίπτωση;
4. Να παρουσιάσετε σε ένα σύντομο συνεχές κείμενο τη συνάντηση του Μενέλαου με τη Γερόντισσα. Μπορείτε να αρχίσετε: «Η Γερόντισσα βλέποντας στην είσοδο του ανακτόρου ένα ρακένδυτο άντρα...».
5. Χωρίστε σε ενότητες τον τελευταίο μονόλογο του Μενέλαου (στ. 542-575) και δώστε έναν τίτλο σε καθεμία.
6. Να παρακολουθήσετε τις ψυχικές διακυμάνσεις του Μενέλαου σε όλο το Α΄ Επεισόδιο επισημαίνοντας ταυτόχρονα τους πιο χαρακτηριστικούς στίχους.
7. «Το απρόοπτο παντού καραδοκεί», υποστηρίζει ένας μελετητής για την *Ελένη* του Ευριπίδη. Ποια στοιχεία από το συγκεκριμένο Επεισόδιο θα μπορούσαν να στηρίξουν αυτή την άποψη;
8. Με αφετηρία την όλη παρουσία του Μενέλαου στο Α΄ Επεισόδιο, ποιες σκέψεις θα μπορούσατε να κάνετε για τη ζωή του ανθρώπου γενικότερα; Επιχειρήστε να εκφράσετε τους προβληματισμούς σας μέσα από δύο δικά σας αποφθέγματα, που θα μπορούσε να τα είχε πει και ο Μενέλαος.

Δραστηριοτητα

Σκοπεύετε να παρουσιάσετε το Α΄ Επεισόδιο και προβληματίζεστε για το πώς θα αποδοθεί ο Μενέλαος (τραγική, κωμική ή κωμικοτραγική φιγούρα;). Παρουσιάζετε γραπτά την πρότασή σας, τονίζοντας εκείνα τα στοιχεία του κειμένου που τη στηρίζουν. Χωριστείτε στη συνέχεια σε μικρές ομάδες, ανάλογα με την άποψη που υιοθετήσατε, και επιχειρήστε να παίξετε τη σκηνή Γερόντισσας-Μενέλαου. (Δεν είναι απαραίτητο να απομνημονεύσετε τους στίχους ή να κρατάτε τα βιβλία σας. Μπορείτε και να αυτοσχεδιάσετε, με αφετηρία το κείμενο).

Εργασια

Σας ζητούν να εμπλουτίσετε το λήμμα «Μενέλαος» για το «Λεξικό προσώπων της Μυθολογίας» του βιβλίου σας. Έχετε στη διάθεσή σας τα εξής αποσπάσματα: α) ραψωδίες Γ και Ρ της *Ιλιάδας*, β) ραψωδία δ της *Οδύσσειας*, γ) τραγωδίες του Ευριπίδη *Τρωάδες* και *Ιφιγένεια εν Αυλίδι*, δ) Α΄ Επεισόδιο της *Ελένης*. Προσπαθήστε να συντάξετε ένα κείμενο 200 λέξεων, που θα αναφέρεται στη δράση και το ήθος του Μενέλαου στην αρχαία ελληνική γραμματεία.

Θεματα για Αποδελτιωση

Όσοι αποδελτιώνετε κάποια θέματα μπορείτε να συζητήσετε με τους καθηγητές σας ή μεταξύ σας τις δυσκολίες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζετε. Μια ακόμα υπόδειξη: το θέμα που αποδελτιώνετε μπορεί να επιμερίζεται σε επιμέρους ενότητες και άξονες. Ας εντοπίσετε τις πρώτες κατηγορίες του θέματός σας ταξινομώντας τα δελτία σας.

Άλλα θέματα: **8**) **πληροφορίες** από το κείμενο **για την όψη** (σκηνογραφικοί, σκηνοθετικοί κτλ. δείκτες), **9**) **στοιχεία** που μπορεί να θεωρηθούν **κωμικά**, **10**) **απρόοπτα περιστατικά**.

ΕΠΙΠΑΡΟΔΟΣ - Β΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

στ. 576-1219

Από την αναγνώριση στο σχέδιο απόδρασης

«Οὐδείς ποτ᾽ ηὐτύχησεν ἔκδικος γεγώς, ἐν τῷ δικαίῳ δ᾽ ἐλπίδες σωτηρίας»

(στ. 1030-1031, μτφρ. στ. 1138-1139)

ΠΛΟΚΗ

- Η αναγνώριση των δύο συζύγων
- Η αναζήτηση της σωτηρίας
- Το δίλημμα και η απόφαση της Θεονόης
- Το σχέδιο απόδρασης

ΘΕΜΑΤΑ

- *Είναι – Φαίνεσθαι*
- Το απροσδόκητο
- Θεοί – Τύχη – Άνθρωπος
- Η δικαιοσύνη και η ευσέβεια
- Ο δόλος ως μέσο σωτηρίας

Η αναγνώριση, Ελένη – Μενέλαος (Λ. Τασοπούλου – Κ. Αθανασόπουλος, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

ΕΠΙΠΑΡΟΔΟΣ	Β΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ				
576-587	1η ΣΚΗΝΗ 588-658	2η ΣΚΗΝΗ 659-840	3η ΣΚΗΝΗ 841-941	4η ΣΚΗΝΗ 942-1139	5η ΣΚΗΝΗ 1140-1219
Χορός	Ελένη – Μενέλαος	Αγγελιαφόρος – Μενέλαος, Ελένη – Χορός	Ελένη – Μενέλαος, Χορός	Θεονόη – Ελένη, Μενέλαος – Χορός	Ελένη – Μενέλαος

«Οὐδείς ποτ᾽ ηὐτύχησεν ἔκδικος γεγὼς, ἐν τῷ δικαίῳ δ᾽ ἐλπίδες σωτηρίας»

ΕΠΙΠΑΡΟΔΟΣ (στ. 576-587)

ΧΟΡΟΣ
Άκουσα τη μάντισσα που μέσα
στο παλάτι ξάστερα το είπε˙
ο Μενέλαος δεν επήγε
στον τρισκότεινο τον Άδη,
δεν τον σκέπασεν ο τάφος,
μα στο πέλαο παραδέρνει
και δεν έφτασεν ακόμη
στα λιμάνια της πατρίδας˙
ο βαριόμοιρος πλανιέται χωρίς φίλους
από τότε που άφησε την Τροία
και γυρνάει με το καράβι
δώθε κείθε σ' ακρογιάλια ξένα.

Η Επιστροφη του Χορου και της Ελενης

- *Τι πληροφορήθηκε ο Χορός από τη Θεονόη;*
- *Ποια νέα πληροφορία ανακοινώνει η Ελένη;*
- *Τι αγνοεί ακόμη η Ελένη και γιατί;*

1η ΣΚΗΝΗ (στ. 588-658)

ΕΛΕΝΗ
Πάλι ξανάρχομαι στον τάφο ετούτον,[1]
αφού απ' τη Θεονόη που τα πάντα
γνωρίζει, πήρα ευχάριστες ειδήσεις˙
ο άντρας μου είναι ζωντανός, βλέπει τον ήλιο,
στα πέλαα βασανίζεται γυρνώντας
με το καράβι εδώ κι εκεί, μα θα 'ρθει
μόλις οι παιδεμοί του τελειώσουν. Ένα
δεν είπε μόνο, αν, όταν φτάσει,
θα σωθεί κιόλας. Στην πολλή χαρά μου
λησμόνησα καθάρια να ρωτήσω,
σαν άκουσα πως γλίτωσε. Τριγύρω
στη χώρα λέει πως έχει ναυαγήσει
με λιγοστούς συντρόφους. Πότε θα 'ρθεις,
που τόσο λαχταρώ να σ' αντικρίσω;
Άα, ποιος είναι αυτός; Ο ανόσιος του Πρωτέα
γιος μηχανεύεται για με παγίδες;
Σα γρήγορο πουλάρι ή σα Μαινάδα
δεν πάω στο μνήμα;[2] Μ' όψη αγριεμένη
κάποιος με κυνηγά για να με πιάσει.

ΜΕΝΕΛΑΟΣ
Εσύ που φοβισμένη ορμάς απάνω
στου τάφου τα σκαλιά και στο βωμό του˙[3]
μη φεύγεις, στάσου˙ ως είδα τη θωριά σου,
σάστισα και βουβός έχω απομείνει.[4]

ΕΛΕ.
Ασέβεια, γυναίκες˙ μ' εμποδίζει
να πάω στο μνήμα αυτός και πιάνοντάς με,[5]
στο βασιλιά γυρεύει να με δώσει,
για να με παντρευτεί κι ας μην τον στέργω.

ΜΕΝ.
Δε βοηθάω κακούς ούτε είμαι κλέφτης.

ΕΛΕ.
Όμως η φορεσιά σου έτσι σε δείχνει.[6]

Η Εμφανιση του Μενελαου

- *Πώς αντιδρά η Ελένη;*
- *Ποια η αντίδραση του Μενέλαου, όταν βλέπει την Ελένη;*

Σχολια

1. Επανερχόμαστε λοιπόν στην κατάσταση που υπήρχε πριν από τον ερχομό του Τεύκρου.
2. Εδώ η Ελένη εννοεί ότι πρέπει να πάει γρήγορα στο μνήμα, με τη σβελτάδα μιας Μαινάδας, πριν την προλάβει ο Μενέλαος.
3. Το ταφικό οικοδόμημα χρησίμευε συγχρόνως και ως βωμός. Άρα στον Πρωτέα προσφέρονταν θυσίες και τον τιμούσαν ως θεό.
4. Ο Μενέλαος «αναγνωρίζει» την Ελένη, γι' αυτό τα χάνει.
5. Ο Μενέλαος δεν πιάνει την Ελένη. Της κλείνει μάλλον το δρόμο για τον τάφο, όπως φαίνεται και από μια άλλη μεταφραστική εκδοχή: *θέλει να με πιάσει να με δώσει στον άρχοντα* (Κ. Τοπούζης).
6. Όπως και πριν με τη Γερόντισσα, έτσι κι εδώ γίνεται φανερός ο ρόλος της σκευής του Μενέλαου στη δραματική οικονομία του έργου.

Ας Γινουμε Θεατες

Κι ενώ ο Μενέλαος βρίσκεται έξω από το ανάκτορο, οι γυναίκες του Χορού κάνουν πάλι την εμφάνισή τους. Η Ελένη τις ακολουθεί.

- Ας φέρουμε στο νου μας την αποχώρησή τους από το σκηνικό χώρο μετά την Πάροδο. Με βάση το κείμενο και τη γενική ατμόσφαιρα της σκηνής, ας κάνουμε υποθέσεις για το πώς γίνεται τώρα η δεύτερη είσοδος του Χορού, η επιπάροδος*. Αξίζει να προσέξουμε ιδιαίτερα:
  - Πώς θα αποδοθεί το χαρμόσυνο κλίμα (ρυθμός και ύφος μουσικής – κίνηση Χορού).
  - Με ποιους υποκριτικούς τρόπους μπορεί να αποδοθεί η αλλαγή της συναισθηματικής κατάστασης της Ελένης.
- Ας μην ξεχνάμε όμως και το Μενέλαο. Όσο ακούγονται οι νέες ειδήσεις, πού βρίσκεται; Πώς αντιδρά;

Χορός Ελένης *(Κ.Θ.Β.Ε., 1982, χορογραφία Ε. Πήττα)*

Ας Εμβαθυνουμε

- Βρισκόμαστε στο Β΄ Επεισόδιο. Βλέπουμε τους ήρωές μας τόσο κοντά τον έναν στον άλλο και ταυτόχρονα τόσο μακριά. Παρακολουθούμε τη συνάντησή τους και μαζί τη δυσκολία τους να αναγνωριστούν.
  - Ποιες σκέψεις και ποια συναισθήματα σου γεννά η επιβράδυνση αυτή;

  Πρώτη φτάνει στην αναγνώριση η Ελένη.
  - Ας σκεφτούμε τι γνώριζε η Ελένη που θα έπρεπε να τη διευκολύνει στην αναγνώριση και τι τελικά την εμπόδισε.
  - Ας επισημάνουμε τις ψυχολογικές μεταπτώσεις της ηρωίδας στη διάρκεια της σκηνής.

Ελένη – Μενέλαος (Ά. Συνοδινού – Θ. Κωτσόπουλος, Εθνικό Θέατρο, 1962, σκην. Τ. Μουζενίδης)

Παραλληλο Κειμενο 1

«Ποτε θα 'ρθεις, που τοσο λαχταρω να σ' αντικρισω;»

Τι θα απογίνω, αγαπημένε, πού θα σε ζητήσω;
Άλλοτε οι μέρες φεύγανε στην προσμονή σου σκιές.
Αιώνες καρτερώντας σε μπορούσα να διανύσω,
με τ' όνειρό σου οι πίκρες μου γλυκιές.

Πού να 'σαι; Τι ν' απόμεινε από σε να το ζητήσω;
Πού να 'ναι το στερνό μου αυτό αγαθό;

Μ. Πολυδούρη, «*[Είμαι τρελή να σ' αγαπώ…]*» (απόσπασμα)

(Από το Μ. Πολυδούρη, *Άπαντα*, Αστέρι)

ΜΕΝ. Στάσου, μην τρέχεις πια και μην τρομάζεις.
ΕΛΕ. Στέκομαι, γιατί αγγίζω αυτό το μέρος.[7]
ΜΕΝ. Ποια είσαι; Ποια γυναίκα βλέπω μπρος μου;
ΕΛΕ. Ρωτώ κι εγώ το ίδιο. Εσύ ποιος είσαι;
ΜΕΝ. Τόσο πολύ να μοιάζει άλλη δεν είδα.
ΕΛΕ. Θεοί! Θεϊκό ᾽ναι να ᾽βρεις τους δικούς σου.
ΜΕΝ. Είσαι Ελληνίδα ή ντόπια από εδώ γύρω;
ΕΛΕ. Ελληνίδα˙ εσύ ποιος είσαι; Πες μου.
ΜΕΝ. Όμοια, απαράλλαχτη με την Ελένη!
ΕΛΕ. Κι εσύ με το Μενέλαο, τα ᾽χω χάσει.
ΜΕΝ. Σωστά το δύστυχο μ᾽ έχεις γνωρίσει.
ΕΛΕ. Μετά από χρόνια στη γυναίκα σου ήρθες.
ΜΕΝ. Γυναίκα μου; Σταμάτα, μη μ᾽ αγγίζεις.
ΕΛΕ. Που σου ᾽δωσε ο Τυνδάρεως, ο γονιός μου.
ΜΕΝ. Φαντάσματα αγαθά στείλε μου, Εκάτη.[8]
ΕΛΕ. Συντρόφισσα δεν είμαι της Εκάτης.[9]
ΜΕΝ. Κι εγώ δεν έχω πάρει δυο γυναίκες.
ΕΛΕ. Ποιας άλλης είσαι ομόκλινος κι αφέντης;
ΜΕΝ. Αυτής μες στη σπηλιά που ήρθε απ᾽ την Τροία.
ΕΛΕ. Εμένα μοναχά γυναίκα σου έχεις.
ΜΕΝ. Σωστά δε βλέπω ή σάλεψεν ο νους μου;
ΕΛΕ. Κοιτώντας με για την Ελένη δε με παίρνεις;
ΜΕΝ. Μοιάζετε στη θωριά, μα ολότελα όχι.[10]
ΕΛΕ. Δε με γνωρίζεις; Σκέψου, τι άλλο λείπει;
ΜΕΝ. Της μοιάζεις˙ τούτο βέβαια δεν τ᾽ αρνιέμαι.
ΕΛΕ. Τα μάτια σου θα σου το φανερώσουν.
ΜΕΝ. Μα έχω άλλη γυναίκα, εδώ χαλάει.
ΕΛΕ. Στην Τροία πήγε μόνο το είδωλό μου.
ΜΕΝ. Ίσκιους που δείχνουν ζωντανοί ποιος φτιάχνει;
ΕΛΕ. Ο αιθέρας, που το ταίρι σου έχει πλάσει.
ΜΕΝ. Απίστευτα όσα λες˙ θεός ο πλάστης;
ΕΛΕ. Έργο της Ήρας, να μη μ᾽ έχει ο Πάρης.
ΜΕΝ. Μα σύγκαιρα στην Τροία κι εδώ πώς ήσουν;
ΕΛΕ. Τ᾽ όνομα ολούθε πάει, όχι το σώμα.
ΜΕΝ. Άσε με, με περίσσιους ήρθα πόνους.
ΕΛΕ. Μ᾽ αφήνεις, για να φύγεις μ᾽ έναν ίσκιο;
ΜΕΝ. Να χαίρεσαι που μοιάζεις στην Ελένη.
ΕΛΕ. Άα! μόλις βρήκα τον άντρα μου, τον χάνω.
ΜΕΝ. Της Τροίας τους μόχθους, όχι εσέ, πιστεύω.[11]
ΕΛΕ. Αχ! πιότερο από με δυστυχισμένη
δε βρίσκεται˙ μ᾽ αφήνουν οι δικοί μου[12]
κι ούτε στους Έλληνες θα πάω και στην Ελλάδα.

Η Ελενη Αναγνωριζει το Μενελαο

- *Πώς η Ελένη φτάνει στην αναγνώριση;*
- *Γιατί ο Μενέλαος βρίσκεται σε σύγχυση και πώς αντιδρά;*
- *Πώς αισθάνεται η Ελένη με την αντίδρασή του και γιατί;*

Σχολια

7. Η Ελένη κατόρθωσε να φτάσει στον τάφο, που της παρέχει άσυλο, και αισθάνεται πλέον ασφαλής.
8. Με την αναφορά στην Εκάτη, τη θεά που έστελνε τα φαντάσματα, είναι σαν να πιστεύει ο Μενέλαος ότι έχει παραισθήσεις.
9. Δηλαδή δεν είμαι σκιά, φάντασμα.
10. Το νόημα του στίχου (*τὸ σῶμα ὅμοιον, τὸ δὲ σαφὲς μ᾽ ἀποστερεῖ*), σύμφωνα με ένα μελετητή, είναι: *Της μοιάζεις βέβαια˙ αυτό όμως που γνωρίζω, μου στερεί τη δυνατότητα να πιστέψω ότι βλέπω μπροστά μου τη γυναίκα μου.*
11. Στα λόγια του Μενέλαου διακρίνουμε και τον υποσυνείδητο φόβο του μήπως τελικά ήταν μάταιος ο πόλεμος της Τροίας.
12. Η Ελένη χρησιμοποιεί πληθυντικό, αφού ο Μενέλαος αντιπροσωπεύει γι᾽ αυτήν το σύνολο των συγγενών της.

Ας Γινουμε Θεατες

Στη διπλανή φωτογραφία βλέπουμε το σχέδιο του σκηνοθέτη Δ. Παπαϊωάννου για μια παράσταση που σκηνοθέτησε (Η *Ορέστεια* του Ξενάκη).

Δοκίμασε να σχεδιάσεις με ανάλογο τρόπο στην παρακάτω αναπαράσταση του αρχαίου θεάτρου, την κίνηση ή τη στάση του Χορού, της Ελένης και του Μενέλαου στη σκηνή αυτή (στ. 576-658).

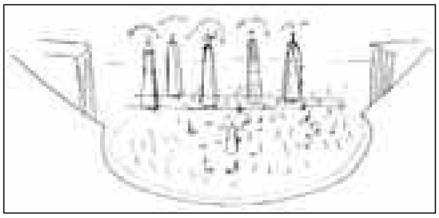

Εικονική αναπαράσταση του αρχαίου θεάτρου της Επιδαύρου

Ας Εμβαθυνουμε

- Ο Μενέλαος, εγκλωβισμένος στην πλάνη του, νομίζει ότι η πραγματική Ελένη είναι ένα φάντασμα. Η αντίθεση ανάμεσα στο είναι και το φαίνεσθαι κυριαρχεί και πάλι· φαίνεται λοιπόν ότι πάνω σε αυτή την αντίθεση είναι δομημένη ολόκληρη η τραγωδία και μέσα από αυτήν μπορούμε να οδηγηθούμε σε ευρύτερους προβληματισμούς για την αλήθεια και τη γνώση.
  - Ας εντοπίσουμε σ' αυτήν τη στιχομυθία λέξεις ή φράσεις που εκφράζουν το πραγματικό και το φαινομενικό.
  - Ας συζητήσουμε σε ποιο βαθμό είναι δικαιολογημένη η προσκόλληση του Μενέλαου στο φαινομενικό.
  - Πιστεύεις ότι συναντάμε ανάλογες συμπεριφορές και στις μέρες μας; Η προσκόλληση στα φαινόμενα μας εμποδίζει σήμερα να γνωρίσουμε την αλήθεια;
- Η τραγική ειρωνεία, όπως έχουμε αναφέρει, σχετίζεται με το παιχνίδι ανάμεσα στη γνώση και την άγνοια.
  - Ας επισημάνουμε περιπτώσεις τραγικής ειρωνείας στη σκηνή και ας διερευνήσουμε τη λειτουργία της σε σχέση με τους θεατές.
  - Πώς συσχετίζεται η τεχνική αυτή με τη βασική αντίθεση του δράματος *είναι – φαίνεσθαι*;

Κι αν κάνεις να κοιτάξεις σ' αυτόν ή στον άλλο καθρέφτη,/πίσω απ' τη σκόνη και τις ραγισματιές,/διακρίνεις πιο θαμπό και πιο τεμαχισμένο το πρόσωπό σου,/το πρόσωπό σου που άλλο δε ζήτησες στη ζωή σου παρά να το κρα-/τήσεις καθάριο κι αδιαίρετο.

Γ. Ρίτσος, *Η Σονάτα του Σεληνόφωτος*, (απόσπασμα)

(Από το Γ. Ρίτσος, *Η Σονάτα του Σεληνόφωτος*, Κέδρος)

Ρ. Μαγκρίτ, *Η απαγορευμένη αναπαραγωγή*

Παραλληλο Κειμενο 2

Κατοπτρα και Ειδωλα

είδωλο (το) [...] ΦΥΣ.[ΙΚΗ:] η αναπαραγωγή της εικόνας αντικειμένου με τη βοήθεια οπτικών συσκευών (φακών, κατόπτρων κ.λπ.) και σύμφωνα με οπτικά φαινόμενα, όπως η ανάκλαση (στα κάτοπτρα), η διάθλαση (στους φακούς), η περίθλαση κ.λπ.

Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας

«Οὐδείς ποτ᾽ ηὐτύχησεν ἔκδικος γεγώς, ἐν τῷ δικαίῳ δ᾽ ἐλπίδες σωτηρίας»

2η ΣΚΗΝΗ (στ. 659-840)

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ Σε γύρευα, Μενέλαε, και σε βρίσκω,
παντού στον ξένο τόπο τριγυρνώντας·[1]
με στείλαν οι συντρόφοι μας να ψάξω.[2]
ΜΕΝΕΛΑΟΣ Τι τρέχει; Οι ντόπιοι μήπως σας ριχτήκαν;
ΑΓΓ. Θαύμα τρανό· τα λόγια δεν το φτάνουν.[3]
ΜΕΝ. Λέγε· κάτι σπουδαίο, με τόση βιάση,[4] θα ᾽χεις.
ΑΓΓ. Οι κόποι σου όλοι πήγανε χαμένοι.[5]
ΜΕΝ. Κλαις συμφορές παλιές[6]· ποιο το μαντάτο;
ΑΓΓ. Εχάθηκε η γυναίκα σου πετώντας
μες στον αιθέρα· ανέβηκε στα ουράνια
κι άφησε τη σπηλιά αδειανή που μέσα
την είχαμε· είπε τούτα. «Τρωαδίτες
δυστυχισμένοι κι οι Έλληνες,[7] για μένα
πεθάνατε στου Σκάμαντρου τις όχθες,
ξεγελασμένοι από της Ήρας τα έργα,
νομίζοντας πως την Ελένη ο Πάρης
κρατούσε, όμως καθόλου δεν την είχε.
Αφού έμεινα όσο χρειαζόταν,[8] τώρα,
που τέλειωσα της μοίρας τα γραμμένα,
στους ουρανούς πηγαίνω, στο γονιό μου.
Κι η δύσμοιρη Ελένη που δε φταίει,
φορτώθηκε τις ντροπιασμένες φήμες».
Χαίρε[9] της Λήδας κόρη, εδώ βρισκόσουν;
Τους έλεγα πως πήγες ψηλά στ᾽ άστρα·
φτερά δεν ήξερα πως έχεις. Όμως πάλι
δε θα σ᾽ αφήσω να μας περιπαίξεις[10]
ξανά, φτάνουν τα πάθη που υποφέραν
ο άντρας σου στην Τροία κι οι σύμμαχοί του.
ΜΕΝ. Αυτά με κείνα σμίγουν·[11] συμφωνούνε
τα λόγια· μου είπε αλήθεια.[12] Ω! λαμπρή μέρα,
που μες στην αγκαλιά μου σ᾽ έχει φέρει!

Η Είσοδος του Αγγελιαφόρου και η Ανάληψη του Ειδώλου

- *Ποια είδηση μεταφέρει ο Αγγελιαφόρος;*
- *Ποιες πληροφορίες δίνει το είδωλο πριν από την ανάληψή του;*
- *Πώς αντιμετωπίζει ο Αγγελιαφόρος την πραγματική Ελένη;*

ΣΧΟΛΙΑ

1. Η αναζήτηση ήταν κοπιαστική, γι᾽ αυτό κι ο Αγγελιαφόρος ίσως μιλάει λαχανιασμένα.
2. Έτσι συστήνεται έμμεσα το νέο πρόσωπο στους θεατές, που αντιλαμβάνονται ότι είναι ένας από τους επιζήσαντες συντρόφους του Μενέλαου.
3. Τυπικό στοιχείο των σκηνών με αγγελιαφόρους είναι να μην αποκαλύπτεται αμέσως η είδηση, ώστε να δημιουργείται αγωνία στους θεατές.
4. Η βιασύνη του αγγελιαφόρου στην αρχαία τραγωδία προετοιμάζει για σημαντικές ειδήσεις.
5. Ο Αγγελιαφόρος εννοεί ότι χάθηκε η Ελένη, για την οποία πολεμούσε τόσα χρόνια ο Μενέλαος, άρα η είδηση που φέρνει είναι θλιβερή γι᾽ αυτόν. Το νέο όμως της εξαφάνισης της «Ελένης» θα χαροποιήσει το Μενέλαο.
6. Ο Μενέλαος, μη γνωρίζοντας την εξαφάνιση του ειδώλου, νομίζει ότι ο Αγγελιαφόρος αναφέρεται στον Τρωικό πόλεμο γενικά.
7. Το είδωλο λυπάται τους Έλληνες και τους Τρώες για τις συμφορές τους.
8. Το είδωλο δε χρειάζεται πια, καθώς πραγματοποιήθηκαν τα σχέδια των θεών: του Δία που ήθελε τον Τρωικό πόλεμο και της Ήρας που δεν ήθελε να χαρεί ο Πάρης την πραγματική Ελένη.
9. Ο Αγγελιαφόρος αντιλαμβάνεται τώρα την παρουσία της Ελένης και νομίζει ότι έχει μπροστά του την «Ελένη» που χάθηκε από τη σπηλιά.
10. Το αναιδές ύφος του Αγγελιαφόρου, όταν απευθύνεται στην Ελένη, και μάλιστα μπροστά στο Μενέλαο, δείχνει την οικειότητά του με την Ελένη ή την έλλειψη σεβασμού απέναντί της.
11. Δηλαδή τα λόγια του Αγγελιαφόρου συμφωνούν με τα λόγια της Ελένης ή της Γερόντισσας.
12. Πιθανώς ο Μενέλαος στο σημείο αυτό μονολογεί, ενώ στη συνέχεια, όταν πια αναγνωρίζει την Ελένη, αναφωνεί.

Ας γινουμε θεατες

Η Ελένη βρίσκεται σε απόγνωση· τόσα χρόνια περίμενε το Μενέλαο κι αυτός την αρνείται... Αναπάντεχα εμφανίζεται ένα νέο πρόσωπο.

- Πώς καταλαβαίνουμε ποιος είναι;
- Ας «δούμε»:
  - από ποια πάροδο εισέρχεται σύμφωνα με την αρχαία σύμβαση και με ποιον τρόπο,
  - ποιο είναι το κοστούμι του.
- Ο Αγγελιαφόρος, μετά τα πρώτα του λόγια προς το Μενέλαο, μεταφέρει σε ευθύ λόγο όσα είπε το είδωλο πριν αναληφθεί. Πιθανόν ο υποκριτής να διαφοροποιεί στο σημείο αυτό το ύφος, τον τόνο της φωνής και τις κινήσεις του.
  - Προσπάθησε να φανταστείς τις πιθανές αυτές αλλαγές.

Αγγελιαφόρος (Κ. Ματσάκας, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

Ας εμβαθυνουμε

- Ο υπηρέτης του Μενέλαου, που εμφανίζεται στη σκηνή, λειτουργεί αρχικά ως άγγελος,* ως ένα πρόσωπο δηλαδή που μεταφέρει στο σκηνικό χώρο γεγονότα, σημαντικά για την ορατή δράση, τα οποία όμως διαδραματίστηκαν σε άλλο τόπο, εκτός σκηνής.
  - Ας διερευνήσουμε τους δραματικούς λόγους που επιβάλλουν την παρουσία του στη συγκεκριμένη στιγμή.
- Η εμφάνιση του Αγγελιαφόρου αποτελεί ένα απρόοπτο σκηνικό επεισόδιο. Και δεν είναι η πρώτη φορά που στην *Ελένη* ξαφνιαζόμαστε από τέτοια απροσδόκητα περιστατικά.
  - Ας θυμηθούμε κάποια.
  - Με ποια αντίληψη για τη ζωή μπορούμε να συνδέσουμε αυτή την τεχνική του απρόοπτου; Υπάρχουν ανάλογες αντιλήψεις σήμερα;

Παραλληλο Κειμενο 1

Όσα φέρνει η ώρα, δεν τα φέρνει ο χρόνος.

Κεραυνός εν αιθρία!

Απροσδοκητες Εμφανισεις

Ο Ευριπίδης ξέρει ακριβώς, όπως και ο Αισχύλος, να προκαλεί το φόβο ή την ελπίδα μιας εισόδου που έχει για πολύ επιβραδυνθεί. Αλλά ήδη εδώ εμφανίζεται ο νεοτερισμός. Γιατί, συχνότατα, αυτή η μακρά αναμονή που συντηρείται με επιδεξιότητα οδηγεί πραγματικά σε μια έκπληξη, σε νέα ώθηση. Αυτό ανήκε σε εκείνα τα παιχνίδια της τύχης που, όπως είδαμε, ήταν η έμμονη ιδέα του ποιητή μας. Έτσι, συμβαίνει να φέρει ως το αποκορύφωμα μια απελπισία σχεδόν πια αγιάτρευτη· αλλά τότε, την τελευταία στιγμή, εμφανίζεται ξαφνικά ένας σωτήρας.

J. de Romilly

(Από το J. de Romilly, *Η Νεοτερικότητα του Ευριπίδη*, μτφρ. Αγγελική Στασινοπούλου-Σκιαδά, Καρδαμίτσα)

ΕΛΕΝΗ[13] Τόσος πολύς καιρός, αγαπημένε,
και τώρα μόλις η χαρά για μένα.
Φίλες μου, να, πασίχαρη αγκαλιάζω
τον άντρα μου, αφού πλήθος κύκλους
έκανε ο φωτοδότης ήλιος.
ΜΕΝ. Κι εσένα εγώ˙ με πλημμυρούν τα λόγια
κι όμως δεν ξέρω πώς να πρωταρχίσω.
ΕΛΕ. Αναγαλλιάζω, πέτομαι κι αφήνω
λεύτερα τα μαλλιά, σταλάζουν
τα δάκρυα ποτάμι απ' τη χαρά,
καθώς σφιχτά σε σφίγγω, λατρευτέ μου.
ΜΕΝ. Δεν παραπονιέμαι άλλο, καλή μου˙
την κόρη έχω του Δία και της Λήδας,
που κάποτε οι Διόσκουροι, τ' αδέλφια της,
καβάλα στ' άσπρα αλόγατα, βαστώντας
του γάμου τους πυρσούς, τη μακαρίσαν[14]
κι ένας θεός από το σπιτικό μου
την άρπαξε, για να την οδηγήσει
σε τύχες πιο χαρούμενες.[15] Για μας
έγινε τώρα το κακό ευτυχία
κι ύστερα από καιρούς σε ξαναφέρνει
στον άντρα σου κοντά. Μακάρι
να χαίρομαι την τύχη την καλή.
ΧΟΡ. Την ίδια κάνω ευχή˙ πάντα χαρούμενος˙
όταν σμίγουνε δυο, διπλή η χαρά τους.
ΕΛΕ. Φίλες μου, δεν αναστενάζω,
δε θλίβομαι για τα παλιά.
Τον άντρα μου έχω, που τον καρτερούσα
χρόνια και χρόνια να 'ρθει από την Τροία.
ΜΕΝ. Πάλι μαζί˙ περάσαν τόσα του καιρού
γυρίσματα και τώρα πια μαθαίνω
τις δολοπλόκες τέχνες της θεάς.
Τα δάκρυα είναι της χαράς μου˙
στέρεψε η θλίψη, μόνο αναγαλλιάζω.
ΕΛΕ. Και τι να πω; Ποιος το 'βαζε στο νου του,
να σ' έχω απρόσμενα στην αγκαλιά μου;
ΜΕΝ. Κι εγώ που σε θαρρούσα εκεί στην Τροία
στους κακορίζικους τους πύργους.
Πώς σ' άρπαξαν απ' το παλάτι, πες μου.
ΕΛΕ. Στης συμφοράς γυρίζεις την αρχή˙
άαχ! την πικρή ιστορία ζητάς να μάθεις.[16]

Ο Μενελαος αναγνωριζει την Ελενη

Πώς εκδηλώνουν τη χαρά τους οι δύο ήρωες; Ποια τα συναισθήματά τους;

ΣΧΟΛΙΑ

13. Από το στίχο 690 ως το στίχο 772 έχουμε ένα αμοιβαίο* της αναγνώρισης˙ συνήθως σε τέτοια αμοιβαία η ηρωίδα χρησιμοποιεί λυρικά μέτρα, δηλαδή τραγουδά, ενώ ο ήρωας μη λυρικά. Έτσι τονίζεται η ένταση του συναισθήματος της ηρωίδας και η αυτοσυγκράτηση του ήρωα. Στο αμοιβαίο όμως αυτό και ο Μενέλαος χρησιμοποιεί λυρικά μέτρα σε ορισμένα σημεία.

14. Αναφορά στα έθιμα του γάμου: οδηγούσαν τη νύφη στο σπίτι του γαμπρού πάνω σε άμαξα, ενώ οι συνοδοί της, συγγενείς συνήθως, τραγουδούσαν το τραγούδι του γάμου, τον *υμέναιον*, που άρχιζε κατά κανόνα με μακαρισμούς της νύφης και του γαμπρού.

15. Το κείμενο στο σημείο αυτό έχει παραδοθεί φθαρμένο. Το νόημα φαίνεται να είναι: *κάποιος θεός σε άρπαξε από το σπίτι, αλλά τελικά, αφού δε σε έκλεψε ο Πάρης, ήταν για το καλό σου.*

16. Η απροθυμία της Ελένης να διαφωτίσει το Μενέλαο οφείλεται πιθανόν στην επιθυμία της να ξεχάσει τα παλιά δεινά, αλλά και στο αίσθημα ντροπής που τη διακατέχει, αν και αθώα, για όσα συνέβησαν εξαιτίας της.

Ας Γινουμε Θεατες

Η αναγνώριση ολοκληρώνεται και οι δύο σύζυγοι τραγουδώντας ένα λυρικό αμοιβαίο εκφράζουν την ευτυχία τους που ξαναβρέθηκαν, αλλά και τον πόνο τους για όσα μάταια υπέφεραν.

- Ας προσπαθήσουμε να φανταστούμε την κίνησή τους κατά τη διάρκεια αυτού του τόσο εκφραστικού τραγουδιού.
- Ποια νεότερα μουσικά θεατρικά είδη θα μπορούσε να μας φέρει στο νου αυτό το τραγούδι;

Μενέλαος – Ελένη (Κ. Αθανασόπουλος – Λ. Τασοπούλου, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

Ας Εμβαθυνουμε

Παρακολουθούμε την αναγνώριση ανάμεσα στο Μενέλαο και την Ελένη. Οι ήρωες περνούν από την άγνοια στη γνώση, οπότε αίρεται και η αντίθεση ανάμεσα στο *φαίνεσθαι* και το *είναι*. Οι ήρωες υπάρχουν πια με την πραγματική τους ταυτότητα (*είναι* = *φαίνεσθαι*).

- Ας αναζητήσουμε τον τρόπο με τον οποίο γίνεται η μετάβαση από την άγνοια στη γνώση.
- Ποια συναισθήματα γεννά στους ήρωες;
- Εσύ τι νιώθεις;

ΗΛ. Ω της καρδιάς μου φως.
ΟΡ. Φως της καρδιάς αλήθεια.
ΗΛ. Ήρθες γλυκειά φωνή;
ΟΡ. Μη θες και μάρτυρα άλλο.
ΗΛ. Σ' έχω στα χέρια μου;
ΟΡ. Παντοτεινά θα μ' έχεις.
ΗΛ. Ω συντοπίτισσες, ω αγαπητές γυναίκες,
Κοιτάχτε τον Ορέστη…

Σοφοκλής, *Ηλέκτρα*, στ. 1224-1229
(μτφρ. Κ. Ταμβάκης)
(Από το *Σοφοκλής*, Αντιγόνη – Ηλέκτρα, Ι. Ζαχαρόπουλος)

Παραλληλο Κειμενο 2

Στιγμες Αναγνωρισης

— Βάγιες, τρεχάτ', ανοίξατε, αυτός είν' ο καλός μου!

Δημοτικό τραγούδι, *Ο γυρισμός του ξενιτεμένου*

Ίων – Κρέουσα – Χορός, Ευριπίδης Ίων, (Χ. Λούλης – Λ. Κονιόρδου, Εθνικό Θέατρο, 2003, σκην. Λ. Κονιόρδου)

Μενέλαος – Ελένη (Λ. Βογιατζής – Κ. Καραμπέτη, Θέατρο του Νότου, 1996, σκην. Γ. Χουβαρδάς)

— Κρεμάσου σαν καρπός εδώ, ψυχή μου, ώσπου να ξεραθεί το δέντρο.

Ου. Σαίξπηρ, *Κυμβελίνος*, μτφρ. Β. Ρώτας, Β. Δαμιανάκου, Επικαιρότητα

Γνωρίζει τον η Αρετή, καλά τόνε θυμάται,
μα δεν κατέχει ξυπνητή αν είναι ή αν κοιμάται.
Ξαναλιγώνεται η φτωχή απ' τη χαρά την τόση
κ' έκλινε μια και δυο φορές χάμαι στη γη να δώσει.

Β. Κορνάρος, *Ερωτόκριτος*, Ε, στ. 1089-1092
(Από το Β. Κορνάρος, *Ερωτόκριτος*, Ερμής)

ΜΕΝ. Μίλησε˙ πρέπει όσα μας δίνουν,
καλά ή κακά, οι θεοί ν' ακούμε.
ΕΛΕ. Σιχαίνομαι τα λόγια που θα πω.
ΜΕΝ. Λέγε˙ γλυκιά ξαλάφρωσή 'ναι
τις περασμένες να σου λένε δυστυχίες.
ΕΛΕ. Δεν πήγα εγώ με γρήγορο καράβι
στην αγκαλιά ενός βάρβαρου, ούτε
σε ντροπιασμένο πλάγιασα κρεβάτι.
ΜΕΝ. Τότε ποια μοίρα, ποιος θεός σε πήρε;[17]
ΕΛΕ. Ο γιος του Δία, καλέ μου, και της Μαίας [18]
στη χώρα μ' έφερε του Νείλου.
ΜΕΝ. Απίστευτο˙ πούθε σταλμένος; Φοβερά λόγια!
ΕΛΕ. Έκλαψα τότε, ακόμη κλαίω και τώρα˙
η ομόκλινη μ' αφάνισε του Δία.
ΜΕΝ. Η Ήρα; Ποιων τάχα το κακό ζητούσε;
ΕΛΕ. Αχ! συμφορά μου, εκείνες οι πηγές
όπου οι θεές λουστήκαν[19]
κι ήρθ' η αμάχη για την ομορφιά τους.
ΜΕΝ. Όμως γιατί να κατατρέξει εσέν' η Ήρα;
ΕΛΕ. Για να μη μ' έχει ο Πάρης...
ΜΕΝ. Πώς; Λέγε.
ΕΛΕ. που ήμουν γι' αυτόν της Κύπριδας το δώρο.
ΜΕΝ. Α! δύστυχη.
ΕΛΕ. Ναι, δύστυχη˙ κι εδώ στην Αίγυπτο ήρθα.
ΜΕΝ. Και του έδωσε το είδωλό σου, ως λες.
ΕΛΕ. Στο σπίτι σου τι θρήνος, μάνα, ω μάνα,
τι πένθος, τι χαμός!
ΜΕΝ. Τι λες;
ΕΛΕ. Χάθηκε η μάνα μου˙ για τις ντροπές μου
πέρασε βρόχο στο λαιμό της.
ΜΕΝ. Την άμοιρη˙ η κόρη μας Ερμιόνη ζει;
ΕΛΕ. Ανύπαντρη, άτεκνη, μαραίνεται και κλαίει
για το δικό μου ατιμασμένο γάμο.
ΜΕΝ. Ω! Πάρη, που μου ρήμαξες το σπίτι,[20]
αυτά κι εσένα αφάνισαν και μύριους
Έλληνες χαλκαρματωμένους.
ΕΛΕ. Κι εμένα την καταραμένη,
την κακορίζικη, ο θεός αλάργα
μ' απόδιωξε απ' την πόλη κι από σένα
κι άφησα —που δεν άφησα ποτέ—
τον άντρα μου και τα παλάτια
για ντροπιασμένους έρωτες τραβώντας.

Η ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ

Ποιες συμφορές της αφηγείται η Ελένη στο Μενέλαο;

ΣΧΟΛΙΑ

17. Με αυτά τα λόγια ο Μενέλαος απαλλάσσει από την ενοχή την Ελένη, αφού αποδίδει στους θεούς και στη μοίρα ό,τι έγινε.

18. Εννοεί τον Ερμή, τον αγγελιαφόρο των θεών. Εύλογη λοιπόν η ερώτηση που ακολουθεί: *πούθε σταλμένος;* (Ποιος του ανέθεσε αυτή την αποστολή;).

19. Σύμφωνα με το μύθο, οι τρεις θεές, πριν απευθυνθούν στον Πάρη για την κρίση, λούστηκαν στα νερά ενός ποταμού.

20. Ο Μενέλαος μεταθέτει την ευθύνη για τις συμφορές στον Πάρη, αποκαθιστώντας την τιμή της Ελένης.

Ας γινούμε θεατές

Μενέλαος – Ελένη – Χορός (Λ. Βογιατζής – Κ. Καραμπέτη, Θέατρο του Νότου, 1996, σκην. Γ. Χουβαρδάς)

- Η προσοχή όλων μας είναι στραμμένη στο Μενέλαο και την Ελένη. Μην ξεχνάμε όμως ότι οι δύο ήρωες δεν είναι μόνοι.
  - Ποια άλλα πρόσωπα βρίσκονται στο σκηνικό χώρο;
  - Πώς φαντάζεσαι τη σκηνική τους παρουσία τη στιγμή της αναγνώρισης;

Ας εμβαθύνουμε

- Στις τραγωδίες την αναγνώριση δύο αγαπημένων προσώπων ακολουθούν συνήθως: α) η εκδήλωση των συναισθημάτων αυτών που ξανασμίγουν, μαζί με αναφορές στο ρόλο της τύχης, β) μια κίνηση προς τα πίσω, προς το παρελθόν, γ) μια κίνηση προς τα εμπρός, προς το μέλλον.
  - Ποιους από τους άξονες αυτούς εντοπίζουμε μετά την αναγνώριση Μενέλαου-Ελένης στη σκηνή που μελετάμε;
  - Ας δούμε πιο συγκεκριμένα το δεύτερο άξονα: Ποια είναι η στάση του καθενός από τους δύο ήρωες απέναντι στο οδυνηρό παρελθόν; Την καταλαβαίνεις;

- Η Ελένη μιλώντας για το παρελθόν της αναφέρεται για μία ακόμα φορά στο ρόλο των θεών. Φέρνοντας στο νου μας και άλλες σχετικές αναφορές σε προηγούμενους στίχους, ας κάνουμε κάποιες υποθέσεις για τη δράση των θεών στον κόσμο του Ευριπίδη. Διασφαλίζουν την τάξη του δικαίου ή ενεργούν απρόβλεπτα κινούμενοι από προσωπικά τους πάθη;
  Μπορεί να σε βοηθήσει και το υλικό της αποδελτίωσης.

Ελένη (Μ. Κωνσταντάρου, Ευριπίδης, Τρωάδες, θίασος Γ. Τσαρούχη, 1977, σκην. Γ. Τσαρούχης)

Παράλληλο κείμενο 3

Η Ελένη: λόγος και αντίλογος

[…] η Ελένη, που τους άλλους
τόσο στην ομορφιά περνούσε, χώρισε
τον άριστο τον άντρα,

π' όλο της Τροίας κατάστρεψε το κράτος,
κι ούτε την κόρη, ουδέ τους ακριβούς της
θυμήθηκε γονιούς, μα ερωτευμένη
ξεσήκωσέ τη η Κύπρις.

Πολύ εύκολα η καρδιά λυγάει τ' ανθρώπου.
Κι αμέσως λαχταράει στο νου ό,τι βάλει.

Σαπφώ, απόσπασμα 16 L.-P.
(μτφρ. Π. Λεκατσάς)

(Από το J.-L. Backès, *Ο μύθος της Ελένης*, μτφρ. Κ. Γιόση, Μέγαρο Μουσικής Αθηνών – Μ.Ι.Ε.Τ.)

Δεν είναι αληθινός αυτός ο λόγος.
Δε μπήκες στα καλοφτιαγμένα τα καράβια.
Μήτε στα κάστρα μπήκες της Τρωάδας.

Στησίχορος, απόσπασμα 14 (μτφρ. Η. Βουτιερίδης)
(Από το Η. Βουτιερίδης, *Αρχαίοι Έλληνες Λυρικοί*, Παπαδήμας)

Ελένη (Μάγια Λυμπεροπούλου, Ευριπίδης, Τρωαδίτισσες, Θέατρο Τέχνης, 1979)

ΧΟΡ. Αν όλα παν καλά από δω και πέρα,
οι συμφορές σας οι παλιές θα σβήσουν.[21]
ΑΓΓ. Άσε, Μενέλαε, τη χαρά μαζί σας
να γευτώ˙ δεν την ξέρω, μα τη βλέπω.[22]
ΜΕΝ. Ζύγωσε, γέροντα, κι εσύ να κουβεντιάσεις.
ΑΓΓ. Γι᾽ αυτήνε δε μοχθήσαμε στην Τροία;
ΜΕΝ. Δεν είναι αυτή, οι θεοί μας ξεγελάσαν˙
κρατούσαμε μια ολέθρια νεφέλη.
ΑΓΓ. Τι λες;
Τόσος μόχθος κι αγώνας για έναν ίσκιο;
ΜΕΝ. Έργα της Ήρας και τριών θεών αμάχη.
ΑΓΓ. Η αληθινή γυναίκα σου είναι τούτη;
ΜΕΝ. Αυτή˙ και να πιστέψεις όσα λέω.
ΑΓΓ. Δυσκολονόντος ο θεός[23], παιδί μου[24]˙
ολοένα αλλάζει. Εδώθε κείθε σέρνει,
πότε ψηλά, πότε βαθιά τα πάντα˙
ο ένας δυστυχάει, ο άλλος όχι,
όμως κι αυτός κακό θάνατο βρίσκει˙
δεν έχει πάντα η τύχη σιγουριά. Κι οι δυο σας
βάσανα δοκιμάσατε, απ᾽ του κόσμου
τα λόγια εσύ, κι αυτός απ᾽ τους πολέμους.
Σαν πολεμούσε, τίποτε δικό του˙[25]
και τώρα δίχως κόπο η ευτυχία.
Δεν ντρόπιασες το γέροντα γονιό σου
και τους Διόσκουρους, δεν έχεις κάνει
όσα δεινά σου φόρτωσαν. Θυμάμαι
το γάμο σου,[26] στο νου μου ξαναφέρνω
πως έτρεχα βαστώντας τις λαμπάδες
πλάι στο αμάξι σου κι εσύ νυφούλα
μαζί μ᾽ αυτόν το πατρικό σου σπίτι
το ευτυχισμένο χαιρετούσες.[27] Όποιος
δε νιώθει σέβας για τ᾽ αφεντικά του
και δε συμπάσχει σε χαρές και λύπες,
δούλος κακός.[28] Εγώ κι αν είμαι σκλάβος,
θέλω μες στους καλούς να με λογιάζουν˙

Ο Αγγελιαφορος Αναγνωριζει την Ελενη

Ποιες σκέψεις κάνει ο Αγγελιαφόρος για:
- *τους θεούς*
- *την Ελένη*
- *τον εαυτό του;*

Σχολια

21. Το δίστιχο του Χορού επαναφέρει τους ήρωές μας στην πραγματικότητα και στους κινδύνους, που αποδώ και πέρα θα αντιμετωπίσουν.
22. Ο Αγγελιαφόρος αδυνατεί να κατανοήσει την πραγματικότητα, αφού νομίζει ότι μπροστά του είναι η «Ελένη» που εξαφανίστηκε από τη σπηλιά.
23. Η λέξη *θεός* στον ενικό αριθμό δηλώνει την έννοια του θείου.
24. Στο πρωτότυπο: *θύγατερ*˙ ο Αγγελιαφόρος απευθύνεται στην Ελένη και η τρυφερή προσφώνηση δείχνει ίσως την αλλαγή της στάσης του.
25. Ο Αγγελιαφόρος, από τη γενική διαπίστωσή του για το ευμετάβολο της τύχης, περνάει στα παραδείγματα του Μενέλαου και της Ελένης: ο Μενέλαος ήταν δυστυχισμένος επειδή πολεμούσε, για να ξαναπάρει την Ελένη, και τώρα ξαφνικά, χωρίς να κοπιάσει, τη βρίσκει˙ η Ελένη, που ήταν δυστυχισμένη για τις άδικες σε βάρος της κατηγορίες, τώρα βλέπει τη φήμη της να αποκαθίσταται.
26. Με αυτή την υπενθύμιση γίνεται η αποκατάσταση του γάμου της Ελένης, αφού στην αντίληψη των ανθρώπων ο γάμος αυτός είχε διαλυθεί.
27. Η τελετή του γάμου περιλάμβανε τρία στάδια: την *ἐγγύησιν* (μνηστεία στο σπίτι του πατέρα της νύφης), την *πομπήν*, για την οποία γίνεται λόγος εδώ, και το *τέλος* (τελετές στο σπίτι του γαμπρού).
28. Εδώ τονίζεται η αφοσίωση του δούλου προς τον κύριό του. Η αφοσίωση αυτή δεν είναι δείγμα δουλοπρέπειας, αλλά, όπως φαίνεται από τη συνέχεια των λόγων του, επιλογή ενός ελεύθερου πνεύματος και δείγμα ευγένειας ήθους.

Ας Γινουμε Θεατες

Η αναγνώριση ανάμεσα στους δύο συζύγους ολοκληρώθηκε... Μα ο Αγγελιαφόρος δείχνει να μην έχει καταλάβει τι συνέβη.

- Ο σκηνοθέτης μιας σύγχρονης παράστασης της *Ελένης* προβληματίζεται για το «στήσιμο» της σκηνής του Αγγελιαφόρου. Ποιες προτάσεις θα του έκανες για την κίνηση του Αγγελιαφόρου στο χώρο και γενικότερα για τον τρόπο, με τον οποίο θα υποδυθεί το ρόλο του; Σκέψου την ηλικία, την κοινωνική του θέση και τη συναισθηματική του κατάσταση.

Γέροντας αγγελιαφόρος (σικελικός ερυθρόμορφος κρατήρας του 4ου αι. π.Χ.)

Ας Εμβαθυνουμε

- Ο γέροντας παραμένει στο σκηνικό χώρο και μετά την αναγγελία για την ανάληψη του ειδώλου (αγγελική ρήση). Παύει έτσι να είναι μόνο αγγελιαφόρος. Ξαναγίνεται ο πιστός υπηρέτης που εκδηλώνει συναισθήματα και εκφράζει προβληματισμούς.
  - Για ποιους λόγους νομίζεις ότι ανατίθεται αυτός ο διευρυμένος ρόλος σε ένα γέροντα υπηρέτη του Μενέλαου που πολέμησε μαζί του στην Τροία;
- Ας σταθούμε στις αναφορές του γέροντα υπηρέτη στους θεούς, την τύχη και την ανθρώπινη μοίρα.
  - Ποιες είναι οι απόψεις του για τα θέματα αυτά;
  - Ας φανταστούμε τον αντίχτυπο των προβληματισμών αυτών στους Αθηναίους θεατές του 412 π.Χ.
- Τρωαδίτες και Έλληνες πολέμησαν και χάθηκαν στην Τροία για ένα είδωλο, εξαπατημένοι.
  - Ας αναζητήσουμε αναλογίες στη σημερινή εποχή.

W. Lachnit,
Ο θάνατος της Δρέσδης

Παραλληλο Κειμενο 4

«Για Ενα Πουκαμισο Αδειανο»

Και στην Τροία;
Τίποτε στην Τροία – ένα είδωλο.
Έτσι το θέλαν οι θεοί.
Κι ο Πάρης, μ' έναν ίσκιο πλάγιαζε σαν να ήταν πλάσμα ατόφιο·
κι εμείς σφαζόμασταν για την Ελένη δέκα χρόνια.

Μεγάλος πόνος είχε πέσει στην Ελλάδα.
Τόσα κορμιά ριγμένα
στα σαγόνια της θάλασσας στα σαγόνια της γης·
τόσες ψυχές
δοσμένες στις μυλόπετρες, σαν το σιτάρι.
Κι οι ποταμοί φουσκώναν μες στη λάσπη το αίμα
για ένα λινό κυμάτισμα για μια νεφέλη
μιας πεταλούδας τίναγμα το πούπουλο ενός κύκνου
για ένα πουκάμισο αδειανό, για μιαν Ελένη.

Γ. Σεφέρης, «Ελένη» (απόσπασμα)
(Από το Γ. Σεφέρης, *Ποιήματα*, Ίκαρος)

λεύτερος αν δεν είμαι, λεύτερη έχω
ψυχή·[29] το ’να κακό κάλλιο απ’ τα δύο: φαύλη
να ’χω καρδιά και δούλο να με λένε.[30]

ΜΕΝ. Μόχθους πολλούς μαζί μου πολεμώντας
πέρασες, γέρο· τώρα, έλα, μοιράσου
την ευτυχία μου·[31] τρέξε στους συντρόφους
που μας απόμειναν και πες τα νέα·
πώς είναι εδώ τα πράγματα· ας προσμένουν
έτοιμοι στο γιαλό για τους αγώνες
που ’χω να κάνω ακόμη, αν θα μπορέσω,
καθώς ελπίζω, ετούτην απ’ τη χώρα
ν’ αρπάξω· ας αγρυπνούν κι όλοι ενωμένοι,
σε μια σμίγοντας τύχη, απ’ τους βαρβάρους
κάποιο να βρούμε τρόπο να σωθούμε.[32]

ΑΓΓ.[33] Θα γίνουν, βασιλιά μου, αυτά· μα βλέπω
κούφια τη μαντική, ψευτιές γεμάτη.[34]
Με τη φωτιά και τα πουλιά μαντείες
τίποτα δεν αξίζουν·[35] αν πιστεύεις
πως τα πουλιά ωφελούνε τους ανθρώπους,
ανόητος είσαι. Ο Κάλχας[36] στο στρατό μας
δε μίλησε καθόλου, κι ας θωρούσε
να χάνονται οι δικοί του για έναν ίσκιο·
κούρσεψαν ανωφέλευτα τη χώρα·
θα πεις, δεν το ’θελε ο θεός·[37] και γιατί τότε
πηγαίνουμε στους μάντεις; Όταν κάνεις
θυσίες στους θεούς, να τους γυρεύεις
τα καλά μόνο κι άσε τις μαντείες·
ξεγέλασμα είναι στη ζωή· κανένας
δεν πλούτισε μ’ αυτές όντας τεμπέλης·[38]
σωστό μυαλό και νους,[39] να σοφός μάντης.

ΧΟΡ. Στα όσα είπε ο γέρος συμφωνώ· άμα
κερδίσεις τους θεούς, στο σπιτικό σου
την πιο μεγάλη μαντική έχεις μπάσει.

- *Ποιες εντολές δίνει ο Μενέλαος στον Αγγελιαφόρο;*
- *Ποιες σκέψεις κάνει ο Αγγελιαφόρος για τους θεούς και τη μαντική τέχνη;*

ΣΧΟΛΙΑ

29. Την εποχή εκείνη κάποιοι σοφιστές δίδασκαν τη φυσική ισότητα όλων των ανθρώπων, τους οποίους οι κοινωνικές συνθήκες και οι ιστορικές συγκυρίες είχαν διακρίνει σε ελεύθερους και δούλους, Έλληνες και βαρβάρους.
30. Δηλαδή: *από το να είμαι και δούλος και κακός, ας είμαι βέβαια δούλος αλλά τουλάχιστον καλός.*
31. Ο Μενέλαος προσκαλεί τον αφοσιωμένο δούλο να μοιραστεί μαζί του την ευτυχία ως ηθική ανταμοιβή για τις υπηρεσίες του.
32. Προοικονομία της δραπέτευσης του Μενέλαου και της Ελένης.
33. Και αυτή η ρήση του Αγγελιαφόρου αρχίζει με μια γενική διαπίστωση και μετά περνάει στα παραδείγματα. Ολόκληρη η ρήση έχει θεωρηθεί από μερικούς μελετητές περιττή και μεταγενέστερη παρεμβολή.
34. Σύμφωνα με τον ιστορικό Θουκυδίδη, μετά την καταστροφή στη Σικελία οι Αθηναίοι είχαν στραφεί όχι μόνο εναντίον των πολιτικών «που τους είχαν παρακινήσει να κάνουν την εκστρατεία», αλλά «και εναντίον των χρησμολόγων και των μάντεων και όσων άλλων που με τις προφητείες τους τους είχαν δημιουργήσει την ελπίδα ότι θα καταλάβουν τη Σικελία» (Η΄, 1, 1-2, μτφρ. Ά. Βλάχος).
35. Αναφέρεται σε δύο τρόπους της μαντικής τέχνης: α) στις θυσιαστήριες φλόγες, β) στις κραυγές και τις κινήσεις των πουλιών (τους οιωνούς).
36. Περίφημος μάντης από τον τρωικό μυθολογικό κύκλο.
37. Το να αποδίδει κάποιος στο συνομιλητή του μια πιθανή ερώτηση ή αντίρρηση είναι ένα ρητορικό σχήμα που λέγεται *προαπάντησις*.
38. Θυμίζει το γνωστό *σὺν Ἀθηνᾷ καὶ χεῖρα κίνει.*
39. Στο πρωτότυπο: *γνώμη δ᾽ ἀρίστη μάντις τ᾽ εὐβουλία. Εὐβουλίαν* (= σωστό μυαλό, σωστή κρίση) υπόσχονταν οι σοφιστές ότι μπορούσαν να διδάξουν τους νέους. Με τα λόγια αυτά ο Αγγελιαφόρος αποχωρεί από τη σκηνή.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Παρακολουθούμε μια σύγχρονη παράσταση της *Ελένης*... Βλέπουμε τον Αγγελιαφόρο και ακούμε τους στοχασμούς του.
  - Τον νιώθουμε κοντά μας; Μας αγγίζουν τα λόγια του;

Θεατές σε σύγχρονη παράσταση

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Ο Αγγελιαφόρος στο λόγο του ασκεί έντονη κριτική στους μάντεις, επαναφέροντας έτσι το πρόβλημα της αδυναμίας του ανθρώπου να φτάσει εύκολα στη γνώση.
  - Τι μπορούμε να εμπιστευόμαστε, σύμφωνα με τον Αγγελιαφόρο; Ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος να κατευθύνουμε τη ζωή μας; Ας συζητήσουμε την πρότασή του.
- Ένα από τα κατά ποιόν μέρη* της τραγωδίας, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, είναι η διάνοια*, οι ιδέες δηλαδή και οι σκέψεις που εκφράζουν τα πρόσωπα της τραγωδίας και τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούν, για να υποστηρίξουν τις θέσεις τους.
  - Ας αναζητήσουμε σε αυτήν τη σκηνή απόψεις και προβληματισμούς που συνθέτουν τη διάνοια.
  - Δικαιολογείται ο χαρακτηρισμός του Ευριπίδη ως «από σκηνής φιλόσοφος»;
  - Ποιες από αυτές τις απόψεις θα μπορούσε να διατυπώσει κι ένας ήρωας σύγχρονου θεατρικού έργου;
- Ας υποθέσουμε ότι έλειπαν οι στοχασμοί του Αγγελιαφόρου. Τι θα κέρδιζε, τι θα έχανε το δραματικό έργο;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 5

Καραβάτζιο, *Η Χειρομάντισσα*

ΜΑΝΤΙΚΗ

Ο φόβος και η άγνοια, που οδήγησαν εύκολα τον άνθρωπο στη δεισιδαιμονία και την «πρόληψη» (για την αποφυγή του κακού), ήταν φυσικό να τον οδηγήσουν σε μια διαρκή αγωνία για τα όσα του έμελλαν να συμβούν, και να του γεννήσουν την τάση της μαντικής [...]. Μπορούμε να πούμε πως η Μετεωρολογία κι η Αστρολογία ήταν τα πρώτα σκέλη και ίσως η πρώτη αφορμή της γενικής Μαντικής. Από τα προγνωστικά του καιρού διακινδυνεύει κανείς τη μαντεία και τις φανταστικές ερμηνείες, τους οιωνισμούς [...]. Τα φυσικά φαινόμενα γίνονται έτσι διερμηνείς των αποφάσεων της Τύχης ή του Θεού. Ακολουθούν σε πιο εξελιγμένη μορφή όνειρα, οπτασίες, καντηλομαντεία, πυρομαντεία, καφεμαντεία, χειρομαντεία [...] ο καφές που χύνεται, τα κουφέτα κάτω από το μαξιλάρι.

Δ. Λουκάτος

(Από το Δ. Λουκάτος, *Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία*, Μ.Ι.Ε.Τ.) (Διασκευή)

«ΕΥΒΟΥΛΙΑ» (ΣΩΣΤΟ ΜΥΑΛΟ, ΣΤ. 837)

ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ. Η διδασκαλία μου σε κάνει μυαλωμένο για τις υποθέσεις του σπιτιού σου (πώς να κυβερνάς με τον καλύτερο τρόπο το νοικοκυριό σου), και για τις υποθέσεις της πολιτείας (πώς να γίνεις ασυναγώνιστος πολιτικός και στα έργα και στους λόγους).

Πλάτων, *Πρωταγόρας*, 318e-319a (μτφρ. Η. Σπυρόπουλος)

(Από το *Πλάτωνος* Πρωταγόρας, Α.Π.Θ. – Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών – Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη)

«Οὐδείς ποτ᾽ ηὐτύχησεν ἔκδικος γεγώς, ἐν τῷ δικαίῳ δ᾽ ἐλπίδες σωτηρίας»

3η ΣΚΗΝΗ (στ. 841-941)

ΕΛΕΝΗ Ως τώρα πάνε όλα καλά· απ' την Τροία,
δύστυχε[1], και να μάθω πώς εσώθης,
κανένα κέρδος· όμως λαχταρούμε
ν' ακούσουμε τα πάθη των δικών μας.
ΜΕΝΕΛΑΟΣ Με ρώτησες πολλά μ' ένα σου λόγο.[2]
Τι να σου πω για τους χαμούς στο Αιγαίο,
κατάνακρα στην Εύβοια τις πανούργες
φωτιές του Ναύπλιου[3], τα γυρίσματά μου
στην Κρήτη, στη Λιβύη και στου Περσέα
τον ψηλό κάβο;[4] Δε θα σε χορταίναν
τα λόγια μου κι εγώ θα τυραννιόμουν
τα πάθη τα παλιά ιστορώντας· έτσι
διπλά θα μας βασάνιζε κι η θλίψη.
ΕΛΕ. Καλύτερα μου απάντησες παρ' όσο
σ' ερώτησα. Μονάχα ετούτο πες μου
κι άφησε τ' άλλα· πόσα χρόνια τάχα
παράδερνες στης θάλασσας το κύμα;[5]
ΜΕΝ. Χρόνους εφτά με τα καράβια· πρώτα
δέκα χρονιές πολέμαγα στην Τροία.
ΕΛΕ. Πόσος καιρός! Φτωχέ, εκεί πέρα εσώθης
κι ήρθες εδώ για να σε θανατώσουν.[6]
ΜΕΝ. Τι 'πες; Τι λες, γυναίκα, μ' αφανίζεις.
ΕΛΕ. Βιάσου και φύγε γρήγορα απ' τη χώρα.
Θα σε σκοτώσει αυτός που ζει σ' ετούτο.
ΜΕΝ. Και τι έκαμα για τέτοια μαύρη τύχη;
ΕΛΕ. Ήρθες κι ανέλπιστα το γάμο μου εμποδίζεις.
ΜΕΝ. Θέλει κανείς το ταίρι μου δικό του;
ΕΛΕ. Με πρόσβαλε, μα υπόμεινα και τούτο.[7]
ΜΕΝ. Άρχοντας δυνατός ή ο βασιλέας;[8]
ΕΛΕ. Του τόπου αφέντης, τέκνο του Πρωτέα.
ΜΕΝ. Τα λόγια της γριάς αυτό εννοούσαν.
ΕΛΕ. Σε ποιαν εξώπορτα βαρβάρου εστάθης;
ΜΕΝ. Σ' αυτήν· σα να' μουνα φτωχός με διώξαν.
ΕΛΕ. Αχ! δυστυχία, ζητιάνεψες στ' αλήθεια;

Τα Παλιά Πάθη του Μενελάου και ο Νέος Κίνδυνος

- *Σε ποια μέρη και πόσα χρόνια περιπλανήθηκε ο Μενέλαος;*
- *Ποιος νέος κίνδυνος τον απειλεί;*
- *Πώς αντιμετώπισε η Ελένη μέχρι τώρα τις επιθυμίες του Θεοκλύμενου;*

Σχόλια

1. Η Ελένη σκέφτεται μάλλον την τύχη που περιμένει το Μενέλαο στην Αίγυπτο, γι' αυτό και τον αποκαλεί *δύστυχο*.
2. Στην τυπική σκηνή της αναγνώρισης οι ήρωες εξιστορούν τα πάθη τους. Τώρα είναι η σειρά του Μενέλαου να εξιστορήσει τα δικά του πάθη. Όμως πρέπει για δραματικούς λόγους να μην προβεί σε λεπτομερή παρουσίαση των περιπετειών του, διότι: α) θα επιβραδυνθεί χωρίς λόγο η εξέλιξη του δράματος και β) το κοινό δεν πρόκειται να πληροφορηθεί τίποτε περισσότερο από όσα ήδη ξέρει από το στίχο 437 κ.εξ.
3. Ο Ναύπλιος, όταν έμαθε ότι οι Έλληνες επέστρεφαν στην πατρίδα τους μετά την άλωση της Τροίας, για να τους εκδικηθεί, που είχαν εκτελέσει ως προδότη το γιο του, Παλαμήδη, άναβε φωτιές σε απόκρημνες ακτές της Εύβοιας· οι Έλληνες βλέποντάς τες πίστευαν ότι είχαν μπροστά τους λιμάνια, με αποτέλεσμα τα καράβια τους να τσακίζονται στα βράχια.
4. Ο κάβος του Περσέα (εκεί όπου ο μυθικός ήρωας σκότωσε το θαλάσσιο κήτος και απελευθέρωσε την Ανδρομέδα) τοποθετείται στη δυτική άκρη του Δέλτα του Νείλου.
5. Η Ελένη θα μπορούσε να υπολογίσει μόνη της το χρόνο με βάση όσα της είπε ο Τεύκρος. Ωστόσο συνεχίζει να ρωτάει, ώστε με τη βοήθεια της απάντησης να κλιμακωθούν τα συναισθήματα στους στίχους 860-861.
6. Η αποκάλυψη του επικείμενου κινδύνου μοιάζει με κραυγή αγωνίας και τους επαναφέρει στην πραγματικότητα, ύστερα από την αυθόρμητη έκφραση των συναισθημάτων τους.
7. Η έκφραση αυτή διατηρεί κάποια αμφισημία, καθώς ο Μενέλαος δεν μπορεί να καταλάβει το μέγεθος της «προσβολής» (βλ. και στ. 877).
8. Με το στίχο αυτόν ο Μενέλαος ίσως αναρωτιέται για τη δύναμη του αντιπάλου.

Ας Γινουμε Θεατες

Η χαρά της αναγνώρισης πέρασε. Το συναισθηματικό κλίμα της σκηνής αλλάζει.

- Ας συζητήσουμε για τις εκφράσεις των προσώπων, όπως απεικονίζονται στη διπλανή φωτογραφία.
  - Δηλώνουν αυτή την αλλαγή;
  - Πώς φαντάζεσαι τον τόνο της φωνής τους;

Μενέλαος – Ελένη (Λ. Βογιατζής – Κ. Καραμπέτη, Θέατρο του Νότου, 1996, σκην. Γ. Χουβαρδάς)

Ας Εμβαθυνουμε

- Μετά την αναγνώριση και το ξέσπασμα χαράς, παρακολουθούμε την προσπάθεια των ηρώων να ξανακερδίσουν το χαμένο χρόνο. Η Ελένη αναφέρθηκε στην προηγούμενη σκηνή στο παρελθόν της. Τώρα είναι η σειρά του Μενέλαου.
  - Ας εντοπίσουμε τους στίχους, στους οποίους ο Μενέλαος αναφέρεται στο δικό του παρελθόν, και ας σημειώσουμε την πορεία του στον παρακάτω χάρτη της Ανατολικής Μεσογείου.
  - Ας εξετάσουμε κατά πόσο η απροθυμία του να αναφερθεί εκτενώς σ' αυτό είναι ψυχολογικά δικαιολογημένη.
  - Για σκέψου... ξανακερδίζεται ο χαμένος χρόνος;
- Η αναγνώριση ολοκληρώθηκε. Αν το θέμα της τραγωδίας ήταν η επανεύρεση Ελένης και Μενέλαου, το έργο θα μπορούσε να τελειώσει εδώ. Βρισκόμαστε όμως στη μέση.
  - Ποιος νέος κύκλος ανοίγει; Πώς γίνεται αυτή η μετάβαση;

Παραλληλο Κειμενο 1

Οι Περιπλανησεις του Μενελαου

Γιατί με βάσανα πολλά στις ξενιτειές γυρνώντας, / ήρθα σε χρόνια οχτώ κλειστά [...] / Κύπρο, Φοινίκη κι Αίγυπτο γυρνούσα κι Αιθιόπους...

Όμηρος, *Οδύσσεια*, δ, στ. 81-85 (μτφρ. Ζ. Σίδερης)

(Από το *Ομήρου* Οδύσσεια, Α΄ Γυμνασίου, ΟΕΔΒ, 1999)

ΜΕΝ. Ναι· δηλαδή δεν ήταν κιόλας έτσι.[9]
ΕΛΕ. Τότε και για το γάμο μου έχεις μάθει.
ΜΕΝ. Ναι, μα αν τον απόφυγες δεν ξέρω.[10]
ΕΛΕ. Ανέγγιχτη φυλάγω την τιμή μου.
ΜΕΝ. Καλά όσα λες, μα πώς να σε πιστέψω;
ΕΛΕ. Βλέπεις εδώ που κάθομαι στο μνήμα;
ΜΕΝ. Κάτι στρωσίδια, δόλια, τι τα θέλεις;
ΕΛΕ. Το γάμο να ξεφύγω, ικέτισσα ήρθα.
ΜΕΝ. Βωμό δε βρήκες ή έτσι συνηθίζουν;[11]
ΕΛΕ. Σαν το ναό θεού μ' έχει φυλάξει.
ΜΕΝ. Και δεν μπορώ στη Σπάρτη να σε πάω;
ΕΛΕ. Σπαθί σε περιμένει αντί για μένα.
ΜΕΝ. Μα τότες είμαι ο πιο δυστυχισμένος.
ΕΛΕ. Μην ντρέπεσαι και φύγε από τη χώρα.[12]
ΜΕΝ. Για σε πήρα την Τροία, να σ' αφήσω;
ΕΛΕ. Καλύτερα παρά να σε σκοτώσουν.
ΜΕΝ. Άναντρα λόγια, ανάξια της Τρωάδας.
ΕΛΕ. Το βασιλιά, κι ας θες, δε θα τον σφάξεις.[13]
ΜΕΝ. Τι, δεν πληγώνει ξίφος το κορμί του;
ΕΛΕ. Το αδύνατο αν ζητάς, σοφός δεν είσαι.
ΜΕΝ. Έτσι βουβός θα κάτσω να με δέσουν;
ΕΛΕ. Με δόλο ξεπερνάς τη δυσκολία.
ΜΕΝ. Κάλλιο ας χαθώ χτυπώντας τους εχθρούς μου.
ΕΛΕ. Μονάχα μια η ελπίδα να σωθούμε.
ΜΕΝ. Χρυσάφι τάχα, τόλμη ή παρακάλια;[14]
ΕΛΕ. Φτάνει μη μάθει ο βασιλιάς πως ήρθες.
ΜΕΝ. Ποιος θα το πει;[15] Κι ούτε θα με γνωρίσει.
ΕΛΕ. Κάποιος δικός του ισόθεος τον συντρέχει.
ΜΕΝ. Μια μαντική φωνή μες στο παλάτι;[16]
ΕΛΕ. Όχι· μονάχα η αδελφή του η Θεονόη.
ΜΕΝ. Όνομα για προφήτισσα·[17] λέγε, τι κάνει;
ΕΛΕ. Ξέρει τα πάντα, θα σε μαρτυρήσει.
ΜΕΝ. Τότε θα με σκοτώσουν, δεν ξεφεύγω.
ΕΛΕ. Στις ικεσίες μας μπορεί να στέρξει-

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ

- *Τι προτείνει η Ελένη στο Μενέλαο;*
- *Ποια είναι η προϋπόθεση για τη σωτηρία τους;*
- *Τι αποφασίζουν να κάνουν οι ήρωες σε περίπτωση αποτυχίας;*

ΣΧΟΛΙΑ

9. Ο Μενέλαος εννοεί ότι και, όταν ακόμα ζητούσε βοήθεια, διατηρούσε την αξιοπρέπειά του.
10. Ο Μενέλαος εκφράζει ξανά την αμφιβολία του για τη συζυγική πίστη της Ελένης. Στη συνέχεια (στ. 878), η Ελένη δηλώνει με τρόπο που δεν επιδέχεται αμφισβήτηση την πίστη της, αλλά ο Μενέλαος (στ. 879) θέλει μια απόδειξη γι' αυτό. Εδώ περιγράφεται με ρεαλιστικό τρόπο μια συμπεριφορά.
11. Στην αρχαία Ελλάδα άσυλο εξασφάλιζαν οι ναοί και οι βωμοί των θεών, όχι όμως τα ηρώα (ναοί και τάφοι ηρώων). Επομένως η απορία του Μενέλαου είναι δικαιολογημένη.
12. Τα λόγια αυτά είναι χαρακτηριστικά του ήθους της Ελένης. Από το σημείο αυτό αρχίζει ένας αγώνας γενναιοδωρίας ανάμεσα στους δύο συζύγους: η Ελένη είναι έτοιμη να θυσιαστεί, για να σώσει τον άντρα της, ο Μενέλαος είναι αποφασισμένος να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο, για να την πάρει μαζί του.
13. Η Ελένη αντιλαμβάνεται ότι ο Μενέλαος σκοπεύει να αντισταθεί και να στραφεί εναντίον του Θεοκλύμενου, ότι σκέφτεται δηλ. μια βίαιη λύση.
14. *Χρυσάφι* = δωροδοκία, *παρακάλια* = ρητορικά επιχειρήματα και ικεσίες.
15. Η ερώτηση είναι ρητορική, καθώς δεν περιμένουμε απάντηση. Εδώ ισοδυναμεί με άρνηση (= *κανένας δε θα αποκαλύψει την ταυτότητά μου*). Ο Μενέλαος δεν αποκάλυψε στη Γερόντισσα την ταυτότητά του.
16. Ο Μενέλαος φαντάζεται ότι μέσα στο παλάτι ακούγονται φωνές προφητικές, που προειδοποιούν το Θεοκλύμενο.
17. Αναφορά στην ετυμολογία του ονόματος (Θεονόη < *Θεὸς* + *νοῦς*).

Ας Γινουμε Θεατες

- Οι θεατές παρακολουθούν τη στιχομυθία Ελένης-Μενέλαου, σε ένα σκηνικό που δεν έχει αλλάξει από την αρχή του έργου. Το κείμενο όμως προσθέτει μια νέα ένδειξη, που μπορεί να αξιοποιηθεί σκηνογραφικά.
  - Ας την εντοπίσουμε στο κείμενο.
- Στις φωτογραφίες αυτής της σελίδας εικονίζονται βασικοί ήρωες από άλλες τραγωδίες. Θα μπορούσαν να είναι οι ήρωές μας στη σκηνή που μελετάμε; Γιατί;

Ηλέκτρα – Ορέστης (Α. Βαλάκου – Π. Φυσσούν, Σοφοκλής, Ηλέκτρα*, Εθνικό θέατρο, 1972, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)*

Ας Εμβαθυνουμε

- Για μία ακόμα φορά η Ελένη και ο Μενέλαος, αντιμέτωποι με καταστάσεις που τους ξαφνιάζουν, βιώνουν έντονα συναισθήματα.
  - Ας παρακολουθήσουμε τις συναισθηματικές τους διακυμάνσεις και ας συσχετίσουμε την ψυχική τους κατάσταση με τη χρήση στιχομυθίας.
- Η Ελένη και ο Μενέλαος, έρμαια της τύχης και του δόλου των θεών, είχαν τα χαρακτηριστικά του τραγικού ήρωα.
  - Τώρα, με το ανέλπιστο αντάμωμά τους ύστερα από τον πολύχρονο χωρισμό, εξακολουθούν να έχουν τα χαρακτηριστικά αυτά;

Ορέστης – Ιφιγένεια (Κ. Κωνσταντόπουλος – Λ. Κονιόρδου, Ευριπίδης, Ιφιγένεια εν Ταύροις*, Θεσσαλικό θέατρο, 1990, σκην. Κ. Τσιάνος)*

Παραλληλο Κειμενο 2

«Αχ που θα βρουμε σωτηρια;»

[Όταν ο Ορέστης προσπαθεί να βρει τρόπο να ξεφύγει μαζί με την αδελφή του, Ιφιγένεια, από τη βαρβαρική χώρα των Ταύρων, η Ιφιγένεια δίνει τη λύση.]

ΟΡΕ. Το βασιλιά αν σκοτώναμε; Μπορούμε;
ΙΦΙ. Τον ντόπιο, εμείς, ξενοφερμένοι; Φρίκη.
ΟΡΕ. Πρέπει να το τολμήσουμε, αν μας σώζει.
ΙΦΙ. Το θάρρος σου μ' αρέσει· αδύνατο όμως.
ΟΡΕ. Μες στο ναό αν με κρύψεις; Πώς το κρίνεις;
ΙΦΙ. Λες, λυτρωμό να βρούμε στο σκοτάδι;
ΟΡΕ. Νύχτα ζητά η κλεψιά, και φως η αλήθεια.
ΙΦΙ. Είναι φύλακες μέσα· θα μας νιώσουν.
ΟΡΕ. Χαμένοι! Αχ πού θα βρούμε σωτηρία;
ΙΦΙ. Θαρρώ πως βρήκα ένα καινούριο σχέδιο.
ΟΡΕ. Σαν τι; Κι εμένα πες το, να το ξέρω.
ΙΦΙ. Τα πάθια σου για τέχνασμα θα πάρω.
ΟΡΕ. Στα τέτοια φοβερές είν' οι γυναίκες.

Ευριπίδης, *Η Ιφιγένεια στη χώρα των Ταύρων*, στ. 1020-1032 (μτφρ. Θ. Σταύρου)

(Από το *Τραγωδίες του Ευριπίδη*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)

ΜΕΝ. Να κάνει τι; Σε ποιες με πας ελπίδες;
ΕΛΕ. Στον αδελφό της να μην πει πως ήρθες.
ΜΕΝ. Και τότε θα ξεφύγουμε απ᾽ τη χώρα;
ΕΛΕ. Κρυφά της όχι, μόνο αν μας συντρέξει.
ΜΕΝ. Δικό σου το έργο, γυναίκα σε γυναίκα.
ΕΛΕ. Ικέτισσα τα πόδια της θ᾽ αγγίξω.
ΜΕΝ. Κι άμα στα παρακάλια μας δε στέρξει;
ΕΛΕ. Πεθαίνεις˙ κι εγώ νύφη με το ζόρι.
ΜΕΝ. Τάχατες απ᾽ τη βία θα με προδώσεις;[18]
ΕΛΕ. Όρκο μεγάλο ορκίστηκα, αν εσένα...
ΜΕΝ. Τι λες; Θα σκοτωθείς; Δεν παίρνεις άλλον;
ΕΛΕ. Με το ίδιο ξίφος δίπλα σου θα πέσω.
ΜΕΝ. Πιάσ᾽ το δεξί μου χέρι[19] κι έλα, ορκίσου.
ΕΛΕ. Άμα χαθείς εσύ κι εγώ πεθαίνω.
ΜΕΝ. Κι εγώ τελειώνω τη ζωή, αν σε χάσω.[20]
ΕΛΕ. Πώς θα πεθάνουμε όμως δοξασμένα;
ΜΕΝ. Απάνω εδώ στον τάφο θα σε σφάξω
κι ύστερα θα σφαχτώ κι εγώ.[21] Μα πρώτα
θα πολεμήσω όσο μπορώ για σένα.
Ας έρθει όποιος τολμά˙[22] δε θα ντροπιάσω
τη δόξα μου στην Τροία, να μου λένε,
σαν πάω στην Ελλάδα, πως για μένα
τον Αχιλλέα της έχασεν η Θέτη,
το γιο του ο Νέστορας[23] κι είδα τον Αία
τον Τελαμώνιο να σκοτώνεται, όμως
για χάρη της γυναίκας μου δεν έχω
το θάρρος να πεθάνω;[24] Βέβαια το᾽ χω˙
αν οι θεοί σοφοί λογιούνται, τότε
τον ψυχωμένον άντρα που αφανίσαν
οι εχθροί του, σε αψηλό τον θάβουν τάφο,
μα τους δειλούς στους άγριους ρίχνουν βράχους.[25]
ΧΟΡ. Δώστε, θεοί, στο γένος του Ταντάλου
την ευτυχία, τα βάσανα ας γλιτώσει.[26]

Σχολια

18. Πάλι δύσπιστος ο Μενέλαος φοβάται ότι η Ελένη θα τον προδώσει. Πιο πολύ από την ιδέα του θανάτου ο Μενέλαος απεχθάνεται την ιδέα ότι η Ελένη μπορεί να παντρευτεί κάποιον άλλο.

19. Οι αρχαίοι συνήθιζαν να ορκίζονται πιάνοντας ο ένας το δεξί χέρι του άλλου. Με αυτό τον τρόπο θα επικυρωθεί το περιεχόμενο του όρκου και θα τηρηθούν οι συμφωνίες ανάμεσά τους.

20. Ο αμοιβαίος όρκος αποτελεί την κορύφωση της αφοσίωσης ανάμεσα στο Μενέλαο και την Ελένη.

21. Με την αιματηρή αυτή πράξη βεβηλώνεται ο τάφος κι έτσι οι ήρωες διαμαρτύρονται για την παραβίαση του δικαίου.

22. Ο Μενέλαος λέγοντας αυτά ενδεχομένως τραβά και το ξίφος του.

23. Πρόκειται για τον Αντίλοχο, ο οποίος σύμφωνα με την επική παράδοση θυσιάστηκε, για να σώσει τον πατέρα του Νέστορα.

24. Η αντίθεση που κρύβεται στα λόγια του Μενέλαου είναι: *άλλοι πεθάνανε ή χάσανε τους συγγενείς τους για χάρη της γυναίκας μου κι εγώ δε θα έχω το θάρρος να πεθάνω γι᾽ αυτήν;.*

25. Σύμφωνα με τους αθηναϊκούς νόμους απαγορευόταν η ταφή των προδοτών («δειλών») μέσα στα όρια της χώρας τους.

26. Η Κορυφαία κλείνει τυπικά τη σκηνή αυτή απαντώντας στα λόγια του Μενέλαου, τα οποία παραπέμπουν σε βίαιες εικόνες και σε θανάτους, με μια ευχή στους θεούς.

Ας γινουμε θεατες

- Στις διπλανές φωτογραφίες εικονίζεται ο Μενέλαος σε διαφορετικές σκηνές του έργου: στη σκηνή με τη Γερόντισσα και στη σκηνή που μελετάμε.
  - Σε ποια σκηνή αντιστοιχεί καθεμιά; Πώς το καταλαβαίνεις;

Μενέλαος (Β. Κανάκης, Εθνικό Θέατρο, 1977, σκην. Α. Σολομός)

Μενέλαος (Κ. Αθανασόπουλος, Αμφιθέατρο,1999, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

Ας εμβαθυνουμε

- Ο ρακένδυτος Μενέλαος, που λίγο πριν κρυβόταν ίσως πίσω από το μνήμα, τώρα ορκίζεται πάνω στο μνήμα ότι θα αγωνιστεί μέχρι θανάτου. Ο όρκος πρώων θεωρείται συνηθισμένο μοτίβο των λογοτεχνικών έργων με ρομαντικό χαρακτήρα. Άλλα τέτοια στοιχεία είναι ο χωρισμός αγαπημένων προσώπων, η επανεύρεση, η συζυγική πίστη, η φυγή.
  - Ποια από αυτά έχουμε συναντήσει στην *Ελένη*;
- Ας σταθούμε ειδικά στον όρκο των ηρώων μας.
  - Ποια συναισθήματα σου προκαλεί;
  - Ορκιζόμαστε σήμερα; Σε ποιες περιπτώσεις;
- Η σκέψη και η δράση του Μενέλαου και της Ελένης φαίνεται να καθορίζονται στο σημείο αυτό από το αίσθημα τιμής, σύμφωνα και με τον ηρωικό κώδικα της εποχής, στην οποία διαδραματίζεται η ιστορία μας.
  - Ας εντοπίσουμε τα σημεία στα οποία εκφράζεται η έγνοια για την τιμή τους.
  - Πιστεύεις ότι η δράση των ηρώων μας ρυθμιζόταν από την αρχή του έργου με βάση αυτό τον κώδικα;
  - Πώς εννοείς εσύ την τιμή και την αξιοπρέπεια;

Παραλληλο κειμενο 3

Θ. Τσόκος, *Όρκος των Φιλικών*

Ελληνικο Συνταγμα (Αρθρο 59 παρ. 61)

Οι βουλευτές πριν αναλάβουν τα καθήκοντά τους δίνουν στο Βουλευτήριο και σε δημόσια συνεδρίαση τον ακόλουθο όρκο: «Ορκίζομαι στο όνομα της Αγίας και Ομοούσιας και αδιαίρετης Τριάδας να είμαι πιστός στην Πατρίδα και το δημοκρατικό πολίτευμα, να υπακούω στο Σύνταγμα και τους νόμους και να εκπληρώνω ευσυνείδητα τα καθήκοντά μου».

Σύνταγμα της Ελλάδας, Βουλή των Ελλήνων

Ορκος: Η χριστιανικη αποψη

Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμόσαι ὅλως.

Κατά Ματθαίον, κεφ. Ε΄ 34

4η ΣΚΗΝΗ (στ. 942-1139)

ΕΛΕΝΗ
Ω! συμφορά μου˙ δυστυχία με ζώνει.
Μενέλαε, χαθήκαμε˙ απ' το σπίτι
βγαίνει όπου να' ναι η μάντισσα Θεονόη˙[1]
βροντάει απ' τις αμπάρες το παλάτι.
Φύγε˙ γιατί να φύγεις, αφού ξέρει,
έτσι κι αλλιώς, πως είσαι εδώ φτασμένος;
Η δόλια πάω χαμένη. Από την Τροία
σώθηκες κι από βαρβάρους, για να 'ρθεις
να πέσεις πάλι σε σπαθιά βαρβάρων;

ΘΕΟΝΟΗ
Πήγαινε μπρος εσύ να μου φωτίζεις
και κατά την πρεπούμενη συνήθεια
μες στον αιθέρα ανέμιζε το θειάφι,
για να 'ρθουν τ' ουρανού πνοές καθάριες˙
με τη φωτιά καθάρισε το δρόμο,
ανόσιο αν τον μόλυνε ποδάρι,
και το δαυλό μπροστά μου δώθε κείθε
κούνησε να περάσω.[2] Έτσι τιμώντας
τους θεούς, όπως ορίζω, πάλι μέσα
την ιερή να πάτε φλόγα. Ελένη,
τι λες για τα μαντέματά μου; Να τος
ο άντρας σου ο Μενέλαος, έχει χάσει
το είδωλό σου κι όλα τα καράβια.
Ξέφυγες συμφορές, δυστυχισμένε,
κι ήρθες χωρίς να ξέρεις αν θα μείνεις
ή θα γυρίσεις πίσω στην πατρίδα˙
υπάρχει αμάχη στους θεούς για σένα,[3]
θα συναχτούν τη μέρα αυτή κι ο Δίας
θα λάβει την απόφασή του. Η Ήρα,
που πρώτα σε κατέτρεχε, σε στέργει[4]
τώρα και θέλει να γυρίσεις πάλι
στον τόπο σου μ' αυτήν κι όλη η Ελλάδα
να μάθει πως του Πάρη ο γάμος, δώρο
της Αφροδίτης, ήταν ένα ψέμα˙
η Κύπριδα γυρεύει να εμποδίσει
το γυρισμό σου, για να μη φανεί έτσι
πως με το μάταιο γάμο της Ελένης
της ομορφιάς επήρε το βραβείο.
Η τύχη σου όμως κρέμεται από μένα˙[5]
στον αδελφό μου άμα σε φανερώσω,
χάθηκες, που το θέλει κι η Αφροδίτη,

Η Εμφανιση της Θεονοης

- *Πώς προαναγγέλλεται η είσοδος της Θεονόης;*
- *Πώς αντιδρά η Ελένη;*
- *Πώς εμφανίζεται η Θεονόη;*
- *Τι αποκαλύπτει στο Μενέλαο;*
- *Ποιο είναι το δίλημμά της;*
- *Τι αποφασίζει αρχικά η Θεονόη;*

Σχολια

1. Σύμφωνα με μια σύμβαση της τραγωδίας, η άφιξη των νέων προσώπων αναγγέλλεται συνήθως από τον/την Κορυφαία ή από κάποιο πρόσωπο. Ο Ευριπίδης εδώ αξιοποιεί τη θεατρική σύμβαση, δημιουργώντας παράλληλα μια δραματική κατάσταση: η Ελένη ακούει τις θύρες να ανοίγουν και χάνει το θάρρος της.
2. Η Θεονόη συνοδεύεται από δύο τουλάχιστον θεραπαινίδες˙ η μια κρατά ένα θυμιατήρι, από όπου αναδύεται καπνός από θειάφι, προκειμένου να καθάρει τον αέρα, ενώ η άλλη κρατά πυρσό αναμμένο, με τον οποίο καθαίρει το έδαφος, από όπου θα περάσει η μάντισσα.
3. Η Θεονόη έχει τόσο μεγάλη προφητική δύναμη, ώστε να γνωρίζει ακόμα και τις ενδόμυχες σκέψεις και επιθυμίες των θεών.
4. Η Ήρα αδιαφορεί για το Μενέλαο˙ αυτό που την ενδιαφέρει στην ουσία είναι να εκδικηθεί την Αφροδίτη.
5. Με αυτήν τη φράση η Θεονόη δε θέλει να βάλει τον εαυτό της πάνω από την Ήρα και την Αφροδίτη, αλλά μόνο να τονίσει ότι καλείται η ίδια να πάρει μια απόφαση.

Ας γινουμε θεατες

Κι ενώ η Κορυφαία εύχεται στο ζευγάρι να γλιτώσει από τις συμφορές του, η κρίσιμη στιγμή που οι δύο ήρωες περιμένουν πλησιάζει....

- Έρχεται η Θεονόη.
  - Με ποιες κινήσεις και εκφράσεις του προσώπου φαντάζεσαι ότι οι δύο σύζυγοι αντιδρούν στην επικείμενη εμφάνισή της;
- Η Θεονόη, που μας είναι γνωστή ήδη από τον Πρόλογο, κάνει επιτέλους την εμφάνισή της. Το κύρος της και η κρισιμότητα της παρέμβασής της σε αυτό το σημείο δημιουργούν μια σκηνή δέους, μια σκηνή δηλαδή που προκαλεί το βαθύ σεβασμό και μαζί το φόβο.
  - Πώς δηλώνεται αυτό στο κείμενο;
  - Με ποιους τρόπους μπορεί να αποδοθεί σκηνικά;
  - Παρατήρησε τη διπλανή φωτογραφία: Πιστεύεις ότι δημιουργείται μια σκηνή δέους;

Θεονόη – Θεραπαινίδες (Λ. Φωτοπούλου, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

Ας εμβαθυνουμε

Ας θυμηθούμε όσα έχουμε ακούσει ως τώρα για τη Θεονόη. Ποιες προσδοκίες μάς έχουν γεννηθεί; Θα επαληθευτούν άραγε ή θα διαψευστούν;

- Η Θεονόη βρίσκεται, όπως φαίνεται και δηλώνει η ίδια, μπροστά σε ένα σοβαρό δίλημμα.
  - Ποιο είναι αυτό;
  - Ας σκεφτούμε τη σημασία του για το έργο, την ίδια τη Θεονόη, τους θεατές/αναγνώστες.
- Αξίζει να σταθούμε στη διένεξη των θεών, που αναφέρει η Θεονόη, και στο δικό της ρόλο στην εξέλιξη των πραγμάτων.
  - Στον κόσμο του Ευριπίδη, όπου μέχρι τώρα ρυθμιστής δε φαίνεται να είναι το δίκαιο, σε τι μπορεί να ελπίζει ο άνθρωπος;

Θεονόη – Θεραπαινίδες (Λ. Φωτοπούλου, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

Χ. Παλλαντζάς, *Το τέμπλο της Σπηλιανής*

Παραλληλο Κειμενο 1

«Και ωσφρανθη Κυριος ο Θεος οσμην ευωδιας»

Ο παπά Φραγκούλης και η συνοδεία του φθάσαντες εισήλθον τέλος εις τον ναόν του Χριστού, και η καρδία των ησθάνθη θάλπος και γλυκύτητα άφατον. Ο ιερεύς εψιθύρισε μετ' ενδομύχου συγκινήσεως το «Εισελεύσομαι εις τον οίκον σου», κι η θειά το Μαλαμώ [...] ήρχισε να σαρώνη το έδαφος του ναού, ενώ αι γυναίκες αι άλλαι ήναπταν επιμελώς τα κανδήλια, και ήναψαν μέγα πλήθος κηρίων εις δύο μανουάλια, και παρεσκεύασαν μεγάλην πυράν με ξηρά ξύλα και κλάδους εις το προαύλιον του ναού, [...] κι εγέμισαν άνθρακας το μέγα πύραυνον[1], το σωζόμενον εντός του ιερού βήματος, κι έθεσαν το πύραυνον εν τω μέσω του ναού, ρίψασαι άφθονον λίβανον εις τους άνθρακας. *Και ωσφράνθη Κύριος ο Θεός οσμήν ευωδίας.*

Αλ. Παπαδιαμάντης, *Στο Χριστό στο Κάστρο* (απόσπασμα)

(Από το Αλ. Παπαδιαμάντης, *Άπαντα*, τόμ. 2, Δόμος)

1. πύραυνος: μεταλλικό ή πήλινο αγγείο, ανοιχτό στο πάνω μέρος, μέσα στο οποίο μεταφέρεται ή ανάβεται μικρή φωτιά για θέρμανση ή παρασκευή φαγητού.

κι αν πάω με την Ήρα, θα σε σώσω
σωπαίνοντας παρά την προσταγή του,
να του το πω στη χώρα όταν θα φτάσεις.
Για να σιγουρευτώ κι εγώ, ποιος τάχα
θα τρέξει να του πει τον ερχομό του;[6]

ΕΛΕ. Ικέτισσα, ω! παρθένα, σου προσπέφτω
και σε παρακαλώ απ’ της δυστυχίας
τη θέση αυτή, για μένα και για κείνον,
να μην τον χάσω, τώρα που τον βρήκα.
Στον αδελφό σου μην το μαρτυρήσεις
πως ήρθε ο άντρας μου˙ έλα, γλίτωσέ τον,
σε ικετεύω, την παλιά σου ευσέβεια
για χάρη του αδελφού σου μην προδώσεις
κερδίζοντάς του την ευγνωμοσύνη
με ταπεινές κι άδικες πράξεις. Πάντα
μισεί ο θεός τη βία και προστάζει
ν’ αποκτούν όλοι δίκαια τ’ αγαθά τους.
Ας μη ζητάει κανείς άδικα πλούτη.
Ο ουρανός κι η γης είναι για όλους
και πρέπει μες στο σπίτι του καθένας
τα καλά να συνάζει, όχι το ξένο
βιος στανικά να κλέβει.[7] Στο γονιό σου
μ’ έδωσεν ο Ερμής να με φυλάξει
–καλό απ’ τη μεριά, κακό απ’ την άλλη–[8]
για τον άντρα μου εδώ που με γυρεύει.
Πώς θα με πάρει, άμα χαθεί; Ο Πρωτέας
σ’ ένα νεκρό μια ζωντανή θα δώσει;
Το θεό και το γονιό σου ρώτα˙ θέλουν
ό,τι ο καθένας έχει, πάλι πίσω
να του το δώσουν ή όχι; Βέβαια θέλουν.
Μη χαριστείς στον άδικο αδελφό σου,
το δίκαιο πατέρα σου αδικώντας.
Προφήτισσα είσαι, στους θεούς πιστεύεις.
Το δίκιο θ’ ατιμάσεις του γονιού σου
κι έναν κακό αδελφό θα ευχαριστήσεις;
Ντροπή για σε τα θεία να τα γνωρίζεις,
τα τωρινά και τα μελλούμενα, όλα,
και να μην ξέρεις τη δικαιοσύνη.[9]
Με δέρνουν δυστυχίες, λύτρωσέ με,
την τύχη μου έτσι λίγο βοηθώντας˙

Ο Λογος της Ελενης

- *Τι ζητά η Ελένη από τη Θεονόη και με ποιον τρόπο;*
- *Ποιες συμφορές της επικαλείται;*

Σχολια

6. Η ερώτηση αυτή ισοδυναμεί ουσιαστικά με μια έμμεση εντολή. Η Θεονόη δηλ. απευθύνει σε κάποιον μια εντολή. Σε ποιον όμως; Άλλοι μελετητές υποστηρίζουν ότι απευθύνεται στις γυναίκες του Χορού. Όμως καμιά δε σπεύδει να εκτελέσει τη διαταγή της, αφενός γιατί δεν επιθυμούν να βλάψουν το Μενέλαο και την Ελένη, αφετέρου διότι περιμένουν την έκβαση της ικεσίας της Ελένης. Άλλοι εξοβελίζουν τους δύο αυτούς στίχους και τους αποδίδουν σε κάποιον ηθοποιό που ήθελε να δημιουργήσει δραματική ένταση.
7. Ορισμένοι μελετητές αθετούν τους στίχους 997-1003. Γίνονται πάντως αναφορές στην αδικία, τη βία αλλά και την έννοια του δικαίου.
8. *Καλό*, γιατί έτσι δεν πρόδωσε τον άντρα της˙ *κακό*, διότι η απομάκρυνση της Ελένης έδωσε τη δυνατότητα στον Πάρη να απαγάγει το είδωλο, με ολέθριες συνέπειες για τους Τρώες και τους Έλληνες αλλά και τη φήμη της ίδιας της Ελένης.
9. Δε διαφεύγει από την Ελένη η αντίθεση, που θα προβληματίσει τη Θεονόη, ανάμεσα στην επιθυμία του Θεοκλύμενου και τη δικαιοσύνη.

Ας Γινουμε Θεατες

- Ας παρατηρήσουμε τις φωτογραφίες.
  - Ποιους δείκτες του κειμένου αξιοποιούν οι σκηνοθέτες για τη στάση και την κίνηση της Ελένης;

Θεονόη – Ελένη – Χορός
(Λ. Φωτοπούλου – Α. Λαδικού, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

Θεονόη – Ελένη – Μενέλαος
(Κ. Παναγιώτου – Ά. Συνοδινού – Θ. Κωτσόπουλος, Εθνικό Θέατρο, 1962, σκην. Τ. Μουζενίδης)

Ας Εμβαθυνουμε

- Η Ελένη προσπαθεί να εξασφαλίσει τη σιωπή της Θεονόης.
  - Ποιους τρόπους πειθούς χρησιμοποιεί, για να πετύχει το στόχο της;
  - Ποια είναι τα επιχειρήματά της; Σου φαίνονται πειστικά;
  - Αν ήσουν εσύ στη θέση της Ελένης, θα χρησιμοποιούσες και άλλα μέσα; Αν ναι, ποια;
- Στη ρήση της Ελένης υπάρχουν στοιχεία που θα μπορούσαν να συγκροτήσουν έναν κώδικα ηθικής συμπεριφοράς.
  - Ας τα επισημάνουμε κι ας προσδιορίσουμε τον κώδικα ηθικής που συγκροτούν.
  - Ποιες σκοπιμότητες πιθανόν να υπηρετεί η ηρωίδα επικαλούμενη αυτό τον κώδικα;

Παραλληλο Κειμενο 2

Η Πειθω

Στην επικοινωνία μας με τους άλλους χρησιμοποιούμε συχνά τον προφορικό ή γραπτό λόγο, για να πείσουμε κάποιον να δεχτεί τις απόψεις μας ή να ενεργήσει σύμφωνα με τις επιδιώξεις μας. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιούμε συνήθως τους παρακάτω τρόπους (είδη πειθούς): →

α) την επίκληση στη λογική, οπότε επιστρατεύουμε ως μέσα τα επιχειρήματα και τα τεκμήρια.

β) την επίκληση στο συναίσθημα, οπότε καταφεύγουμε σε διάφορες τεχνικές, για να επηρεάσουμε συναισθηματικά το δέκτη.

γ) την επίκληση στο ήθος του ομιλητή και στην αυθεντία, οπότε μεταχειριζόμαστε ποικίλα μέσα, για να παρουσιαστούμε στα μάτια του ως αξιόπιστοι.

Νέα Ελληνικά, ΤΕΕ, 2ος κύκλος, ΟΕΔΒ, 2004

όλοι μισούνε την Ελένη, βουίζει
ολάκερ' η Ελλάδα πως δεν ήμουν
στον άντρα μου πιστή και στης Φρυγίας
πήγα να ζήσω τα χρυσά παλάτια.[10]
Όταν ξαναγυρίσω όμως στη Σπάρτη
και μάθουν και το δουν πως απ' το δόλο
των θεών αφανιζόντουσαν στη μάχη
και πως εγώ δεν πρόδωσα τους φίλους,
φρόνιμη θα με πουν και τίμια[11] πάλι·
θα παντρευτεί κι η κόρη μου, που τώρα
κανείς γαμπρός δεν τη ζητά, θ' αφήσω
την ξενιτιά μου εδώ τη μαύρη κι όλα
τα καλά θα χαρώ του σπιτικού μου.
Αν χανόταν αυτός κι ήταν θαμμένος,
μακριά του θα τον έκλαιγα μ' αγάπη·
τώρα που ζει κι εσώθη, να τον χάσω;
Αχ, μην τον φανερώσεις, σε ικετεύω,
κάνε μου αυτήν τη χάρη και μιμήσου
του ενάρετου πατέρα σου τους τρόπους.
Για τα παιδιά είναι η πιο μεγάλη δόξα,
να θέλουν στους καλούς γονιούς να μοιάσουν.

ΧΟΡΟΣ Τα λόγια σου γεμάτα δυστυχία
κι εσύ για λύπηση. Ο Μενέλαος τώρα
για να σωθεί, πώς θα μιλήσει τάχα;[12]

ΜΕΝΕΛΑΟΣ Δε θα προσπέσω εγώ στα γόνατά σου
μήτε θα κλάψω[13]. Τα έργα μου στην Τροία
θα ντρόπιαζα δειλιάζοντας, κι ας λένε
πως κλαίνε κι οι γενναίοι όταν τους βρίσκουν
οι συμφορές.[14] Ωραίο ετούτο, αν είναι
ωραίο· όμως εγώ θα προτιμήσω
τ' αντρίκειο θάρρος. Αν σωστό λογιάζεις,
να σώσεις έναν ξένο που γυρεύει
τη γυναίκα του πίσω, τότε δώσ' την
και σώσε τον·[15] αλλιώς η δυστυχία
για με δε θα 'ναι η πρώτη, αλλά κι εσένα
θα σε λένε κακιά. Στον τάφο απάνω
θα ριχτώ του γονιού σου[16] και θα πω όσα
κρίνω για μένα αντάξια και δίκαια
κι όσα κεντήσουν την καρδιά σου. Γέρο,

Ο Λογος του Μενελαου

- *Με ποιον τρόπο απευθύνεται στη Θεονόη;*
- *Ποια επιχειρήματα χρησιμοποιεί, για να την πείσει;*
- *Τι απειλεί να κάνει, αν δεν εισακουστεί;*

Σχολια

10. *Φρυγίας παλάτια* = ανάκτορο του Πριάμου. Το επίθετο («χρυσά») δηλώνει τον πλούτο των ανακτόρων.
11. Αυτές τις αξίες («φρόνηση», «τιμιότητα») προβάλλει η Ελένη ως τους βασικούς παράγοντες που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά της.
12. Η συμβατική παρεμβολή του Χορού διαχωρίζει τη ρήση της Ελένης από τη ρήση του Μενέλαου και υπογραμμίζει το ρητορικό χαρακτήρα της σκηνής, που θυμίζει «αγώνα λόγων».
13. Συνήθης πρακτική στις δίκες του 5ου αι. π.Χ. στην Αθήνα ήταν να καταφεύγει ο κατηγορούμενος σε δάκρυα ή να επιδεικνύει στο δικαστήριο τη γυναίκα και τα παιδιά του, για να συγκινήσει τους δικαστές.
14. Η *αιδώς*, δηλαδή το αίσθημα της ντροπής, είναι στενά συνυφασμένη με την ευγενική καταγωγή. Πάντως τους ομηρικούς ήρωες δεν τους εμποδίζει η ευγένεια να κλαίνε, όταν μάθουν το θάνατο προσφιλών τους προσώπων ή όταν δεν μπορούν να γυρίσουν στην πατρίδα τους.
15. Ο Μενέλαος δένει τη μοίρα του με την Ελένη. Να σώσει τη ζωή του χωρίς αυτή δεν του αρκεί.
16. Αυτή η απειλή του Μενέλαου θα υπενθύμιζε στη Θεονόη τη δέσμευση που είχε αναλάβει ο Πρωτέας απέναντι στο Δία.

Ας Γινουμε Θεατες

- *Αχ, μην τον φανερώσεις, σε ικετεύω*, εκλιπαρεί η Ελένη τελειώνοντας την ικεσία της.
  - Μπορούμε να «παγώσουμε» τη στιγμή αυτή. Ας σκεφτούμε τη στάση, την κίνηση και την έκφραση της Ελένης, της Θεονόης, του Μενέλαου και των γυναικών του Χορού την ώρα που λέγονται αυτά τα λόγια.
  - Πώς αισθανόμαστε ακούγοντάς τα;

Ας Εμβαθυνουμε

- *Με δέρνουν δυστυχίες... φρόνιμη θα με πουν και τίμια πάλι* (στ. 1020-1030). Μελετητές της τραγωδίας, που πιστεύουν ότι η *Ελένη* είναι έργο πολιτικό και πίσω από την πρωίδα κρύβεται η μορφή του Αλκιβιάδη, θεωρούν αυτούς τους στίχους ως υπαινιγμούς με πολιτικό περιεχόμενο.
  - Τι μπορεί να υπαινίσσονται οι συγκεκριμένοι στίχοι; Αν υιοθετήσουμε αυτή την ερμηνευτική εκδοχή, ποιοι άλλοι στίχοι στο λόγο της Ελένης θα μπορούσαν να θεωρηθούν υπαινιγμοί για τον Αλκιβιάδη;

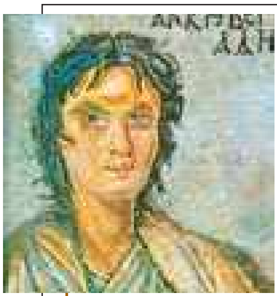

Ρωμαϊκό ψηφιδωτό με τη μορφή του Αλκιβιάδη

Αλκιβιάδης (448-404 π.Χ.)
Επιφανής Αθηναίος πολιτικός και στρατηγός. Κατηγορήθηκε για ιεροσυλία από τους πολιτικούς του αντιπάλους, ενώ βρισκόταν με τον αθηναϊκό στρατό στη Σικελία, και προτίμησε, αντί να επιστρέψει στην Αθήνα, να προδώσει την πατρίδα του καταφεύγοντας στη Σπάρτη. Μετά όμως τη Σικελική καταστροφή οι Αθηναίοι προσβλέπουν πάλι σε αυτόν.

- Μπαίνοντας στη θέση της Θεονόης...
  - Τι σκέφτεται άραγε και τι νιώθει η Θεονόη ακούγοντας την ικεσία της Ελένης; Ποιες δυνάμεις συγκρούονται μέσα της;

Χορός (Αισχύλος, Ικέτιδες*, Κ.Ε.Π.Ε.Α.Ε.Δ. «Δεσμοί», 1994, σκην. Σ. Ντουφεξής)*

Παραλληλο Κειμενο 3

«Ταπεινα και Κλαυτα κι Οπως το Θελ' η Αναγκη»

Λοιπόν βιαστείτε και στ' αριστερά σας χέρια
σεμνά κρατώντας τα κλαδιά της ικεσίας
–του Δία καμάρι– ν' αποκρίνεστε στους ξένους
ταπεινά και κλαυτά κι όπως το θέλ' η ανάγκη
σαν πρόσφυγες οπού είμαστε, και να τους πείτε
να μάθουν καθαρά πως καθαρός από αίμα
είν' ο ερχομός μας· και θυμάστε πρώτ' απ' όλα
όχι πολύ ξεθαρρετή να 'ναι η φωνή σας,
μα η όψη σεμνοπρόσωπη με ήσυχο βλέμμα
την άδολή σας να μηνά την ειλικρίνεια·
κι ούτε να προτρέχει η γλώσσα σου κι ούτε του μάκρου
να ξεσέρνεις τα λόγια σου, γιατί είναι, μάθε,
πάρα πολύ του τόπου εδώ δύσκολοι οι ανθρώποι·
θύμα* να υποχωρείς, αφού είσαι της ανάγκης,
ξένη κι αποδιωγμένη και ποτέ δεν πρέπει
να 'χουν οι πιο μικροί τη γλώσσα τους μεγάλη.

Αισχύλος, *Ικέτιδες*, στ. 191-203 (μτφρ. Ι. Γρυπάρης)

(Από το *Οι τραγωδίες του Αισχύλου*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)

* θύμα = θυμήσου

που κατοικείς στο πέτρινο αυτό μνήμα,
τη γυναίκα μου δώσ' μου, τη ζητάω˙
στην είχε στείλει ο Δίας να τη φυλάξεις
για μένα. Είσαι νεκρός, το ξέρω, κι ούτε
μπορείς να μου την πάρεις πια, μα ετούτη
ποτέ τον τιμημένο της πατέρα
που από τον Κάτω Κόσμο τον καλούμε,
δε θα δεχτεί να τον κακολογήσουν˙[17]
έχει τη δύναμη γι' αυτό. Βοηθό σε κράζω,
βαθύσκιωτε Άδη˙ πλήθος έχεις λάβει
κορμιά για την Ελένη απ' το σπαθί μου˙
πήρες την αμοιβή σου˙ τώρα ή φέρ' τους
στη ζωή πάλι,[18] ή ετούτη ανάγκασέ την
να γίνει απ' τον ενάρετο γονιό της
ακόμα πιο καλή και να μου δώσει
τη γυναίκα μου. Αν μου το αρνηθείτε,
θα πω όσα δεν φανέρωσ' η Ελένη. Πρώτα
μάθε, τ' ορκίστηκα να πολεμήσω
τον αδελφό σου κι ένας απ' τους δυο μας
θα σκοτωθεί˙ ξεκάθαρα το λέω˙
κι άμα δε χτυπηθεί μαζί μου κι έχει
στο νου του να μας πιάσει τους ικέτες
στον τάφο με την πείνα,[19] απόφαση έχω
να τη σκοτώσω κι ύστερα να μπήξω
στα σπλάχνα μου το δίκοπο ξιφάρι
στο μνήμα εδώ, να στάζει όλο το αίμα˙
κι απάνω στην ταφόπετρα σφαγμένοι
θα μείνουμε, για σένα αιώνιος πόνος
και του γονιού σου ντρόπιασμα˙ κανένας,
ούτ' ο αδελφός σου, ούτε άλλος θα την πάρει˙
μονάχα εγώ και αν όχι για τη Σπάρτη,
τότε στον Άδη. Αυτά γιατί; Μα εγώ δε θέλω
κλαίγοντας σα γυναίκα[20] τη συμπόνια˙
σαν άντρας ό,τι έχω θα το πράξω.
Σωστό αν το κρίνεις, σκότωσέ με˙ ωστόσο
δε θα πεθάνω ατιμασμένος. Κάλλιο
σ' αυτά που λέω να στέρξεις˙ έτσι θα 'σαι
και δίκαιη και θα πάρω την Ελένη.[21]

ΧΟΡ. Τα λόγια τους εσύ θα κρίνεις, κοίτα
σε όλους η απόφασή σου αυτή ν' αρέσει.

Σχολια

17. Το καθήκον του φύλακα περνά στον κληρονόμο και, επομένως, η αθέτηση αυτού του καθήκοντος ατίμαζε ακόμα και το νεκρό.

18. Ο Μενέλαος εννοεί ότι, αν τελικά δε γυρίσει στη Σπάρτη με την Ελένη, ο θάνατος τόσων ανθρώπων στην Τροία δε θα έχει κανένα νόημα.

19. Το ενδεχόμενο να αποκλείσει ο Θεοκλύμενος την Ελένη και το Μενέλαο στον τάφο του Πρωτέα θυμίζει την περίπτωση του Σπαρτιάτη βασιλιά Παυσανία (5ος αι. π.Χ.), που, για να αποφύγει τη σύλληψη, κατέφυγε ως ικέτης στο ναό της Χαλκιοίκου Αθηνάς, όπου και αποκλείστηκε από τους εφόρους. Λίγο όμως πριν πεθάνει από την πείνα, τον έσυραν έξω, γιατί θεωρούσαν μίασμα το θάνατο μέσα σε ναό.

20. Ο Μενέλαος έχει συγκινηθεί από όσα ο ίδιος είπε και προσπαθεί τώρα να πνίξει τη συγκίνησή του, επανερχόμενος στο ιδανικό του άντρα, που αντιμέτωπος με τα δεινά δεν κλαίει.

21. Στα τελευταία του λόγια ο Μενέλαος επαναλαμβάνει και συνοψίζει το αίτημά του, ακολουθώντας την τεχνική των επιλόγων των δικανικών λόγων, όπου συνοψίζονται όλα τα βασικά σημεία.

Ας Γινουμε Θεατες

Μία ακόμα εκτενής ρήση…Όμως ο ηθοποιός που ενσαρκώνει το Μενέλαο έχει τη δυνατότητα να μετατρέψει μια «στατική» σκηνή μονολόγου σε σκηνή με δράση.

- Ας εντοπίσουμε στο κείμενο τους σκηνοθετικούς δείκτες, που θα τον καθοδηγήσουν στην απόδοση του ρόλου του.

Ο Λ. Βογιατζής ως Μενέλαος σε πρόβα

Ας Εμβαθυνουμε

- Ο Μενέλαος αναλαμβάνει με τη σειρά του να πείσει τη Θεονόη.
  - Ποιους τρόπους πειθούς χρησιμοποιεί, για να πετύχει το στόχο του;
  - Ποιες ηθικές αξίες επικαλείται;
  - Σε τι διαφέρει η τακτική που ακολουθεί από αυτήν της Ελένης;
- Οι ρήσεις της Ελένης και του Μενέλαου θυμίζουν σκηνή δικαστηρίου.
  - Ας αναζητήσουμε στη σκηνή που μελετάμε στοιχεία που φέρνουν στο νου μας δικαστικό αγώνα.
  - Τέτοιου είδους σκηνές ονομάζονται «αγώνες λόγων», είναι συχνές στο θέατρο του Ευριπίδη και συνήθως αποτελούνται από:
    – δύο αντιτιθέμενες εκτενείς ομιλίες,
    – στίχους του Χορού που παρεμβάλλονται και
    – στιχομυθία μεταξύ των αντιπάλων.

Σε τι μοιάζει και σε τι διαφέρει η σκηνή που μελετάμε από έναν τυπικό αγώνα λόγων;

Ο Κ. Κουν (όρθιος, αριστερά) στην Επίδαυρο

Παραλληλο Κειμενο 4

Εκτενεις Ρησεις και Υποκριτικη

Προχωρώντας το ανέβασμα αντιμετωπίσαμε ορισμένα δεδομένα. Το πώς ανεβαζόταν εκείνο τον καιρό η τραγωδία και συνήρπαζε το κοινό της, είναι μυστικά που εμείς δεν τα ξέρουμε. Υπάρχουν, σαν παράδειγμα, εκείνοι οι τρομαχτικοί μονόλογοι. Τι έκαναν μ' αυτούς; […] Όλη μας η μελέτη και εργασία βασίστηκε στο πώς θα αποδώσουμε, τι εκφραστικά μέσα θα χρησιμοποιήσουμε εμείς, οι άνθρωποι του σήμερα, για να κάνουμε ν' αγγίξουν τα έργα αυτά με τις συγκεκριμένες τους αλήθειες τον σημερινό άνθρωπο.

Κ. Κουν

(Από το Κ. Κουν, *Κάνουμε θέατρο για την ψυχή μας*, Καστανιώτης)

ΘΕΟ. Είμαι ευσεβής και θέλω έτσι να μείνω˙
καθάριο θα κρατήσω τ' όνομά μου
και του πατέρα, ουδέ στον αδελφό μου
θα χαριστώ, αποκτώντας κακή φήμη.
Έχω μες στην καρδιά μου από τη φύση
ναό μεγάλο της δικαιοσύνης,
κληρονομιά, Μενέλαε, του Νηρέα
κι όσο μπορώ, θα τη φυλάξω. Πάω
με τη γνώμη της Ήρας, γιατί θέλει
το καλό σου˙ η Κύπρη ας μη θυμώσει
με μένα, εξάλλου εμείς οι δυο καμία
δεν έχουμε συνάφεια, τι για πάντα
παρθένα θα πασκίσω ν' απομείνω.[22]
Κι όσο για τα πικρά παράπονά σου
που 'λεγες στο γονιό μου εδώ στον τάφο,
μαζί σου συμφωνώ κι άδικο θα' ταν
να μη σου δώσω πίσω τη γυναίκα˙
κι εκείνος το ίδιο θα 'κανε, άμα ζούσε.
Υπάρχει βέβαια τιμωρία[23] για τούτα
και σε νεκρούς και ζωντανούς. Δεν έχει
ζωή η ψυχή των πεθαμένων, όμως
αιώνια παίρνει νόηση, όταν σμίξει
με τον αθάνατον αιθέρα.[24] Τέλος,
για να μην παν τα λόγια μου σε μάκρος,
γι' αυτά που με ικετέψατε σωπαίνω˙
στην άμυαλη εγώ πράξη του αδερφού μου
δε γίνομαι βοηθός. Ωφέλεια θα 'βρει
μεγάλη, κι ας μη φαίνεται έτσι, αν θα 'ναι
ξανά καλός αντί ασεβής. Κοιτάχτε
να βρείτε κάποια λύση στο φευγιό σας˙
εγώ πηγαίνω δίχως να μιλήσω.
Και πρώτα τους θεούς παρακαλέστε˙
η Κύπριδα να στέρξει να γυρίσεις,
κι η Ήρα που λογιάζει αυτόν κι εσένα
να σώσει, ας μην αλλάξει τη βουλή της.
Κι όσο μπορώ, νεκρέ πατέρα μου, όλοι
πάντοτες ευσεβή θα σε φωνάζουν.

ΧΟΡ. Ο άδικος ποτέ χαρά δε βλέπει,
μονάχα με το δίκιο η σωτηρία.[25]

Η Απόφαση της Θεονόης

- *Ποια απόφαση παίρνει η Θεονόη και πώς την αιτιολογεί;*
- *Τι πιστεύει για την ανθρώπινη ψυχή;*
- *Τι προτείνει στο Μενέλαο και την Ελένη;*

Σχόλια

22. Και στην αρχαιότητα θεωρούσαν την αποχή από τις απολαύσεις του σώματος χαρακτηριστικό του αγνού βίου. Η Θεονόη προτιμά να μείνει παρθένα, απαρνείται δηλαδή τα δώρα της θεάς Αφροδίτης.

23. Στο πρωτότυπο: *τίσις*. Η ιδέα της τιμωρίας που επιφυλάσσεται σε ένοχους νεκρούς συναντάται και σε αιγυπτιακές θρησκευτικές αντιλήψεις.

24. Όταν ο άνθρωπος πεθάνει, η ψυχή δεν εξακολουθεί να ζει όπως προηγουμένως (*Δεν έχει ζωή η ψυχή των πεθαμένων*), αλλά αποχωρίζεται από το σώμα και πηγαίνει στον ουρανό (*τον αθάνατο αιθέρα*), όπου ενώνεται με τον αιθέρα διατηρώντας αθάνατη τη μνήμη και την ατομικότητά της. Έτσι η ψυχή και μετά το θάνατο του σώματος δεν ξεχνά το κακό που τυχόν έκανε και βασανίζεται αιώνια. Εδώ εκφράζεται η άποψη σχετικά με την αθανασία της ψυχής, θέση που θα αναπτύξει αργότερα ο Πλάτωνας. Ο Ηρόδοτος, στην *Ιστορία* του, αναφέρει ότι οι Αιγύπτιοι είναι ο πρώτος λαός που διατύπωσε τη θεωρία για την αθανασία της ψυχής και για τη μετεμψύχωση.

25. Οι στίχοι αυτοί εκφράζουν τη λαϊκή αντίληψη ότι μόνο ο δίκαιος ευτυχεί. Με την παρέμβαση αυτή του/της Κορυφαίας ολοκληρώνεται η σκηνή αυτή και η Θεονόη αποχωρεί από το σκηνικό χώρο.

Ας Γινουμε Θεατες

- Τέσσερις διαφορετικές παραστάσεις, τέσσερις διαφορετικές ερμηνείες... Μπορείς να τις διακρίνεις με βάση τις φωτογραφίες της σελίδας αυτής;

Θεονόη (Ι. Τσιριγκούλη, Θέατρο του Νότου, 1996, σκην. Γ. Χουβαρδάς)

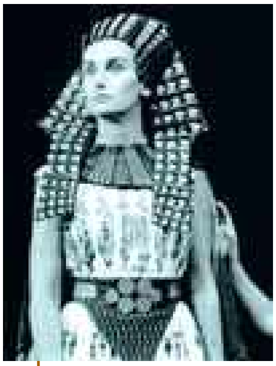

Θεονόη (Κ. Παναγιώτου, Εθνικό Θέατρο, 1962, σκην. Τ. Μουζενίδης)

Θεονόη (Λ. Φωτοπούλου, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

Ας Εμβαθυνουμε

- Στην αρχή της σκηνής η Θεονόη αντιμετώπιζε ένα ισχυρό δίλημμα. Τώρα φαίνεται να έχει καταλήξει. Ανακοινώνει και αιτιολογεί την απόφασή της. Ας συζητήσουμε:
  - Ποιες από τις δυνάμεις που συγκρούονταν μέσα της επικράτησαν τελικά;
  - Ποιες αρχές καθόρισαν τη στάση της;
  - Σήμερα; Μας αγγίζουν οι επιλογές της;
- Για τη σκηνή που μελετάμε έχουν διατυπωθεί ποικίλες κρίσεις. Έχει υποστηριχθεί, για παράδειγμα, ότι:
  – προσθέτει δραματική ένταση και προωθεί την εξέλιξη του δράματος·
  – στοχεύει στην προβολή της ρητορικής δεινότητας του Ευριπίδη·
  – είναι περιττή·
  – προσθέτει έναν κωμικό τόνο στο έργο·
  – προβάλλοντας αρχές και αξίες, δίνει βαθύτερες προεκτάσεις στο έργο...
  - Ας συζητήσουμε κάποιες από αυτές και ας αναζητήσουμε σε όλη τη σκηνή στοιχεία που θα μπορούσαν να τις στηρίξουν.

Η μάντισσα αποχωρεί. Οι ήρωες μένουν μόνοι τους, χωρίς σαφείς οδηγίες για την απόδρασή τους ή έστω κάποιον υπαινιγμό για αίσιο τέλος... Πώς περιμένεις να αντιδράσουν;

Θεονόη (Σ. Φόρτωμα, Εταιρεία Θεάτρου «Η άλλη πλευρά», 2004, σκην. Ά. Μιχόπουλος)

Παραλληλο Κειμενο 5

Το Δικαιο και το Αδικο

Μπορείς να φανταστείς τι συζητήσεις ξεσήκωσαν στην κοινωνία της Αθήνας οι περιπλανώμενοι και πολυταξιδεμένοι σοφιστές, όταν ισχυρίστηκαν ότι δεν υπάρχουν σταθερά κριτήρια για το Δίκαιο και το Άδικο, ότι, δηλαδή, δεν υπάρχουν σταθερές και αμετάβλητες αξίες. Ο Σωκράτης, αντίθετα, προσπαθούσε από τη μεριά του ν' αποδείξει ότι υπάρχουν στ' αλήθεια κάποιες αξίες, που είναι σταθερές και απόλυτες, κάποιες αξίες που ισχύουν παντού και πάντα.

J. Gaarder, *Ο Κόσμος της Σοφίας*,
μτφρ. Μ. Αγγελίδου, Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνη

5η ΣΚΗΝΗ (στ. 1140-1219)

ΕΛΕΝΗ Όσο περνά απ’ το χέρι της Θεονόης,
Μενέλαε, γλιτώσαμε˙ μα πρέπει
τον τρόπο να μου πεις που θα σωθούμε.
ΜΕΝΕΛΑΟΣ Άκουσε˙ με του βασιλιά τους δούλους
πολύν καιρό έχεις ζήσει στο παλάτι.
ΕΛΕ. Τι θες να πεις; Ελπίδες με γεμίζεις
πως κάτι το καλό για μας θα κάνεις.
ΜΕΝ. Μπορείς να πείσεις κάποιον από κείνους
που ’χουν τ’ αμάξια να μας δώσουν ένα;
ΕΛΕ. Μπορώ˙ πώς θα ξεφύγουμε όμως, όταν
δεν ξέρουμε το βάρβαρο αυτόν τόπο;
ΜΕΝ. Δε γίνεται. Αν κρυφτώ εκεί μέσα κι έτσι
με το σπαθί τον άρχοντα σκοτώσω;
ΕΛΕ. Δε θ’ άφην’ η αδελφή του, θα μιλούσε
πως έβαλες στο νου σου να τον σφάξεις.
ΜΕΝ. Ούτε καράβι υπάρχει να σωθούμε˙
βούλιαξε μες στο πέλαο το δικό μου.
ΕΛΕ. Αν σκέφτονται σωστά οι γυναίκες, άκου˙
πως τάχα έχεις πεθάνει[1] θες να λέω;
ΜΕΝ. Κακό σημάδι˙[2] αν κάτι θα κερδίσω,
νεκρό ας με πούνε τότε κι ας μην είμαι.
ΕΛΕ. Με τα μαλλιά κομμένα και με θρήνους
γυναίκειους θα σε κλαίω εγώ μπροστά του.[3]
ΜΕΝ. Κι αυτό πώς θα μπορέσει να μας σώσει;
Παλιό το τέχνασμά σου και δεν πιάνει.[4]
ΕΛΕ. Σαν πεθαμένο εγώ θα του ζητήσω
σε πελαγίσιο τάφο να σε θάψω.
ΜΕΝ. Λοιπόν σ’ αφήνει˙ πώς χωρίς καράβι,
μετά από την ταφή μου, θα σωθούμε;
ΕΛΕ. Θα του γυρέψω πλοίο για ν’ αδειάσω
τις νεκρικές σου προσφορές στο κύμα.
ΜΕΝ. Καλά τα λες, μα πάνε όλα χαμένα,
στη γης αν σε προστάξει να με θάψεις.
ΕΛΕ. Θα πούμε συνηθίζουν στην Ελλάδα
σε χώμα τους πνιγμένους να μη θάβουν.
ΜΕΝ. Βρήκες τη λύση˙ θα ’ρθώ στο ίδιο πλοίο
τα νεκρικά στολίδια να προσφέρω;
ΕΛΕ. Και βέβαια πρέπει να ’σαι κι οι δικοί σου
ναύτες, όσοι γλιτώσαν τη φουρτούνα.
ΜΕΝ. Καράβι αν βρω αραγμένο, όλους τους άντρες
πλάι πλάι με γυμνά σπαθιά θα στήσω.
ΕΛΕ. Δουλειά δική σου ετούτο˙ στα πανιά μας
πρίμος αγέρας και καλό ταξίδι.

Το Σχέδιο της Σωτηρίας

- *Ποιες είναι οι προτάσεις του Μενέλαου και ποιες οι αντιρρήσεις της Ελένης;*
- *Ποιο σχέδιο αντιπροτείνει η Ελένη;*
- *Ποιος θα είναι ο ρόλος του Μενέλαου στο σχέδιο αυτό;*
- *Γιατί αποχωρεί η Ελένη;*

Σχολια

1. Όπως όλοι οι άνθρωποι, έτσι και η Ελένη αισθάνεται άσχημα αναφερόμενη στο θάνατο. Γι’ αυτό και η επιφυλακτική της διατύπωση.
2. Στην απάντηση του Μενέλαου είναι ιδιαίτερα εμφανής η επιθυμία του να αποφύγει τον κακό οιωνό.
3. Το κόψιμο των μαλλιών ήταν σημείο πένθους, ενώ οι θρήνοι ψάλλονταν κυρίως από άντρες ή γυναίκες θρηνωδούς. Την πρώτη μαρτυρία γι’ αυτό δίνει ο Όμηρος, μιλώντας για *αοιδούς, θρήνων εξάρχους*.
4. Ήδη από τον Όμηρο το να αποκρύπτει κανείς την πραγματική του ταυτότητα, προσποιούμενος το νεκρό ή τον απόντα, αποτελούσε ένα συνηθισμένο μοτίβο στη λογοτεχνία.

Ας γινουμε θεατες

- *Μετά την ανακούφιση από την απόφαση της μάντισσας, το κλίμα βαραίνει και πάλι...*
  - Ποια συναισθήματα κυριαρχούν; Πώς, κατά τη γνώμη σου, μπορούν να αποδοθούν στη σκηνή;
  - Η μορφή του κειμένου βοηθάει στην απόδοσή τους;

Ας εμβαθυνουμε

- Ο Μενέλαος προτείνει, η Ελένη αντιτάσσει, η Ελένη αντιπροτείνει...
  - Ας επισημάνουμε τη συμβολή καθενός στην κατάστρωση του σχεδίου απόδρασης.
  - Με βάση αυτήν ας αναζητήσουμε ορισμένα γνωρίσματα του χαρακτήρα κάθε ήρωα. Έτσι διαμορφώνουμε σταδιακά μια άποψη για το ήθος* τους, ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας.
- *Αν σκέφτονται σωστά οι γυναίκες, άκου*, λέει η Ελένη και εκθέτει το δικό της σχέδιο απόδρασης.
  - Ας σχολιάσουμε το περιεχόμενο του στίχου σε συνδυασμό με όσα ακολουθούν.
- Σε όλη αυτήν τη σκηνή παρακολουθούμε τους δύο ήρωες να αναζητούν τον τρόπο, με τον οποίο θα σωθούν («*μηχανή σωτηρίας*»). Καταλήγουν στο δόλο κι ας έχουν υποφέρει τόσο πολύ από αυτόν.
  - Ας επισημάνουμε τα μέσα που σκέπτονται να χρησιμοποιήσουν οι ήρωες σε αυτήν τους την προσπάθεια να γίνουν άλλοι.
  - Ας συζητήσουμε το δόλο ως μέσο σωτηρίας. Τι θα έλεγε γι' αυτό: — η Ελένη και ο Μενέλαος; — ο Χορός; — η Θεονόη; — εσύ;

Ελένη – Μενέλαος
(Κ. Καραμπέτη – Λ. Βογιατζής,
Θέατρο του Νότου, 1996,
σκην. Γ. Χουβαρδάς)

Ιφιγένεια
(Ε. Παπαδάκη,
Ιφιγένεια εν Ταύροις,
Εθν. Θέατρο, 1941,
σκην. Τ. Μουζενίδης)

[Στην Ιφιγένεια εν Ταύροις *του Γκαίτε, η πρωίδα απορρίπτει το δόλο και το ψέμα ως μέσο σωτηρίας. Στο παρακάτω απόσπασμα η Ιφιγένεια δικαιολογεί την επιλογή της αυτή.]*

Δεν έμαθα να κρύβω· ούτε κανέναν
ν' απατώ δόλια. Αλί! Ω αλί στο ψέμα!
Δεν αλαφρώνει το στήθος σαν κάθε
αληθινά ειπωμένος λόγος· θάρρος
δε δίνει, μόνο βασανίζει εκείνον,
που κρυφά το χαλκεύει και σα βέλος
ριγμένο και κρουσμένο πίσω από έναν
θεό, γυρνά και βρίσκει τον τοξότη.

Πράξη Δ΄ - Σκηνή Α΄ (μτφρ. Κ. Χατζόπουλος)
(Από το Β. Γκαίτε, *Ιφιγένεια εν Ταύροις*, Δωδώνη)

Παραλληλο Κειμενο 1

Το Ψεμα!

Αν είναι, λοιπόν, να ειπωθεί ένα ψέμα, θα ειπωθεί από τους φύλακες της πόλης και *μόνον* από αυτούς, για να ξεγελάσουν είτε κάποιους εχθρούς είτε κάποιους πολίτες για το καλό της πόλης· σ' όλους τους άλλους δεν θα επιτρέπεται να αγγίζουν αυτό το πράγμα.

Πλάτων, *Πολιτεία* 3, 389
(μτφρ. Ν. Σκουτερόπουλος)
(Από το *Πλάτων*, Πολιτεία, Πόλις)

ΜΕΝ. Ας πάψουν οι θεοί τα βάσανά μου.
Για το χαμό μου ποιος θα πεις πως στο ’πε;
ΕΛΕ. Εσύ·[5] θα πεις πως γλίτωσες μονάχα
και το Μενέλαο είδες να πεθαίνει.
ΜΕΝ. Και τα κουρέλια που ’χω φορεσιά μου
για το ναυάγιο θα μιλούν καθάρια.[6]
ΕΛΕ. Καλά είναι τώρα, τότες όμως όχι·
γοργά να γίνει η συμφορά χαρά μας.
ΜΕΝ. Πρέπει να μπω μαζί σου στο παλάτι
ή εδώ βουβός να καρτερώ στον τάφο;[7]
ΕΛΕ. Εδώ· γιατί, αν θελήσει να σε βλάψει,
το ξίφος σου κι ο τάφος θα σε σώσουν.
Εγώ θα πάω μέσα, τα μαλλιά μου
θα κόψω, αντί λευκά θα βάλω μαύρα,
το πρόσωπό μου άγρια θα ματώσω.[8]
Τρανός ο αγώνας και δυο τέρματα έχει:
Να χάσω τη ζωή μου αν καταλάβουν
τα σχέδιά μου ή να σε σώσω κι έτσι
μαζί σου να γυρίσω πια στη Σπάρτη.
Σεβάσμια Ήρα, ταίρι εσύ του Δία,[9]
απ’ τα δεινά, τους δόλιους, λύτρωσέ μας.
Στων αστεριών το φέγγος και στα ουράνια
που κατοικείς, υψώνουμε τα χέρια
και σε παρακαλούμε. Κι εσύ κόρη
της Διώνης, Αφροδίτη, που έχεις πάρει
με το δικό μου γάμο το βραβείο
της ομορφιάς,[10] μη μ’ αφανίσεις. Φτάνουν
τα βάσανα που τράβηξα, όταν τότε
πρόσφερες τ’ όνομά μου, όχι το σώμα,
στους βάρβαρους. Αν θες να με σκοτώσεις,
άσε με στην πατρίδα να πεθάνω.
Για συμφορές αχόρταγή ’σαι πάντα
κι ο έρωτας, το ψέμα, οι δολοπλόκες
πράξεις σ’ αρέσουν τόσο και τα φίλτρα,
που μες στα σπίτια φέρνουνε το αίμα.
Αν κράταγες το μέτρο, θα γινόσουν
η πιο γλυκιά θεά, ναι, το πιστεύω.[11]

Η Προσευχη της Ελενης

Σε ποιες θεές προσεύχεται η Ελένη και τι ζητάει από καθεμιά θεά;

Σχολια

5. Ο λόγος της Ελένης είναι συνοπτικός αλλά ακριβής. Σε κάθε ερώτηση απαντά αρχικά κοφτά κι έπειτα διευκρινίζει το σχέδιο.
6. Τα κουρέλια αυτά αποδεικνύονται χρήσιμα τώρα, στην κατάλληλη στιγμή, γιατί θα είναι η απόδειξη ότι ο Μενέλαος είναι ναυαγός.
7. Ο Μενέλαος, ζητώντας τη συμβουλή της γυναίκας του, αποδέχεται πλήρως τον πρωταγωνιστικό της ρόλο στην κατάστρωση του σχεδίου.
8. Η συνήθεια να θρηνούν το νεκρό με κοπετούς, με οιμωγές, με δυνατά κτυπήματα στο στήθος, με χαρακιές στα μάγουλα από τα νύχια, ώσπου να ματώσουν, είχε ασιατική προέλευση. Η αναφορά σε αυτές τις λεπτομέρειες είναι χρήσιμη, για να είναι σε θέση οι θεατές να αναγνωρίσουν την Ελένη, όταν θα ξαναβγεί από το ανάκτορο με διαφορετική σκευή.
9. Η Ελένη τονίζει ότι η Ήρα είναι σύζυγος του Δία, για να της υπενθυμίσει ότι ως θεά του γάμου θα πρέπει να προστατεύσει τώρα και το δικό της γάμο. Επιπλέον, η Ήρα είναι τώρα ευνοϊκή απέναντί της, σύμφωνα με τη Θεονόη (στ. 969-970).
10. Στις προσευχές τους οι αρχαίοι, όταν ζητούσαν μια χάρη από τους θεούς, υπενθύμιζαν τι είχαν οι ίδιοι προσφέρει σε αυτούς (π.χ. πλούσιες θυσίες, αναθήματα κ.λπ.)· έτσι και η Ελένη υπενθυμίζει στην Αφροδίτη ότι χάρη σ’ αυτήν κέρδισε το βραβείο της ομορφιάς.
11. Στην προσευχή της στην Αφροδίτη η Ελένη αφιερώνει πολύ περισσότερους στίχους απ’ ό,τι στην Ήρα. Είναι εμφανής η προσπάθειά της να πείσει τη θεά. Παράλληλα, σε αυτό το σημείο τονίζεται η αξία του μέτρου.

Ας Γινουμε Θεατες

- Η Ελένη, πριν αποχωρήσει από τη σκηνή, προσεύχεται στις θεές. Με βάση το περιεχόμενο της προσευχής της, ας φανταστούμε τη στάση της και τον τόνο της φωνής της.

Ας Εμβαθυνουμε

- Φτάνοντας στο τέλος του Επεισοδίου, μπορούμε να φέρουμε στο νου μας σημαντικές στιγμές του: την απόφαση της Θεονόης, το δόλο των πρώων μας, την προσευχή της Ελένης.
  - Από τι τελικά εξαρτάται η σωτηρία των πρώων μας;

  Ας σταθούμε ειδικότερα στην προσευχή της Ελένης:
  - Πώς προσπαθεί να συγκινήσει την καθεμιά θεά;
  - Πώς συνδέεται με όσα προηγήθηκαν; Δικαιολογείται ψυχολογικά;
  - Σε ποιες στιγμές αισθανόμαστε την ανάγκη να προσευχηθούμε;
- Ας θυμηθούμε την εικόνα που είχαμε διαμορφώσει για τον άνθρωπο στον Ευριπίδη: παιχνίδι των θεών και της τύχης. Φτάνοντας στο τέλος του Β΄ Επεισοδίου, αξίζει να αναρωτηθούμε αν η εικόνα αυτή έχει μεταβληθεί.

Θ. Ράλλης, Η προσευχή

Παραλληλο Κειμενο 2

Αντιδρωντας στις Αντιξοοτητες

Πρέπει, επιπλέον, να προσθέσουμε ότι οι άνθρωποι, με τη σειρά τους, προσπαθούν να αντιδράσουν στον κόσμο που τους απειλεί, όχι πια μόνο με μια πεισματική και αποφασιστική απάντηση, αλλά και με δολοπλοκίες και πανουργίες που, και αυτές, προωθούν τη δράση και αυξάνουν την πολυπλοκότητά της. Οι άνθρωποι εφευρίσκουν πραγματικά μηχανές.

J. de Romilly

(Από το J. de Romilly, *Η Νεοτερικότητα του Ευριπίδη*, μτφρ. Α. Στασινοπούλου-Σκιαδά, Καρδαμίτσα)

Η Τύχη αναδεικνύεται ως η νέα καθοριστική δύναμη. Τα παιχνίδια της είναι επικίνδυνα αλλά ανωδυνότερα από ό,τι οι συγκρούσεις του ανθρώπου με το θεό στο Σοφοκλή. Εδώ φυσικά δεν έχουμε πια τραγικές καταστροφές· το καραβάκι της Τύχης πρέπει να περάσει από μερικούς σκοπέλους, αλλά στο τέλος αρμενίζει –μεταφορικά και κυριολεκτικά– χαρούμενο για το ανοιχτό πέλαγος. Εννοείται ότι ο ποιητής δεν ενδιαφέρεται τόσο για τα παιχνίδια αυτά καθαυτά όσο για τον άνθρωπο, που μέσα σ' αυτά δοκιμάζεται, καθώς αντιθέτει σε όλες τις αντιξοότητες που συναντά την ευβουλίαν του (είναι η λέξη-σύνθημα της εποχής των σοφιστών).

A. Lesky

(Από το A. Lesky, *Η τραγική ποίηση των αρχαίων Ελλήνων Β΄*, μτφρ. Ν. Χ. Χουρμουζιάδης, Μ.Ι.Ε.Τ.)

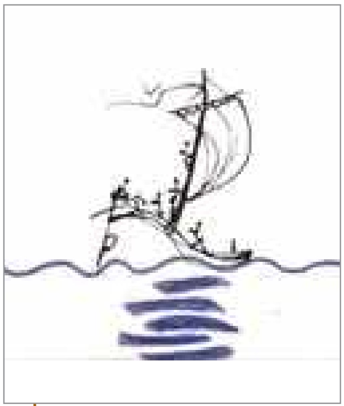

Από το πρόγραμμα της παράστασης Οδυσσεβάχ της Ξ. Καλογεροπούλου (εκδ. Ιθάκη)

Ερωτησεις 1ης σκηνης, στ. 588-658

1. Στην πρώτη σκηνή, ο Μενέλαος αρνείται να δεχτεί ότι έχει απέναντί του τη σύζυγό του, την Ελένη. Πέρα από το είδωλο που έχει κρύψει σε σπηλιά, τι πιστεύετε ότι τον εμποδίζει να την αναγνωρίσει;
2. Τι εξυπηρετεί στη δραματική οικονομία η παράλειψη της Ελένης να ρωτήσει τη Θεονόη για την τύχη του Μενέλαου στο μέλλον;
3. Η συνάντηση της Ελένης με το Μενέλαο μας θυμίζει πολύ έντονα την ανάλογη σκηνή με τον Τεύκρο, στον Πρόλογο. Να συγκρίνετε τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν την Ελένη οι δύο άντρες.
4. Με βάση το περιεχόμενο των στίχων 588-600, φανταστείτε και γράψτε το διάλογο που διαμείφθηκε ανάμεσα στην Ελένη και τη Θεονόη.

Ερωτησεις 2ης σκηνης, στ. 659-840

1. Η εκτενής αφήγηση του Αγγελιαφόρου αναφέρεται σε γεγονότα που συνέβησαν εκτός σκηνής. Πώς θα μπορούσε να αποδοθεί σκηνικά η αγγελική αυτή ρήση;
2. Χωρίστε σε ενότητες τις ρήσεις του Αγγελιαφόρου, στους στ. 786-810 και στ. 822-837. Ποιες ομοιότητες παρουσιάζουν στον τρόπο ανάπτυξής τους;
3. Η αναγνώριση των δύο συζύγων ολοκληρώνεται σε δύο φάσεις. Πώς εξελίσσεται η κάθε φάση;
4. Υποθέστε ότι η αναγνώριση στη δεύτερη φάση της έγινε με σημάδια και προσπαθήστε να γράψετε το κείμενο με βάση αυτή την εκδοχή. Τι θα άλλαζε στο έργο;
5. Ο Αγγελιαφόρος, με βάση όσα είδε ή άκουσε, διηγείται επιστρέφοντας στην πατρίδα του σε κάποιο συμπατριώτη του την ιστορία του ειδώλου: πώς δημιουργήθηκε αλλά και πώς εξαφανίστηκε, τις συνέπειες της παρουσίας του, καθώς επίσης και της εξαφάνισής του.
6. Σε ένα σύντομο κείμενο καταγράφετε τα θέματα, στα οποία αναφέρεται ο Αγγελιαφόρος μετά την αναγνώριση της Ελένης, και τις απόψεις που διατυπώνει για κάθε θέμα.
7. Γράφετε ένα κείμενο για το σκεπτικισμό του Ευριπίδη, για την τάση του δηλαδή να αμφισβητεί τις παραδοσιακές αντιλήψεις. Ποια στοιχεία θα αντλούσατε από τις συγκεκριμένες σκηνές;
8. Στα λόγια του Αγγελιαφόρου η τιμή της Ελένης αποκαθίσταται για μία ακόμα φορά στη συγκεκριμένη τραγωδία. Ποια είναι τα άλλα πρόσωπα που αποκαθιστούν την τιμή της ηρωίδας και τι εκπροσωπεί ο καθένας;
9. 412 π.Χ. Δυο θεατές μετά την παράσταση της *Ελένης* συζητούν για τους μάντεις και τη μαντική. Ο ένας υπερασπίζεται τις θέσεις του Ευριπίδη, ενώ ο άλλος διαφωνεί. Γράψτε το διάλογό τους.

Ερωτησεις 3ης σκηνης, στ. 841-941

1. Σε όλη τη σκηνή κυριαρχεί ο φόβος για ένα επικείμενο κακό. Να εντοπίσετε στο κείμενο τα σχετικά σημεία και να εξετάσετε πώς αντιμετωπίζουν την απειλή αυτή η Ελένη και ο Μενέλαος.
2. Σημαντικό στοιχείο στη σκηνή αυτή αποτελεί η αμφιβολία και η επιβεβαίωση της συζυγικής πίστης. Αναζητήστε τα σχετικά σημεία και παρακολουθήστε, με βάση αυτά, πώς σκιαγραφείται το ήθος των ηρώων.
3. Ξαναγράφοντας τη σκηνή... Η Ελένη απευθύνεται στο Μενέλαο και του εκθέτει σε συνεχή λόγο τις σκέψεις της μπροστά στον κίνδυνο που τους απειλεί.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ 4ΗΣ ΣΚΗΝΗΣ, ΣΤ. 942-1139

1. Ποια ατμόσφαιρα δημιουργείται στη σκηνή με την εμφάνιση της Θεονόης; Ποιες εικόνες από την καθημερινή μας ζωή φέρνει στο νου;
2. Ποια είναι τα κίνητρα της δράσης των θεών, σύμφωνα με τα λόγια της Θεονόης; Να συγκρίνετε την εικόνα αυτή των θεών με τη χριστιανική αντίληψη για το θείο.
3. Η ρήση της Ελένης, ανάμεσα στα άλλα, περιλαμβάνει: α) το αίτημά της, β) τα επιχειρήματά της, γ) αναφορά στα προσωπικά της πάθη. Να εντοπίσετε στο κείμενο τα παραπάνω στοιχεία και να αναφερθείτε στη λειτουργία τους.
4. Με βάση την παρουσία και τα λόγια του Μενέλαου σε όλη την 4η σκηνή, πώς θα τον χαρακτηρίζατε:
   - γενναίο άνδρα;
   - καυχησιάρη στρατηγό;
   - δειλό άνθρωπο;
   - κάτι άλλο;

   Πιστεύετε ότι είναι τραγικό πρόσωπο;
5. Να σκιαγραφήσετε το ήθος της Θεονόης, όπως διαγράφεται από τα δικά της λόγια και από τα λόγια των άλλων γι' αυτήν.
6. Είστε ένας από τους θεατές της παράστασης της *Ελένης* εκείνο το πρωινό του 412 π.Χ. Ανήκετε στην παράταξη που είχε υποστηρίξει τη Σικελική εκστρατεία. Πώς αισθάνεσθε ακούγοντας τα λόγια της Θεονόης; Ποιες σκέψεις σάς γεννούν;

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ 5ΗΣ ΣΚΗΝΗΣ, ΣΤ. 1140-1219

1. Ποιο σχέδιο προτείνει η Ελένη; Προσπαθήστε να το αποδώσετε σε συνεχή λόγο σε 10 περίπου γραμμές.
2. Να συγκρίνετε την προσευχή της Ελένης με την προσευχή του Χρύση, ιερέα του Απόλλωνα, στην Α ραψωδία της *Ιλιάδας* (στ. 35-40, μτφρ. Ν. Καζαντζάκης – Ι. Θ. Κακριδής, ΟΕΔΒ, 1999). Ποια κοινά στοιχεία εντοπίζετε;

   Επάκουσέ μου, ασημοδόξαρε, που κυβερνάς τη Χρύσα
   και την τρισάγια Κίλλα, κι άσφαλτα την Τένεδο αφεντεύεις,
   Ποντικοδαίμονα, αν σου στέγασα ναό χαριτωμένο
   κάποτε ως τώρα εγώ, γιά αν σου 'καψα παχιά μεριά ποτέ μου,
   γιδίσια γιά ταυρίσια, επάκουσε και δώσε να πλερώσουν
   οι Δαναοί με τις σαγίτες σου τα δάκρυα που 'χω χύσει!
3. Κάποιοι μελετητές υποστηρίζουν ότι στη σκηνή αυτή αναδεικνύεται η επινοητικότητα της Ελένης και γενικότερα η ικανότητα του ανθρώπου να αντισταθεί με το μυαλό του στη δύναμη της εξουσίας. Αναζητήστε στη σκηνή στοιχεία που μπορούν να επιβεβαιώσουν την άποψη αυτή.
4. Ένα μέλος του Χορού, ακούγοντας την απόφαση της Θεονόης και το σχέδιο της απόδρασης, αναπολεί και συλλογίζεται.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Τώρα που έχει προχωρήσει η μελέτη του έργου, μπορείτε όσοι ασχολείστε με την αποδελτίωση να γυρίσετε πίσω και ίσως να επανεκτιμήσετε κάποια σημεία. Έτσι, μπορείτε να συμπληρώσετε τα δελτία σας.
Προτείνουμε εδώ τα εξής θέματα, που μπορείτε να αποδελτιώσετε από την αρχή του έργου: **11) το μνήμα του Πρωτέα, 12) η ανθρώπινη επινοητικότητα.**

Δραστηριοτητα

Αντώνης Φωκάς, κοστούμι για την Κλυταιμνήστρα, Αισχύλος, Αγαμέμνων, Εθνικό Θέατρο, 1965

Ιωάννα Παπαντωνίου, σχέδιο για το κοστούμι της Κλυταιμνήστρας, Αισχύλος, Χοηφόροι, ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Λάρισας «Θεσσαλικό Θέατρο», 1992

Το τμήμα σας ανεβάζει το Β΄ Επεισόδιο της *Ελένης* και εσείς, σε συνεργασία με άλλους συμμαθητές σας, αναλαμβάνετε να σχεδιάσετε:

- **τα κοστούμια** της Ελένης, του Μενέλαου και της Θεονόης· έχοντας ολοκληρώσει τη μελέτη του Επεισοδίου και παίρνοντας –ίσως– ιδέες από το φωτογραφικό υλικό του βιβλίου σας, σε ποια ενδύματα θα καταλήγατε;
- **μία αφίσα**· με τη βοήθεια Η/Υ και αξιοποιώντας εικόνες του βιβλίου, δημιουργήστε με την κατάλληλη επεξεργασία τη δική σας αφίσα. Τυπώστε τη δουλειά σας και παρουσιάστε τη στην τάξη.

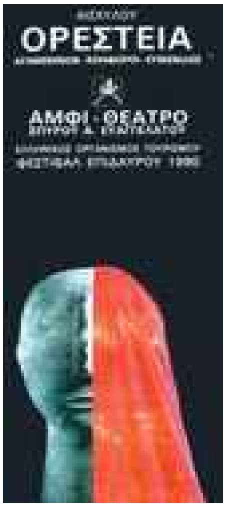

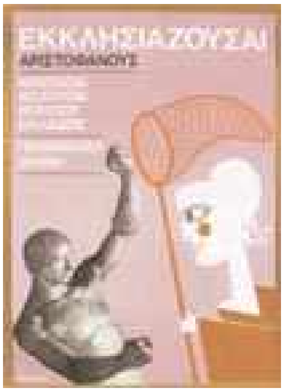

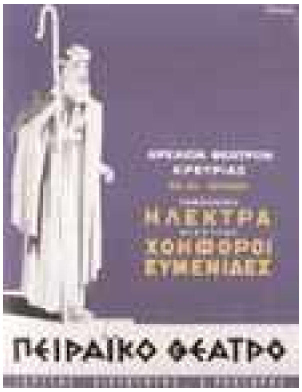

Εργασια

1. Είδωλα και πλάνη: Ξεκινώντας από τη μυθολογία και τη λογοτεχνία, αναζητήστε το «είδωλο» στα Θρησκευτικά, τη Φυσική αλλά και την καθημερινή μας ζωή. Παρουσιάστε τα αποτελέσματα της αναζήτησής σας στους συμμαθητές σας.
2. Μαντική τέχνη: Ο Ευριπίδης, μέσω του Αγγελιαφόρου, καταγγέλλει τους μάντεις και απορρίπτει τη μαντική τέχνη ως μέθοδο διακρίβωσης της βούλησης των θεών και πρόβλεψης του μέλλοντος. 25 αιώνες μετά: Τι; Συζητήστε το θέμα με παραδείγματα από την Ιστορία, τη Λαογραφία, την καθημερινή σας εμπειρία. Ποια η άποψη της Ορθόδοξης χριστιανικής Εκκλησίας;
3. Τα ράσα κάνουν ή δεν κάνουν τον παπά; Ο βασιλιάς Μενέλαος, αγνώριστος μες στα κουρέλια του, φαίνεται να χάνει το κύρος του. Αυτή όμως η άθλια ενδυμασία τού είναι τώρα πολύτιμη. Μελετήστε γενικότερα το ρόλο του ενδύματος στη ζωή μας (στολές, μεταμφίεση, μόδα...).

Α΄ ΣΤΑΣΙΜΟ

στ. 1220-1285

Η ματαιότητα του πολέμου και η ανεξερεύνητη βούληση των θεών

«Ἄφρονες ὅσοι τὰς ἀρετὰς πολέμῳ λόγχαισί τ᾽ ἀλκαίου δορὸς κτᾶσθε»

(στ. 1151-1152, μτφρ. στ. 1270-1272)

ΠΛΟΚΗ

- —

ΘΕΜΑΤΑ

- Η φύση και ο ρόλος των θεών
- Ο πόλεμος

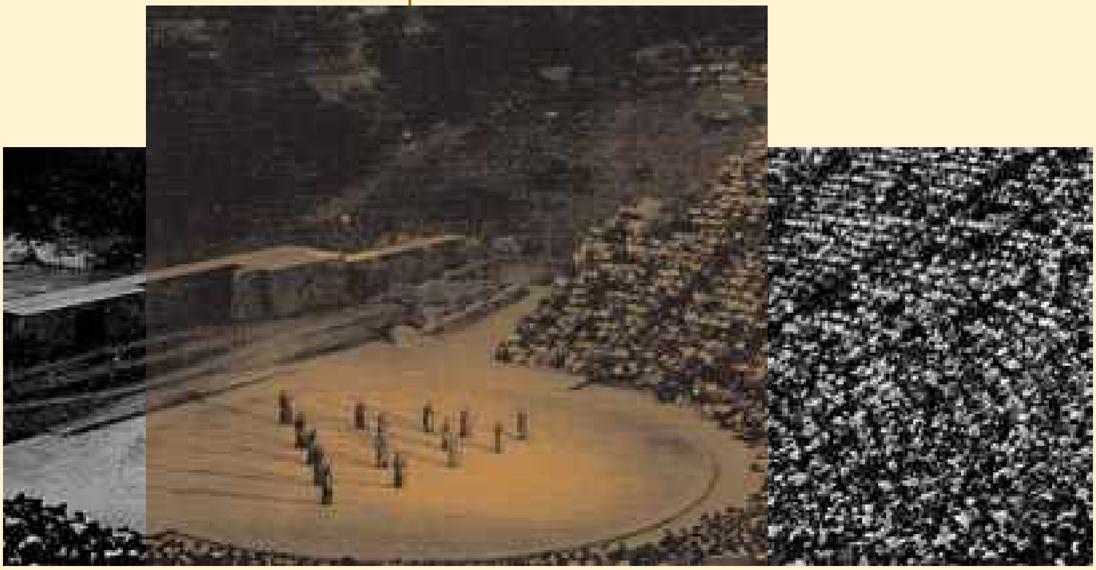

Χορός Εκάβης
(Ευριπίδης, Εκάβη, *Εθνικό θέατρο, 1955, σκην. Α. Μινωτής)*

Α΄ ΣΤΑΣΙΜΟ
Χορός

ΧΟΡΟΣ

Α΄ ΣΤΡΟΦΗ

Εσύ που μέσα στα πυκνά
σύδεντρα ζεις και πέτεσαι, αηδόνα[1],
εσένα κράζω γλυκοκέλαδο πουλί
με τη λυπητερή λαλιά·
τον κόκκινο φουσκώνοντας λαιμό σου
βοήθα να μοιρολογήσω
τα πάθη της Ελένης· κλάψε
τον πόνο και τα δάκρυα
των γυναικών της Τροίας
γι' αυτούς που θέρισε κοντάρι ελληνικό,
όταν το πέλαγο αρμενίζοντας
με το βαρβαρικό σκαρί του
ο Πάρης, του χαμού ο γαμπρός[2],
ήρθε με συνοδειά την Κύπριδα
στους Πριαμίδες φέρνοντας
γάμο συφοριασμένο από τη Σπάρτη,
εσένα, Ελένη, εσένα.[3]

ΤΟ ΑΗΔΟΝΙ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΜΦΟΡΕΣ ΤΩΝ ΤΡΩΩΝ

- *Τι ζητάει ο Χορός από το αηδόνι;*
- *Πού οφείλονται οι συμφορές των Τρώων;*

Α΄ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

Με πετροβόλημα και με κοντάρι
πλήθος χαθήκαν οι Αχαιοί
και κατοικούν στον άραχλο Άδη τώρα·
οι δύστυχες γυναίκες τους πενθώντας
έκοψαν τα μαλλιά· απομείναν
έρμα τα σπίτια, δίχως άντρες·
κι αυτός[4] που πάτησε μονάχος
τη θαλασσόζωστη Εύβοια, λαμπρές
φωτιές ανάβοντας στου Καφηρέα τα βράχια,
ναύτες πολλούς ξολόθρεψε, καθώς
τις δολερές ζυγώναν λάμψεις του γιαλού.
Άνεμοι θυμωμένοι το Μενέλαο διώξαν
αλάργα από τον κάβο του Μαλέα,
όταν γυρνούσε στην πατρίδα φέρνοντας
τ' ομοίωμα της Ήρας, του πολέμου
βραβείο ή κάλλιο την αιτία
να σφάζονται για χρόνια οι Δαναοί.

Ο ΘΡΗΝΟΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΙΚΗΤΕΣ

- *Ποιες συμφορές των Αχαιών φέρνει στο νου του ο Χορός με το θρήνο του;*

ΣΧΟΛΙΑ

1. Σύμφωνα με το μύθο, η αηδόνα ήταν γυναίκα που μεταμορφώθηκε σε πουλί και θρηνεί το νεκρό γιο της, Ίτυ. Το αηδόνι, με την παθητική και μελωδική του φωνή, συνδέεται με θρήνους. Παρόμοιες επικλήσεις αποτελούσαν συνηθισμένο ποιητικό μοτίβο κατά την αρχαιότητα. Και η Ελένη στην Πάροδο (196 κ.εξ.) παρακάλεσε τις Σειρήνες να ενώσουν το τραγούδι τους με τους δικούς της θρήνους. Πρόκειται επομένως για μοτίβο που συναντιέται συχνά και στη νεότερη λογοτεχνία.
2. Στο πρωτότυπο *αἰνόγαμος* (< *αἰνὸς* = ολέθριος). Σε άλλες μεταφράσεις αποδίδεται ως εξής: «ο έρμος εραστής» (Σταύρου), «γαμπρός θλιβερός» (Χατζηανέστης), «ο κακότυχος στο γάμο του» (Παττίχης), «με το ερωτικό του πάθος το λάβρο» (Δημητριάδης), «ο ξεπλανευτής» (Σφυρόερας), «ο πικρόγαμος» (Τοπούζης).
3. Χαρακτηριστικό των χορικών του Ευριπίδη είναι η αποστροφή σε ένα από τα πρόσωπα του δράματος, ακόμα κι αν αυτό δε βρίσκεται στη σκηνή (η Ελένη βρίσκεται στο ανάκτορο).
4. Πρόκειται για το Ναύπλιο και την παγίδα που έστησε στους Έλληνες. Βλέπε σχόλιο 3, σελ. 64.

Ας Γινουμε Θεατες

Κι ενώ οι υποκριτές αποσύρονται, οι γυναίκες του Χορού απλώνονται στην ορχήστρα.

- Ο Χορός, όπως ήδη έχουμε δει, αποτελεί μια απρόσωπη ομάδα, ένα σύνολο δηλαδή με κοινά χαρακτηριστικά.
  - Ας παρατηρήσουμε την παράπλευρη φωτογραφία από μια σύγχρονη παράσταση της *Ελένης* και ας σκεφτούμε πώς οι συντελεστές της παράστασης προσπαθούν να αποδώσουν αυτό το στοιχείο.

Χορός της Ελένης
(Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

  - Ας συγκρίνουμε την παρουσία του Χορού στη φωτογραφία που ήδη παρατηρήσαμε και στη διπλανή αγγειογραφία.

Αττική μελανόμορφη κύλικα του 6ου αι. π.Χ. με παράσταση τραγικού Χορού

Ας Εμβαθυνουμε

- Το στάσιμο* αποτελεί ένα από τα εξωτερικά και τυπικά στοιχεία της τραγωδίας (κατά ποσόν μέρος). Πρόκειται για τραγούδια, ωδές, που τραγουδά ο Χορός στην ορχήστρα και συνθέτουν το λυρικό στοιχείο της τραγωδίας. Γράφονταν σε λυρικά μέτρα, διαφορετικά από ό,τι τα επικά-διαλογικά μέρη, και στη δωρική διάλεκτο από σεβασμό στην παράδοση του διθυράμβου.
  - Ας εντοπίσουμε στο μεταφρασμένο κείμενο τα στοιχεία εκείνα, που επιβεβαιώνουν ότι πρόκειται για λυρικό και όχι επικό-διαλογικό μέρος του δράματος.

Παραλληλο Κειμενο 1

Το Αηδονι και ο Θρηνος

«Τ' αηδόνια δε σ' αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες.»

Αηδόνι ντροπαλό, μες στον ανασασμό των φύλλων,
συ που δωρίζεις τη μουσική δροσιά του δάσους
στα χωρισμένα σώματα και στις ψυχές
αυτών που ξέρουν πως δε θα γυρίσουν.

Γ. Σεφέρης, «Ελένη» (απόσπασμα)
(Από το Γ. Σεφέρης, *Ποιήματα*, Ίκαρος)

Τ' αηδόνια της Ανατολής και τα πουλιά της Δύσης
κλαίγουν αργά, κλαίγουν ταχιά, κλαίγουν το μεσημέρι,
κλαίγουν την Αντριανόπολη την πολυκρουσεμένη, [...]

Δημοτικό τραγούδι, *Το κρούσος της Αντριανόπολης* (απόσπασμα)
(Από το Ν. Γ. Πολίτη, *Δημοτικά τραγούδια*, Παράδοση)

Β΄ ΣΤΡΟΦΗ

Τι 'ναι θεός, τι μη θεός,
και τι 'ναι ανάμεσά τους[5];
Ποιος θα το πει θνητός πως το 'βρε,
καιρό πολύ εξετάζοντας τα πάντα,
μια και το βλέπει, εδώ κι εκεί
των θεών οι γνώμες να πηδούν
και πάλι στο ενάντιο να γυρνάνε
ανέλπιστα κι αλόγιαστα; [6]
Ελένη, είσαι του Δία θυγατέρα·[7]
σαν άσπρος κύκνος ο γονιός σου
στον κόρφο σ' έσπειρε της Λήδας.
Ύστερα σ' όλη την Ελλάδα σε είπαν
άδικη, άπιστη, άθεη, προδότρα·
μες στους ανθρώπους δεν υπάρχει
τίποτα σίγουρο· στων θεών μόνο
τα λόγια βρήκα την αλήθεια.[8]

Οι Σκοτεινοί Θεοί

- *Ποιες σκέψεις διατυπώνει ο Χορός για τους θεούς και τις παρεμβάσεις τους;*
- *Σε ποια δεινά της Ελένης αναφέρεται ο Χορός;*

Β΄ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

Ανέμυαλοι όσοι αποζητούν τη δόξα
με λόγχες και με δυνατά
στον πόλεμο κοντάρια,
λογιάζοντας αστόχαστα πως έτσι
θα πάψουν των θνητών τις συμφορές·
γιατί, αν το δίκιο σου ζητάς με το αίμα,
η αμάχη δε θα λείψει από τον κόσμο·
γι' αυτήν οι Πριαμίδες πήγαν
κάτω στη γης, ενώ μπορούσαν
μονάχα με τα λόγια, Ελένη,
τέλος να δώσουνε στην έχθρα.
Τώρα στον Άδη 'ναι βαθιά χωμένοι,
τα κάστρα τους φωτιά τα 'χει σαρώσει
σαν κεραυνός του Δία κι εσύ
πέρασες βάσανα και βάσανα
που αβάσταχτους σηκώσαν θρήνους.

Το Παράλογο του Πολέμου

- *Ποιους θεωρεί «άμυαλους» ο Χορός και γιατί;*
- *Τι αντιπροτείνει;*

Σχολια

5. *ανάμεσά τους:* σύμφωνα με μια ερμηνεία, πρόκειται για τους «δαίμονες», οι οποίοι ήταν μεσολαβητές μεταξύ θεών και ανθρώπων και για το λόγο αυτό κατοικούσαν μεταξύ γης και ουρανού. Σύμφωνα με μια άλλη ερμηνεία, ο Χορός αναφέρεται σε αυτούς οι οποίοι έχουν και θεϊκή και ανθρώπινη υπόσταση (ημίθεοι, ήρωες...), κατηγορία στην οποία ανήκει και η Ελένη.
6. Σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή, το νόημα των στίχων 1254-1261 είναι: *Τι είναι θεός, τι μη θεός και τι το ανάμεσό τους; Ποιος άνθρωπος θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι το βρήκε; (Κανείς). Πιο μακριά στη γνώση των θεών έφτασε εκείνος που βλέπει ότι οι αποφάσεις τους πηγαίνουν μια εδώ και μια στην αντίθετη κατεύθυνση, ανέλπιστα και απροσδόκητα.* Τα λόγια αυτά θα συμφωνούσαν και με τη ρήση του Αγγελιαφόρου στους στίχους 786 κ.ε. *Δυσκολονόντος ο θεός...*
7. Από τη γενική διαπίστωση ο Χορός περνάει στο παράδειγμα, την περίπτωση της Ελένης, που επιβεβαιώνει αυτήν τη διαπίστωση (όπως και ο Αγγελιαφόρος στις ρήσεις του).
8. *στων θεών μόνο τα λόγια βρήκα την αλήθεια:* και αυτοί οι στίχοι προβληματίζουν τους μελετητές, καθώς η απόλυτη βεβαιότητα δύσκολα συμβιβάζεται με το σκεπτικισμό που αποπνέουν οι προηγούμενοι στίχοι· γι' αυτό υποστηρίχθηκε ότι στο σημείο αυτό ο Ευριπίδης προσπαθεί να αποφύγει την κατηγορία για ασέβεια. Άλλοι μελετητές, βασιζόμενοι στο γεγονός ότι οι στίχοι παραδόθηκαν φθαρμένοι, διορθώνουν το κείμενο και το ερμηνεύουν ως εξής: *δεν ξέρω τι να πω· ακατανόητο είναι πώς δρουν οι θεοί.*

Ας Εμβαθυνουμε

Το Στάσιμο φαίνεται να μη συνδέεται άμεσα με το συναισθηματικό κλίμα που δημιούργησαν στο προηγούμενο Επεισόδιο η αναγνώριση των δύο συζύγων και η κατάστρωση του σχεδίου απόδρασης. Ενώ δηλαδή το σχέδιο Ελένης-Μενέλαου εξελίσσεται, ο Χορός θρηνεί και στοχάζεται. Κάποια από τα θέματα που θα μπορούσαμε να συζητήσουμε στο Χορικό αυτό είναι:

- **Η θέση του Στασίμου στο έργο:**
  - η νοηματική του συνάφεια με όσα προηγήθηκαν·
  - η συμβολή του στην εξέλιξη της δράσης.

Χορός (Ευριπίδης, Τρωάδες, *Εθνικό θέατρο, 1983, σκην. Σ. Ντουφεξής, κίνηση Ν. Ζούκα)*

- **Ο ρόλος και η φύση των θεών**: Ο Χορός στη β΄ στροφή επαναφέρει κι επεκτείνει τον προβληματισμό του Αγγελιαφόρου σχετικά με τους θεούς. Ο Ευριπίδης μέσω του Χορού φιλοσοφεί και πάλι «από σκηνής». Για τους στίχους αυτούς, έχουν προταθεί διάφορες ερμηνείες, από τις οποίες οι κυριότερες είναι:
  - αμφισβητείται η ύπαρξη θεών·
  - αμφισβητείται το αλάθητο της θεϊκής δράσης·
  - αμφισβητείται η ικανότητα του ανθρώπου να συλλάβει την ουσία του θεού·
  - επισημαίνεται το απρόβλεπτο της επέμβασης των θεών.

  Ποιες ερμηνείες σάς φαίνονται βάσιμες λαμβάνοντας υπόψη:
  - την επίδραση που άσκησαν οι Σοφιστές στον Ευριπίδη·
  - τα ιστορικά γεγονότα της εποχής και τη δυσοίωνη για την Αθήνα προοπτική ως προς την έκβαση του πολέμου.

- **Ο πόλεμος**: Πολλές αναφορές έγιναν ως τώρα στον πόλεμο.
  - Ας θυμηθούμε μερικές. (Μπορούμε να αντλήσουμε υλικό από την αποδελτίωση τη σχετική με το θέμα αυτό).
  - Εδώ είναι ο Χορός που εκφράζει το αντιπολεμικό μήνυμα. Ας παρακολουθήσουμε τις σκέψεις του. Προσθέτουν κάτι παραπάνω σε όσα έχουν αναφερθεί μέχρι τώρα στο έργο για το θέμα αυτό;

- Ας δούμε συνολικά το Στάσιμο: θεοί, πόλεμος... σκέψεις του Χορού, ενός συνόλου δηλαδή που εκφράζει δημόσια την αμφισβήτησή του. Θα μπορούσε να συσχετισθεί η δημόσια αυτή έκφραση με το πολίτευμα που επικρατούσε;

Από την κινηματογραφική ταινία Τρωάδες *(σκην. Μ. Κακογιάννης)*

Παραλληλο Κειμενο 2

Μια Συγχρονη Αντιπολεμικη Κραυγη

Δευτέρα 29 Ιουνίου 1992:

Δεν μπορώ πια τους βομβαρδισμούς! Και τις οβίδες που πέφτουν! Και τους νεκρούς! Και την απελπισία! Και την πείνα! Και τη δυστυχία! Και το φόβο! Η ζωή μου δεν είναι όλα αυτά [...]

Δευτέρα 15 Μαρτίου 1993:

[...] Δεν υπάρχουν πια παιδικές φωνές, ούτε παιχνίδια. Τα παιδιά δε μοιάζουν πια με παιδιά. Τους πήραν την παιδική τους ηλικία και χωρίς παιδική ηλικία δεν υπάρχουν παιδιά [...]

Από το ημερολόγιο της Ζλάτα Φιλίποβιτς, ενός κοριτσιού 11 χρόνων από το Σεράγεβο, που δημοσιεύτηκε στον ημερήσιο Τύπο

(*Νέα Ελληνικά*, ΤΕΕ, 1ος κύκλος, Α΄ Τάξη, ΟΕΔΒ, 2004)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Αν είχε σωθεί μόνο αυτό το απόσπασμα από το έργο, ποια στοιχεία θα μας επέτρεπαν να καταλάβουμε ότι πρόκειται για στάσιμο; Ποια στοιχεία περιεχομένου θα μας βοηθούσαν να υποθέσουμε ότι πρόκειται για απόσπασμα από έργο του Ευριπίδη;
2. Να διακρίνετε την α΄ αντιστροφή σε μικρότερες ενότητες. Ποιον πλαγιότιτλο θα δίνατε σε καθεμιά από αυτές;
3. «Θέλησαν να κάνουν τα συγγράμματά του [του Πρωταγόρα] στάχτη, γιατί έγραψε πως ούτε ξέρει ούτε μπορεί να διακρίνει ποιοι και ποιας λογής είναι οι θεοί, λόγια διατυπωμένα με κάθε προσοχή, που όμως δεν του βγήκαν σε καλό» (Σέξτος Εμπειρικός, *Προς Μαθηματικούς*, 9, 56, μτφρ. Ν. Σκουτερόπουλος, στο *Η Αρχαία Σοφιστική*, Γνώση).

   Ποιες ομοιότητες βρίσκετε ανάμεσα στις αντιλήψεις αυτές του Πρωταγόρα και τον προβληματισμό που εκφράζεται στη β΄ στροφή;
4. Ο Χορός στην αρχαία τραγωδία είναι δυνατόν να:
   – προωθεί τη δράση όπως και οι υποκριτές·
   – εξυπηρετεί πρακτικές ανάγκες (π.χ. αλλαγή κοστουμιών, κάλυψη ενός χρονικού κενού)·
   – εκφράζει τις απόψεις του μέσου θεατή ή του ποιητή·
   – δημιουργεί ένα είδος μουσικού διαλείμματος που ξεκουράζει το θεατή·
   – με τους στοχασμούς του δίνει ένα βαθύτερο νόημα σε όσα συμβαίνουν.

   Με ποιους από αυτούς τους τρόπους λειτουργεί κατά τη γνώμη σας σε αυτό το Στάσιμο ο Χορός;
5. Ξαναγράφοντας τη β΄ στροφή. Προσπαθήστε να μεταγράψετε σε πεζό μη λογοτεχνικό λόγο τα λόγια του Χορού. Τι χάνει και τι κερδίζει το κείμενο με μια τέτοια μεταγραφή;

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Όπως είπαμε, ο Χορός αποτελεί μια ομάδα και συμπεριφέρεται σαν να είναι ένα πρόσωπο. Επιλέξτε μια μικρή ενότητα του Στασίμου (π.χ. μια στροφή ή μια αντιστροφή) και στη συνέχεια, δουλεύοντας σε ομάδες, αναζητήστε και δοκιμάστε τρόπους εκφοράς του λόγου που να προβάλλουν αυτό το χαρακτηριστικό του Χορού.

ΕΡΓΑΣΙΑ

Πολλά από τα χορικά του Ευριπίδη, όπως η β΄ αντιστροφή στο συγκεκριμένο Στάσιμο, είναι αντιπολεμικές κραυγές. Αξιοποιώντας στοιχεία από αυτά (π.χ. χορικά από *Τρωάδες, Φοίνισσες, Ικέτιδες*), προσπαθήστε να δημιουργήσετε μια εφημερίδα τοίχου για την τάξη σας με αντιπολεμικό περιεχόμενο. Μπορείτε, για παράδειγμα, να κάνετε μια σύνθεση, που να περιλαμβάνει φράσεις ή αποσπάσματα από τα χορικά του Ευριπίδη, αποσπάσματα από μεταγενέστερα και σύγχρονα κείμενα που ανθολογούνται στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, μαρτυρίες, άρθρα από τον ημερήσιο και περιοδικό τύπο, φωτογραφίες, εικόνες από έργα τέχνης, στίχους από τραγούδια ελληνικά και ξένα κ.ά.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Οι γυναίκες του Χορού εκφράζουν τον προβληματισμό τους για τους θεούς και την τύχη, προβληματισμοί που έχουν διατυπωθεί και σε άλλα σημεία της *Ελένης*. Ήρθε λοιπόν η ώρα να αρχίσετε να αξιοποιείτε το υλικό που συγκεντρώσατε μέχρι τώρα. Αφού ταξινομήσετε τα δελτία σας, παρουσιάστε τα αποτελέσματα της έρευνάς σας για τα θέματα:

- **Η φύση** και **η δράση των θεών** στον κόσμο του Ευριπίδη.
- **Τα απρόοπτα περιστατικά** και ο ρόλος της **τύχης** στην *Ελένη* του Ευριπίδη.

Γ΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

στ. 1286-1424

Από την επινόηση του σχεδίου απόδρασης στην εφαρμογή του

«Ἀλλ', ὡς ἔοικε, πάντα διαπεπραγμένα ηὕρηκα»
(στ. 1178, μτφρ. στ. 1299)

ΠΛΟΚΗ

- Η εμφάνιση του Θεοκλύμενου
- Η εξύφανση του δόλου
- Η εξαπάτηση του Θεοκλύμενου

ΘΕΜΑΤΑ

- Ο δόλος
- *Είναι* και *φαίνεσθαι*
- Γνώση και άγνοια
- Η καινή Ελένη – η Ελένη της παράδοσης
- Τραγωδία ή τραγικωμωδία

Ελένη – Μενέλαος
(Α. Λαδικού – Δ. Καρέλλης, Κ.Θ.Β.Ε., 1982,
σκην. Α. Βουτσινάς)

Γ΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ
Θεοκλύμενος – Ελένη – Μενέλαος

ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΣ Σε χαιρετάω μνήμα του πατέρα[1]·
γι' αυτόν το λόγο σ' έθαψα, Πρωτέα,
ο Θεοκλύμενος εγώ ο βλαστός σου,
στο ξέπορτο κοντά, να σου μιλάω
βγαίνοντας είτε μπαίνοντας στο σπίτι.[2]
Δούλοι, τους σκύλους πάρτε στο παλάτι
και τις παγίδες τούτες για τ' αγρίμια.
Με τον εαυτό μου έχω πολύ θυμώσει.
Τους κακούς[3] δίχως τιμωρία ν' αφήσω;
Να, κάποιος Έλληνας, μου είπαν, ήρθε
στον τόπο κι οι φρουροί δεν τον ενιώσαν·
κατάσκοπος; Ή θέλει την Ελένη
ν' αρπάξει; Άμα τον πιάσω, θα πεθάνει.
Άα!
Όλα τελειώσαν, φαίνεται· έχει αφήσει
τον τάφο η Τυνδαρίδα, πάει την πήραν.[4]
Έε, τις αμπάρες βγάλτε·[5] σκλάβοι, ανοίχτε
γοργά τους στάβλους, φέρτε τ' άρματα έξω,[6]
μήπως, γιατί ξαστόχησα, ξεφύγει
κρυφά απ' τη χώρα[7] η ποθητή γυναίκα.
Άα, σταματήστε· εδώ μπροστά μας είναι,
δεν έφυγαν αυτοί που κυνηγάμε.
Γιατί φόρεσες μαύρα, τα μαλλιά σου
γιατί έκοψες, Ελένη, γιατί τρέχουν
τα δάκρυα στην όψη σου απ' το κλάμα;
Όνειρα μη σε τρόμαξαν το βράδυ,
χρησμούς κακούς σου δώσανε στο σπίτι[8]
κι έχεις παραλοΐσει από τη θλίψη;

ΕΛΕΝΗ Αφέντη, –τώρα πια έτσι θα σε λέω[9]–
πέθανα, δεν υπάρχω κι όλα πάνε.

ΘΕΟ. Τι τρέχει; Ποια σε βρήκε δυστυχία;

ΕΛΕ. Πώς να το πω; Ο Μενέλαός μου πάει.

Είσοδος του Θεοκλύμενου

- *Σε ποιους απευθύνεται ο Θεοκλύμενος;*

Οι Φόβοι του

- *Ποια είναι η ψυχική του κατάσταση και πού οφείλεται;*
- *Ποιες διαταγές δίνει;*

Σχόλια

1. *μνήμα του πατέρα*: ο τάφος του Πρωτέα, για λόγους που εξυπηρετούν το έργο, παίρνει τη θέση των αγαλμάτων που συνήθως βρίσκονται μπροστά στα σπίτια (*θεοί πατρώοι*) και συχνά χαιρετίζουν οι ήρωες.
2. Για τους αρχαίους ήταν αδιανόητη η ύπαρξη τάφου τόσο κοντά σε κατοικία· γι' αυτό τα λόγια του Θεοκλύμενου, πέρα από το ότι δίνουν στοιχεία για το χαρακτήρα του, δικαιολογούν στους παραξενεμένους Αθηναίους θεατές και την ύπαρξη του τάφου δίπλα στο ανάκτορο.
3. Εννοεί τους στρατιώτες του, που παραμέλησαν τα καθήκοντά τους και άφησαν να μπει στη χώρα κάποιος Έλληνας.
4. Η Ελένη έχει μπει στο παλάτι, για να αλλάξει εμφάνιση (ρούχα και προσωπείο). Ο Θεοκλύμενος όμως, επειδή δεν τη βλέπει στη συνηθισμένη της θέση, συμπεραίνει ότι έχει φύγει από την Αίγυπτο μαζί με τον ξένο και αποφασίζει να τους καταδιώξει. Ο Μενέλαος, καθώς «έχει ζαρώσει στον τάφο» (βλ. στ. 1323), δεν είναι ορατός από το Θεοκλύμενο.
5. Μάλλον εδώ εννοεί τις πόρτες των στάβλων και των αποθηκών με τα πολεμικά άρματα, που βρίσκονταν στην εσωτερική αυλή του ανακτόρου.
6. Με την εντολή του Θεοκλύμενου πιθανόν να αδειάζει η σκηνή από τους δούλους, που ίσως φεύγουν, για να φέρουν τα όπλα.
7. Ο Θεοκλύμενος φαντάζεται ότι η Ελένη και ο άγνωστος Έλληνας δραπέτευσαν από τη στεριά. Αυτό θυμίζει το σχέδιο απόδρασης που είχε προτείνει ο Μενέλαος.
8. Όνειρα και χρησμοί ήταν για τους αρχαίους "σήματα", που φανέρωναν στους ανθρώπους τη βούληση των θεών.
9. Η Ελένη, αρχίζοντας να εξυφαίνει το δόλο, προσφωνεί το Θεοκλύμενο *αφέντη*, υπονοώντας πως αλλάζει τη στάση της απέναντί του.

Ας Γινουμε Θεατες

Το τραγούδι τελειώνει...

- Στο σκηνικό χώρο εισβάλλουν με θόρυβο νέα πρόσωπα.
  - Ποια είναι αυτά και από πού μπαίνουν;
  - Πώς ξεχωρίζει ανάμεσά τους ο Θεοκλύμενος;
  - Ας φανταστούμε την κίνησή τους και ας σημειώσουμε την πορεία τους στη διπλανή αναπαράσταση του αρχαίου θεάτρου.
- Πρόσωπα, κοστούμια, σκηνικά αντικείμενα, ακουστικά «εφέ»...
  - Ποια ατμόσφαιρα δημιουργούν;

Εικονική αναπαράσταση του αρχαίου θεάτρου της Επιδαύρου

Ας Εμβαθυνουμε

- Η εμφάνιση του Θεοκλύμενου έχει προοικονομηθεί από τις αναφορές της Ελένης, της Γερόντισσας και της Θεονόης. Έχουμε ήδη σχηματίσει ως τώρα γι' αυτόν μια πρώτη εικόνα...
  - Ποια είναι αυτή; Σε ποια σημεία επιβεβαιώνεται και σε ποια διαψεύδεται;
  - Ποια συναισθήματα και ποιες προσδοκίες δημιουργούνται στο θεατή που βλέπει το Θεοκλύμενο να δείχνει ιδιαίτερο σεβασμό προς το νεκρό πατέρα του;
- *«Τι τρέχει; Ποια σε βρήκε δυστυχία;»* (στ. 1315): Με αυτήν τη φράση αρχίζει μια στιχομυθία, μια μορφή διαλόγου που έχουμε συναντήσει και σε άλλα σημεία του έργου.
  - Δοκίμασε να ανακοινώσεις σε συνεχή αφήγηση τις πληροφορίες για το θάνατο του Μενέλαου, που αποτελούν το βασικό θέμα της στιχομυθίας Θεοκλύμενου-Ελένης. Τι αλλάζει;

Ένας αυταρχικός ηγέτης, ο Αίγισθος (Σοφοκλής, Ηλέκτρα, Στ. Κυριακίδης, Εθν. Θέατρο, 1996, σκην. Λ. Κονιόρδου)

Ο μονάρχης Φαραώ Ραμσής Β΄. Ο όγκος του γλυπτού αντιστοιχεί στο μέγεθος της εξουσιαστικής του επιβολής

Παραλληλο Κειμενο 1

Η Αλαζονεια του Μοναρχη

[...] Πώς λοιπόν μπορεί να είναι κάτι πρόσφορο η μοναρχία, όπου επιτρέπεται στον ανεύθυνο να κάνει αυτά που θέλει; Σίγουρα, ακόμα και ο καλύτερος από όλους τους ανθρώπους, αν αποκτήσει τέτοια εξουσία, θα παύει πια να σκέπτεται με τον ίδιο τρόπο. Από τα αγαθά που έχει στα χέρια του γεννιέται μέσα του η αλαζονεία [...].

Ηρόδοτος ΙΙΙ, 80 (μτφρ. Λ. Ζενάκος)
(Από το *Ηροδότου* Ιστορίαι, Γκοβόστης)

μοναρχία: μορφή πολιτεύματος σύμφωνα με την οποία η εξουσία ανήκει σε ένα φυσικό πρόσωπο, συνήθως βασιλιά ή αυτοκράτορα [...] *Απόλυτη* ~, στην οποία ο μονάρχης ασκεί την εξουσία χωρίς κανένα νομικό περιορισμό.

Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, Ίδρυμα Μαν. Τριανταφυλλίδη

ΘΕΟ. Δε χαίρομαι γι' αυτά κι ας με συμφέρουν.[10]
Πώς το 'μαθες; Σου το 'πε η Θεονόη;
ΕΛΕ. Κι αυτή[11] και τούτος που είδε το χαμό του.
ΘΕΟ. Ήρθε κανείς με ξάστερες ειδήσεις;
ΕΛΕ. Ναι· κι όπου λογιάζω αυτός[12] ας φτάσει.
ΘΕΟ. Πού είναι; Ποιος; Καθάρια πες να μάθω.
ΕΛΕ. Αυτός που 'χει ζαρώσει εκεί στον τάφο.[13]
ΘΕΟ. Ω! Απόλλωνα[14], κουρέλια η φορεσιά του.
ΕΛΕ. Κι ο άντρας μου τα ίδια θα φορούσε.
ΘΕΟ. Ο τόπος του ποιος είναι; Πού έχει αράξει;
ΕΛΕ. Έλληνας, Αχαιός, του αντρός μου ναύτης.
ΘΕΟ. Για του Μενέλαου το χαμό τι λέει;
ΕΛΕ. Τέλος φριχτό, τα κύματα τον πήραν.
ΘΕΟ. Ταξίδευε σε θάλασσες βαρβάρων;
ΕΛΕ. Τσακίστηκε στα βράχια της Λιβύης.
ΘΕΟ. Και πώς αυτός δε χάθηκε μαζί του;
ΕΛΕ. Οι ταπεινοί παρά οι τρανοί γλιτώνουν.
ΘΕΟ. Του καραβιού πού να 'ναι τα συντρίμμια;
ΕΛΕ. Εκεί που αυτός κι όχι ο Μενέλαος να πνιγόταν.[15]
ΘΕΟ. Κείνος εχάθη. Με ποιο ήρθε αυτός καράβι;
ΕΛΕ. Τον πήραν κάποιοι ναύτες, όπως λέει.
ΘΕΟ. Κι αυτή που αντί για σένα ήταν στην Τροία;
ΕΛΕ. Τον ίσκιο λες; Ψηλά στα ουράνια πήγε.
ΘΕΟ. Πρίαμε, Τροία, του κάκου σάς χαλάσαν.
ΕΛΕ. Υπόφερα πολλά κι εγώ μαζί τους.
ΘΕΟ. Τον άντρα σου τον έθαψαν ή όχι;[16]
ΕΛΕ. Άταφος μένει· αχ! μαύρες συμφορές μου.[17]
ΘΕΟ. Γι' αυτό και τα ξανθά μαλλιά έχεις κόψει;
ΕΛΕ. Όπου κι αν είναι τώρα, τον πονάω.
ΘΕΟ. Σωστά θρηνείς γι' αυτήν τη δυστυχία...[18]
ΕΛΕ. Εύκολα ξεγελιέται η αδελφή σου[19];
ΘΕΟ. Όχι· κι εδώ στον τάφο ακόμη θα 'σαι;[20]

Το «Πενθος» της Ελενης

- *Πώς ερμηνεύει ο Θεοκλύμενος το «πένθος» της Ελένης;*
- *Ποιες «πληροφορίες» του δίνει η Ελένη;*
- *Ποιες είναι οι επιφυλάξεις του;*
- *Πώς η Ελένη τις αμβλύνει;*

Σχολια

10. Τα λόγια αυτά πιθανόν ο Θεοκλύμενος να μην τα απευθύνει στην Ελένη, αλλά να τα λέει παράμερα. Εκφράζουν τη χαρά του για τον ανέλπιστο θάνατο του αντιπάλου.

11. Η Ελένη εδώ ψεύδεται εμπλέκοντας τη Θεονόη, προκειμένου να μην αποκαλυφθεί το σχέδιό της.

12. Το «αυτός» είναι δίσημο. Η Ελένη εννοεί το Μενέλαο και δίνει μια ευχή, ενώ ο Θεοκλύμενος θεωρεί ότι αναφέρεται στο ναυαγό, για τον οποίο η Ελένη διατυπώνει μια κατάρα.

13. Ο Μενέλαος, που έμενε έως τώρα κρυμμένος στον τάφο του Πρωτέα, γίνεται πλέον μέρος του σχεδίου της Ελένης.

14. Η αναφορά στο όνομα του Απόλλωνα δείχνει ζωηρή έκπληξη. Ο Απόλλωνας ήταν ο θεός που απέτρεπε το κακό και γι' αυτό ονομαζόταν *αποτρόπαιος*.

15. Η Ελένη απαντά με αυτή την «κατάρα» και την προσποιητή θλίψη για το Μενέλαο στην προηγούμενη ερώτηση του Θεοκλύμενου, που θα μπορούσε να οδηγήσει στην αποκάλυψη των συντρόφων του Μενέλαου.

16. Με αυτή την ερώτηση ο Θεοκλύμενος δίνει τη δυνατότητα στην Ελένη να αναπτύξει το σημαντικότερο τμήμα του σχεδίου εξαπάτησης.

17. Οι αρχαίοι πίστευαν ότι, μέχρι να ταφεί ο νεκρός, η ψυχή του δεν μπορούσε να ησυχάσει. Γι' αυτό θεωρούσαν φοβερό το θάνατο στη θάλασσα.

18. Ο τόνος του Θεοκλύμενου είναι μάλλον ερωτηματικός· αμφιβάλλει αν είναι αληθινή η πληροφορία για το θάνατο του Μενέλαου.

19. Αναφέρεται στη Θεονόη, της οποίας έχει εξασφαλίσει τη σιωπή. Με την ερώτηση αυτή η Ελένη απαντά στο Θεοκλύμενο.

20. Η ερώτηση του Θεοκλύμενου κρύβει κάποια δηκτικότητα και ειρωνεία. Ο λόγος της Ελένης, που ακολουθεί, έρχεται ως απάντηση σε αυτή την ειρωνεία.

Ας γινουμε θεατες

- Οι δραματικοί ποιητές με το κείμενό τους, ανάμεσα σε άλλα, έπρεπε να υποκαταστήσουν τις εκφράσεις των υποκριτών.
  - Ας σκεφτούμε γιατί. Ποιες φράσεις του κειμένου λειτουργούν ως δείκτες για την ενδυμασία και το προσωπείο της Ελένης και του Μενέλαου; Ποιες αναφέρονται σε εκφράσεις τους;
  - Ας παρατηρήσουμε τη διπλανή φωτογραφία. Ποιες επιπλέον δυνατότητες έχει ένας σύγχρονος ηθοποιός, για να αποδώσει τα συναισθήματα του ήρωα που υποδύεται;

Θραύσμα αγγείου με παράσταση ηθοποιού που κρατά προσωπείο (4ος αι. π.Χ.)

Αντιγόνη (Κ. Καραμπέτη, Σοφοκλής, Αντιγόνη, Εθν. Θέατρο, 1995, σκην. Μ. Βολανάκης)

Ας εμβαθυνουμε

- Η Ελένη, στην προσπάθειά της να σώσει τη ζωή τη δική της και του Μενέλαου, ζητά από το Θεοκλύμενο να της επιτρέψει να θάψει τον άντρα της.
  - Ας αναζητήσουμε τους τρόπους με τους οποίους επιδιώκει να πετύχει το στόχο της.
- Ας θυμηθούμε ότι ο Ευριπίδης αξιοποιώντας το είδωλο παρουσίασε ως τώρα μια Ελένη διαφορετική από ό,τι την ήθελε η παράδοση.
  - Μπορούμε να συζητήσουμε αν στο Επεισόδιο αυτό ο ποιητής συνεχίζει να ανατρέπει το μύθο ή αξιοποιεί και στοιχεία της παράδοσης.
  - Ποιες σκέψεις σού γεννιούνται για τη σχέση του δημιουργού με τη μυθική παράδοση;
- Ο Θεοκλύμενος δείχνει ζωηρό ενδιαφέρον για την ταφή του Μενέλαου.
  - Ας αναζητήσουμε τις αιτίες αυτής της συμπεριφοράς και ας εξετάσουμε πώς αυτή υπηρετεί την οικονομία του έργου.

Ελένη (Κ. Λαδοπούλου, Εταιρεία Θεάτρου «Η άλλη πλευρά», 2004, σκην. Ά. Μιχόπουλος)

Παραλληλο Κειμενο 2

Προσφορές στους Νεκρούς

[...] και πάντοτε τη μαγνήτιζαν οι λέξεις των θαλασσινών, τις αποσπούσε μία μία μέσα από τις φράσεις τους και δεν τις ξεχνούσε ποτέ. Είχε λοιπόν σημειώσει τόπους ναυαγίων κι ήθελε να ρίξει κόλλυβα στη μνήμη των χαμένων. Κουβαλούσε τέσσερα πέντε σακουλάκια, τα είχαν ψάλει στο μοναστήρι του Αϊ-Νικόλα, όπως πάντα εδώ και χρόνια. [...]

Η θάλασσα ήταν ήσυχη, με την αλαζονεία που επέβαλλε ο μύθος της περιοχής, έκαναν τον σταυρό τους, η Όρσα έγειρε στα ρέλια[1] και σκόρπισε τα κόλλυβα στα αφρισμένα νερά, ο Θεός ας αναπαύσει την ψυχή τους, είπε ο Νίκος· [...]

Ι. Καρυστιάνη, *Μικρά Αγγλία*, Καστανιώτης

1. ρέλια: κουπαστή πλοίου

...οι αρχαίοι Αιγύπτιοι ανέπτυξαν ένα ολοκληρωμένο σύστημα προστασίας του σώματος και της ψυχής του νεκρού, που περιελάμβανε ένα συνδυασμό από νεκρικές πρακτικές και τελετουργικά δρώμενα (ταρίχευση, [...], σαρκοφάγοι, μνημειακή αρχιτεκτονική) [...]. Η διατήρηση του σώματος του νεκρού σε καλή κατάσταση μετά το θάνατό του διασφάλιζε ένα από τα συστατικά της ύπαρξης, διευκολύνοντας την απρόσκοπτη κίνηση και δράση του νεκρού στον Άλλο Κόσμο.

Π. Η. Μ. Κουσούλης, *Θάνατος και Ταρίχευση στην Αρχαία Αίγυπτο*, Αρχέτυπο

Σαρκοφάγος, τάφος του Τουταγχαμών

ΕΛΕ. Τώρα που πέθανε, γιατί με περιπαίζεις;
ΘΕΟ. Πιστή μένεις σ' αυτόν και μ' αποφεύγεις.
ΕΛΕ. Τώρα όχι πια˙ το γάμο να ετοιμάσεις.
ΘΕΟ. Άργησες να με στέρξεις, χαίρομαι όμως.
ΕΛΕ. Ας ξεχαστούνε τα παλιά. Θα κάνεις...
ΘΕΟ. Η χάρη θέλει αντίχαρη˙ τι πράγμα;
ΕΛΕ. μαζί μου τώρα ομόνοια και φιλία.
ΘΕΟ. Πάει ο θυμός που σου είχα, είναι φευγάτος.
ΕΛΕ. Πέφτω στα γόνατά σου, αφού 'σαι φίλος.[21]
ΘΕΟ. Τι μου ζητάς, παρακαλώντας έτσι;
ΕΛΕ. Τον πεθαμένο άντρα μου να θάψω.
ΘΕΟ. Τάφος χωρίς νεκρό˙ σκιά θα θάψεις;
ΕΛΕ. Συνήθεια των Ελλήνων, τον πνιγμένο...
ΘΕΟ. Είναι πολύ σοφοί σ' αυτά˙ τι κάνουν;
ΕΛΕ. σ' αδειανά πέπλα εντάφια τον κηδεύουν.
ΘΕΟ. Στη χώρα μου όπου θες χτίσ' του έναν τάφο.
ΕΛΕ. Όσοι πνιγήκαν, δεν τους θάβουμε έτσι.
ΘΕΟ. Μα τότε πώς; Δεν ξέρω τα έθιμά σας.
ΕΛΕ. Γι' αυτούς σκορπάμε δώρα μες στο κύμα.[22]
ΘΕΟ. Για το νεκρό τι θέλεις να σου δώσω;[23]
ΕΛΕ. Τίποτα δε γνωρίζω, ετούτος ξέρει.[24]
ΘΕΟ. Μας έφερες καλό μαντάτο, ξένε.
ΜΕΝ. Μήτε για το νεκρό μήτε για μένα.
ΘΕΟ. Πώς θάβετε τους θαλασσοπνιγμένους;
ΜΕΝ. Σύμφωνα με το βιος που 'χε καθένας.
ΘΕΟ. Για χάρη της, ό,τι κι αν πεις, στο δίνω.
ΜΕΝ. Πρώτα για τους νεκρούς ένα σφαχτάρι.[25]
ΘΕΟ. Όποιο διαλέξεις ζώο, θα σου το δώσω.
ΜΕΝ. Εσύ να ορίσεις˙ δώσε μου ό,τι θέλεις.
ΘΕΟ. Εδώ σφάζουμε εμείς άλογο ή ταύρο.
ΜΕΝ. Από καλή μονάχα να 'ναι ράτσα.[26]
ΘΕΟ. Πολλά μες στα κοπάδια μας υπάρχουν.
ΜΕΝ. Κι ένα αδειανό κρεβάτι με στρωσίδια.[27]
ΘΕΟ. Κι αυτό θα γίνει. Τι άλλο του προσφέρουν;
ΜΕΝ. Τον πόλεμο αγαπούσε, χάλκινα όπλα.

Η Ψευτικη Υποσχεση και το Αιτημα της Ελενης

Πώς η Ελένη εξασφαλίζει την ευνοϊκή στάση του Θεοκλύμενου;

Τι του ζητά; Ποιες είναι οι πρώτες του αντιδράσεις;

Η Συμβολη του Μενελαου στο Δολο

Τι ζητάει ο Μενέλαος από το Θεοκλύμενο;

Σχολια

21. Η Ελένη εκμεταλλεύεται αμέσως την προηγούμενη δήλωση του Θεοκλύμενου και πέφτει στα πόδια του.
22. Οι ήρωες του Ευριπίδη χρησιμοποιούν κάθε μέσο, ακόμα και τα λατρευτικά έθιμα, προκειμένου να εξυπηρετήσουν το στόχο τους.
23. Ο βασιλιάς προσπαθεί να κλείσει το θέμα, για να ευχαριστήσει την Ελένη και ταυτόχρονα να επισπεύσει το γάμο του.
24. Είναι ένας έξυπνος τρόπος να συμμετάσχει στο διάλογο ο Μενέλαος. Άλλωστε αυτός θα εκτελέσει την τελευταία φάση της «μηχανής», του σχεδίου δηλαδή της φυγής.
25. Η προσφορά αυτή λεγόταν *πρόσφαγμα* και πίστευαν ότι με αυτήν ικανοποιούσαν την ψυχή του νεκρού.
26. Οι προσφορές προς τους θεούς του Κάτω Κόσμου ήταν δυο ειδών: οι αναίμακτες (π.χ. καρποί, φρούτα κ.λπ.), που έκαιγαν ή απλώς τοποθετούσαν πάνω στο βωμό, και οι αιματηρές, δηλαδή ζώα (π.χ. ταύροι ή άλογα), που δεν έπρεπε να έχουν ελαττώματα ούτε να έχουν χρησιμοποιηθεί σε γεωργικές εργασίες. Τα ζώα αυτά ονομάζονταν *άφετα* και έβοσκαν ελεύθερα στους περιβόλους των ιερών.
27. Πρόκειται για την αρχαία συνήθεια του κενοταφίου για τους νεκρούς οι οποίοι θάβονταν μακριά από την πατρίδα ή δεν είχαν βρεθεί έπειτα από μάχη ή ναυμαχία. Κάτι ανάλογο στον καιρό μας είναι το μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη.

Ας Γινουμε Θεατες

Παρατηρώντας τη διπλανή φωτογραφία ας «ακούσουμε» για λίγο το διάλογο των προσώπων:

- Ποιους στίχους του κειμένου θα μπορούσαν να εκφωνούν;
- Ποιος φαίνεται να είναι ο ρόλος του Μενέλαου;
- Πώς φαντάζεσαι ότι θα αντιδράσει ο Θεοκλύμενος;

Θεοκλύμενος – Μενέλαος – Ελένη
(Λ. Καλλέργης – Θ. Κωτσόπουλος – Ά. Συνοδινού, Ελληνική Σκηνή Άννας Συνοδινού, 1966, σκην. Γ. Θεοδοσιάδης)

Ας Εμβαθυνουμε

- Η παρουσία του Μενέλαου στο Επεισόδιο αυτό αποτελεί μέρος του μηχανισμού απάτης, καθώς υπάρχει φανερή αντίθεση ανάμεσα σε αυτό που δείχνει ότι είναι (*φαίνεσθαι*) και στην πραγματική του ταυτότητα (*είναι*).
  - Ας σκεφτούμε πώς αναδεικνύεται η αντίθεση αυτή:
    - στην εμφάνισή του·
    - στη συμπεριφορά του απέναντι στο Θεοκλύμενο·
    - στη στάση του απέναντι στα λατρευτικά έθιμα.
- Η πλεκτάνη ολοκληρώνεται. Ο Θεοκλύμενος φαίνεται να έχει εξαπατηθεί.
  - Ας συγκρίνουμε τα «όπλα» που χρησιμοποίησαν η Ελένη και ο Μενέλαος για την εξαπάτηση του Θεοκλύμενου και με βάση αυτά ας συζητήσουμε τη συμβολή του καθενός στην προώθηση του σχεδίου απόδρασης.
- Πώς θα έκρινε ένας Αθηναίος της εποχής τα μέσα που χρησιμοποίησαν; Εσύ πώς τα κρίνεις;

Μενέλαος
(Δ. Καρέλλης, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

Παραλληλο Κειμενο 3

Οι Δυο Οψεις του Ιδιου Νομισματος

Δύο ειδών επιχειρήματα υποστηρίζονται και σχετικά με το δίκιο και το άδικο, και κατά τους μεν είναι άλλο πράγμα το δίκιο κι άλλο το άδικο, ενώ κατά τους δε το δίκιο και το άδικο ταυτίζονται. Θα προσπαθήσω να υποστηρίξω αυτή την τελευταία άποψη. Πρώτα πρώτα θα πω ότι είναι δίκαιο να ψεύδεσαι και να εξαπατάς. Όσοι υποστηρίζουν την αντίθετη άποψη θα δέχονταν ότι είναι σωστό και δίκαιο να λες ψέματα στους εχθρούς και να τους εξαπατάς, αταίριαστο όμως και κακό να κάνεις κάτι τέτοιο στους φίλους. Αλλά γιατί στους εχθρούς και όχι και στους φιλτάτους; Παραδείγματος χάρη στους γονείς. Ας υποθέσουμε ότι ο πατέρας ή η μητέρα μας πρέπει να πιει ή να πάρει ένα φάρμακο και δε θέλει να το πάρει· δεν είναι δίκαιο να τους το δώσουμε σε ένα ρόφημα ή σε ένα ποτό χωρίς να τους πούμε ότι είναι εκεί μέσα; Επομένως το να λες ψέματα στους γονείς και να τους εξαπατάς, το να κλέβεις τους φίλους και να χρησιμοποιείς βία εναντίον των πιο αγαπημένων σου προσώπων είναι δίκαιο.

Άγνωστος Σοφιστής του 5ου-4ου αι. π.Χ., *Δισσοί Λόγοι σχετικά με το δίκαιο και το άδικο*, 1-3 (μτφρ. Ν. Σκουτερόπουλος)
(Από το *Η αρχαία σοφιστική*, Γνώση)

ΘΕΟ. Αντάξια για του Πέλοπα το γένος.
ΜΕΝ. Κι όσους καλούς καρπούς η γη δωρίζει.
ΘΕΟ. Λοιπόν; Πώς τα σκορπάτε μες στο κύμα;
ΜΕΝ. Καράβι θα χρειαστεί με λαμνοκόπους.
ΘΕΟ. Και πόσο αλάργα απ’ τη στεριά θα πάει;
ΜΕΝ. Όσο που τ’ αφρονέρια του να βλέπεις.
ΘΕΟ. Γιατί; Έτσι συνηθίζουν στην Ελλάδα;[28]
ΜΕΝ. Για να μη βγει το μίασμα στ’ ακρογιάλι.[29]
ΘΕΟ. Γρήγορο πλοίο φοινικικό[30] θα δώσω.
ΜΕΝ. Σωστά θα τιμηθεί ο Μενέλαος έτσι.
ΘΕΟ. Δίχως αυτήν εσύ δε φτάνεις τάχα;
ΜΕΝ. Μάνας το έργο αυτό, γυναίκας, τέκνου.
ΘΕΟ. Πρέπει, όπως λες, αυτή να τόνε θάψει.
ΜΕΝ. Ασέβεια το νεκρό να μην τιμήσει.
ΘΕΟ. Λοιπόν ας γίνει κι έτσι· θέλω να ’χω
γυναίκα ευλαβική. Μες στο παλάτι
πήγαινε εσύ και διάλεξε όσα πρέπει
δώρα για το νεκρό· δε θα σε στείλω
στη γη σου μ’ αδειανά τα χέρια,[31] αν δώσεις
σωστή σ’ αυτήν βοήθεια· μου ’χεις φέρει
καλά μαντάτα και γι’ αυτό θα λάβεις,
αντί για τα κουρέλια, πλούσια ρούχα
και τροφές να γυρίσεις στην πατρίδα,
γιατί η κακομοιριά σου είναι μεγάλη.
Δυστυχισμένη εσύ, μην τυραννιέσαι
για κάτι αγιάτρευτο· ο Μενέλαος βρήκε
τη μοίρα του, οι νεκροί δεν ξαναζούνε.[32]
ΜΕΝ. Στο χρέος σου, κυρά· από δω και πέρα
πρέπει τον πρώτο σου άντρα να ξεχάσεις
και ν’ αγαπάς αυτόν που βλέπεις μπρος σου·
το πιο καλό είναι αυτό την ώρα τούτη.
Κι αν θα σωθώ και φτάσω στην Ελλάδα,
θα σβήσω την κακή σου φήμη, αν είσαι
φρόνιμη για τον άντρα σου γυναίκα.
ΕΛΕ. Θα γίνει αυτό· παράπονο δε θα ’χει·
και θα το δεις, αφού κοντά μου θα ’σαι.
Πήγαινε τώρα, δόλιε, μέσα, πλύσου
κι άλλαξε ρούχα. Σύντομα από μένα
θα ωφεληθείς και τότε προθυμία
θα δείξεις, βοηθώντας να προσφέρω
στο λατρευτό Μενέλαο όσα πρέπει.

Η Ολοκληρωση της Πλεκτανης

- *Τι προσφέρει ο Θεοκλύμενος στο Μενέλαο;*
- *Πώς παρηγορεί την Ελένη;*

Αμοιβαιες Υποσχεσεις

- *Τι συμβουλεύει ο Μενέλαος την Ελένη;*
- *Τι υπόσχεται η Ελένη στο Μενέλαο;*

Σχολια

28. Η περιέργειά του ίσως είναι προσποιητή. Στην πραγματικότητα μάλλον θέλει να σιγουρευτεί για την απόσταση, που του φαίνεται μακρινή.
29. Εννοεί το μίασμα που θα προέλθει από το αίμα των θυσιασμένων ζώων ή από τα αντικείμενα που χρησιμοποιούσαν στη νεκρώσιμη τελετή. Φυσικά δε χρειαζόταν τόση απόσταση από τη στεριά, αλλά έτσι το πλοίο του Μενέλαου θα μπορούσε να απομακρυνθεί περισσότερο.
30. Οι Φοίνικες ήταν γνωστοί ως καλοί ναυτικοί και έμποροι. Γενικά, *φοινικικό πλοίο* = γρήγορο πλοίο.
31. Πρόκειται για συνήθεια που ισχύει και σήμερα, σύμφωνα με την οποία αυτός που φέρνει καλές ειδήσεις ανταμείβεται. Εδώ βέβαια με τις προσφορές του Θεοκλύμενου εξυπηρετείται και άλλος στόχος: με τα ρούχα και τα τρόφιμα του Θεοκλύμενου ο Μενέλαος θα μπορέσει να επιστρέψει στην πατρίδα του.
32. Είναι ένας συνηθισμένος τρόπος παρηγοριάς να προβάλλεται η ματαιότητα του θρήνου και του πόνου για τους πεθαμένους.

Ας Γινουμε Θεατες

- Η θεώρηση της *Ελένης* ως τραγωδίας ή τραγικωμωδίας διαφοροποιεί τη σκηνοθετική παρουσίαση των ηρώων.
  - Στην παράπλευρη φωτογραφία ποια σκηνοθετική άποψη, κατά τη γνώμη σου, αποτυπώνεται;
  - Ποιος νομίζεις ότι είναι ο Θεοκλύμενος;

(Κ. Αθανασόπουλος – Σ. Μαβίδης – Λ. Τασοπούλου, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

Ας Εμβαθυνουμε

- Ο Ευριπίδης στήνει και στο Επεισόδιο αυτό ένα παιχνίδι ανάμεσα στην άγνοια και τη γνώση, ανάμεσα στο είναι και το φαίνεσθαι. Το παιχνίδι αυτό γίνεται φανερό τόσο στους σκόπιμα δίσημους λόγους του Μενέλαου και της Ελένης, όσο και στην τραγική ειρωνεία, που προκύπτει από τα λόγια του ανυποψίαστου Θεοκλύμενου: λόγια που διαφορετικά ερμηνεύονται από όσους γνωρίζουν την αλήθεια και διαφορετικά από όσους την αγνοούν.
  - Ας αναζητήσουμε στο κείμενο δίσημους λόγους και σημεία με τραγική ειρωνεία.
  - Οι θεατές, ακούγοντας αυτά, ποια εικόνα σχηματίζουν για τους ήρωες; Τι νιώθουν;
- Ορισμένοι μελετητές βασιζόμενοι σε διάφορα στοιχεία, ανάμεσα στα οποία και στην παρουσία του Θεοκλύμενου, χαρακτηρίζουν την *Ελένη* όχι ως τραγωδία αλλά ως τραγικωμωδία*, δηλαδή τραγωδία με έντονα κωμικά στοιχεία.
  - Ας αναζητήσουμε στο Επεισόδιο στοιχεία που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν αυτόν το χαρακτηρισμό.

Ηλέκτρα – Κλυταιμνήστρα (Ε. Παπά – Α. Κατσέλη από την κινηματογραφική ταινία Ηλέκτρα, *σκην. Μ. Κακογιάννης)*

Παραλληλο Κειμενο 4

Ενας Δισημος Λογος

[Η Ηλέκτρα οδηγεί την Κλυταιμνήστρα στο σπίτι της, όπου θα τη σκοτώσει.]

ΗΛΕΚΤΡΑ. Πέρασε μες στο φτωχικό μου· μόνο πρόσεξε μήπως από τριγύρω η κάπνα σού λερώσει τα φορέματά σου. Τώρα θα προσφέρεις τη θυσία που χρωστάς στους θεούς. Τα προκαταρκτικά έχουν ήδη αρχίσει: ακονισμένο περιμένει το μαχαίρι που έσφαξε τον ταύρο.

Ευριπίδης, *Ηλέκτρα*, στ. 1139-1142 (μτφρ. Ν. Χουρμουζιάδης)
(Από το *Ευριπίδου* Ηλέκτρα, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη)

Τραγικωμωδια

Τραγικωμωδία δε σημαίνει ότι τα πάντα είναι κωμικά, αλλά ότι δεν είναι τα πάντα τραγικά.

H.D.F. Kitto
(Από το H.D.F. Kitto, *Η Αρχαία Ελληνική Τραγωδία*, μτφρ. Λ. Ζενάκος, Παπαδήμας)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στους στίχους 1313-1397 ο διάλογος των δύο προσώπων παίρνει τη μορφή στιχομυθίας. α) Γιατί, κατά τη γνώμη σας, επιλέγεται αυτή η μορφή διαλόγου εδώ; β) Τι αντίκτυπο έχει στους θεατές;
2. Να επισημάνετε ταφικά έθιμα που αναφέρονται στο Γ΄ Επεισόδιο. Ποια από αυτά επιβιώνουν στις μέρες μας και με ποια μορφή; Αν κάποιοι από εσάς προέρχεστε από άλλες χώρες, αφηγηθείτε, αν θέλετε, τι συνηθίζεται στη χώρα σας.
3. *Τον άντρα σου τον έθαψαν ή όχι;* (στ. 1342): Η ερώτηση αυτή του Θεοκλύμενου θεωρείται ότι κατέχει σημαντική θέση στην εξέλιξη του δράματος. Γιατί;
4. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η συμπεριφορά των ηρώων θα έπρεπε να είναι αληθοφανής (*κατὰ τὸ εἰκὸς**) και ταυτόχρονα να υπηρετεί τη δραματική οικονομία (*κατὰ τὸ ἀναγκαῖον**). Η αρχή αυτή ισχύει στην περίπτωση του Θεοκλύμενου;
5. Ποια συναισθήματα προκαλεί στο θεατή η παρουσία του Θεοκλύμενου πριν και μετά τη στιχομυθία με την Ελένη;
6. Γράψτε δικούς σας στίχους που θα μπορούσαν να ενταχθούν στη στιχομυθία:
α) στίχους του Θεοκλύμενου που περιέχουν τραγική ειρωνεία, β) δίσημους λόγους της Ελένης ή του Μενέλαου.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

1. Αποφασίζετε την επόμενη διδακτική ώρα να αποδώσετε θεατρικά την ενότητα 1398-1424. Σχηματίζονται οι παρακάτω ομάδες: Α. Ομάδα σκηνοθεσίας, Β. Ομάδα ενδυματολογίας, Γ. Ομάδα υποκριτών. Μπορείτε να ενταχθείτε σε μία από τις παραπάνω ομάδες ανάλογα με τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντά σας. Προσπαθήστε να σκηνοθετήσετε τη σκηνή (δοκιμάστε και την εκδοχή της τραγικωμωδίας), να σχεδιάσετε τα κοστούμια και τις μάσκες, και να την παρουσιάσετε.
2. Για να καταλάβετε καλύτερα την αντίθεση ανάμεσα στο *είναι* και στο *φαίνεσθαι*, αναρτήστε σε έναν τοίχο της αίθουσας έναν πίνακα από χαρτόνι, όπου έχετε σχεδιάσει το περίγραμμα από ανθρώπινες φιγούρες που παριστάνουν βασικούς ήρωες της *Ελένης*: την Ελένη, το Μενέλαο, το Θεοκλύμενο. Μέσα στο περίγραμμα κάθε ήρωα καταγράψτε τα πραγματικά γνωρίσματα του χαρακτήρα του (π.χ. γενναίος, πιστός κ.λπ.) και έξω από αυτό εκείνα τα γνωρίσματα που οι άλλοι θεωρούν ότι έχει αυτός.

ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Να αναζητήσετε και σε άλλα λογοτεχνικά έργα –από οποιαδήποτε ιστορική περίοδο θέλετε– το μοτίβο του ανθρώπου που βρίσκεται παγιδευμένος σε ξένη χώρα και προσπαθεί με κάθε τρόπο να διαφύγει. Μπορείτε να αρχίσετε την αναζήτησή σας με κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας που έχετε διδαχτεί στις προηγούμενες τάξεις και με κείμενα της νεοελληνικής λογοτεχνίας της τάξης σας.
2. Την αντίθεση *είναι – φαίνεσθαι* την έχουμε επισημάνει στην *Ελένη* ήδη αρκετές φορές. Ας την αναζητήσουμε και αλλού, όπως, για παράδειγμα: στην ιστορία, στην καθημερινή μας ζωή, στις σχέσεις των ανθρώπων, στην ενημέρωσή μας από τα ΜΜΕ... Λέξεις-κλειδιά: αιτία – αφορμή, ειλικρίνεια – υποκρισία, πραγματική φύση – επικέτα, γνήσιο – κάλπικο, καλή και κακή φήμη.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Η επεξεργασία των δελτίων, όπως θα διαπιστώσατε, παρουσιάζει και αυτή τη δυσκολία της. Μια υπόδειξη: Αφού ταξινομήσετε τα δελτία σας κατά κατηγορία, γράψτε τα συμπεράσματά σας. Αναζητήστε, αν υπάρχει σχολική βιβλιοθήκη, τη σχετική βιβλιογραφία.

- Ας ταξινομήσουμε τα δελτία που αναφέρονται στο θέμα **γνώση – άγνοια**. Ποια στοιχεία προκύπτουν για την πορεία του κάθε ήρωα (Ελένη, Μενέλαος, Τεύκρος, Αγγελιαφόρος) από τη γνώση στην άγνοια;
- Ας κάνουμε το ίδιο για το θέμα **μνήμα του Πρωτέα**. Ποιος ο ρόλος του στο έργο; Ποιος ο ρόλος του στη σκηνογραφία;

Β΄ ΣΤΑΣΙΜΟ

στ. 1425-1499

Μέσα από την ανατροπή η αποκατάσταση της ισορροπίας

«Γέλασεν δὲ θεὰ δέξατό τ' ἐς χέρας βαρύβρομον αὐλὸν»
(στ. 1349-1351, μτφρ. στ. 1479-1482)

ΠΛΟΚΗ

- —

ΘΕΜΑΤΑ

- Ο μύθος της Περσεφόνης
- Λατρευτικές τελετές και σύμβολα
- Ο ρόλος της τέχνης

Χορός της Ελένης
(Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς, χορογρ. Ε. Πήττα)

Β΄ ΣΤΑΣΙΜΟ
Χορός

Β΄ ΣΤΑΣΙΜΟ
στ. 1425-1499 *«Γέλασεν δὲ θεὰ δέξατό τ᾽ ἐς χέρας βαρύβρομον αὐλὸν»*

Α΄ Στροφη

ΧΟΡΟΣ
Κάποτε η Μάνα των θεών[1]
χύθηκε απάνω στα βουνά,
σε λόγγους δασοσκέπαστους,
σε ποταμών νεροσυρμές
και πολυβούιστους γιαλούς,
γυρεύοντας ολούθε τη χαμένη
κόρη της με το ιερό
κι ανείπωτο όνομα[2]. Τριγύρω
τα κρόταλα[3] βροντολογούσαν,
σέρναν τ' αμάξι της θεριά
κι εκείνη ακούραστα ζητούσε
τη θυγατέρα που 'χαν κλέψει
απ' τους κυκλόσυρτους χορούς
των κοριτσιών. Μαζί της
ακράτητες σαν άνεμος ορμήσαν
η Άρτεμη βαστώντας τόξα
κι η Αθηνά με τη βαριά της λόγχη.[4]
Όμως ο Δίας από ψηλά
στους λαμπερούς ουράνιους θρόνους
αλλιώς κανόνιζε τη μοίρα.

Η Περιπλανηση της Θεας σε Αναζητηση της Χαμενης Κορης

- *Πού περιπλανιέται η θεά;*
- *Ποια είναι η στάση των θεών απέναντί της;*

Α΄ Αντιστροφη

Κι όταν τον πολυπλάνητο
δρόμο της έπαψε η θεά,
ζητώντας ανωφέλευτα την κόρη
που δολερά είχαν κλέψει,
στα χιονοσκέπαστα της Ίδης
έφτασε κορφοβούνια,
τις βίγλες των Νυμφών˙ απλώθη
τότες η θλίψη της στα βράχια
τα χιονισμένα και στα δάση˙
τους κάμπους άφησε της γης
δίχως χορτάρι, τις σπορές
δίχως καρπούς κι αφάνιζε
το γένος των ανθρώπων˙
απόμειναν τα βοσκοτόπια
κατάξερα κι από τις πόλεις
λιγόστεψε η ζωή˙ θυσίες
δε γίνονταν για τους θεούς
ούτε οι βωμοί είχαν προσφορές˙
στέρεψε τις ολόδροσες
πηγές απ' την αγιάτρευτη
θλίψη της κόρης που 'χασε.

Οι Ολεθριες Συνεπειες της Θλιψης της Θεας

- *Πώς επηρέασε ο καημός της θεάς τη φύση, τους ανθρώπους και τους θεούς;*

Σχολια

1. Παραπέμπει σε μια ασιατική θεά που με διάφορα ονόματα (Ρέα, Κυβέλη, Ιδαία Μητέρα) λατρευόταν στην Ανατολή. Ο Ευριπίδης, όπως φαίνεται στη συνέχεια, την ταυτίζει με τη θεά Δήμητρα.
2. Πρόκειται για την Περσεφόνη. Απέφευγαν να προφέρουν το όνομά της όσοι δεν ήταν μυημένοι στα Ελευσίνια μυστήρια.
3. Τα κρόταλα, τα τύμπανα, οι αυλοί και άλλα όργανα συνδέονται με τη λατρεία της Μητέρας των θεών αλλά και της θεάς Δήμητρας.
4. Σύμφωνα με ένα μύθο, η Αθηνά με το δόρυ και η Άρτεμη με το τόξο προσπάθησαν να εμποδίσουν τον Πλούτωνα να απαγάγει την Περσεφόνη. Ο Δίας όμως με έναν κεραυνό τις εμπόδισε.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Οι γυναίκες του Χορού απλώνονται και πάλι στην ορχήστρα κι αρχίζουν να «ορχού-νται» και να «άδουν» το τραγούδι τους.

Κρόταλα, τύμπανο

- Για τη μουσική (το *μέλος**) της αρχαίας παράστασης δυστυχώς δε γνωρίζουμε πολλά.
  - Με βάση τα συγκεκριμένα μουσικά όργανα που αναφέρονται και το διαφορετικό κλίμα σε κάθε στροφικό ζεύγος, ας «ακού-σουμε» τη μουσική υπόκρουση στα διάφορα μέρη του Στασίμου.
  - Ποιο σύγχρονο είδος μουσικής σου θυμίζει;
- Στη β΄ αντιστροφή ο Χορός αναφέρεται σε θρησκευτικές τελετές προς τιμήν του Διονύσου και θεών της Ανατολής.
  - Με βάση τις εικόνες των σελίδων 103-107, ας φανταστούμε και ας καταγρά-ψουμε με τη μορφή οδηγιών τη χορογραφία της β΄ αντιστροφής.

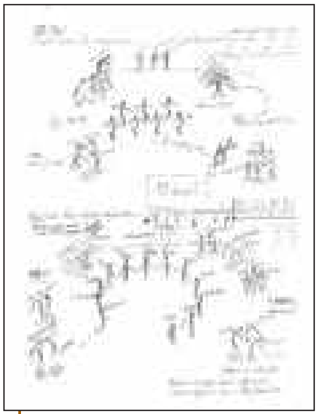

Χορογραφικές σημειώσεις της Ζ. Νικο-λούδη για τους Όρνιθες του Αριστοφάνη

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Έχεις αναρωτηθεί ποτέ πώς έφτασαν στα χέρια μας τα αρχαία κείμενα και ποιες δυσκολίες πα-ρουσιάζει η ανάγνωσή τους; Πάπυροι, περγαμηνές, βυζαντινοί μοναχοί, αντιγραφείς, κατα-στροφές... Ας μην ξεχνάμε το μακρύ ταξίδι των αρχαίων κειμένων μέσα στο χρόνο... Μέσα από μια τέτοια πορεία έφτασε σ' εμάς και η *Ελένη*, σε λίγα χειρόγραφα με αρκετά αντιγραφικά λά-θη και στίχους ακρωτηριασμένους.

  Στο Β΄ Στάσιμο, κυρίως στη β΄ αντιστροφή, τα χειρόγραφα είναι πολύ φθαρμένα και οι με-λετητές, στην προσπάθειά τους να αποκαταστήσουν το κείμενο, έχουν προτείνει διαφορετικές γραφές, που οδηγούν και σε διαφορετικές μεταφράσεις.
  - Ας δούμε, για παράδειγμα, στο Παράλληλο Κείμενο της επόμενης σελίδας τη μετάφραση της β΄ αντιστροφής από έναν άλλο μεταφραστή (Ε. Χατζηνανέστη) και ας επισημάνουμε τις βασικές της διαφορές από τη μετάφραση του βιβλίου μας.

Αρχαίος πάπυρος με εμφανή σημεία φθοράς

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

ΑΠΟΚΡΙΕΣ

[...] στα χωριά ο αγρότης, ακόμα και μέσα στα γέλια και φαγοπότια της Αποκριάς, έχει την αίσθηση της μεταβο-λής που συμβαίνει την εποχή αυτή στη φύση και θέλει με πράξεις και ενέργειες, που ανάγονται σε παλαιές μαγι-κές συνήθειες, να υποβοηθήσει τον ερχομό της άνοιξης, να εξασφαλίσει τη βλάστηση και ευφορία των αγρών. [...] Η αποκριά μπαίνει με τα ταμπούρλα· την ημέρα του Αγίου Αντωνίου [17 Ιανουαρίου] αρχίζουν και βαράνε τα τα-μπούρλα σ' όλες τις γειτονιές και γίνεται μεγάλος αλαλαγμός. [...] φορούν περικεφαλαία από δέρμα λύκου ή αλε-πούς, η οποία είναι κωνική και έχει στην κορυφή της μία ή δύο ουρές αυτών των ζώων. Στους ώμους και στα στή-θη από πάνω έχουν ράψει δέρματα ζαρκαδιών, ενώ οι μηροί καλύπτονται με δέρματα τράγων. Τη στολή αυτή συ-μπληρώνουν: 1) το προσωπείο, που αποτελείται από δέρμα ζαρκαδιού ή τράγου και έχει τρύπες στο ύψος των μα-τιών και στο στόμα και 2) θορυβώδη κουδούνια κρεμασμένα σε δερμάτινη ζώνη.

Γ. Α. Μέγας

(Από το Γ. Α. Μέγας, *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, Οδυσσέας)

Από καρναβαλικές γιορτές στη Σκύρο

Β΄ Στροφη

Όταν ανθρώπων και θεών
σταμάτησαν τα φαγοπότια,
για να γλυκάνει ο Δίας[5]
της Μάνας τον πικρό θυμό,
στις Χάριτες[6] μιλάει. «Εμπρός,
καλές μου, εσείς πηγαίντε
και με φωνές ολόχαρες
της Δήμητρας σκορπίστε την οργή·
κι εσείς οι Μούσες με χορούς
και με πασίχαρα τραγούδια».
Η Κύπριδα η πεντάμορφη
πρωτόπιασε ένα τύμπανο
κι ένα βαθύλαλο χαλκό·[7]
γέλασε τότες η θεά
κι απ᾽ τους αχούς χαρούμενη
την ηχερή στα χέρια της
πήρε βαριά[8] φλογέρα.

Η Συμφιλιωση

Πώς ο Δίας γιάτρεψε το πένθος της θεάς;

Β΄ Αντιστροφη

Ελένη[9], όσα δεν έπρεπε
ν᾽ αγγίζεις, πράγματα ιερά,
δοκίμασες στο σπίτι σου
κι οργίστηκε η θεά Μητέρα
που δε σεβάστηκες τις άγιες
θυσίες της. Δύναμη τρανή
τα παρδαλόχρωμα κατέχουν
ελαφοτόμαρα[10] κι ο θύρσος[11],
στεφανωμένος με κισσό,
κι ο μαγικός ο δίσκος[12], όταν
γοργόδρομα στριφογυρνάει
μες στον αιθέρα, τα μαλλιά
που ορθοσηκώνονται, τιμή
στο Διόνυσο, κι οι τελετές
οι ολονύχτιες της θεάς[13].
Πάνω απ᾽ το μέτρο η ομορφιά σου,
μα όλα καλά να σου έρθουν τώρα.[14]

Η Ενοχη(;) της Ελενης κι ο Ρολος των Λατρευτικων Τελετων

Σε τι έφταιξε η Ελένη;

Ποια σύμβολα χρησιμοποιούνται στα θεϊκά μυστήρια;

Σχολια

5. Σύμφωνα με την παράδοση, η Δήμητρα ανακουφίζεται μόνο όταν επιστρέφει η κόρη της από τον Άδη. Εδώ όμως, αυτό επιτυγχάνεται με τη μουσική και το χορό.

6. Οι Χάριτες (Αγλαΐα, Ευφροσύνη, Θάλεια), που συμβόλιζαν τη χάρη και την τελειότητα των ανθρώπινων δημιουργημάτων, και οι Μούσες απαλλάσσουν τη θεά από τη βαριά θλίψη της και τον κόσμο από τα δεινά του.

7. Εννοεί τον υπόκωφο βαρύ ήχο είτε των τυμπάνων είτε της φλογέρας.

8. Η λέξη *βαριά* αναφέρεται στον τόνο του ήχου (βαρύτονος, μπάσος).

9. Στο πρωτότυπο *ὦ παῖ*. Ο μεταφραστής θεωρεί πως ο Χορός απευθύνεται στην Ελένη. Άλλοι θεωρούν ότι υπονοείται η Αφροδίτη ή η Περσεφόνη ή ακόμα και ο Αλκιβιάδης, που είχε κατηγορηθεί για ιεροσυλία.

10. Οι μαινάδες φορούσαν δέρματα μικρών ελαφιών.

11. Ραβδί από καλάμι ή ξύλο, με φύλλα κισσού ή αμπέλου στην κορυφή του, που το κρατούσαν οι οπαδοί του Διονύσου.

12. Οι πιστοί της Κυβέλης στριφογύριζαν πάνω από το κεφάλι τους ένα στρογγυλό δίσκο.

13. Μάλλον πρόκειται για την Κυβέλη· και εδώ αναμειγνύονται στοιχεία από διάφορες θρησκείες (συγκρητισμός).

14. Στους δύο αυτούς στίχους το πρωτότυπο κείμενο είναι πολύ φθαρμένο. Εδώ ο μεταφραστής αποδίδει μία από τις προσπάθειες αποκατάστασής του. Σύμφωνα με μια άλλη ερμηνεία των δύο τελευταίων στίχων του Στασίμου: *στηρίχτηκες πάντα στην ομορφιά σου.*

Ας Εμβαθυνουμε

- Μελετώντας το Στάσιμο αυτό προκύπτει ένα ακόμα ερώτημα: είναι το Στάσιμο εμβόλιμο ή συνδέεται, έστω και έμμεσα, με το δράμα; Σε αυτό μας τον προβληματισμό θα βοηθούσε και η απάντηση στα παρακάτω ερωτήματα:
  - Ο Χορός αναφέρεται στην περιπέτεια της Κόρης (= Περσεφόνης)· ποια κοινά στοιχεία μπορεί να έχει η Περσεφόνη με την Ελένη και τις περιπέτειές της;
  - Το Στάσιμο παρακολουθούν οι τσακισμένοι από την ήττα στη Σικελία Αθηναίοι. Βρίσκουν σε αυτό στοιχεία παρηγοριάς και ελπίδας;

Μαινάδα, αγγείο, 490 π.Χ.

- Ας θυμηθούμε την προέλευση της τραγωδίας. Η αρχή της εντοπίζεται στις συμβολικές τελετουργικές πράξεις, με τις οποίες οι πιστοί λάτρευαν το Διόνυσο.

Η παρουσία του Χορού, με το τραγούδι και την όρχηση, θεωρείται ότι συνδέει την τραγωδία με τις ρίζες της και φανερώνει το θρησκευτικό της χαρακτήρα.

- Ας αναζητήσουμε στο συγκεκριμένο Στάσιμο στοιχεία που φανερώνουν αυτόν της το χαρακτήρα.

Χορός (Α. Σακελλαρίου – Κ. Ταχτσόγλου, Ευριπίδης, Βάκχες, Άττις, 1987, σκην. Θ. Τερζόπουλος)

Χορός σε σύγχρονη παράσταση (Αμφιθέατρο)

Παραλληλο Κειμενο 2

Μια Αλλη Μεταφραση της Β΄ Αντιστροφης

Στους ναούς των θεών
θυσίες, παιδί μου, έχεις κάψει
που ούτε ο νόμος θεών
ούτε ο νόμος ανθρώπων ζητάει,
κι έτσι έπεσε πάνω σου
της Μεγάλης Θεάς η οργή,
γιατί δεν εσεβάστηκες
τις θυσίες που ορίζει.
Ιερή έχει δύναμη ο πλουμισμένος χιτώνας
από δέρμα μικρού ελαφιού
κι ο κισσός χλοερός που τον άγιο
στεφανώνει τον θύρσο,
και του ρόμβου το σείσμα που ολοένα γυρίζει
στον αιθέρα βουίζει,
τα μαλλιά π' ανεμίζουν την ώρα
που λατρεύουν τον Βάκχο,
της θεάς οι ολονύχτιες αγρύπνιες
....
....
Μόνο για την ομορφιά σου καυχιόσουν.

(μτφρ. Ε. Χατζηανέστης)
(Από το *Ευριπίδης*, Ελένη, Ι. Ζαχαρόπουλος)

Ερωτησεις

1. Προκειμένου να βοηθήσετε τους συμμαθητές σας να κατανοήσουν το περιεχόμενο του Στασίμου, αφηγηθείτε σε ένα σύντομο κείμενο το μυθικό επεισόδιο στο οποίο αναφέρεται (α΄ στροφή – α΄ αντιστροφή – β΄ στροφή).
2. Να διακρίνετε τη διαφορά του συναισθηματικού κλίματος που επικρατεί ανάμεσα στα δύο στροφικά ζεύγη του Στασίμου. Να στηρίξετε την απάντησή σας με συγκεκριμένες αναφορές στο κείμενο.
3. «Μέσα από την ανατροπή η αποκατάσταση της ισορροπίας» τιτλοφορείται το Β΄ Στάσιμο. Ποια στοιχεία του κειμένου θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν αυτό τον τίτλο;
4. Συνοψίστε σε ένα κείμενο τα επιχειρήματα που στηρίζουν:
   - την άποψη ότι πρόκειται για ένα εμβόλιμο Στάσιμο,
   - την άποψη ότι το Στάσιμο συνδέεται με το δράμα.
5. Να εντοπίσετε τα κοινά λατρευτικά στοιχεία της Κυβέλης που υπάρχουν:
   - στο Β΄ Στάσιμο,
   - στην παράπλευρη εικόνα της θεάς και
   - στον *Ομηρικό Ύμνο «Στη Μητέρα των Θεών».*

**«Εξύμνησέ μου τη μητέρα των θεών και των ανθρώπων όλων,
ω Μούσα λυγερόφωνη, του Δία του μεγάλου θυγατέρα,
που των κροτάλων και τύμπανων η ιαχή κι ο ήχος των αυλών
την τέρπει, και το ούρλιασμα των λύκων και των αγιόφθαλμων λεόντων,
και τα όρη τα πηχερά και τα κατάφυτα φαράγγια.
Έτσι και συ να χαίρεσαι κι όλες μαζί οι θεές με το άσμα μου.»**

Ομηρικός Ύμνος, «Στη Μητέρα των Θεών» (μτφρ. Δ. Παπαδίτσας & Ε. Λαδιά)

(Από το *Ομηρικοί Ύμνοι*, Παπαδίτσας)

Αναθηματικό ανάγλυφο του 3ου αι. π.Χ. με παράσταση της θεάς Κυβέλης

Δραστηριοτητα

Σε συνεργασία με τον καθηγητή της Μουσικής και χρησιμοποιώντας κρουστά όργανα, δοκιμάστε να προτείνετε ένα ρυθμό που να αποδίδει το συναισθηματικό κλίμα κάθε στροφικού ζεύγους.

Εργασια

1. Υποθέστε ότι το σχολείο σας έχει αποφασίσει να ανεβάσει την τραγωδία *Ελένη* στο τέλος της χρονιάς. Ετοιμάστε ένα κείμενο σχετικό με τη «Μουσική στο αρχαίο δράμα» για το Πρόγραμμα της παράστασης. Το κείμενο αυτό (300 περίπου λέξεων) καλό είναι να συνοδεύεται από σχετικό φωτογραφικό υλικό. Πληροφορίες μπορείτε να αναζητήσετε σε βιβλία Μουσικής, Ιστορίας, εγκυκλοπαίδειες και στο Διαδίκτυο.
2. Στο Στάσιμο που μελετάμε η Δήμητρα χαμογέλασε έπειτα από το μεγάλο πένθος, όταν την συνεπήρε η γοητεία της μουσικής. Με αφορμή το στοιχείο αυτό, προβληματιστείτε σχετικά με την επίδραση της μουσικής στην ψυχή των ανθρώπων. Εσείς τι μουσική ακούτε στις διάφορες στιγμές της ζωής σας; Πόσο σας επηρεάζει; Γιατί σε ανθρώπους διαφορετικής ηλικίας αρέσουν διαφορετικά είδη μουσικής; Τα συμπεράσματα από τον προβληματισμό αυτό να τα συμπεριλάβετε σε ένα σχετικό κείμενο που θα δημοσιευτεί στην εφημερίδα του σχολείου σας.

Θεματα για Αποδελτιωση

Μπορούμε να παρουσιάσουμε εδώ το υλικό το σχετικό με την **όψη**: Ταξινομήστε το υλικό κατά κατηγορίες (π.χ. σκηνικό, υποκριτής κτλ.) και γράψτε ένα κείμενο-οδηγίες, που θα μπορούσε να το αξιοποιήσει κάποιος ειδικός (π.χ. σκηνοθέτης, σκηνογράφος).

Δ΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

στ. 1500-1592

Η ολοκλήρωση της μηχανής σωτηρίας

«Ἤδ᾽ ἡμέρα σοι τὴν ἐμὴν δείξει χάριν»
(στ. 1420, μτφρ. στ. 1557)

ΠΛΟΚΗ

- Οι ειδήσεις από το παλάτι
- Τα τελευταία εμπόδια
- Η επίκληση στους θεούς

ΘΕΜΑΤΑ

- Η αξιοποίηση του *φαίνεσθαι*
- Έλληνες και «Βάρβαροι»: Εμείς και οι άλλοι
- Το τραγικό, το κωμικό και το ρομαντικό

Ελένη (Λ. Τασοπούλου, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

Δ΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ
Ελένη – Θεοκλύμενος – Μενέλαος

ΕΛΕΝΗ
Όλα καλά μες στο παλάτι, φίλες˙
η κόρη του Πρωτέα μάς βοηθάει˙
δεν εφανέρωσε στον αδελφό της,
παρ᾽ όλο που τη ρώτησε, πως ήρθε
κι είναι κοντά μας ο άντρας μου˙ του είπε,
για χάρη μου, πως έχει πια πεθάνει. [1]
Και το Μενέλαο τον συντρέχει η τύχη˙
γιατί ᾽ναι αρματωμένος με τα όπλα
που θα ᾽ριχνε στη θάλασσα˙ βαστάει
στο δυνατό του χέρι την ασπίδα
και στο δεξί έχει το κοντάρι, τάχα
για να τιμήσει το νεκρό μαζί μου.
Είναι έτοιμος να πολεμήσει, μύριους
βάρβαρους να σκοτώσει, στο καράβι
μόλις θα μπούμε˙ του ᾽δωσα να βάλει
χιτώνα ωραίο και με ποταμίσο
τον έλουσα νερό δροσάτο, που είχε
να νιώσει χρόνια στο κορμί του. Ωστόσο
να, βγαίνει από το παλάτι εκείνος
που σίγουρα θαρρεί πως θα με πάρει˙[2]
ανάγκη να σωπαίνω˙ κι εσείς όμως
παρακαλώ το στόμα σας κρατήστε
κλειστό, για να σας σώσω κάποια μέρα,
αν τώρα εγώ κι ο άντρας μου σωθούμε.[3]

ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΣ
Δούλοι, με τη σειρά να προχωράτε,
καθώς ο ξένος[4] όρισε, κρατώντας
τις προσφορές που θα ριχτούν στο κύμα.
Ελένη, αν δε νομίζεις πως μιλάω
ανόητα, άκουσέ με κι εδώ μείνε˙
στον άντρα σου τα ίδια θα προσφέρεις,
είσαι δεν είσαι μέσα στο καράβι.[5]
Φοβάμαι μήπως σου ᾽ρθει επιθυμία,
στο πέλαο να ριχτείς από τη θλίψη
για τις χάρες[6] του Μενέλαου, μια κι έτσι
πολύ πικρά γι᾽ αυτόν αναστενάζεις.

Τα Νέα από το Παλάτι

- *Τι είπε η Θεονόη στον αδελφό της;*
- *Ποια είναι η τωρινή κατάσταση του Μενέλαου;*
- *Τι ζητάει η Ελένη από το Χορό;*

Η Παρέμβαση του Θεοκλύμενου και οι Αντιδράσεις της Ελένης

- *Τι προτείνει ο Θεοκλύμενος στην Ελένη;*
- *Πώς η Ελένη αντιμετωπίζει τις προτάσεις του;*

Σχόλια

1. Κατά τη διάρκεια του Β΄ Στασίμου ο Θεοκλύμενος φρόντισε να ρωτήσει την αδελφή του αν αλήθευαν οι πληροφορίες για το Μενέλαο. Η Θεονόη τον διαβεβαίωσε ότι ο Μενέλαος έχει πεθάνει. Επομένως, η στάση της Θεονόης υπήρξε ενεργητική, καθώς δεν περιορίστηκε απλώς στην αποσιώπηση της άφιξης του Μενέλαου στην Αίγυπτο.
2. Ο Θεοκλύμενος εισέρχεται στη σκηνή με δούλους που μεταφέρουν τις προσφορές για το «νεκρό» Μενέλαο.
3. Η εξασφάλιση της σιωπής του Χορού είναι συνηθισμένο θέμα σε τραγωδίες, όπου εξυφαίνεται από τους ήρωες μια «μηχανή»˙ εδώ η προσπάθεια της Ελένης φαντάζει εύκολη, αφού ο Χορός αποτελείται από Ελληνίδες σκλάβες που συμπαθούν τους Έλληνες και συμπάσχουν μαζί τους.
4. Εννοεί το Μενέλαο.
5. Για τους αρχαίους Έλληνες ήταν προσβλητικό να μη θεωρηθεί αναγκαία η παρουσία τους σε μια θρησκευτική τελετή.
6. Εννοεί τις χαρές που δοκιμάζει κανείς από ένα αγαπημένο πρόσωπο.

Ας Γινουμε Θεατες

Το τραγούδι του Χορού τελειώνει. Η Ελένη βγαίνει από το παλάτι. Τι να έχει συμβεί στο μεταξύ;

- Ας παρατηρήσουμε τη διπλανή φωτογραφία.
  - Ποια ατμόσφαιρα φαίνεται να επικρατεί; Ο σκηνοθέτης βασίστηκε σε στοιχεία που προκύπτουν από το κείμενο;
  - Πιστεύεις ότι θα μπορούσε να υπάρξει διαφορετική σκηνοθετική πρόταση;
- Εκτός από την Ελένη στη σκηνή εμφανίζεται και ο Μενέλαος.
  - Ποια είναι η σκευή του;
  - Γιατί άραγε παρουσιάζεται με λεπτομέρειες από την Ελένη;

Ελένη – Χορός (Α. Λαδικού, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

Ας Εμβαθυνουμε

- Η Ελένη ανακοινώνει στις γυναίκες του Χορού τι συνέβη στο παλάτι, όσο εκείνες τραγουδούσαν. Με βάση όσα προηγήθηκαν, ας θυμηθούμε τη σχέση τους και ας σκεφτούμε:
  - γιατί η Ελένη νιώθει την ανάγκη να μοιραστεί τα νέα μαζί τους·
  - ποια δραματική σκοπιμότητα εξυπηρετεί αυτή η ανακοίνωση·
  - ποιες από αυτές τις πληροφορίες συνδέονται με την εξέλιξη του σχεδίου απόδρασης.
- Μετά τη σιωπή της Θεονόης η Ελένη προσπαθεί να εξασφαλίσει και τη σιωπή των γυναικών του Χορού.
  - Πιστεύεις ότι θα ανταποκριθούν; Πώς νιώθουν άραγε;

Ελένη και Γυναίκες του Χορού (Λ. Τασοπούλου, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

Κοστούμι Σπύρου Βασιλείου για τον Αγαμέμνονα (Ευριπίδης, Ιφιγένεια εν Αυλίδι, *Εθνικό θέατρο, 1970)*

Παραλληλο Κειμενο 1

Το Ενδυμα – Η Σκηνογραφια

Οι ενδυματολογικές και οι σκηνογραφικές προτάσεις καθρεπτίζουν ή θα έπρεπε να καθρεπτίζουν τη σκηνοθετική γραμμή με την πρώτη ακόμη ματιά του θεατή...

Τ. Τσαμούρη

(Από το Κ. Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σ. Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος)

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η όψις επιτείνει τις σημασίες μιας παράστασης [...]

Τ. Λιγνάδης

(Από το Τ. Λιγνάδης, *Το ζώον και το τέρας*, Ηρόδοτος)

[Το φόρεμα] αποτελεί μέρος του εαυτού μας, την προβολή του προς τα έξω, και εκφράζει την προσωπική μας υφή: το πώς θέλουμε να μας βλέπουν – οι άλλοι και τα δικά μας μάτια. Γδύνετε έναν άνθρωπο (στο ιατρείο, στο στρατόπεδο, στη φυλακή) και χάνει αμέσως την αυτοπεποίθηση, τη δύναμη, το γόητρό του. Έχει την εντύπωση ότι του αφαιρέσατε και κρατάτε στα χέρια σας όχι απλώς το περίβλημα, αλλά ένα μεγάλο μέρος από την ουσία του. Ότι τον ακρωτηριάσατε. Φαντάζεστε ότι μπορεί να επιβληθεί [...], να ασκήσει την εξουσία ή την αποστολή του ένας αξιωματικός χωρίς στολή, ένας παπάς δίχως ράσο, ένας δικαστής ντυμένος όπως ο κατηγορούμενος;

Ε. Παπανούτσος, «Ο άνθρωπος και το φόρεμα» (απόσπασμα)

(Από το Ε. Παπανούτσος, *Πρακτική Φιλοσοφία*, Δωδώνη)

ΕΛΕ. Καινούριε μου άντρα,[7] πρέπει να τιμήσω
και τον πρώτο μου γάμο·[8] θα μπορούσα
να σκοτωθώ για το νεκρό μου ταίρι·
όμως ποιο τ' όφελος γι' αυτόν αν θα πεθάνω;
Άσε να πάω και στον πεθαμένο
τα εντάφια να προσφέρω δώρα. Εκείνα
που θα 'θελα οι θεοί να σου χαρίσουν,
μα και στον ξένο που έτσι με βοηθάει.
Γυναίκα σου σωστή καθώς ταιριάζει,
θα μ' έχεις στο παλάτι, αφού κι εμένα
και το Μενέλαο ωφελείς. Η μοίρα
καλά τα φέρνει ως τώρα. Και για να 'ναι
η χάρη που μου κάνεις τελειωμένη,
πρόσταξε να μας δώσουν το καράβι.
ΘΕΟ. Εσύ[9] ένα σκάφος της Σιδώνας δώσ' τους
με λαμνοκόπους και κουπιά πενήντα.[10]
ΕΛΕ.[11] Στο πλοίο δε θα' ναι αυτός ο κυβερνήτης;
ΘΕΟ. Ναι· και θα τον υπακούν οι ναύτες μου όλοι.[12]
ΕΛΕ. Να τους το πεις ξανά, για να το νιώσουν.
ΘΕΟ. Και τρεις φορές, αν θες, θα τους προστάξω.
ΕΛΕ. Να' σαι καλά κι αυτά που θέλω ας γίνουν.
ΘΕΟ. Την όψη σου τα δάκρυα μη χαλάσουν.
ΕΛΕ. Τη χάρη που χρωστώ θα σου ξοφλήσω.
ΘΕΟ. Μοχθείς του κάκου κι οι νεκροί ένας ίσκιος[13].
ΕΛΕ. Τα λόγια μου κι εμάς κι αυτούς αγγίζουν.
ΘΕΟ. Απ' το Μενέλαο πιο κακός δε θα 'μαι.
ΕΛΕ. Στάθηκες τέλειος· η τύχη ας με συντρέξει.
ΘΕΟ. Θα 'ναι μαζί σου, αγάπη αν μου δείξεις.
ΕΛΕ. Ποιους πρέπει ν' αγαπάω δε θα μου μάθεις.
ΘΕΟ. Να 'ρθω κι εγώ στο πλοίο να βοηθήσω;

Σχολια

7. Η Ελένη με την προσφώνηση αυτή «ανταποδίδει» το ενδιαφέρον που έδειξε για τη ζωή της ο Θεοκλύμενος με μια διαβεβαίωση πίστης σε αυτόν. Με την υπόσχεση του γάμου απορρίπτει την παράκληση του Θεοκλύμενου να μην πάει και η ίδια στο καράβι.

8. Σε έργα με ρομαντικά στοιχεία η ηρωίδα αποδέχεται την πρόταση γάμου με το βασιλιά του τόπου όπου ζει, αλλά πάντοτε βρίσκει τρόπους να αναβάλει το γάμο.

9. Η διαταγή απευθύνεται σε έναν από τους δούλους που βρίσκονται στη σκηνή.

10. Πλοίο με 50 κουπιά ήταν η *πεντηκόντορος*, που την κλασική εποχή είχε αντικατασταθεί από την τριήρη.

11. Ξεκινά μια σύντομη στιχομυθία, κατά την οποία η Ελένη, προκειμένου να εξασφαλίσει τις προϋποθέσεις επιτυχίας του σχεδίου απόδρασης, εκμεταλλεύεται τα συναισθήματα του Θεοκλύμενου απέναντί της και στοιχεία του χαρακτήρα του.

12. Άρα οι άντρες της πομπής θα αποτελέσουν και το πλήρωμα του πλοίου.

13. Εννοεί ότι οι νεκροί είναι ένα τίποτε, οπότε είναι μάταιο να κοπιάζουμε γι' αυτούς. Η φράση αυτή φανερώνει ασεβή άνθρωπο και επομένως είναι παράξενο να ακούγεται από το στόμα του Θεοκλύμενου, ο οποίος σεβόταν πολύ το νεκρό πατέρα του και θεωρούσε ιερό το μνήμα του. Θα μπορούσαν βέβαια να δικαιολογηθούν τα λόγια του ψυχολογικά και δραματικά, αφού προσπαθεί να παρηγορήσει την Ελένη και να την πείσει να μην ανέβει στο πλοίο, αλλά να μείνει κοντά του. Κάποιοι ωστόσο μελετητές εξοβελίζουν αυτόν και τον επόμενο στίχο.

Ας Γινουμε Θεατες

- Ας μην ξεχνάμε ότι στο σκηνικό χώρο δε βρίσκονται μόνο τα πρόσωπα που μιλάνε.
  - Με βάση όσα λέει ο Θεοκλύμενος και όσα του ζήτησε ο Μενέλαος στο προηγούμενο Επεισόδιο, ας «δούμε» ποια πρόσωπα παρίστανται στη σκηνή που παρακολουθούμε και τι κρατούν.
  - Ας φανταστούμε την κίνησή τους στο χώρο. Ποια εντύπωση δημιουργούν;
  - Πολλά πρόσωπα, ζώα, προσφορές... Είναι απαραίτητο να υπάρχουν όλα αυτά ή μπορεί η σκηνή να αποδοθεί και με λιγότερο ρεαλιστικό τρόπο;
- Ποιο είναι το ύφος της Ελένης, όσο διαλέγεται με το Θεοκλύμενο μπροστά στο Μενέλαο; Ποιον κοιτάζει; Σε ποιον απευθύνει στην πραγματικότητα τα λόγια της;

Ξύλινη αναθηματική πινακίδα του 5ου αι. π.Χ.

Ας Εμβαθυνουμε

- Ο Θεοκλύμενος, μετά και τις διαβεβαιώσεις της Θεονόης, φαίνεται να έχει εξαπατηθεί. Τίποτε όμως δεν έχει ακόμη κριθεί οριστικά. Ο Θεοκλύμενος παρεμβαίνει και με τις προτάσεις του ορθώνονται νέα εμπόδια.
  - Ας επισημάνουμε τις προτάσεις αυτές κι ας αναζητήσουμε τα πιθανά κίνητρά του.
  - Η Ελένη προσπαθεί και καταφέρνει να ξεπεράσει τα εμπόδια αυτά. Με ποιους τρόπους;
- Το παιχνίδι με τους δίσημους λόγους φαίνεται να μην έχει τέλος. Πρωταγωνίστρια και πάλι η Ελένη. Ο Μενέλαος παρακολουθεί.
  - Ας εντοπίσουμε στο κείμενο τους δίσημους λόγους.
  - Θα μπορούσαν να λείπουν; Τι τελικά εξυπηρετούν;
- Πώς ένιωθαν άραγε οι Αθηναίοι θεατές βλέποντας την Ελένη και το Μενέλαο να εξαπατούν το Θεοκλύμενο; Τα συναισθήματά τους θα μπορούσαν να επηρεαστούν και από τις στερεότυπες αντιλήψεις της εποχής για τους βαρβάρους;

Θεοκλύμενος (Σ. Μαβίδης, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

Παραλληλο Κειμενο 2

Ελληνες και «Βαρβαροι»

Κανένας δεν επιχειρηματολόγησε υπέρ αυτής της αντίληψης [ότι οι Έλληνες ήταν εκ φύσεως ανώτεροι από τους βαρβάρους] τόσο επίμονα όσο ο Ισοκράτης, ο πιο πετυχημένος ρήτορας του 4ου αι. π.Χ. Αλλά εκείνοι που πάνω απ' όλα εκφράζουν εντελώς απροκάλυπτα την αντίληψη για την ανωτερότητα των Ελλήνων έναντι των μη Ελλήνων είναι οι φιλόσοφοι και κυρίως ο Αριστοτέλης και ο Πλάτων. Αλλά και η άποψη του Ισοκράτους ότι η διαφορά ανάμεσα στους Έλληνες και τους Βαρβάρους δεν έγκειται στη διαφορετική καταγωγή αλλά στην παιδεία προϋποθέτει ήδη την αντίληψη περί της ανωτερότητας του Έλληνα.

A. Dihle

(Από το A. Dihle, *Οι Έλληνες και οι ξένοι*, μτφρ. Τούλα Σιετή, Οδυσσέας)

ΕΛΕ. Όχι˙ στους δούλους δούλος να μη γίνεις.[14]
ΘΕΟ. Ας είναι˙ δε με νοιάζουν των Ελλήνων
τα έθιμα˙ το σπίτι μου καθάριο˙
δεν πέθανε ο Μενέλαος εδώ πέρα˙[15]
κάποιος γοργά στους άρχοντες να πάει
και να τους πει να φέρουνε του γάμου
τα δώρα στο παλάτι[16] κι όλη η χώρα
πρέπει ν' αντιβουίξει απ' τα τραγούδια
πως κάνω γάμο ζηλευτό και παίρνω
την ξακουσμένη Ελένη. Κι εσύ, ξένε,
πήγαινε και στο πέλαο να σκορπίσεις
ετούτα για τον πρώτο της τον άντρα.
Κατόπι γύρνα γρήγορα μαζί της,
στου γάμου να καθίσεις το τραπέζι.[17]
Κι ύστερα, αν θες, γυρίζεις στην πατρίδα
ή ζεις εδώ κοντά μου ευτυχισμένος.[18]
ΜΕΝΕΛΑΟΣ Ω! Δία, πατέρα και σοφό[19] σε λέω
θεό, πονετικό βλέμμα να ρίξεις
σ' εμάς, απ' τα δεινά λευτέρωσέ μας.
Πάμε για τον γκρεμό, γοργά βοήθα˙
με τ' ακροδάχτυλό σου αν μας αγγίξεις,[20]
θα 'χουμε φτάσει εκεί που λαχταρούμε.
Πλήθος οι περασμένες συμφορές μας.
Θεοί, πολλές φορές χαρές και λύπες
εγεύτηκα από σας˙ μα τώρα πρέπει
κι εγώ να ορθοποδήσω κι όχι πάντα
να με κυκλώνει το κακό˙ τη χάρη
κάντε μου αυτή και θα 'μαι ευτυχισμένος.[21]

Οι Οδηγιες του Θεοκλυμενου

Ποιες εντολές δίνει στους άντρες του και στο Μενέλαο;

Η Προσευχη του Μενελαου

Σε ποιο θεό απευθύνεται ο Μενέλαος και τι του ζητά;

Σχολια

14. Υπεύθυνος για την τελετή ορίστηκε ο Μενέλαος. Επομένως ο Θεοκλύμενος, αν συμμετείχε, θα ήταν δούλος του δούλου του. Με αυτό τον έξυπνο τρόπο, που κολακεύει τη ματαιοδοξία του, η Ελένη τον πείθει να μην την ακολουθήσει.

15. Ο νεκρός ήταν μίασμα για ένα σπίτι και γι' αυτό έπρεπε, αν κάποιος πέθαινε σ' αυτό, να γίνουν τελετές καθαρμού. Τα λόγια αυτά του Θεοκλύμενου δείχνουν μια άλλη πλευρά του χαρακτήρα του: αισθάνεται ανακουφισμένος που δεν αναγκάστηκε να σκοτώσει ο ίδιος το Μενέλαο.

16. Όπως κι εμείς σήμερα, στην αρχαία Ελλάδα πρόσφεραν δώρα στους νεόνυμφους, τα λεγόμενα *ἐπαύλια* ή *θεώρητρα*. Όσοι πρόσφεραν τα δώρα σχημάτιζαν μια πομπή.

17. Σύμφωνα με τα αρχαία ελληνικά έθιμα, τη μέρα του γάμου γινόταν θυσία και μετά συνήθως ακολουθούσε τραπέζι στο σπίτι του πατέρα της νύφης. Το βράδυ οδηγούσαν με μια πομπή τη νύφη στο σπίτι του γαμπρού, όπου και γινόταν δεύτερο γαμήλιο τραπέζι.

18. Μετά τα λόγια αυτά ο Θεοκλύμενος αποχωρεί από τη σκηνή, εισέρχεται στο παλάτι και περιμένει την επιστροφή της Ελένης.

19. Ο Μενέλαος επικαλείται το Δία για την προστατευτική του δύναμη και για τη σοφία του.

20. Και σήμερα λέμε γι' αυτόν που έχει μεγάλη δύναμη «και το δαχτυλάκι του μόνο να κουνήσει...».

21. Μετά την προσευχή η σκηνή μένει κενή, καθώς ο Μενέλαος και η Ελένη αποχωρούν από τη δεξιά πάροδο, που, σύμφωνα με την αρχαία θεατρική σύμβαση, οδηγεί στο λιμάνι.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Ας θυμηθούμε ότι οι παραστάσεις στην αρχαία Αθήνα γίνονταν πρωί, κάτω από το φως του ήλιου, πράγμα που δεν συμβαίνει στις μέρες μας.
  - Με αφετηρία τη φωτογραφία που παρατηρούμε, ας συζητήσουμε για τις δυνατότητες που προσφέρει ο τεχνητός φωτισμός στις σύγχρονες παραστάσεις.
- Στο τέλος του Β΄ Επεισοδίου είδαμε την Ελένη να προσεύχεται. Εδώ παρακολουθούμε το Μενέλαο να κάνει το ίδιο.
  - Ας «δούμε» συγκριτικά τα δύο πρόσωπα στην προσευχή τους. Μοιάζουν ή διαφέρουν;

Ποιος άραγε είναι ο Μενέλαος;
(Κ. Καραμπέτη – Λ. Βογιατζής – Μ. Μαρμαρινός, Θέατρο του Νότου, 1996, σκην. Γ. Χουβαρδάς)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Το Επεισόδιο τελειώνει με την προσευχή του Μενέλαου. Ας στρέψουμε σε αυτόν την προσοχή μας.
  - Θυμάσαι πώς τον πρωτοείδαμε; Πιστεύεις ότι κάτι έχει αλλάξει; Ποια εικόνα έχεις διαμορφώσει τώρα πια γι' αυτόν;
- Κάποιοι μελετητές της *Ελένης*, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, έχουν διατυπώσει ερμηνείες που αμφισβητούν τον τραγικό χαρακτήρα του δράματος, υποστηρίζοντας ότι κυριαρχούν κωμικά (τραγικωμωδία) ή ρομαντικά στοιχεία (ρομαντικό δράμα).
  - Θα μπορούσαμε στο Επεισόδιο που μελετάμε να βρούμε στοιχεία που στηρίζουν τις ερμηνείες αυτές;
  - Οι παραστάσεις, από τις οποίες προέρχεται το φωτογραφικό υλικό του Επεισοδίου, συντάσσονται με κάποια από αυτές τις ερμηνείες;

Μενέλαος (Κ. Αθανασόπουλος, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

Άλλο ένα Επεισόδιο ολοκληρώθηκε... Για σκέψου.... Ήταν απαραίτητο;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 3

«ΛΥΠΗΣΟΥ ΜΕ, ΘΕ ΜΟΥ»

Λυπήσου με, Θέ μου, στο δρόμο που πήρα,
χωρίς, ως το τέλος, να ξέρω το πώς,
–χωρίς να 'χω μάθει, με μια τέτοια μοίρα,
ποιο κρίμα με δένει, και ποιος ο σκοπός!
[...]

Λιγάκι να κάνω πως κάτι με σέρνει,
λιγάκι να φέξει, μες στα σκοτεινά,
κι αμέσως η μοίρα μου το ξαναπαίρνει,
κι αμέσως η νύχτα γυρίζει ξανά...

Ν. Λαπαθιώτης
«Εκ βαθέων» (απόσπασμα)
(Από το Ν. Λαπαθιώτης, *Ποιήματα*, Ζήτρος)

Ερωτησεις

1. Τα όσα ανακοινώνει η Ελένη στις γυναίκες του Χορού, στην αρχή του Επεισοδίου, φανερώνουν μία ακόμα λειτουργία του Β΄ Στασίμου. Ποια είναι αυτή;
2. Ποιες ήταν οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την ευόδωση του σχεδίου απόδρασης; Ποιες από αυτές εξασφαλίστηκαν στο Δ΄ Επεισόδιο;
3. Το σχέδιο της απόδρασης βρίσκεται στο πιο κρίσιμο σημείο, καθώς η παραμικρή υποψία του Θεοκλύμενου μπορεί να οδηγήσει στην αποτυχία. Να εντοπίσετε τα σημεία όπου εμφανίζεται αυτός ο κίνδυνος. Με ποιον τρόπο αποτρέπεται;
4. Τι εντύπωση θα έκανε άραγε στους Αθηναίους θεατές ο διάλογος ανάμεσα στους δυο Έλληνες και τον ξένο βασιλιά; Ας λάβετε υπόψη σας τις στερεότυπες αντιλήψεις της εποχής για τους βαρβάρους, όπως διαφαίνονται και στο παρακάτω απόσπασμα του Ηρόδοτου (I, 60):

   «Καθώς ο Πεισίστρατος δέχτηκε την πρόταση και συμφώνησε με τους όρους, για να πετύχει την επιστροφή του στην Αθήνα, μηχανεύτηκε ένα σχέδιο, που εγώ το βρίσκω πολύ αφελές (όταν μάλιστα είναι γνωστό ότι οι Έλληνες από παλιότερα ξεχώρισαν από τους βαρβάρους, έτσι που και ευφυέστεροι ήσαν και απαλλαγμένοι από ανόητες αφέλειες) – αν πραγματικά αυτοί μηχανεύτηκαν να κάνουν κάτι τέτοιο στους Αθηναίους, που είχαν τη φήμη πως ήσαν πρώτοι στη σοφία ανάμεσα στους Έλληνες» (μτφρ. Δ. Μαρωνίτης).

   (Από το *Ηροδότου* Ιστορίαι, Γκοβόστης)
5. Το παιχνίδι ανάμεσα στο *είναι* και το *φαίνεσθαι* εκφράζεται για άλλη μια φορά και μέσα από τους δίσημους λόγους. Αφού τους υπογραμμίσετε στο κείμενο, γράψτε δίπλα στον καθένα από αυτούς τι θα έλεγε η Ελένη, αν μπορούσε να εκφραστεί ελεύθερα και να πει αυτό που πραγματικά σκέφτεται.

Δραστηριοτητα

Οι δίσημοι λόγοι και οι τραγικές ειρωνείες αποκαλύπτουν τη δραματική τους αξία από τον τρόπο με τον οποίο θα αποδοθούν σκηνικά. Συγκεντρώστε το σχετικό υλικό από το Γ΄και Δ΄ Επεισόδιο. Δοκιμάστε τρόπους κίνησης και εκφοράς του λόγου.

Εργασια

Ο Θεοκλύμενος προετοιμάζοντας το γάμο του με την Ελένη αναφέρεται σε γαμήλια έθιμα. Αναζητήστε ανάλογες συνήθειες των ανθρώπων της εποχής μας και καταγράψτε τις σε άρθρο που θα δημοσιευτεί στην εφημερίδα του σχολείου σας.

Θεματα για Αποδελτιωση

Η παρουσίαση της δουλειά σας έχει και αυτή τα μυστικά της. Μια υπόδειξη: χρησιμοποιήστε στους υπολογιστές το πρόγραμμα power point.

- Στο Επεισόδιο αυτό κορυφώθηκε η σκηνοθεσία του *φαίνεσθαι*. Με βάση το υλικό που αποδελτιώσατε για το θέμα **«είναι – φαίνεσθαι»** επεξεργαστείτε τα εξής θέματα:
  – Ποια είναι κάθε φορά τα αίτια που οδηγούν στην αντίθεση «είναι – φαίνεσθαι» (θεοί, άνθρωποι, τύχη);
  – Ποιες είναι οι συνέπειες της αντίθεσης στην εξέλιξη του δράματος;
- Μπορείτε να παρουσιάσετε εδώ και το επεξεργασμένο υλικό του θέματος **κωμικά στοιχεία.**

Γ΄ ΣΤΑΣΙΜΟ

στ. 1593-1652

Οι ευχές του Χορού

«Ὦ πταναὶ δολιχαύχενες [...] καρύξατ' ἀγγελίαν»

(στ. 1486 [...] 1491, μτφρ. στ. 1629 [...] 1634)

ΠΛΟΚΗ

- —

ΘΕΜΑΤΑ

- Το λυρικό τραγούδι
- Επιθυμία φυγής
- Ταξίδι με τη φαντασία

Χορός από παράσταση του Εθνικού Θεάτρου

Γ΄ ΣΤΑΣΙΜΟ
Χορός

ΧΟΡΟΣ[1]

Α΄ ΣΤΡΟΦΗ

Γοργοτάξιδο καράβι της Σιδώνας,[2]
που όταν μες στο κύμα αφροκοπούνε
τα κουπιά σου, είναι χαρά για σένα,
τους χορούς των δελφινιών να διαφεντεύεις,[3]
άμα δε φυσούν οι ανέμοι
και το πέλαγο ησυχάζει. Τότες
η γλαυκόχρωμη[4] του Πόντου θυγατέρα,
η Γαλήνεια[5], θα φωνάζει αυτά τα λόγια.
«Ναύτες, τα πανιά στις πελαγίσιες
να τ᾽ απλώσετε αύρες, πιάστε
τα ελάτινα κουπιά σας δυνατά
κι οδηγήστε την Ελένη, ω! ναύτες,
στ᾽ ακρογιάλια με τ᾽ απάνεμο λιμάνι[6]
στου Περσέα τα λαμπρά παλάτια».[7]

ΤΟ ΚΑΡΑΒΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

- *Ποια είναι η εικόνα που φαντάζεται ο Χορός;*

Α΄ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

Δίπλα στο ποτάμι θα ᾽βρεις
ή μπροστά από της Παλλάδας
το ναό,[8] του Λεύκιππου τις κόρες[9]
κι ύστερα από τόσα χρόνια
σε χορούς θα ξανασμίξεις,
σε χαρούμενα της νύχτας πανηγύρια
του Υάκινθου[10], που κάποτες ο Φοίβος
στον αγώνα απάνω με το δίσκο
τον εσκότωσε άθελά του κι από τότες
όρισε γιορτές στη Λακωνία
με θυσίες βοδιών τη μέρα τούτη˙
και την κόρη σου Ερμιόνη θα ξανάβρεις,
που την άφησες στο σπίτι σου κι ακόμη
δεν άναψανε γι᾽ αυτήν λαμπάδες γάμου.[11]

Ο ΝΟΣΤΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

- *Ποιους θα συναντήσει η Ελένη στη Σπάρτη;*
- *Σε ποια γιορτή θα συμμετάσχει;*

ΣΧΟΛΙΑ

1. Αυτό το χορικό αποτελεί μια μορφή *προπεμπτικού*, δηλαδή ενός τραγουδιού που απευθύνεται σε ταξιδιώτες και εύχεται καλό ταξίδι.
2. Τα πλοία που κατασκευάζονταν στη Σιδώνα της Φοινίκης θεωρούνταν πολύ γρήγορα και επομένως η καταδίωξή τους ήταν πολύ δύσκολη.
3. Όταν η θάλασσα ήταν ήσυχη, ένας αυλητής έδινε τον τόνο στους κωπηλάτες, για να τραβούν τα κουπιά. Τα δελφίνια, οι *δελφίνες* στα αρχαία, που, σύμφωνα με τους αρχαίους, ήταν *φίλαυλοι* και *φιλόμουσοι*, έμοιαζαν να χορεύουν στη θάλασσα ακολουθώντας το ρυθμό του αυλού. Αυτή η εικόνα των δελφινιών που κολυμπούν δίπλα στα πλοία είναι ακόμα και σήμερα μια συνηθισμένη εικόνα στη Μεσόγειο.
4. *γλαυκόχρωμη* = λαμπρή ή με γλαυκό (δηλ. γαλάζιο) χρώμα.
5. Σύμφωνα με τη *Θεογονία* του Ησίοδου, η Γλαύκη και η Γαλήνη ήταν κόρες του Νηρέα. Ο Ευριπίδης τις ενώνει σε ένα πρόσωπο, τη γλαυκόχρωμη Γαλήνεια, που είναι η προσωποποίηση της νηνεμίας στη θάλασσα.
6. Εννοεί τη Ναυπλία, που ήταν το λιμάνι των Μυκηνών.
7. Δηλαδή στις Μυκήνες, που, σύμφωνα με το μύθο, ίδρυσε ο Περσέας.
8. Εννοεί το ναό της Χαλκιοίκου Αθηνάς, που μαζί με τον Ευρώτα είναι τα δυο περίφημα χαρακτηριστικά της Σπάρτης.
9. Οι κόρες του Λεύκιππου είχαν παντρευτεί τους Διόσκουρους, άρα ήταν νύφες της Ελένης.
10. Τα Υακίνθεια μαζί με τα Κάρνεια ήταν οι σπουδαιότερες γιορτές της Σπάρτης. Τα Υακίνθεια τελούνταν κάθε χρόνο στις Αμύκλες της Λακωνίας προς τιμήν του Υάκινθου και διαρκούσαν τρεις μέρες. Οι έφηβοι εκτελούσαν χορούς και άσματα, γίνονταν θυσίες και ακολουθούσαν δείπνα, στα οποία συμμετείχαν και οι ξένοι.
11. Εννοεί ότι η Ερμιόνη είχε μείνει ανύπαντρη λόγω των περιπετειών του πατέρα της και της κακής φήμης της μητέρας της.

Ας Γινουμε Θεατες

Η Ελένη και ο Μενέλαος φεύγουν. Οι γυναίκες του Χορού τους ακολουθούν νοερά στο ταξίδι τους.

- Ας ταξιδέψουμε κι εμείς μαζί τους...
  - Καθώς διαβάζουμε το κείμενο, ποιες εικόνες βλέπουμε με τη φαντασία μας, ποιους ήχους ακούμε;
  - Η μουσική και η χορογραφία μιας παράστασης της *Ελένης* τι από αυτά θα μπορούσε να αξιοποιήσει;
- Ας παρατηρήσουμε τη διπλανή φωτογραφία. Θα μπορούσε να απεικονίζει το Χορό στο Γ΄ Στάσιμο; Γιατί;

Χορός (*Ευριπίδης*, Ελένη, *Θέατρο του Νότου, 1996, χορογρ. Κ. Ρήγος*)

Ας Εμβαθυνουμε

Εσωτερικό μελανόμορφης κύλικας του 6ου αι. π.Χ. με παράσταση του Διονύσου σε πλοίο

- Άλλο ένα Χορικό. Η σκηνική δράση για λίγο σταματά. Κυριαρχούν επιθυμίες, συναισθήματα και επικρατεί μια λυρική ατμόσφαιρα.
  - Ας περιγράψουμε τη συναισθηματική κατάσταση του Χορού και ας εξετάσουμε πού οφείλεται.
  - Μπορούμε να σταθούμε για λίγο στη λέξη*, ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας. Με ποια εκφραστικά μέσα δημιουργείται η λυρική ατμόσφαιρα;
- Οι γυναίκες του Χορού, όπως κι άλλα πρόσωπα του Ευριπίδη, επιθυμούν βαθιά και αυτές τη φυγή από τον κόσμο που τους περιβάλλει, μια φυγή που δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί.
  - Σε ποιο σημείο του Στασίμου εκφράζεται αυτή η επιθυμία;
  - Ποια συναισθήματα γεννιούνται στους θεατές για τις γυναίκες του Χορού;
  - Ονειρευόμαστε εμείς σήμερα τέτοιες φυγές; Σε ποιες περιπτώσεις;

Παραλληλο Κειμενο 1

Μελος & Ορχηση για την Ελενη

Έγραψα τα μέλη με βάση τα μακρά και βραχέα, και τους τόνους [...]. Οι μελωδικές γραμμές που έγραψα ακολουθούν στενά το κείμενο, δηλαδή τη μελωδία της ίδιας της αρχαίας αττικής γλώσσας. Η δεύτερη φωνή έχει περισσότερη ελευθερία κίνησης και εμπνέεται κι από την αρχαία θεωρία αλλά και από δείγματα αρμονίας δημοτικών τραγουδιών Ηπείρου, Δωδεκανήσου ή και Πόντου.

Ι. Ξενάκης

(Από το πρόγραμμα του Εθνικού Θεάτρου, Επιδαύρια, 1977)

Το θαυμαστό, λόγου χάρη, εύρημα της στροφικής κίνησης του Χορού σε πτέρυγες με τέσσερις ακτίνες, την ώρα που περιγράφεται το πέταγμα των πουλιών [...] μένουν ακαταμάχητα τεκμήρια των δυνατοτήτων του [του χορογράφου].

Π. Λεκατσάς

(Από το Κ. Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σ. Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος)

Β΄ ΣΤΡΟΦΗ

Να μπορούσα να πετάξω στον αγέρα
σαν τα λιβυκά πουλιά[12] που αφήνουν
μπόρες χειμωνιάτικες και πάνε,
φτερουγώντας στη σειρά, τον πρωτολάτη[13]
πρόθυμα υπακούοντας, όταν
πάνω από ξερούς ή καρπισμένους
κάμπους τα οδηγάει κι όλο κράζει
αψηλά στον ουρανό πετώντας.
Ω! μακρόλαιμα[14] πουλιά, στη γρηγοράδα
σύντροφοι του σύννεφου, διαβείτε
μες στη νύχτα κάτω από την Πούλια[15],
κάτω απ' τον Ωρίωνα[16] και στις όχθες
όταν θα καθίσετε του Ευρώτα,
το μαντάτο ετούτο διαλαλήστε:[17]
«Ο Μενέλαος που εκούρσεψε την Τροία,
γρήγορα στο σπίτι του θα φτάσει».

ΟΙ ΕΠΙΘΥΜΙΕΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ

- *Ποια ευχή διατυπώνει ο Χορός;*
- *Τι ζητά από τους γερανούς;*

Β΄ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

Διόσκουροι, βλαστάρια του Τυνδάρεω,
αχ! να 'ρχόσαστε κι εσείς, τ' αλόγατά σας
μέσα στον αιθέρα κυβερνώντας
κάτω από τους διάφωτους των άστρων
δρόμους·[18] σεις που ζείτε στα ουράνια,[19]
κατεβείτε, το γαλάζιο ακολουθώντας
αφρισμένο κύμα του πελάγου
και, σωτήρες της Ελένης, στείλτε
πρίμο αγέρα από το Δία, για να σπρώξει
το καράβι της και σβήστε αυτήν τη φήμη
πως ανέβηκε η αδελφή σας
στο κρεβάτι ενός βαρβάρου·
όνομα κακό εφορτώθη η δόλια
για την ομορφιά που εκεί στην Ίδη
κρίθηκε· ποτέ στην Τροία δεν πήγε
και στα κάστρα που έχτισεν ο Φοίβος.[20]

Η ΕΠΙΚΛΗΣΗ ΣΤΟΥΣ ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΥΣ

- *Τι ζητά ο Χορός από τους Διόσκουρους;*

ΣΧΟΛΙΑ

12. Εννοεί τους γερανούς, αποδημητικά πουλιά που περνάνε από την Ελλάδα, το Φεβρουάριο-Μάρτιο πετώντας από την Αφρική προς το Βορρά, και το Σεπτέμβριο-Οκτώβριο κάνοντας το ταξίδι της επιστροφής. Οι αποδημητικοί γερανοί και η κραυγή τους ήταν πολύ αγαπητό θέμα στους ποιητές, ήδη από τον Όμηρο.

13. *Πρωτολάτης* είναι ο αρχηγός των γερανών. Οι γερανοί πετούν σε σχηματισμό που θυμίζει το γράμμα Λ. Στην κορυφή βρίσκεται ο αρχηγός του σμήνους, ο οποίος με τα σφυρίγματά του το κατευθύνει και το προειδοποιεί όταν αντιληφθεί επερχόμενο κίνδυνο.

14. Στο πρωτότυπο *δολιχαύχενες*. Οι γερανοί περιγράφονται με το πιο χαρακτηριστικό τους γνώρισμα, δηλαδή το μακρύ τους λαιμό, που παραμένει τεντωμένος την ώρα που πετάνε.

15. Οι συχνές αναφορές του Ευριπίδη σε αστρονομικά φαινόμενα ίσως να οφείλονται στην επίδραση του φυσικού φιλοσόφου Αναξαγόρα.

16. Ο Ωρίωνας, όπως και η Πούλια, είναι αστερισμός.

17. Και στα δημοτικά τραγούδια ζητούν από τα πουλιά να πάνε μηνύματα σε μακρινούς τόπους, όπου είναι δύσκολο να φτάσει κανείς.

18. Οι Διόσκουροι, σύμφωνα με το μύθο, είχαν γίνει θεοί και αστέρια στον ουρανό. Τους θεωρούσαν προστάτες των ναυτικών, όπως σήμερα τον άγιο Νικόλαο.

19. Ο Χορός απευθύνεται στους Διόσκουρους σαν σε θεούς, παρότι, με βάση προηγούμενες αναφορές στην τραγωδία, δεν μπορεί να ξέρει ότι έχουν θεοποιηθεί. Η ασυνέπεια αυτή δικαιολογείται από το γεγονός ότι ο Χορός στα στάσιμα εμφανίζεται να ξέρει και πράγματα που γνωρίζει μόνο ο ποιητής.

20. Σύμφωνα με μια παράδοση, τα τείχη της Τροίας έκτισαν ο Ποσειδώνας και ο Φοίβος (Απόλλωνας).

Ας Εμβαθυνουμε

- Οι γυναίκες του Χορού στο τελευταίο μέρος του τραγουδιού τους επικαλούνται τη βοήθεια των Διόσκουρων.
  - Ας φέρουμε στο νου μας όσα ξέρουμε γι' αυτούς.
  - Τι προοικονομεί η επίκληση αυτή για την εξέλιξη του δράματος;
- Οι γυναίκες του Χορού ταξιδεύοντας νοερά ζουν το νόστο της Ελένης και του Μενέλαου.
  - Τι να γίνονται όμως οι ήρωές μας; Ας φανταστούμε τι κάνουν, όσο ο Χορός τραγουδά.
  - Θα μπορούσε με αυτό το Στάσιμο να τελειώνει το έργο μας;
  - Ποια είναι τελικά η λειτουργία αυτού του Στασίμου στο δράμα;

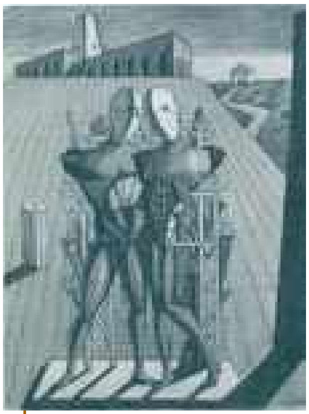

Giorgio de Chirico,
Διόσκουροι

Χορός (Ελένη, *Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς*)

L. Feininger, *Καράβια που αρμενίζουν*

Παραλληλο Κειμενο 2

Το καραβι της Φαντασιας

Σαν των Φαιάκων το καράβ' η Φαντασία,
χωρίς να τη βοηθάν πανιά και λαμνοκόποι,
κυλάει·

Κ. Παλαμάς, *Πατρίδες*, 9 (απόσπασμα)

(Από το Κ. Παλαμάς, *Άπαντα*, Γκοβόστης)

Τώρα πετώ για της ζωής το πανηγύρι
τώρα πετώ για της χαράς μου τη γιορτή.

Φεγγάρια μου παλιά
καινούργια μου πουλιά
διώχτε τον ήλιο και τη μέρα απ' το βουνό
για να με δείτε να περνώ
σαν αστραπή στον ουρανό.

Ν. Γκάτσος, *Τ' αστέρι του βοριά* (απόσπασμα)

(Από το Ν. Γκάτσος, *Όλα τα τραγούδια*, Πατάκης)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τα στάσιμα παρουσιάζουν ένα σταθερό σχήμα στροφών και αντιστροφών. Ποια είναι τα θέματα που θίγονται σε κάθε τμήμα του Γ΄ Στασίμου και πώς συνδέονται μεταξύ τους; Δώστε ένα δικό σας πλαγιότιτλο σε κάθε τμήμα.
2. Ένα από τα στοιχεία που έκαναν το Στάσιμο τραγούδι ήταν και ο ρυθμός, που μπορεί να αποδοθεί στη μετάφραση με διάφορους τρόπους. Με ποιον τρόπο ένας άλλος μεταφραστής προσπάθησε να τον αποδώσει στη β΄ στροφή;

   «Ας ήταν να πετούσαμε σαν τα πουλιά
   που κατά σμήνη αφήνουν τον χειμώνα
   και βιάζονται να φτάσουν σε μιαν αγκαλιά
   ζεστή σαν μέσα σ' ανθηρό λειμώνα.
   Πουλιά, διασχίστε τον μαύρο ουρανό,
   και φτερουγίστε κάτω απ' τις Πλειάδες,
   φέρτε την είδηση στης Σπάρτης τον λαό
   πως οι χαρές θα είναι πια μυριάδες.»

   (μτφρ. Δ. Δημητριάδης)
   (Από το *Ευριπίδης*, Ελένη, Ολκός)
3. Οι γυναίκες του Χορού ζώντας σε δύσκολες συνθήκες εκφράζουν την επιθυμία τους για φυγή σε έναν κόσμο, όπου κυριαρχούν οι χαρές της ζωής. α) Πώς θα ένιωθαν άραγε οι Αθηναίοι του 412 π.Χ. ακούγοντας αυτό το τραγούδι; β) Υπάρχουν σήμερα άνθρωποι που θα μπορούσαν να είναι στη θέση των γυναικών του Χορού;
4. Να συγκρίνετε το Γ΄ Στάσιμο με το Α΄ και να εντοπίσετε ομοιότητες και διαφορές ως προς: α) τη μορφή, β) τα θέματα που θίγονται, γ) το συναισθηματικό κλίμα, δ) τη λειτουργία τους.
5. Μια γυναίκα του Χορού ονειρεύεται το δικό της νόστο. Να καταγράφετε, σε όποια μορφή κειμένου θέλετε, τα όνειρά της.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Να εικονογραφήσετε το Γ΄ Στάσιμο με πηγή έμπνευσης το περιεχόμενό του. Να χρησιμοποιήσετε φωτογραφίες, πίνακες ζωγραφικής, κολάζ, αφίσες κ.λπ., που θα δημιουργήσετε εσείς οι ίδιοι ή θα αναζητήσετε σε περιοδικά, βιβλία, στο Διαδίκτυο. Μπορείτε να αναρτήσετε τη δουλειά σας σε ένα ταμπλό.

ΕΡΓΑΣΙΑ

Έχετε αναλάβει να βρείτε ένα δυο αποσπάσματα με θέμα τη θάλασσα και το ταξίδι, που θα μπορούσαν να αποτελούν παράλληλα κείμενα για το Γ΄ Στάσιμο. Μπορείτε να τα αναζητήσετε:

α. στα σχολικά βιβλία της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας (π.χ. Ομήρου *Οδύσσεια*, Ηροδότου *Ιστορίες*) και της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας,

β. σε ελληνικά και ξένα τραγούδια που γνωρίζετε ή που μπορούν να σας προτείνουν οι γονείς σας, οι καθηγητές/τριές σας ή κάποιοι φίλοι σας.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Στο Γ΄ Στάσιμο υπάρχει πλούσιο μυθολογικό υλικό. Αν έχετε αναλάβει την αποδελτίωση του θέματος **μύθοι**, μην παραλείψετε να συγκεντρώσετε τα σχετικά στοιχεία και στη συνέχεια να παρουσιάσετε το θέμα. Ορισμένα ερωτήματα στα οποία μπορείτε να εστιάσετε είναι:

– Ποιους μύθους παρουσιάζει ο Ευριπίδης; Είναι από κάποιο συγκεκριμένο κύκλο;
– Ακολουθεί την παράδοση ή προσαρμόζει τους μύθους στις απαιτήσεις του έργου του;

ΕΞΟΔΟΣ

στ. 1653-1870

Έτσι τελειώνει αυτή η ιστορία

«Ἑλένη [...] βέβηκ’ ἔξω χθονὸς»
(στ. 1515, μτφρ. στ. 1657)

ΠΛΟΚΗ

- Η αναγγελία της επιτυχίας του σχεδίου απόδρασης
- Η οργή του Θεοκλύμενου
- Η παρέμβαση των Διόσκουρων κι «από μηχανής θεών»

ΘΕΜΑΤΑ

- Οι ήρωές μας
- Φρόνηση και Δίκαιο
- Στερεότυπες αντιλήψεις
- Παράγοντες καθοριστικοί της ανθρώπινης ζωής
- Η έξοδος

Διόσκουροι (Σ. Κατραμάδας – Τ. Πανταζής, Κ.Θ.Ε.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

ΕΞΟΔΟΣ			
1η ΣΚΗΝΗ 1653-1778	2η ΣΚΗΝΗ 1779-1812	3η ΣΚΗΝΗ 1813-1864	ΕΞΟΔΙΟΝ ΑΣΜΑ 1865-1870
Αγγελιαφόρος – Θεοκλύμενος	Θεοκλύμενος – Υπηρέτης	Διόσκουροι – Θεοκλύμενος – Χορός	Χορός

1η ΣΚΗΝΗ (στ. 1653-1778)

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ Σε βρίσκω, αφέντη[1], για κακό μαντάτο·
παράξενα στ' αλήθεια έργα θ' ακούσεις.[2]
ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΣ Τι τρέχει;
ΑΓΓ. Ψάξε να βρεις άλλη γυναίκα τώρα,[3]
γιατί έφυγε απ' τη χώρα πια η Ελένη.
ΘΕΟ. Πώς; Περπατώντας ή έβγαλε φτερούγες;[4]
ΑΓΓ. Ο Μενέλαος την πήρε με καράβι·
αυτός που ήρθε και σου είπε το χαμό του.
ΘΕΟ. Ω! λόγια φοβερά κι απίστευτα. Όμως
με τι πλεούμενο έχει αυτή ξεφύγει;
ΑΓΓ. Μ' εκείνο που έδωσες στον ξένο· οι ναύτες,
για να το ξέρεις, ήτανε δικοί σου.[5]
ΘΕΟ. Πώς; Θέλω να μάθω·[6] δεν πιστεύω
να νίκησε ένας μόνο πλήθος ναύτες,
που πήγαν στο γιαλό μαζί με σένα.[7]
ΑΓΓ. Αφήνοντας η Ελένη το παλάτι,
κατέβαινε στη θάλασσα, με βήμα
βαρύ κι αργό τον άντρα της θρηνώντας[8]
που ζωντανός κοντά της ήταν όμως.
Σα φτάσαμε όλοι στο καραβοστάσι,
τραβήξαμε ένα πλοίο της Σιδώνας
μεγάλο κι αταξίδευτο, πενήντα
κουπιά, πενήντα πάγκους είχε. Τότε
πέσαμε στη δουλειά· κατάρτι ο ένας
στεριώνει, τα κουπιά προσδένουν άλλοι,
σιάζουν τ' άσπρα πανιά και το τιμόνι
στη θέση του καλά το συναρμόζουν.
Κι ενώ δουλεύαμε έτσι, στ' ακρογιάλι,
θαρρείς κι αυτό περίμεναν,[9] προβάλλουν
Έλληνες, του Μενέλαου συντρόφοι,
κουρέλια απ' το ναυάγιο φορώντας,
καλοί στην όψη, αλλά γεμάτοι λέρα.

Η Εισοδος του Αγγελιαφορου

- *Ποια είδηση φέρνει στο Θεοκλύμενο;*
- *Πώς εκείνος αντιδρά;*

Η Αγγελικη Ρηση: Τα Νεα απο το Λιμανι

- *Ποιες είναι οι πρώτες κινήσεις*
  - *των ναυτών;*
  - *της Ελένης;*

Σχολια

1. Ο Αγγελιαφόρος συναντά το Θεοκλύμενο, ο οποίος βγαίνει από το παλάτι και περιμένει την Ελένη, καθώς υπολογίζει ότι πλησιάζει η ώρα να επιστρέψει.
2. Ο Αγγελιαφόρος δε λαμβάνει υπόψη του το Χορό ούτε ρωτάει πού είναι ο βασιλιάς, όπως συμβαίνει σε άλλες τραγωδίες, αλλά απευθύνεται αμέσως στο βασιλιά, τον οποίο συναντά τυχαία στην πύλη του ανακτόρου.
3. ΘΕΟ: *Τι τρέχει;* ΑΓΓ: *Ψάξε να βρεις άλλη γυναίκα τώρα.* Στο πρωτότυπο πρόκειται για ένα μόνο στίχο που μοιράζεται σε δύο υποκριτές, φαινόμενο που ονομάζεται *αντιλαβή*.
4. Η κατάπληξη του Θεοκλύμενου είναι τόσο μεγάλη, ώστε δυσκολεύεται να πιστέψει τον Αγγελιαφόρο· γι' αυτό με έκδηλη ειρωνεία ρωτά πράγματα που είναι αδύνατα: να έφυγε η Ελένη πεζή ή να πέταξε; Δε διανοείται ότι ο ίδιος πρόσφερε το μέσο φυγής στην Ελένη.
5. Με την έμφαση στο δεύτερο ενικό πρόσωπο, ο Αγγελιαφόρος μέμφεται έμμεσα τον ίδιο το βασιλιά.
6. Ο Θεοκλύμενος, εξαιτίας της δυσπιστίας του, από τη μια χάνει πολύτιμο χρόνο για την καταδίωξη των πρώων μας και από την άλλη δίνει την ευκαιρία στον Αγγελιαφόρο να αρχίσει την αγγελική ρήση του.
7. Στο ερώτημα του βασιλιά κρύβεται η απειλή εναντίον και του Αγγελιαφόρου, γιατί επέτρεψαν σε ένα μόνο άνθρωπο να τους νικήσει.
8. Ο Αγγελιαφόρος μάς μεταφέρει το κλίμα μιας τελετουργίας.
9. Οι σύντροφοι του Μενέλαου είχαν πάρει οδηγίες από τον Α΄ Αγγελιαφόρο, το γέροντα υπηρέτη του Μενέλαου.

Ας Γινουμε Θεατες

Το τραγούδι του Χορού δε μείωσε την αγωνία των θεατών.... Άραγε τα κατάφεραν η Ελένη και ο Μενέλαος;

- Σ' αυτό το κλίμα της έντονης προσμονής μπαίνει από τη δεξιά πάροδο ένα νέο πρόσωπο, ο Αγγελιαφόρος.
  - Από πού έρχεται;
  - Πώς καταλαβαίνουμε ποιος είναι;
- Παρατήρησε τους δυο Αιγύπτιους Αγγελιαφόρους της σελίδας αυτής.
  - Ποιος είναι πιο κοντά στον Αγγελιαφόρο που φαντάζεσαι εσύ διαβάζοντας το κείμενο;

Αιγύπτιος Αγγελιαφόρος (Σ. Βόκοβιτς, Εθνικό Θέατρο, 1977, σκην. Α. Σολομός)

Ας Εμβαθυνουμε

- Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη η τραγωδία είναι «μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας». Οι θεατές θα πρέπει λοιπόν στην Έξοδο* να δουν την ολοκλήρωση του μύθου, δηλαδή της ιστορίας μας.
  - Ας θυμηθούμε ποιες είναι οι εκκρεμότητες του έργου, οι οποίες θα πρέπει να διευθετηθούν στην Έξοδο. Σε ποιες από αυτές αναφέρεται η αγγελική ρήση;
- Πριν από την εκτενή αγγελική ρήση υπάρχει ένας σύντομος διάλογος ανάμεσα στον Αγγελιαφόρο και το Θεοκλύμενο. Ας δούμε:
  - Πώς παρουσιάζει την είδηση ο Αγγελιαφόρος;
  - Πώς αντιδρά ο Θεοκλύμενος; Η αντίδρασή του δικαιολογείται ;

Θεοκλύμενος – Αιγύπτιος Αγγελιαφόρος
(Σ. Μαβίδης – Γ. Κροντήρης, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

Παραλληλο Κειμενο 1

Αγγελος Κακων

[Ο Αγγελιαφόρος αναγγέλλει στο βασιλιά των Ταύρων, Θόαντα, ότι έπεσε θύμα δόλου και η Ιφιγένεια δραπέτευσε με τον Ορέστη, τον αδελφό της, κλέβοντας από το ναό το ιερό άγαλμα της θεάς.]

ΑΓΓ. [...] άκου πρώτα
αυτά που επείγουν· η κοπέλα που είχε
των βωμών τη φροντίδα, η Ιφιγένεια,
πάει έξω από τη χώρα με τους ξένους
της θεάς κρατώντας τη σεβάσμια εικόνα·
κι αυτά τα καθαρίσματα ήταν δόλος.
ΘΟ. Τι; Ποια πνοή σ' αυτό την έχει σπρώξει;
ΑΓΓ. Θα ξαφνιαστείς: να σώσει τον Ορέστη.
ΘΟ. Ποιον Ορέστη; Το γιο της Τυνδαρίδας;
ΑΓΓ. Ναι, που η θεά είχε δω για θύμα ορίσει.
ΘΟ. Θάμα! Πιο δυνατή πού να 'βρω λέξη;

Ευριπίδης, *Ιφιγένεια στη χώρα των Ταύρων*, στ. 1312-1321 (μτφρ. Θ. Σταύρου)
(Από το *Τραγωδίες του Ευριπίδη*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)

Αυτός, μόλις τους είδε, τους φωνάζει
με λυπημένη τάχα τη φωνή του:
«Κακόμοιροι, πώς φτάσατε εδώ πέρα;
Το ελληνικό σας πλοίο έχει βουλιάξει;
Τον πεθαμένο γιο του Ατρέα μαζί μου
θα θέλατε να θάψετε; Η Ελένη,
τάφο αδειανό θα του προσφέρει».[10] Εκείνοι,
κάνοντας πως δακρύζουν, στο καράβι
προχώρησαν, τις προσφορές βαστώντας
που θα 'ριχναν στη θάλασσα.[11] Υποψίες
μας έζωσαν και μουρμουρίζαμε όλοι
πως ήτανε πολλοί οι καινούριοι ξένοι.
Στα λόγια σου πιστοί σωπαίναμε όμως·
μας είχανε μπερδέψει οι προσταγές σου[12]
που όριζαν αρχηγό στο πλοίο εκείνον.
Εύκολα αυτά τα βάλαμε στο σκάφος·
ωστόσο ο ταύρος στύλωσε τα πόδια·
μούγκριζε κυκλοστρέφοντας τα μάτια,
εκύρτωνε τη ράχη του κοιτώντας
μέσ' απ' τα κέρατά του μ' άγριο βλέμμα,
μην αφήνοντας κανέναν να τον πιάσει.[13]
Τότε ο Μενέλαος φώναξε. «Της Τροίας
οι κουρσευτές εσείς, στους δυνατούς σας
ώμους τον ταύρο αυτόν με μιας σηκώστε,
καθώς είναι συνήθεια των Ελλήνων,[14]
και φέρτε τον στην πλώρη για σφαχτάρι
του πεθαμένου». Σύγκαιρα το ξίφος
τράβηξε.[15] Αυτοί γοργά στην προσταγή του
τον ταύρο αρπούν και μες στο πλοίο τον φέρνουν.
Χαϊδεύοντας το κούτελο του αλόγου
και το λαιμό,[16] Ο Μενέλαος γαλήνια
το ανέβασε. Όταν φορτωθήκαν όλα,
πατώντας αλαφρά στα σκαλοπάτια,
μπήκε στερνή και κάθισ' η Ελένη·

Η ΑΦΙΞΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ

- *Με ποιο τέχνασμα ο Μενέλαος ανεβάζει τους συντρόφους στο καράβι;*
- *Ποιο πρόβλημα προκύπτει και πώς αντιμετωπίζεται;*

ΣΧΟΛΙΑ

10. Κανονικά ο Μενέλαος θα έπρεπε πρώτα να περιμένει την απάντηση στο ερώτημά του και μετά να τους ζητήσει να τον βοηθήσουν στην προσφορά των κτερισμάτων. Όμως μ' αυτό τον τρόπο είναι σαν να τους κλείνει το μάτι και να τους εκθέτει έμμεσα τη μηχανή σωτηρίας.

11. Οι σύντροφοι του Μενέλαου μεταφέρουν τις προσφορές, που οι Αιγύπτιοι είχαν τοποθετήσει στην ακτή.

12. Ο Θεοκλύμενος είχε δώσει αυστηρές εντολές στους ναύτες του να υπακούουν στις διαταγές του Μενέλαου. Η τυφλή δηλαδή υπακοή τους στο βασιλιά τούς εμπόδισε να κάνουν αυτό που θεωρούσαν σωστό και θα εξασφάλιζε τα συμφέροντά του.

13. Η άρνηση του ζώου να οδηγηθεί στο χώρο της θυσίας ήταν κακός οιωνός.

14. Αν ο ταύρος ήταν ήρεμος, συνηθιζόταν στην αρχαία Ελλάδα να τον οδηγούν στον τόπο της θυσίας δυο νέοι κρατώντας τον από τα κέρατα. Αν όμως αντιδρούσε, τότε, όπως επιβεβαιώνεται από αρχαίες επιγραφές, μεγαλόσωμοι νέοι ορμούσαν στον ταύρο, τον σήκωναν στους ώμους τους και τον οδηγούσαν στο βωμό, για να αποτραπεί ο κακός οιωνός.

15. Ο Μενέλαος τραβά το ξίφος του, γιατί πρόκειται να θυσιάσει τον ταύρο ή για να εμφυσήσει ενθουσιασμό στους συντρόφους του. Παράλληλα ετοιμάζεται για τη στιγμή της επίθεσης εναντίον των Αιγύπτιων ναυτών.

16. Αναφέρεται σε άλογο που μάλλον προοριζόταν για θυσία. Σε αυτή την περίπτωση μπορούμε να υποθέσουμε ότι χάθηκε κάποιος στίχος που αναφερόταν στο άλογο, το οποίο ο Θεοκλύμενος είχε προτείνει εναλλακτικά αντί του ταύρου στο στίχο 1378.

Ας Γινουμε Θεατες

- Άλλη μια εκτενής ρήση, που, καθώς αφήνει τους θεατές να φαντάζονται αυτά που ακούν και όχι να τα βλέπουν με τα ίδια τους τα μάτια, θεωρείται στοιχείο αντιθεατρικό.
  - Με ποιους εκφραστικούς τρόπους (κίνηση, χειρονομίες, φωνή) μπορεί ο ηθοποιός που υποδύεται τον Αγγελιαφόρο να κρατήσει ζωντανό το ενδιαφέρον των θεατών;
  - Το κείμενο τον βοηθά;

Α΄ Αγγελιαφόρος (Ν. Τσακίρογλου, Ευριπίδης, Φοίνισσες, Εθνικό Θέατρο, 1980, σκην. Α. Μινωτής)

Β΄ Αγγελιαφόρος (Γ. Παρτσαλάκης, Ευριπίδης, Φοίνισσες, Εθνικό Θέατρο, 1980, σκην. Α. Μινωτής)

Ας Εμβαθυνουμε

- Ο αγγελιαφόρος αποτελεί ένα δευτερεύον πρόσωπο στην αρχαία ελληνική τραγωδία και έχει πάντα την ίδια αποστολή.
  - Ποια είναι αυτή η αποστολή; Ας λάβουμε υπόψη μας ότι στην αρχαία τραγωδία κατά κανόνα δε γίνεται αλλαγή σκηνικού (ενότητα τόπου).
  - Αντλώντας στοιχεία και από τον προηγούμενο «Αγγελιαφόρο» (στ. 667-686), ας επισημάνουμε κάποια χαρακτηριστικά του προσώπου αυτού και, ειδικότερα, ας δούμε τι τον διαφοροποιεί από τους βασικούς ήρωες του έργου.
- Ο Αγγελιαφόρος αφηγείται μέσα από τη δική του οπτική γωνία γεγονότα, στα οποία και ο ίδιος συμμετείχε.
  - Πώς το καταλαβαίνουμε αυτό;
  - Τι κερδίζει, τι χάνει έτσι η αφήγηση;

Παραλληλο Κειμενο 2

Ο Αγγελιαφορος στο Αρχαιο Δραμα

Ακόμη κι αν ο Άγγελος δεν είναι γενικά ντυμένος με φανταχτερά ρούχα, έχει μια σπουδαία αποστολή: να ανακοινώσει με τη μεγαλύτερη σαφήνεια γεγονότα που συνέβησαν εκτός σκηνής, να κάνει τους θεατές να συμμετάσχουν συναισθηματικά σε συμβάντα στα οποία δεν ήταν παρόντες. Σε αυτόν πέφτει το βάρος της κατεξοχήν απαγγελίας, της αφήγησης που αντικαθιστά την πράξη και που γι' αυτόν ακριβώς το λόγο πρέπει να είναι ακριβής, επιμελημένη στις λεπτομέρειες. [...] Ίσως προέβλεπε έναν συγκεκριμένο τόνο στη φωνή κι έναν συγκεκριμένο ρυθμό στην αφήγηση. Και δεδομένου ότι η ρήση του αγγελιαφόρου συνδέεται συχνά και εκουσίως με την επική παράδοση, θα ήταν λογικό να σκεφτεί κανείς ότι χρησιμοποιούσε ένα ύφος υψηλής ρητορικής. Ωστόσο δεν αποκλείεται η πιθανότητα να εξέφραζε την αγωνία και την ταραχή του αφηγητή και συνεπώς οι φράσεις ίσως εκφέρονταν κατά τρόπο πιο κομματιαστό, λιγότερο ρέοντα.

U. Albini

(Από το U. Albini, *Προς Διόνυσον, Το θέατρο στην Αθήνα των κλασικών χρόνων*, μτφρ. Λένια Τζαλλήλα, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου)

δίπλα της ο Μενέλαος που τον λέγαν
νεκρό˙ δεξιά κι αριστερά του οι άντρες
πλάι πλάι σταθήκαν ισομοιρασμένοι,[17]
κρύβοντας μες στα ρούχα τα σπαθιά τους˙
στου κελευστή[18] το πρόσταγμα, οι φωνές μας
γεμίσαν τ' ακρογιάλι˙ ο τιμονιέρης,
σαν ξανοιχτήκαμε, ρωτάει: «Ξένε,
πιο μέσα θ' αρμενίσουμε ή καλά είναι;
Εσύ 'σαι στο καράβι ο κυβερνήτης».
Εκείνος αποκρίθηκε. «Καλά είναι».
Και παίρνοντας το ξίφος πάει στην πλώρη
για τη θυσία˙ ως έσφαξε τον ταύρο,
για το νεκρό δε μίλησε καθόλου,
μα προσευχόταν[19] έτσι: «Ω! Ποσειδώνα,
που κατοικείς στο πέλαο το γαλάζιο,
κι εσείς σεβάσμιες κόρες του Νηρέα,
φέρτε μας ζωντανούς στα περιγιάλια
του Ναύπλιου τη γυναίκα μου κι εμένα».[20]
Κι έπεφτε ορμητικά μέσα στο κύμα,
καλός οιωνός, το αίμα για τον ξένο.[21]
Τότε φώναξε κάποιος: «Προδοσία,
μας έχει ξεγελάσει ο καπετάνιος.
Πρόσταξε, κελευστή, γυρνάτε πίσω,
στρέψε το δοιάκι[22] στη στεριά». Πατώντας
το σκοτωμένο ταύρο, στους δικούς του
κράζει ο Μενέλαος. «Βλαστάρια της Ελλάδας[23],
τι αργείτε; Μπρος, σκοτώστε τους βαρβάρους,
πετάχτε τους στη θάλασσα σφαγμένους».
Μα ο κελευστής[24] στους ναύτες του φωνάζει
τ' αντίθετα. «Σηκώστε όποιο κοντάρι
βρεθεί μπροστά σας, σπάστε σεις τους πάγκους,
απ' τους σκαρμούς ξελύστε τα κουπιά σας,
και των εχθρών ματώστε τα κεφάλια».

Η Θυσια

- *Σε ποιους προσεύχεται ο Μενέλαος; Τι ζητά;*

Η Μαχη

- *Πώς αντιλαμβάνονται την πλεκτάνη οι Αιγύπτιοι ναύτες;*
- *Πώς αντιδρούν;*

Σχολια

17. Η Ελένη κάθεται στο κέντρο του σκάφους, δίπλα στο Μενέλαο, ενώ οι σύντροφοι κάθονται πλάι στους Αιγύπτιους κωπηλάτες.

18. Στα πλοία της αρχαιότητας υπήρχε ένας *κελευστής*, ένας δηλαδή άντρας που έδινε το *κέλευσμα* (την εντολή) για το τράβηγμα των κουπιών έτσι, ώστε όλοι οι κωπηλάτες να κωπηλατούν ταυτόχρονα. Το κέλευσμα το έδινε με αυλό, τύμπανο ή με τη φωνή του (*ώόπ* – σύμφωνα με τον Αριστοφάνη). Οι κωπηλάτες με τη σειρά τους επαναλάμβαναν ρυθμικά ό,τι έλεγε ο κελευστής.

19. Ήταν έθιμο την προσευχή να κάνει ο ίδιος ο βασιλιάς, είτε θυσίαζε στο στρατόπεδό του είτε στο ανάκτορο.

20. Στο σημείο αυτό αποκαλύπτεται η ταυτότητα και οι πραγματικοί σκοποί του Μενέλαου.

21. Θεωρούσαν καλό οιωνό γι' αυτόν που πρόσφερε τη θυσία το να πέσει ορμητικά μέσα στο κύμα το αίμα του σφάγιου, γιατί έτσι φαινόταν ότι οι θεοί αποδέχονταν τη θυσία του.

22. Το *δοιάκι* είναι μοχλός που χρησιμοποιείται για την περιστροφή του πηδαλίου στα πλοία.

23. Πρβ. την προτροπή στους *Πέρσες* του Αισχύλου (στ. 402): «*Ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε...*» (Εμπρός, παιδιά των Ελλήνων...)

24. Τώρα την πρωτοβουλία από τη μεριά των Αιγυπτίων παίρνει ο κελευστής.

Ας Γινούμε Θεατές

- Αν μπορούσαμε να δούμε να διαδραματίζονται στη σκηνή όσα αφηγείται ο Αγγελιαφόρος...
  - Ποιο θα ήταν το σκηνικό;
  - Ποιες δυσκολίες θα συναντούσε η παρουσίαση της δράσης στη θεατρική σκηνή;
- Ας υποθέσουμε ότι σε μια σύγχρονη παράσταση ο σκηνοθέτης, θέλοντας να πρωτοτυπήσει, προσθέτει μια κινηματογραφική οθόνη που αναπαριστά τα όσα αφηγείται ο Αγγελιαφόρος.
  - Τι θα έχανε και τι θα κέρδιζε η παράσταση από αυτή την καινοτομία;

Ας Εμβαθυνούμε

- Ακούς τη διήγηση του Αγγελιαφόρου: Οι ήρωές μας νικούν τους αντιπάλους τους ύστερα από μια σκληρή μάχη.
  - Πώς δικαιολογείται η λεπτομερής αυτή διήγηση σε ένα έργο, που μέχρι τώρα έχουν ειπωθεί τόσο πολλά εναντίον του πολέμου;
  - Πώς θα αισθάνονταν οι Αθηναίοι θεατές ακούγοντάς την;
- Στους στίχους που μελετάμε είναι η τελευταία φορά που παρακολουθούμε, έστω και έμμεσα, τους δύο βασικούς ήρωες, την Ελένη και το Μενέλαο. Τώρα είναι η πιο κατάλληλη στιγμή να φέρουμε στο νου μας την εικόνα που είχαμε σχηματίσει γι' αυτούς ως εδώ. Διαφοροποιείται τελικά αυτή η εικόνα; Συμπληρώνεται ή ανατρέπεται;

Ελένη (Λ. Τασοπούλου, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

Ελένη (Α. Λαδικού, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

Μενέλαος (Λ. Βογιατζής, Θέατρο του Νότου, 1996, σκην. Γ. Χουβαρδάς)

Μενέλαος (Λ. Βογιατζής, Θέατρο του Νότου, 1996, σκην. Γ. Χουβαρδάς)

Παράλληλο Κείμενο 3

Σκηνές Βίας στην Αρχαία Τραγωδία

Γεγονός παραμένει ότι στις σωζόμενες τραγωδίες η βία και ο φόνος συμβαίνουν κατά κανόνα «εκτός σκηνής»: λείπουν οι συναρπαστικές μονομαχίες και τα αιμοδιψή θεάματα. Ερμηνείες του φαινομένου αναζητήθηκαν σε θρησκευτικές απαγορεύσεις (ταμπού) ή στις δυσκολίες που συνεπαγόταν ο περιορισμένος αριθμός των ηθοποιών· όποια όμως κι αν είναι η αρχή αυτής της συνήθειας, η διατήρησή της αντανακλά, ακόμα μια φορά, την τάση που είχαν οι αρχαίοι να εμπιστεύονται τη φαντασία τους πιο πολύ παρά το θέαμα· το αφτί παρά το μάτι.

H. C. Baldry

(Από το H. C. Baldry, *Το τραγικό θέατρο στην αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Γ. Χριστοδούλου, Λ. Χατζηκώστα, Καρδαμίτσα)

Όλοι πετάχτηκαν ορθοί, βαστώντας
σπαθιά απ' τη μια μεριά, ξύλα απ' την άλλη·[25]
το πλοίο γέμισε αίμα κι η Ελένη
τους κέντριζε απ' την πρύμνα. «Πού είναι η δόξα
της Τροίας; Ελάτε, δείξτε στους βαρβάρους
τη δύναμή σας». Στην ορμή του αγώνα
σωριάζονται, ξανά σηκώνονται άλλοι
κι άλλους βλέπεις νεκρούς. Αρματωμένος
εκοίταζε ο Μενέλαος ολούθε
κι όπου έβλεπε να σπάζουν οι δικοί του,
έτρεχε εκεί βαστώντας το σπαθί του[26]
και μας ανάγκαζε έτσι να πηδάμε
στο πέλαγο, ώσπου τέλος το καράβι
άδειασε από τους ναύτες σου. Κατόπι
στον τιμονιέρη πάει και τον προστάζει
να βάλει πλώρη ολόισα στην Ελλάδα.[27]
Σηκώσαν τα πανιά κι αγέρας πρίμος
φύσηξε αμέσως.[28] Φύγαν απ' τη χώρα.
Γλίτωσα εγώ το θάνατο, κρυμμένος
δίπλα στην άγκυρα βουτάω στο κύμα·[29]
με βρήκε ένας ψαράς εξαντλημένο
και μ' έβγαλε στ' ακρόγιαλο, έτσι φέρνω
σε σένα το μαντάτο ετούτο. Αν δείχνεις
μια δυσπιστία στα πάντα μυαλωμένη,
για τους θνητούς είναι αρετή μεγάλη.[30]

ΧΟΡΟΣ Δε θα το πίστευα ποτέ, μπροστά μας
να 'ναι ο Μενέλαος και να μας ξεφύγει.[31]

Ποια η συμμετοχή του Μενέλαου και της Ελένης στη συμπλοκή;

Η ΣΩΤΗΡΙΑ ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΥ

Πώς γλίτωσε ο Αγγελιαφόρος; Ποια συμβουλή δίνει στο Θεοκλύμενο;

ΣΧΟΛΙΑ

25. Άρα η μάχη ήταν άνιση, αφού οι Έλληνες είχαν όπλα, ενώ οι Αιγύπτιοι ξύλα. Τονίζεται εδώ από τον Αιγύπτιο Αγγελιαφόρο η γενναιότητα των Αιγυπτίων, που δεν παραδόθηκαν στην υπέρτερη δύναμη, αλλά αντιστάθηκαν με γενναιότητα.

26. Η νίκη αυτή οφείλεται στο Μενέλαο· η «αριστεία» του Μενέλαου θυμίζει σκηνή από την *Ιλιάδα*. Η ειρωνεία προκύπτει από το γεγονός ότι ο Μενέλαος νικά τους Αιγυπτίους με τα όπλα που του έδωσε ο βασιλιάς τους, ο Θεοκλύμενος.

27. Ο Αγγελιαφόρος έμεινε κρυμμένος, όταν όλοι οι άλλοι είχαν πηδήξει στη θάλασσα και γι' αυτό γνωρίζει αυτές τις λεπτομέρειες.

28. Ο πρίμος αέρας στα πανιά είναι καλός οιωνός· επομένως οι θεοί άκουσαν τη δέηση του Μενέλαου.

29. Ο Αγγελιαφόρος πρέπει να δικαιολογήσει τη σωτηρία του και να αποδείξει την αλήθεια των όσων είπε, αναφερόμενος στην προσωπική του περιπέτεια.

30. Όπως συνήθως, ο Αγγελιαφόρος τελειώνει με μια γνωμική φράση λαϊκής θυμοσοφίας, ως επιμύθιο, που θυμίζει το «η ιστορία μάς διδάσκει...».

31. Για τους στίχους αυτούς έχουν δοθεί διαφορετικές ερμηνείες, όπως: α) ο Χορός εκφράζει τη δυσαρέσκειά του, διότι ο Μενέλαος και η Ελένη τον εγκατέλειψαν, β) προσπαθεί με αυτό τον τρόπο να δείξει ότι δε γνώριζε το σχέδιο εξαπάτησης και άρα δεν πρέπει να τιμωρηθεί από το Θεοκλύμενο. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι η οργή του Θεοκλύμενου στρέφεται εναντίον της Θεονόης και όχι εναντίον του Χορού.

Ας Γινουμε Θεατες

- Κατά τη διάρκεια της αγγελικής ρήσης ο Αγγελιαφόρος μονοπωλεί την προσοχή μας.
  - Ας στρέψουμε όμως για λίγο τη ματιά μας και στα υπόλοιπα πρόσωπα που βρίσκονται στο σκηνικό χώρο. Ποια είναι αυτά; Πώς φαντάζεσαι την κίνηση και την έκφρασή τους, όσο παρακολουθούν τον Αγγελιαφόρο;
- Τώρα η ματιά μας γυρίζει στους θεατές. Ποιες αντιδράσεις μπορούμε να διακρίνουμε;

Ας Εμβαθυνουμε

- *«Μπρος, σκοτώστε τους βαρβάρους, / πετάχτε τους στη θάλασσα σφαγμένους»* (στ. 1745-1746), παροτρύνει ο Μενέλαος τους συντρόφους του και οι άοπλοι βάρβαροι αντιστέκονται στους οπλισμένους Έλληνες.
  - Συμφωνεί η εικόνα αυτή με τη στερεότυπη αντίληψη της εποχής του Ευριπίδη για την υπεροχή των Ελλήνων;
  - Υπάρχουν και σήμερα ανάλογες στερεότυπες αντιλήψεις; Γίνονται από όλους αποδεκτές;
- Το σχέδιο απόδρασης τελικά πέτυχε: οι ήρωές μας ελεύθεροι αρμενίζουν για την πατρίδα τους. Το έργο όμως δεν τελείωσε. Γιατί;

Ιφιγένεια *(κινηματογραφική ταινία, σκην. Μ. Κακογιάννης)*

Παραλληλο Κειμενο 4

Εμεις και οι Αλλοι

[Ένας ξένος, ο Αιγύπτιος Γιούνες, σώζει το κορίτσι μιας ελληνικής οικογένειας. Η μητέρα αισθάνεται ευγνωμοσύνη όχι όμως και ο πατέρας.]

Έτσι το σώσαμε το κοριτσάκι. [...] κι όταν γύρισε ο κύρης της, ξημερώματα πια, το σπίτι ήτανε σιγυρισμένο κι όλα τα παιδιά κοιμόντουσαν σα να μην είχε γίνει τίποτα. Το γουμάρι, του κάνω, ο ξυπόλυτος που λες καμιά φορά, έσωσε το παιδί μας απόψε. Ποιος, τι; Κι όταν του είπα με το νι και με το σίγμα, τι γυρίζει και μου κάνει; – Κι άφησες αυτόν το βρωμάραπα να πάρει στην αγκαλιά του το κορίτσι μας;

Σ. Τσίρκας, *Αριάγνη* (απόσπασμα)

(Από το Σ. Τσίρκας, *Ακυβέρνητες Πολιτείες, Αριάγνη*, Κέδρος)

Στερεότυπα: Το στερεότυπο είναι μια μονόπλευρη, υπερβολική και συνήθως προκατειλημμένη θεώρηση μιας ομάδας, φυλής ή τάξης ανθρώπων και συνήθως συνδέεται με το ρατσισμό και την προκατάληψη φύλου. Τα στερεότυπα παρουσιάζουν συχνά αντίσταση στην αλλαγή ή στη διόρθωση, ακόμα και όταν υπάρχουν ενδείξεις που τα αναιρούν· και αυτό γιατί δημιουργούν μια αίσθηση κοινωνικής αλληλεγγύης.

N. Abercrombie, S. Hill, B. Turner, *Λεξικό Κοινωνιολογίας*, μτφρ. Α. Κάντας, Σ. Κάντας, Πατάκης

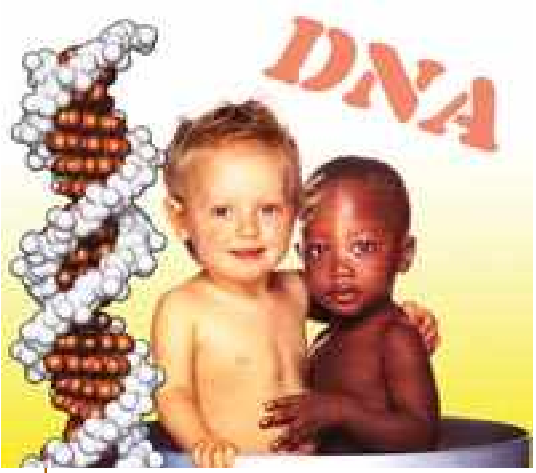

Εμείς και οι άλλοι (Νεοελληνική Γλώσσα Γ΄ Γυμνασίου)

2η ΣΚΗΝΗ, ΣΤ. 1779-1812

ΘΕΟ. Αχ! ο δυστυχισμένος, μιας γυναίκας
οι πονηριές να με γελάσουν.[1] Πάει ο γάμος.
Το πλοίο αν θα μπορούσα να προφτάσω,
γοργά τους ξένους θα 'πιανα· όμως τώρα
θα εκδικηθώ σκληρά τη Θεονόη,
που, ενώ έβλεπε η προδότρα στο παλάτι
το Μενέλαο, δε μου το 'πε.[2] Άλλον κανένα
δε θα γελάσει πια με τους χρησμούς της.
ΥΠΗΡΕΤΗΣ[3] Αφέντη μου, πού πας; Ποιον θα σκοτώσεις;
ΘΕΟ. Όπου το δίκιο θέλει· εσύ τραβήξου.
ΥΠΗ. Τρανό κακό λογιάζεις· δε σ' αφήνω.[4]
ΘΕΟ. Προστάζεις τον αφέντη εσύ, ένας σκλάβος ;
ΥΠΗ. Ναι, γιατί σκέψη έχω σωστή.[5]
ΘΕΟ. Σωστή δεν είναι, αν δε μ' αφήσεις ... [6]
ΥΠΗ. Δε θα σ' αφήσω.[7]
ΘΕΟ. Να θανατώσω μια αδερφή κακούργα.
ΥΠΗ. Μεγάλη η ευσέβειά της.
ΘΕΟ. Με πρόδωσε.
ΥΠΗ. Για το καλό σου, δίκαια έχει πράξει.
ΘΕΟ. Το ταίρι μου να δώσει σ' άλλον άντρα;
ΥΠΗ. Σ' εκείνον που του ανήκει.[8]
ΘΕΟ. Δικαίωμα στη γυναίκα μου ποιος έχει;
ΥΠΗ. Αυτός που την επήρε απ' το γονιό της.
ΘΕΟ. Μα εμένα μου τη χάρισεν η τύχη.
ΥΠΗ. Η δικαιοσύνη ωστόσο σου την πήρε.
ΘΕΟ. Δικός μου δικαστής εσύ θα γίνεις;
ΥΠΗ. Αν όμως σου μιλάω μυαλωμένα;
ΘΕΟ. Λοιπόν θα με προστάζουν, δεν προστάζω;
ΥΠΗ. Για τ' άδικο όχι, μόνο για το δίκιο.
ΘΕΟ. Φαίνεται θέλεις να πεθάνεις.
ΥΠΗ. Ναι, σκότωσέ με, αλλά την αδελφή σου
δε θα σ' αφήσω να τη σφάξεις. Είναι
για τον καλό το σκλάβο η πιο μεγάλη
δόξα, να τον σκοτώσουν οι αφέντες.

Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΥ – Η ΕΠΕΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΥΠΗΡΕΤΗ

- *Τι σκοπεύει να κάνει ο Θεοκλύμενος;*
- *Ποιος τον εμποδίζει και με ποιο επιχείρημα;*

ΣΧΟΛΙΑ

1. Ο Θεοκλύμενος αισθάνεται την ντροπή μεγαλύτερη, αφού τον κορόιδεψε μια γυναίκα.
2. Η οργή του Θεοκλύμενου είναι μεγάλη, γιατί, όπως έχουμε πληροφορηθεί από την ίδια τη Θεονόη (στ. 983-984), ο Θεοκλύμενος της είχε αναθέσει να του ανακοινώσει την άφιξη του Μενέλαου στην Αίγυπτο.
3. Μερικοί μελετητές πιστεύουν ότι ο Θεοκλύμενος δε συνομιλεί με τον Υπηρέτη αλλά με την Κορυφαία του Χορού. Ωστόσο, ο Θεοκλύμενος μάλλον φαίνεται να απευθύνεται σε άτομο αρσενικού γένους. Επιπλέον είναι πιο φυσικό, καθώς ορμάει εξαγριωμένος στα δώματα της αδελφής του για να τη σκοτώσει, να εμποδίζεται από τον υπηρέτη της (θεράποντα).
4. Στο πρωτότυπο *οὐκ ἀφήσομαι πέπλων*. Φαίνεται λοιπόν ότι ο υπηρέτης κρατάει από τα ρούχα το βασιλιά (σκηνοθετικός δείκτης), πράξη πρωτοφανής για ένα δούλο, γι' αυτό και η μεγάλη κατάπληξη του Θεοκλύμενου.
5. Για το δούλο, αυτό που μετράει δεν είναι η κοινωνική θέση αλλά η σωστή γνώμη, άποψη που θυμίζει αντίστοιχες των σοφιστών του 5ου αι. π.Χ.
6. Για το Θεοκλύμενο αντίθετα, σωστή σκέψη για ένα δούλο είναι η τυφλή υποταγή στη θέληση του αφέντη.
7. Η μορφή του κειμένου απηχεί τα συναισθήματα των προσώπων που διαλέγονται [Θεοκλύμενος – Υπηρέτης]. Δέκα από τους είκοσι ένα στίχους παρουσιάζουν το φαινόμενο της *αντιλαβής*.
8. Η συζήτηση σχετικά με το δικαίωμα της ιδιοκτησίας, σε ποιον δηλαδή «ανήκει» η Ελένη, προσδίδει στο διάλογο νομική χροιά, στοιχείο που άρεσε πολύ στους θεατές.

Ας Γινουμε Θεατες

Η αφήγηση του Αγγελιαφόρου ολοκληρώθηκε. Τα νέα φαίνεται να εξοργίζουν το Θεοκλύμενο.

- Στη σκηνή εκτυλίσσεται μια έντονη λογομαχία.
  - Ας γίνουμε για λίγο σκηνοθέτες. Τι θα προτιμούσες; Μια απλή λεκτική αντιπαράθεση ή μια σύγκρουση με χειρονομίες και απειλητικές κινήσεις;
  - Το κείμενο πού μας οδηγεί;

Ας Εμβαθυνουμε

- Ο Υπηρέτης εμποδίζει το Θεοκλύμενο να ξεσπάσει την οργή του εναντίον της αδελφής του. Ας ακούσουμε το διάλογό τους.
  - Ποια τα επιχειρήματα του ενός, ποια του άλλου;
  - Ακούμε πολλές φορές τη λέξη «δίκαιο». Πώς το εννοεί ο καθένας τους;
  - Εσύ; Τι θα θεωρούσες δίκαιο σε αυτή την περίπτωση;

Υπηρέτης – Θεοκλύμενος (Κ. Ίτσιος – Δ. Βάγιας, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

- Ο άνθρωπος που αντιστέκεται με σθένος στο βασιλιά Θεοκλύμενο δεν είναι παρά ένας από τους δούλους του.
  - Σε παραξενεύει η ιδέα ένας δούλος να αντιστέκεται στον αφέντη του;
  - Τι εντύπωση θα έκανε στους θεατές;

Παραλληλο Κειμενο 1

Ευριπιδης και Δουλεια

Ένα σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα της εποχής του Ευριπίδη ήταν το πρόβλημα της δουλείας. Μέσα στη δουλεία οι άνθρωποι όχι μόνο καταπιέζονταν και γίνονταν αντικείμενο εκμετάλλευσης, αλλά κι έχαναν σαν άνθρωποι και την προσωπικότητά τους. Γι' αυτό και ο Ευριπίδης όχι μόνο δεν έμεινε αδιάφορος μπροστά στο θεσμό της δουλείας, που με τόλμη τον καταδίκασε σαν ξεπερασμένο, αλλά και πολλές φορές εκδήλωνε στα έργα του τη συμπάθειά του για τους δούλους και συχνά το θαυμασμό του για τις αρετές που κατόρθωσαν να διαφυλάξουν. [...] Γι' αυτό και παρουσιάζει στα έργα του δούλους ή δούλες σαν τις πιο πιστές παραμάνες είτε σαν τίμιους και αφοσιωμένους βοσκούς, σαν πιστούς φίλους που διακρίνονται για τις αρετές τους και τις πνευματικές τους ικανότητες [...]. Φτάνει μάλιστα και ως τα άκρα και βάζει στα χείλη δούλων τέτοιες αντιλήψεις και γνώμες που συνηθίσαμε να συναντάμε στους φιλοσόφους.

Σ. Ζορμπαλάς

(Από το Σ. Ζορμπαλάς, *Ο ουμανισμός στο έργο του Ευριπίδη*, Παπαδήμας)

«Όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα.»

Οικουμενική Διακήρυξη
των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
Άρθρο 1

3η ΣΚΗΝΗ (στ. 1813-1864)

ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙ[1] Της χώρας βασιλιά, Θεοκλύμενε, άκου˙
συγκράτησε τον άπρεπο θυμό σου˙
οι Διόσκουροι μιλούν,[2] οι γιοι της Λήδας,
τ' αδέλφια της Ελένης που 'χει φύγει
απ' το παλάτι σου˙ γραφτό δεν ήταν
γυναίκα σου να γίνει˙ μη θυμώνεις.
Η κόρη της Νηρηίδας, η αδελφή σου
Θεονόη, δε σ' αδικεί που δείχνει σέβας
στους νόμους των θεών[3] και στου γονιού σου
τις δίκαιες εντολές. Όριζε η μοίρα
στο σπίτι σου να μείνει ως τώρα μόνο˙
όταν συθέμελα την Τροία γκρεμίσαν,
τ' όνομα της Ελένης[4] δε χρειαζόταν
στους θεούς άλλο˙ πρέπει αυτή να ζήσει
με τον παλιό της άντρα και μαζί του
στο σπιτικό της να γυρίσει πίσω.
Λοιπόν στην αδελφή σου μην υψώσεις
το μαύρο[5] σου σπαθί και να το ξέρεις
πως φρόνιμα έχει πράξει. Την Ελένη,
αφού θεούς μας έκαμεν ο Δίας,
θα 'χαμε σώσει από καιρό˙ όμως στέκουν
άλλοι θεοί κι η Μοίρα πάνωθέ μας
κι έτσι το θέλησαν˙ αυτά για σένα˙[6]
στην αδελφή μας τούτα προφητεύω:[7]
Πήγαινε με τον άντρα σου και πρίμος
αγέρας θα φυσάει˙[8] από κοντά σας,
εμείς, τα δυο σου αδέλφια, θα βοηθούμε,
στο κύμα καβαλάρηδες, να φτάσεις
στη Σπάρτη. Κι όταν πια θα τελειώσουν
οι μέρες της ζωής σου και πεθάνεις,
θεά θα ονομαστείς κι απ' τους ανθρώπους,
μαζί με μας, θα δέχεσαι θυσίες
και δώρα,[9] όπως έχει ορίσει ο Δίας.

Η Εμφανιση των Διοσκουρων

- *Σε ποιους απευθύνονται οι Διόσκουροι;*
- *Τις τους συμβουλεύουν και με ποια επιχειρήματα;*
- *Τι προφητεύουν;*

Σχολια

1. Πρόκειται για τα αδέλφια της Ελένης, τον Κάστορα και τον Πολυδεύκη. Στο σημείο αυτό ένας μόνο από τους δύο θεούς μιλάει.
2. Σύμφωνα με τη θεατρική σύμβαση, εδώ οι Διόσκουροι αυτοσυστήνονται.
3. Η απόφαση λοιπόν της Θεονόης ταυτίστηκε με την απόφαση των θεών και ήταν σύμφωνη με το δίκαιο.
4. Εννοείται το είδωλο της Ελένης που είχε δημιουργήσει η Ήρα.
5. *μαύρο* σπαθί είτε με την έννοια του φονικού, αυτού που φέρνει τον όλεθρο (πρβ. μαύρη μέρα), είτε με την έννοια του ξίφους που θα βαφτεί στο αίμα.
6. Εννοεί το Θεοκλύμενο.
7. Ο θεός απευθύνεται τώρα στην Ελένη και το Μενέλαο, που βέβαια βρίσκονται πολύ μακριά, μπορούν όμως να ακούσουν τα λόγια του, αφού είναι θεός.
8. Οι Διόσκουροι απαντούν έτσι στην προσευχή του Χορού στο Γ΄ Στάσιμο που τους ζήτησαν να στείλουν *πρίμο αγέρα* (στ. 1644-1645).
9. Αρχαίοι σχολιαστές μάς πληροφορούν ότι γίνονταν θυσίες προς τιμήν της Ελένης. Συγκεκριμένα, οι Αθηναίοι είχαν την *τριττύαν θυσίαν* προς τιμήν των Διόσκουρων και της Ελένης, οπότε θυσίαζαν τρία ζώα. Επίσης, τη θυσία προς τιμήν των Διόσκουρων ονόμαζαν *ξενισμό*, γιατί κατά τη διάρκειά της υπέθεταν ότι φιλοξενούσαν τους Διόσκουρους παραθέτοντας γεύμα.

Ας Γινουμε Θεατες

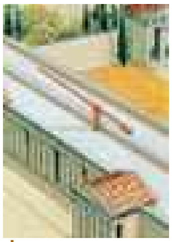

Γερανός

Κι ενώ όλα προμηνύουν μια βίαιη σκηνή, το κλίμα αλλάζει...

- Οι δυο Διόσκουροι, «ως από μηχανής θεός»*, κάνουν την εμφάνισή τους. Συνήθως τον από μηχανής θεό τον βλέπουμε στο θεολογείο* ή κατεβαίνει από ψηλά με τη μηχανή*, ένα είδος γερανού.
  - Ας φανταστούμε τους Διόσκουρους εδώ. Τι θα άλλαζε κατά τη γνώμη σου, αν εισέρχονταν στο σκηνικό χώρο από μια Πάροδο;
  - Μια σύγχρονη βέβαια παράσταση θα μπορούσε να αξιοποιήσει και πολλά άλλα μέσα. Ας δούμε κάποια από αυτά στις διπλανές φωτογραφίες. Ποια θα επέλεγες; Θα πρότεινες κάποια άλλα;
- Ας φανταστούμε τον Αιγύπτιο βασιλιά και τις γυναίκες του Χορού αυτή την ξεχωριστή στιγμή...

Εμφανίσεις «από μηχανής θεού»

Ευριπίδης, Μήδεια *(Θ.Ο.Κ., 1984, σκην. Μ. Βολανάκης)*

Αισχύλος, Ευμενίδες *(Αμφιθέατρο, 1986, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)*

Ας Εμβαθυνουμε

- Ο «από μηχανής θεός» συνήθως εμφανίζεται όταν η δράση φτάνει σε αδιέξοδο, για να λύσει τους δραματικούς κόμπους με το μαγικό του ραβδί.

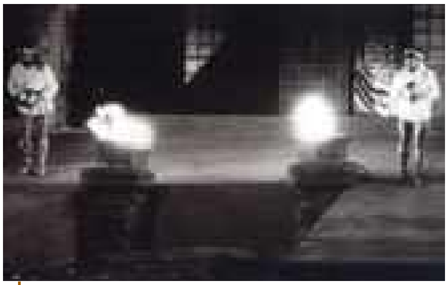

Διόσκουροι (Ζ. Κατραμάδας – Τ. Πανταζής, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσινάς)

  - Εδώ; Βρισκόμαστε σε αδιέξοδο; Υπάρχουν ακόμη προβλήματα;
  - Τι κερδίζει το έργο με την εμφάνιση των Διόσκουρων;
- Ο Θεοκλύμενος μεταστρέφεται.
  - Ας εξετάσουμε για ποιο λόγο. Πείστηκε από τα επιχειρήματα περί δικαίου ή υποχωρεί μπροστά στη δύναμη των θεών;
  - Ποια συμπεράσματα μπορούμε τώρα πια να βγάλουμε για το ήθος του;

Παραλληλο Κειμενο 1

Δυο Φωτεινες Σφαιρες

Τα σκηνικά κοστούμια του κ. Πάτσα ταίριασαν τόσο ωραία με το (από πολλές απόψεις) ουράνιο περιβάλλον, στο οποίο εκεί κατά το τέλος προστέθηκαν και δύο φωτεινές σφαίρες, προφανώς για να συμβολίσουν, πολύ διακριτικά, τους Διόσκουρους στη νέα, αστρική τους υπόσταση.

Ρωζίτα Σώκου

(Από το Κ. Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σ. Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος)

Και το νησί που απλώνεται σε μάκρος
στην Αττική ξαγνάντια σα φρουρός της,[10]
Ελένη θα το λεν, γιατί σ' εκείνο
σε πρωτοπήγ' ο Ερμής, όταν σε πήρε
από το σπίτι σου και στον ουράνιο
δρόμο σ' ανέβασε, για να ξεφύγεις
τον έρωτα του Πάρη. Στων Μακάρων
τα νησιά[11] ο πολυπλάντος θα πάει
Μενέλαος˙ οι θεοί τ' αποφασίσαν˙
ποτέ για τους καλούς δε νιώθουν μίσος,
στους ταπεινούς μονάχα στέλνουν πόνους.[12]

ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΣ Τέκνα της Λήδας και του Δία, θα πάψω
την έχθρα μου για την Ελένη κι ούτε
την αδελφή μου θα σκοτώσω. Ας πάει
πίσω στη Σπάρτη, αφού οι θεοί το θέλουν.
Να ξέρετε πως είν' η αδελφή σας
γεμάτη ευγένεια και φρονιμάδα.
Να καμαρώνετε για τους καλούς της
τρόπους, χαρίσματα που λίγες τα 'χουν.[13]

Η Αντιδραση του Θεοκλυμενου

ΕΞΟΔΙΟ ΑΣΜΑ (στ. 1865-1870)

ΧΟΡΟΣ Οι γνώμες αλλάζουν ολοένα
των θεών κι απ' τα ανέλπιστα πλήθος
ξετελεύουν αυτοί κι όσα πρόσμενες
δε βρίσκουν τη λύση τους˙ όμως
στ' αναπάντεχο ο θεός δίνει τέρμα.[14]
Έτσι τέλειωσε τούτ' η ιστορία.

Οι Στοχασμοι του Χορου

Σχολια

10. Εννοεί τη Μακρόνησο, το νησί απέναντι απ' τη νοτιοανατολική ακτή της Αττικής που ονομαζόταν «Ελένη». Στον Ευριπίδη, το νησί αυτό ήταν ο πρώτος σταθμός που έκανε ο Ερμής μεταφέροντας την Ελένη και γι' αυτό πήρε το όνομά του από εκείνη. Συχνά στις τραγωδίες του ο Ευριπίδης παραθέτει αιτιολογικούς μύθους, δηλαδή δικαιολογεί μια λατρεία ή μια ονομασία με ένα μύθο που επινοεί. Το ίδιο γίνεται και εδώ, όταν παρουσιάζει τους Διόσκουρους να ερμηνεύουν την ονομασία του νησιού της Αττικής.

11. Τα νησιά των Μακάρων, σύμφωνα με τη μυθολογία, βρίσκονται στα όρια της γης, στον Ωκεανό, και εκεί κατοικούσαν οι μεγάλοι ήρωες μετά το θάνατό τους. Το κλίμα είναι άριστο και οι συνθήκες ζωής παραδείσιες. Στον Όμηρο (δ, 569) ο Μενέλαος θα πήγαινε στα νησιά των Μακάρων, μόνο και μόνο γιατί ήταν σύζυγος της Ελένης, της κόρης του Δία˙ εδώ διαφαίνεται ίσως μια άλλη αντίληψη: ο Μενέλαος θα πάει στον αρχαίο αυτόν παράδεισο, για να ανταμειφθεί για τα βάσανα που τράβηξε στη ζωή του.

12. Κάποιοι μελετητές εξοβελίζουν το στίχο αυτόν, δηλαδή θεωρούν ότι δεν τον έγραψε ο ίδιος ο ποιητής, αλλά ότι είναι μεταγενέστερη προσθήκη, αφού ο Ευριπίδης δεν ήθελε να τονίσει εδώ την αντίθεση ευγενείς – άνθρωποι του λαού. Ο ποιητής, σύμφωνα με αυτούς τους μελετητές, στους προηγούμενους στίχους (1852-1855) εννοεί ότι *οι θεοί δε νιώθουν μίσος για τους καλούς, αφού αυτοί είναι που τραβούνε τα περισσότερα βάσανα. Έτσι και ο Μενέλαος που ταλαιπωρήθηκε τόσο (πολυπλάντος) θα πάει στα νησιά των Μακάρων.*

13. Τέτοιες φράσεις έκαναν κάποιους μελετητές να θεωρήσουν τον Ευριπίδη μισογύνη.

14. Με τον ίδιο τρόπο τελειώνουν κι άλλες τέσσερις τραγωδίες του Ευριπίδη, κάτι που κάνει πολλούς να εξοβελίζουν αυτούς τους στίχους.

Ας Γινουμε Θεατες

Η παράσταση τελειώνει και τα πρόσωπα φεύγουν από τη σκηνή.

- Ας προσπαθήσουμε να φανταστούμε αυτή την έξοδο. Οι υποκριτές αποχωρούν, οι γυναίκες του Χορού, το εξόδιο άσμα...
  - Ας στρέψουμε το βλέμμα μας και στους θεατές... Ας προσέξουμε τα πρόσωπά τους. Με ποια συναισθήματα στέκονται μπροστά στην άδεια σκηνή;
  - Η ματιά μας ξαναγυρίζει στο σκηνικό χώρο. Ποια αίσθηση μας δημιουργεί τώρα πια...;

Η παράσταση τελειώνει

Ας Εμβαθυνουμε

- Στο έργο μας ακούσαμε ως τώρα το λόγο των δύο ηρώων, της μάντισσας, του βασιλιά, των απλών ανθρώπων... Καθώς το έργο τελειώνει, ακούγεται και ο λόγος των θεών, που αναφέρεται στην τύχη όλων των ηρώων του έργου μας.
  - Ας σταθούμε εδώ και ας προβληματιστούμε για ένα κρίσιμο ζήτημα: Ποιος φαίνεται να καθορίζει τελικά τη ζωή των ανθρώπων;
    - Ποια απάντηση προκύπτει από το λόγο των Διόσκουρων;
    - Ο Χορός συμφωνεί στο εξόδιο άσμα*;
    - Το ίδιο το έργο ποια απάντηση δίνει τελικά;
    - Εσύ, τι σκέφτεσαι;

Μετά την παράσταση

Η παράσταση τελείωσε... Μαζί με τους υπόλοιπους θεατές αφήνεις το θέατρο.
Πώς νιώθεις; Τι είναι τώρα πια για σένα αυτή η περίφημη κάθαρση;*

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ένας Αγγελιαφόρος εμφανίζεται, για να αναγγείλει τα νέα, μόνο που αυτός είναι πιο σύντομος. Γράψτε τη δική του αγγελική ρήση σε 10-15 σειρές.
2. Χωρίστε σε επιμέρους ενότητες την αγγελική ρήση με βάση τα πρόσωπα και τη δράση τους. Δώστε δικό σας πλαγιότιτλο σε κάθε ενότητα.
3. Η αγγελική ρήση, καθώς μεταφέρει στη σκηνή γεγονότα, πρέπει να είναι παραστατική. Με ποια εκφραστικά μέσα επιτυγχάνεται αυτή η παραστατικότητα;
4. Ποια η λειτουργία της αγγελικής ρήσης στο έργο;
5. Αποτιμώντας το σχέδιο απόδρασης, πώς θα κρίνατε την Ελένη και το Μενέλαο: δόλιους, επινοητικούς...; Συμπληρώστε χαρακτηρισμούς και δικαιολογήστε τους.
6. Ας υποθέσουμε ότι τα γεγονότα δεν τα διηγείται ένας Αιγύπτιος ναύτης αλλά ένας Έλληνας, σύντροφος του Μενέλαου. Αρχίστε τη διήγηση ως εξής: *Όπως μας είχε προστάξει ο βασιλιάς μας, ο Μενέλαος, περιμέναμε στην ακτή, όταν ξαφνικά βλέπουμε να πλησιάζει αργά μια επιβλητική πομπή...*
7. Σχετικά με το πρόσωπο που εμποδίζει το Θεοκλύμενο να ξεσπάσει την οργή του στη Θεονόη, υποστηρίζεται ότι είναι:
   - ένας Υπηρέτης που εμφανίζεται ξαφνικά στη σκηνή, όταν ο Θεοκλύμενος κινείται απειλητικά προς το παλάτι,
   - ο Αγγελιαφόρος,
   - η Κορυφαία μαζί με τις άλλες γυναίκες του Χορού.

   Ποια από αυτές τις εκδοχές θα ήταν σκηνικά η πιο εντυπωσιακή; Γιατί;
8. Στο τέλος της τραγωδίας η Ελένη αποκαθίσταται για μία ακόμα φορά: α) από ποιους και με ποιον τρόπο; β) ποια αποκατάσταση έχει για σας μεγαλύτερη βαρύτητα και γιατί;
9. Στο λόγο των Διόσκουρων γίνεται αναφορά σε γεγονότα του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος. α) Να επισημάνετε συνοπτικά αυτά τα γεγονότα κατά χρονική βαθμίδα. β) Επικεντρώστε την προσοχή σας στα γεγονότα που αναφέρονται στο μέλλον. Τι εξυπηρετεί αυτή η αναφορά;
10. Το έργο έχει ολοκληρωθεί... Από το σκηνικό χώρο αποχωρεί ο Χορός τραγουδώντας το εξόδιο άσμα, τον τελευταίο δηλαδή λόγο που ακούγεται στο δράμα. Προσπαθήστε να γράψετε/δημιουργήσετε ένα δικό σας εξόδιο άσμα.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Πολλές φορές έως τώρα αναφερθήκαμε στους υποκριτές, στο Χορό, στην κίνηση, στη φωνή τους· τους φανταστήκαμε, τους είδαμε σε φωτογραφίες από παραστάσεις, τους ακούσαμε να απαγγέλλουν ή να τραγουδούν, μιλήσαμε για σκηνοθετικές προτάσεις... Αποτολμήστε να δραματοποιήσετε την έξοδο στην τάξη σας, στο προαύλιο, με ή χωρίς σκηνικά... Εμπρός! Ο αγγελιαφόρος μπαίνει βιαστικός στη σκηνή.... Καλή επιτυχία.

ΕΡΓΑΣΙΑ

Ψηλά, πάνω από τον κόσμο των ανθρώπων, εμφανίζονται οι δυο θεοί...Σας έρχονται στο νου ανάλογες περιπτώσεις «θεοφάνειας»; Αναζητήστε κάποιες στον Όμηρο, σε ιστορίες από την Αγία Γραφή, λαϊκές παραδόσεις....Ποια αντίληψη μαρτυρούν για τη σχέση του ανθρώπου με τους θεούς/το Θεό;

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Μένουν ακόμα για παρουσίαση τα θέματα: **αποφθεγματικές φράσεις** και **ανθρώπινη επινοητικότητα**.
Για τα θέματα αυτά, αλλά και για τα υπόλοιπα που έχουν ήδη παρουσιαστεί, μπορείτε για την επόμενη φορά να ετοιμάσετε σύντομες εισηγήσεις, ώστε να βοηθήσετε την Ανακεφαλαίωση.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΤΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Το έργο μπορεί να χωριστεί σε δύο τμήματα με βάση τα προβλήματα που απασχολούν την ηρωίδα μας, την Ελένη. Ποια είναι αυτά; Βάλτε ένα σύντομο τίτλο σε κάθε τμήμα.
2. Οι ήρωές μας τόσο στην πορεία τους προς την αναγνώριση όσο και στην προσπάθειά τους να αποδράσουν συναντούν εμπόδια. Τι τους βοήθησε να τα ξεπεράσουν στην πρώτη περίπτωση και τι στη δεύτερη;
3. Χωριστείτε σε ομάδες. Κάθε ομάδα αναλαμβάνει ένα από τα κατά ποσόν μέρη και σχηματίζει μια παγωμένη εικόνα. Η εικόνα αυτή μπορεί να εκφράζει την πιο σημαντική, κατά τη γνώμη σας, στιγμή της ενότητας που επεξεργάζεστε. Παρουσιάστε την παγωμένη αυτή εικόνα στους συμμαθητές σας, συνοδεύοντάς την, αν θέλετε, και από μια σύντομη αφήγηση.
4. Συγκεντρώστε τα στοιχεία που υπάρχουν στη στήλη *Πλοκή* των Προοργανωτών. Με βάση αυτά θυμηθείτε το μύθο της τραγωδίας μας και γράψτε την περίληψή του σε μία περίπου σελίδα.
5. Να συγκεντρώσετε τα θέματα που θίγονται στα Στάσιμα και να εξετάσετε αν αυτά συνδέονται με το έργο.
6. Ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα της *Ελένης*, όπως και κάθε θεατρικού έργου, είναι ο λόγος που παίρνει και τις εξής μορφές: διάλογος, μονόλογος, λυρικό αμοιβαίο. Να αναφέρετε χαρακτηριστικά παραδείγματα για κάθε περίπτωση. Για ποιους λόγους επιλέγεται το συγκεκριμένο είδος κάθε φορά;
7. Φανταστείτε την *Ελένη* χωρίς Χορό και χορικά άσματα. Τι θα άλλαζε; Ποια βασικά γνωρίσματα της τραγωδίας θα έχανε το έργο;
8. Η Ελένη του μύθου και η καινή Ελένη του Ευριπίδη: Σε δύο στήλες ας γράψουμε τα χαρακτηριστικά τους και ας δούμε σε ποια σημεία ο Ευριπίδης συμφωνεί με τη μυθική παράδοση και σε ποια αποκλίνει από αυτήν.
9. Θυμηθείτε την πορεία των τριών βασικών ηρώων του έργου μας: της Ελένης, του Μενέλαου και του Θεοκλύμενου. Ξεφυλλίζοντας το βιβλίο σας, αναζητήστε 3-4 φράσεις του κάθε ήρωα που αποτυπώνουν ανάγλυφα την εξέλιξή του από την αρχή ως το τέλος του έργου. Δουλέψτε κατά ομάδες. Κάθε ομάδα μπορεί να αναλάβει έναν ήρωα και κάθε μέλος της ομάδας μπορεί να διερευνήσει ένα κατά ποσόν μέρος.
10. Στην *Ελένη* εκτός από τους επώνυμους ήρωες υπάρχουν και τα ανώνυμα πρόσωπα που συμβάλλουν με τους λόγους και τα έργα τους στη δράση: α) Ποια είναι αυτά τα πρόσωπα; β) Ποιοι είναι οι δραματικοί λόγοι που επιβάλλουν την παρουσία τους στο έργο; γ) Σε τι διαφέρουν από τους επώνυμους ήρωες;
11. Πέρα από τους ήρωες, βασικό στοιχείο του έργου είναι και ο Χορός. Παρακολουθώντας τη στάση του απέναντι στην Ελένη από την αρχή ως το τέλος, να εξετάσετε: α) Ποια είναι τα συναισθήματα των μελών του Χορού προς την ηρωίδα· β) πόσο επηρεάζει ο λόγος και η δράση του την εξέλιξη της υπόθεσης· γ) πόσο θα άλλαζε η πλοκή του έργου, αν δεν τον αποτελούσαν Ελληνίδες αιχμάλωτες.
12. Ο Μενέλαος μετά την επιστροφή του στη Σπάρτη γράφει, ως ένας από τους αρχιστράτηγους της εκστρατείας, τα απομνημονεύματά του... Γράψτε το κεφάλαιο που αναφέρεται σε όσα διαδραματίστηκαν στην Αίγυπτο, προσπαθώντας να δώσετε την οπτική του Μενέλαου.
13. Είναι η *Ελένη* τραγωδία; Αυτό το ερώτημα απασχολεί κάποιους μελετητές του δράματος. Έχοντας μελετήσει το έργο, δώστε τη δική σας απάντηση με κριτήριο τα στοιχεία που παραθέτει ο Αριστοτέλης στον ακόλουθο ορισμό της τραγωδίας: *Η τραγωδία είναι μίμηση πράξης εξαιρετικής και τέλειας [με αρχή, μέση και τέλος], η οποία έχει ευσύνοπτο μέγεθος, με λόγο που τέρπει, διαφορετική για τα δύο μέρη της [διαλογικό και χορικό], με πρόσωπα που δρουν και δεν απαγγέλλουν απλώς, και η οποία με τη συμπάθεια [έλεον] του θεατή [προς τον πάσχοντα ήρωα] και το φόβο (μήπως βρεθεί σε παρόμοια θέση) επιφέρει στο τέλος τη λύτρωση από παρόμοια πάθη [κάθαρση].*
14. Αφού θυμηθείτε τα χαρακτηριστικά του τραγικού ήρωα, σκεφτείτε ποιο από τα βασικά πρόσωπα του έργου μας ενσαρκώνει περισσότερο την έννοια της τραγικότητας.
15. Σε πολλά σημεία αναφέρθηκε ότι οι μελετητές διαφωνούν για το είδος στο οποίο μπορούμε να κατατάξουμε την *Ελένη.* Άλλοι ισχυρίζονται ότι είναι τραγωδία, άλλοι ότι είναι τραγικωμωδία και άλλοι ότι είναι ρομαντικό δράμα.
    α. Σε τρεις στήλες, με τίτλους ΤΡΑΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ, ΚΩΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ, ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΡΟΜΑΝΤΙΚΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ, συγκεντρώστε τα στοιχεία που μπορούν να υποστηρίξουν κάθε άποψη (με συγκεκριμένες αναφορές στο έργο).
    β. Γράψτε τη δική σας άποψη (δεν είναι απαραίτητο να ταχθείτε με μία μόνο άποψη, μπορείτε να συνδυάσετε περισσότερες).
16. Την αντίθεση *είναι – φαίνεσθαι* την επισημάναμε αρκετές φορές: α) ως δομικό στοιχείο, β) ως στοιχείο που απηχεί προβληματισμούς της εποχής του Ευριπίδη. Καταγράψτε τρία παραδείγματα, που να φανερώνουν τη συμβολή της αντίθεσης αυτής στην εξέλιξη του έργου. Με ποιους προβληματισμούς της εποχής μπορεί να συνδεθεί;
17. Ένα από τα θέματα, που προκύπτει μέσα από την «προϊστορία» της τραγωδίας μας αλλά και από την εξέλιξη της υπόθεσής της, θα μπορούσε να θεωρηθεί η σύγκρουση ανάμεσα στο δίκαιο και το άδικο. Σε ποια σημεία νομίζετε ότι επικράτησε το ένα και σε ποια το άλλο;
18. Συμμετέχετε σε ένα σχέδιο δράσης (project), του οποίου το τελικό προϊόν είναι η παρουσίαση του έργου του Ευριπίδη και ορισμένων χαρακτηριστικών της τέχνης του. Με βάση στοιχεία που αντλείτε από τη συγκεκριμένη τραγωδία, γράψτε τα κεφάλαια: α) Η θεολογία του Ευριπίδη, β) Η ανθρωπολογία του Ευριπίδη.
19. Σύμφωνα με τη Γαλλίδα Ελληνίστρια J. de Romilly, *Τα πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα μπαίνουν κατευθείαν στο έργο [του Ευριπίδη], το χρωματίζουν και το προσανατολίζουν.* [...] *βρίσκουμε σ' αυτόν πλήθος από θέματα της επικαιρότητας* [...] *κάνει το θέατρό του θέατρο ιδεών* [...] Πιστεύετε ότι επιβεβαιώνεται η άποψη αυτή στην *Ελένη;*
20. Η αρχαία ελληνική τραγωδία τροφοδότησε και τροφοδοτεί την ανθρώπινη σκέψη, έχοντας ξεπεράσει τα όρια της εποχής που τη γέννησε. Ας σταθούμε στην *Ελένη.* Συγκεντρώστε από τους

Προοργανωτές τα θέματα. Ποια από αυτά σας απασχόλησαν; Ποια θεωρείτε διαχρονικά;

21. Υποθέστε ότι η τάξη σας έχει αναλάβει να ανεβάσει στο τέλος της χρονιάς μία σκηνή της *Ελένης*. Ποια θα επιλέγατε; Ποιες λύσεις και ποια πιθανά ευρήματα θα μπορούσατε να προτείνετε, για να αντιμετωπίσετε τις δυσκολίες της «όψης»;
22. Θυμηθείτε όσα έχουν αναφερθεί για τις παραστάσεις της τραγωδίας στην αρχαιότητα και στην εποχή μας. Με βάση αυτά τα στοιχεία και κάνοντας αναφορές σε συγκεκριμένες σκηνές του έργου, να συγκρίνετε τις παραστάσεις τότε και τώρα ως προς: α) την όψη (σκηνογραφία και σκευή), β) τα εκφραστικά μέσα που χρησιμοποιούν οι ηθοποιοί, γ) τον αριθμό των συντελεστών και δ) τα τεχνικά μέσα που χρησιμοποιούνται.
23. Αποφασίσατε με τους συμμαθητές σας να δημιουργήσετε μια σύγχρονη εκδοχή ή μια παρωδία της *Ελένης* του Ευριπίδη. Γράψτε σε περίληψη το μύθο της δικής σας *Ελένης* και παρουσιάστε αναλυτικά μία από τις σκηνές του δικού σας έργου.
24. Επιλέγοντας αποσπάσματα από τα παράλληλα κείμενα που υπάρχουν στο βιβλίο σας και αναφέρονται στην Ελένη, και από άλλα σχετικά ποιητικά κείμενα, δημιουργήστε μια διακειμενική σύνθεση, που θα παρουσιάζει τις ποικίλες μορφές που έδωσαν στην Ελένη διάφοροι δημιουργοί από την αρχαιότητα ως σήμερα.
25. Τι σας άρεσε και τι δεν σας άρεσε στην *Ελένη* του Ευριπίδη;
26. Τι θα προσέχατε πιο πολύ, αν τύχαινε αυτό το καλοκαίρι να παρακολουθήσετε σε ένα αρχαίο θέατρο μια παράσταση της *Ελένης;*
27. Η αρχαία ελληνική τραγωδία ενέπνευσε και εμπνέει πολλούς δημιουργούς, Έλληνες και ξένους. Για ποιους λόγους νομίζετε ότι ένας σύγχρονος σκηνοθέτης θα επέλεγε να ανεβάσει την *Ελένη;*
28. Πώς πιστεύετε πως θα νιώθει ο έφηβος, που, πριν αρχίσουμε τη μελέτη της τραγωδίας, τον είδαμε να ανηφορίζει το δρόμο για το θέατρο της Επιδαύρου για να παρακολουθήσει την *Ελένη;* Τι να σκέπτεται άραγε; Να έχει δώσει απαντήσεις στα ερωτήματα που τον απασχολούσαν πριν από την παράσταση;

ΛΕΞΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΤΗΣ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑΣ

ΑΕΡΟΠΗ Βλ. Ατρέας

ΑΙΑΚΟΣ Γιος του Δία και της νύμφης Αίγινας. Επειδή ήταν πολύ δίκαιος και ευσεβής, μετά το θάνατό του ορίστηκε από το Δία κριτής των νεκρών στον Κάτω Κόσμο μαζί με το Ραδάμανθυ και το Μίνωα. Βασίλεψε στην Αίγινα και ήταν πατέρας του Αίαντα και του Τεύκρου (βλ. σχετικά λήμματα).

ΑΙΑΝΤΑΣ Γιος του Τελαμώνα, του βασιλιά της Σαλαμίνας, και ετεροθαλής αδελφός του Τεύκρου. Μετά τον Αχιλλέα ήταν ο γενναιότερος Έλληνας στον Τρωικό πόλεμο. Μετά το θάνατο του Αχιλλέα, οι Αχαιοί αποφασίζουν να δώσουν τα όπλα του νεκρού στο γενναιότερο Έλληνα και επιλέγουν τον Οδυσσέα. Πικραμένος και οργισμένος ο Αίαντας παραφρονεί και, κατά τη διάρκεια της νύκτας που ακολουθεί, σφάζει κοπάδια με πρόβατα, πιστεύοντας ότι σκοτώνει τους Έλληνες που τον αδίκησαν. Όταν το πρωί συνέρχεται και βλέπει τι έκανε, ντροπιασμένος, αυτοκτονεί. Στην *Ελένη*, ο Τεύκρος αναφέρεται στην αυτοκτονία του.

ΑΤΡΕΑΣ Γιος του Πέλοπα και της Ιπποδάμειας, σύζυγος της Αερόπης, πατέρας του Αγαμέμνονα και του Μενέλαου.

ΔΙΟΝΥΣΟΣ Γιος του Δία και της Σεμέλης, θεός του κρασιού. Ο Διόνυσος λατρευόταν με οργιαστικές τελετές, στις οποίες πρωτοστατούσαν οι γυναίκες συνοδοί του, οι Μαινάδες ή Βάκχες (βλ. λέξη).

ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙ (<**Διὸς+κοῦροι**) Γιοι του Δία και της Λήδας, δίδυμα αδέλφια της Ελένης. Τα ονόματά τους ήταν **Κάστορας και Πολυδεύκης**· ο πρώτος ήταν περίφημος πολεμιστής και ο δεύτερος πυγμάχος. Όταν σε μια σύγκρουση σκοτώθηκε ο Κάστορας, ο Δίας προσέφερε στον Πολυδεύκη την αθανασία. Ο Πολυδεύκης δέχτηκε, με τον όρο να μοιραστεί το δώρο του Δία με τον αδελφό του· ο Δίας το δέχτηκε και γι' αυτό ο καθένας από τους δύο βρίσκεται τη μια μέρα στον Κάτω Κόσμο και την άλλη στον Όλυμπο. Οι Διόσκουροι προστάτευαν τους ναυτικούς και αργότερα ταυτίστηκαν με τις φωτεινές λάμψεις που εμφανίζονται κάποτε στα κατάρτια των πλοίων (σήμερα ονομάζονται φωτιά του Αγίου Έλμου), όταν η ατμόσφαιρα είναι ηλεκτρισμένη.

ΔΙΩΝΗ Μητέρα της Αφροδίτης.

ΕΚΑΤΗ Θεά του Κάτω Κόσμου, ακόλουθος της Περσεφόνης. Τη νύχτα έστελνε στους ανθρώπους φαντάσματα και το πλησίασμά της έκανε τα σκυλιά να ουρλιάζουν. Τη λάτρευαν στα σταυροδρόμια, όπου άφηναν πιάτα με φαγητό.

ΕΡΜΙΟΝΗ Μοναχοκόρη του Μενέλαου και της Ελένης.

ΗΡΑ Σύζυγος του Δία και προστάτιδα του γάμου. Διεκδίκησε μαζί με την Αθηνά και την Αφροδίτη το βραβείο του κάλλους, που τελικά κέρδισε η θεά της ομορφιάς και του έρωτα (κρίσις περὶ τῆς καλλίστης). Σύμφωνα με το μύθο που χρησιμοποιεί ο Ευριπίδης στην *Ελένη* του, η Ήρα, θυμωμένη με τον Πάρη, που δεν την τίμησε με το βραβείο, θέλησε να τιμωρήσει την Αφροδίτη και τον Πάρη· γι' αυτό έστειλε τον Ερμή στη Σπάρτη με την εντολή να πάρει την Ελένη και να την οδηγήσει στην Αίγυπτο. Στη θέση της Ελένης έβαλε ένα είδωλό της.

ΚΑΛΛΙΣΤΩ Νύμφη των δασών της Αρκαδίας, αφοσιωμένη στην παρθενική ζωή, σύντροφος της Άρτεμης. Ο Δίας την ερωτεύτηκε, ενώθηκε μαζί της και την άφησε έγκυο· για να την προστατέψει από την οργή της γυναίκας του, της Ήρας, τη μεταμόρφωσε σε αρκούδα. Και πάλι όμως η Ήρα την ανακάλυψε και ο Δίας μεταμόρφωσε την Καλλιστώ στον αστερισμό της Μεγάλης Άρκτου (άρκτος = αρκούδα). Στην *Ελένη* η Καλλιστώ μεταμορφώνεται από το Δία σε λιοντάρι.

ΚΑΛΧΑΣ Περίφημος μάντης των Ελλήνων κατά τη διάρκεια της τρωικής εκστρατείας.

ΚΥΒΕΛΗ Θεά της Φρυγίας, η «μητέρα των θεών». Ενσαρκώνει τη δύναμη της βλάστησης και οι Έλληνες συχνά την ταύτιζαν με τη Ρέα. Παριστανόταν συνήθως με το κεφάλι στεφανωμένο με πύργους, συνοδευόμενη από λιοντάρια ή πάνω σε άρμα που το σέρνανε λιοντάρια, και λατρευόταν με οργιαστικές τελετές. Συνοδοί της ήταν οι Κορύβαντες.

ΛΕΥΚΙΠΠΟΣ Βασιλιάς της Μεσσηνίας, πατέρας της Ιλάειρας και της Φοίβης που παντρεύτηκαν τους Διόσκουρους.

ΛΗΔΑ Κόρη του βασιλιά Θέστιου της Αιτωλίας. Παντρεύτηκε τον Τυνδάρεω, βασιλιά της Σπάρτης. Η ομορφιά της γοήτευσε το Δία, που μεταμορφωμένος σε κύκνο ενώθηκε με αυτήν. Από την ένωση γεννήθηκαν η Ελένη και οι Διόσκουροι. Σύμφωνα με μια παράδοση η Λήδα γέννησε δύο αυγά· από το ένα βγήκε η Ελένη και από το άλλο οι δίδυμοι Διόσκουροι. Στην *Ελένη* μαθαίνουμε ότι η Λήδα αυτοκτόνησε, μην μπορώντας να αντέξει την ντροπή για τα καμώματα της κόρης της, της Ελένης, που είχε εγκαταλείψει τον άντρα της –όπως νόμιζαν όλοι οι θνητοί– για χάρη του Πάρη.

ΜΑΙΝΑΔΕΣ Ή ΒΑΚΧΕΣ Γυναίκες, συνοδοί του θεού Διονύσου. Φορούσαν δέρματα από ελάφια ή πάνθηρες, στο κεφάλι τους είχαν στεφάνι από κισσό και στο χέρι τους κρατούσαν θύρσο, δηλ. μια ράβδο τυλιγμένη με κισσό, φύλλα αμπελιού και κουκουνάρες πεύκου. Τριγύριζαν στα βουνά με μουσική και χορό και, όταν ενθουσιασμένες καταλαμβάνονταν από ιερή μανία, εκτελούσαν υπερφυσικά κατορθώματα, ξερίζωναν δέντρα και ξέσκιζαν άγρια θηρία.

ΜΕΝΕΛΑΟΣ Αδελφός του Αγαμέμνονα και σύζυγος της Ελένης. Σύμφωνα με την *Ιλιάδα* κατά τη διάρκεια της καταστροφής της Τροίας αιχμαλώτισε την Ελένη και ήθελε να τη φονεύσει, άλλαξε όμως γνώμη υποκύπτοντας στα ερωτικά της θέλγητρα. Επιστρέφοντας στην πατρίδα του, συνάντησε μια θύελλα στο ακρωτήριο του Μαλέα και οδηγήθηκε στην Κρήτη έχοντας χάσει τα περισσότερα από τα καράβια του. Από εκεί έφτασε στην Αίγυπτο, όπου έμεινε πέντε χρόνια. Πριν να φύγει από την Αίγυπτο, συναντήθηκε με το θαλάσσιο θεό, τον Πρωτέα, που του έδωσε οδηγίες για ασφαλή επιστροφή. Επέστρεψε τέλος στην πατρίδα του έπειτα από περιπλανήσεις οκτώ χρόνων. Μετά το θάνατό του ο Μενέλαος, επειδή ήταν γαμπρός του Δία, οδηγήθηκε όχι στον Κάτω Κόσμο αλλά στα Ηλύσια πεδία (τον παράδεισο των αρχαίων). Στην *Ελένη* όμως ο Μενέλαος φτάνει στην Αίγυπτο με το είδωλο της γυναίκας του κι όχι την ίδια τον όγδοο χρόνο.

ΜΕΡΟΠΑΣ Μυθικός βασιλιάς των Μερόπων, όπως ονομάζονταν οι κάτοικοι της Κω.

ΜΟΥΣΕΣ Εννέα αδελφές, κόρες της Μνημοσύνης (ή σύμφωνα με άλλες παραδόσεις της Αρμονίας) και του Δία. Προστάτευαν τις καλές τέχνες και τα γράμματα, και σε αυτές απευθύνονταν οι ποιητές, για να ζητήσουν τη θεία έμπνευση.

ΝΑΥΠΛΙΟΣ Πατέρας του ήρωα Παλαμήδη, ενός από τους αρχηγούς της τρωικής εκστρατείας. Ο Παλαμήδης ήταν εχθρός του Οδυσσέα, και αυτός, για να τον εκδικηθεί, τον κατηγόρησε για προδοσία εμφανίζοντας πλαστές επιστολές του Παλαμήδη προς τους Τρώες. Οι Έλληνες τον καταδίκασαν σε θάνατο και τον εκτέλεσαν. Ο πατέρας του Παλαμήδη, ο Ναύπλιος, θέλοντας να εκδικηθεί, όταν έμαθε ότι ο ελληνικός στόλος επιστρέφει από την Τροία, άναψε μεγάλη φωτιά σε σκόπελους έξω από την Εύβοια, με αποτέλεσμα τα ελληνικά πλοία να βάλουν πλώρη προς τα εκεί και να συντριβούν στα βράχια.

ΝΗΡΗΙΔΕΣ- ΝΗΡΕΑΣ Θεές, κόρες του Νηρέα, ενός γέρου σοφού θεού της θάλασσας, που ήταν προικισμένος με προφητική δύναμη. Μία από τις Νηρηίδες ήταν και η Θέτιδα, η μάνα του Αχιλλέα. Στην *Ελένη* ο Νηρέας ήταν αυτός που χάρισε τη μαντική δύναμη στη Θεονόη.

ΟΙΝΟΜΑΟΣ Βλ. Πέλοπας

ΠΑΝΑΣ Θεός των βοσκών, μισός άνθρωπος και μισός ζώο. Γεμάτος ερωτική ορμή και προικισμένος με εξαιρετική γρηγοράδα, παραμονεύει μέσα στους θάμνους τις Νύμφες. Σύμφωνα με ένα μύθο είναι γιος του Ερμή και συμμετέχει στην ακολουθία του Διονύσου.

ΠΑΡΗΣ Ή ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γιος του βασιλιά της Τροίας Πρίαμου και της Εκάβης. Η Εκάβη, πριν να τον γεννήσει, ονειρεύτηκε πως κυοφορεί έναν πυρσό που καίει την Τροία. Επειδή το όνειρό της, όπως ερμηνεύτηκε από μάντεις, σήμαινε ότι ο γιος που θα γεννούσε θα προκαλούσε την καταστροφή της Τροίας, μόλις το παιδί γεννήθηκε, εγκαταλείφθηκε στο βουνό Ίδη. Ένας βοσκός το βρήκε και το περιμάζεψε. Αργότερα αναγνωρίστηκε ως ο χαμένος γιος του Πρίαμου και γύρισε στην Τροία.

ΠΕΛΟΠΑΣ Γιος του βασιλιά της Φρυγίας Τάνταλου. Όταν ο Πέλοπας ήταν νέος, ο πατέρας του τον σκότωσε, τον τεμάχισε, τον μαγείρεψε και τον πρόσφερε ως φαγητό στους θεούς, που είχε καλέσει στο παλάτι του· μ' αυτόν τον τρόπο ήθελε να διαπιστώσει αν οι θεοί ήταν παντογνώστες. Οι θεοί αναγνώρισαν το κρέας που τους προσέφερε, ανάστησαν τον Πέλοπα και τιμώρησαν τον Τάνταλο, στέλνοντάς τον στα Τάρταρα και καταδικάζοντάς τον σε αιώνια δίψα και πείνα. Ο Πέλοπας, έχοντας ακούσει για την ομορφιά της Ιπποδάμειας, ήλθε στην Ελλάδα και τη διεκδίκησε. Ο πατέρας της, βασιλιάς της Πίσας, Οινόμαος, είχε διακηρύξει ότι θα έδινε την κόρη του σε όποιον τον νικούσε σε αγώνα αρματοδρομίας· όποιος όμως έχανε, θα έχανε και τη ζωή του. Όταν εμφανίστηκε ο Πέλοπας, η Ιπποδάμεια τον ερωτεύτηκε και τον βοήθησε να νικήσει τον πατέρα της, που φονεύτηκε στην αρματοδρομία. Ο Πέλοπας την παντρεύτηκε και έγινε βασιλιάς της περιοχής που πήρε το όνομά του (Πελοπόννησος<Πέλοπος+νῆσος = η νήσος του Πέλοπος).

ΠΕΡΣΕΑΣ Γιος της Δανάης και του Δία· με τη βοήθεια των θεών σκότωσε τη Μέδουσα, ένα τέρας που μεταμόρφωνε σε πέτρα όποιον την αντίκριζε.

ΠΕΡΣΕΦΟΝΗ Κόρη της θεάς Δήμητρας. Την ερωτεύτηκε ο Πλούτωνας και με την άδεια του Δία την απήγαγε, ενώ μάζευε με τις φίλες της λουλούδια, και την οδήγησε στον Κάτω Κόσμο. Σύμφωνα με κάποιον άλλο μύθο στην απαγωγή της συνέργησε η Αφροδίτη, ενώ την Περσεφόνη προσπάθησαν να τη βοηθήσουν η Ήρα και η Αθηνά· ο Δίας όμως με έναν κεραυνό του τις υποχρέωσε να μην επέμβουν. Στο βασίλειο του Άδη η Περσεφόνη από τη λύπη της δε δεχόταν να φάει· τέλος πείστηκε και γεύτηκε λίγα σπόρια ροδιού, γεγονός που τη σύνδεσε με τον Κάτω Κόσμο. Ο Δίας, υποκύπτοντας στις παρακλήσεις της Δήμητρας, αποφάσισε να αφήσει την Περσεφόνη να επιστρέψει στον Πάνω Κόσμο· κάτι τέτοιο όμως ήταν αδύνατο, γιατί έχοντας δεχτεί τροφή στον Κάτω Κόσμο συνδέθηκε για πάντα με αυτόν. Έτσι, ο πατέρας των θεών αποφάσισε να περνά η Περσεφόνη ένα τμήμα του χρόνου στον Κάτω Κόσμο και τον υπόλοιπο χρόνο στον Πάνω. Η Περσεφόνη είναι έτσι σύμβολο του θανάτου (το χειμώνα) και της αναγέννησης (την άνοιξη) της φύσης.

ΠΡΩΤΕΑΣ Στην *Οδύσσεια* είναι ένας μικρός θαλάσσιος θεός, που κατοικεί στο νησί Φάρο της Αιγύπτου, με μαντικές ικανότητες και τη δύναμη να μεταμορφώνεται. Στην *Ελένη* παρουσιάζεται ως ένας σοφός και δίκαιος βασιλιάς της Αιγύπτου, στον οποίο ο Δίας εμπι-

στεύτηκε τη φύλαξη της Ελένης, όσο οι Έλληνες και οι Τρώες πολεμούσαν για το είδωλό της. Παιδιά του Πρωτέα είναι η μάντισσα Θεονόη και ο Θεοκλύμενος που τον διαδέχτηκε στο θρόνο.

ΡΕΑ Θυγατέρα της Γης και του Ουρανού, σύζυγος του Κρόνου, μητέρα του Δία. Η Ρέα ταυτίστηκε αργότερα με την Κυβέλη (βλ. λέξη).

ΣΕΙΡΗΝΕΣ Θαλάσσιες θεές, με το σώμα μισό πουλιού (από τη μέση και κάτω) και μισό γυναίκας. Σύμφωνα με μια εκδοχή του μύθου ήταν συντρόφισσες της Περσεφόνης· μετά την απαγωγή της από τον Πλούτωνα θρηνούσαν για την απώλειά της και ζήτησαν από τους θεούς φτερά, για να γυρίσουν τον κόσμο και να ψάξουν για τη φίλη τους. Άλλος μύθος αναφέρει ότι ήταν η Δήμητρα που τις τιμώρησε και τις μεταμόρφωσε σε τέρατα, γιατί δεν εμπόδισαν την απαγωγή της κόρης της. Οι Σειρήνες συνδέονται λοιπόν άμεσα με την Περσεφόνη και τον Κάτω Κόσμο.

ΤΑΝΤΑΛΟΣ Βλ. *Πέλοπας*

ΤΕΥΚΡΟΣ Γιος του βασιλιά της Σαλαμίνας, Τελαμώνα, και της Ησιόνης, ετεροθαλής αδελφός του Αίαντα. Στην Τροία διακρίθηκε για τις ικανότητές του ως τοξότης. Μετά το τέλος του πολέμου γύρισε στη Σαλαμίνα, όπου όμως δεν τον δέχτηκε ο Τελαμώνας, γιατί δεν εμπόδισε αρχικά και δεν εκδικήθηκε αργότερα το θάνατο του αδελφού του, Αίαντα. Ένας χρησμός τον οδήγησε στην Κύπρο, όπου ίδρυσε τη Σαλαμίνα, για να του θυμίζει την πάτρια γη.

ΤΙΤΑΝΙΔΑ Κόρη του τιτάνα Μέροπα.

ΤΥΝΔΑΡΕΩΣ Βασιλιάς της Σπάρτης, σύζυγος της Λήδας και θνητός πατέρας των Διόσκουρων και της ωραίας Ελένης.

ΥΑΚΙΝΘΟΣ Νέος από τις Αμύκλες της Λακωνίας, σύντροφος του Απόλλωνα. Ο θεός Ζέφυρος (ο δυτικός άνεμος), ζηλεύοντας τη φιλία του Απόλλωνα με τον Υάκινθο, μια μέρα παρέσυρε ένα δίσκο, που πέταξε ο Απόλλωνας ενώ αθλείτο, με αποτέλεσμα ο δίσκος να σκοτώσει τον Υάκινθο. Από το αίμα του αναπήδησε ένα λουλούδι που πήρε το όνομά του.

ΧΑΡΙΤΕΣ Τρεις αδελφές, κόρες του Δία, σύμβολα της χάρης και της ομορφιάς. Συντροφεύουν τις Μούσες και εμπνέουν τους καλλιτέχνες, για να δημιουργούν έργα γεμάτα ομορφιά και χάρη.

ΨΑΜΑΘΗ Νηρηίδα, παντρεμένη αρχικά με τον Αιακό και αργότερα με τον Πρωτέα.

ΛΕΞΙΚΟ ΟΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

ΑΓΓΕΛΟΣ / ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ **Δευτερεύον πρόσωπο** της τραγωδίας, συνήθως ανώνυμο, που αφηγείται στους ήρωες (και στους θεατές) γεγονότα που συνέβησαν εκτός σκηνής ή μέσα στο παλάτι· οι αγγελιαφόροι ονομάζονται στα αρχαία ***ἐξάγγελοι***, όταν αναγγέλλουν γεγονότα που συνέβησαν μέσα στα ανάκτορα ή στο ναό, και ***ἄγγελοι***, όταν τα γεγονότα που αναγγέλλουν συνέβησαν σε άλλο τόπο. (Βλ. και λήμμα *ενότητα τόπου*).

ΑΜΟΙΒΑΙΑ **Τραγούδια που τραγουδούν εναλλάξ τα πρόσωπα επί σκηνής.** Στα τραγούδια αυτά τουλάχιστον ένα πρόσωπο τραγουδά σε λυρικά μέτρα, για να εκφράσει τα έντονα συναισθήματά του, ενώ το άλλο πρόσωπο μπορεί να απαντά με απαγγελλόμενους στίχους ή και με τραγούδι. Τέτοιο αμοιβαίο έχουμε στη σκηνή της αναγνώρισης Μενέλαου-Ελένης (690-772). Όταν τα τραγούδια είναι θρηνητικά και τραγουδιούνται εναλλάξ από το Χορό και τα πρόσωπα επί σκηνής, τότε έχουμε κομμό (βλ. και λ. *κομμός*).

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ Στοιχείο του μύθου της τραγωδίας· **η μεταβολή, το πέρασμα από την άγνοια στη γνώση.** Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη η αναγνώριση ενός προσώπου μπορεί να γίνει: α) **με σημάδια** (όπως στην *Οδύσσεια*, όπου η Ευρύκλεια αναγνωρίζει τον Οδυσσέα από την ουλή στο πόδι του)· β) **από τα ίδια τα γεγονότα** (π.χ. στην *Ιφιγένεια στη Χώρα των Ταύρων* η ηρωίδα, ζώντας μακριά από την Ελλάδα, αποφασίζει να στείλει ένα γράμμα στον αδελφό της Ορέστη με έναν αιχμάλωτο Έλληνα· του δίνει το γράμμα και του λέει να το δώσει εκ μέρους της, της Ιφιγένειας, στον Ορέστη· έτσι ο Ορέστης αναγνωρίζει την Ιφιγένεια)· γ) με **ανάμνηση** (π.χ. στην *Οδύσσεια* οι Φαίακες αναγνωρίζουν τον Οδυσσέα, όταν αυτός, ακούγοντας τον αοιδό Δημόδοκο να τραγουδάει για τον Τρωικό πόλεμο, θυμάται τα πάθη του και δακρύζει)· δ) **με συλλογισμούς** (η Ηλέκτρα στην ομώνυμη τραγωδία του Σοφοκλή αναγνωρίζει ότι έχει έλθει ο αδελφός της Ορέστης, όταν ανακαλύπτει στον τάφο του πατέρα τους τρίχες από τα μαλλιά του και συμπεραίνει ότι μόνο ο Ορέστης μπορεί να τις άφησε εκεί σε ένδειξη πένθους).

ΑΝΤΙΛΑΒΗ **Σύντομη φράση** που εκτείνεται σε ένα μόνο **ημιστίχιο**, έτσι ώστε ένας στίχος να μοιράζεται σε δύο πρόσωπα. Αντιλαβές χρησιμοποιούνται όταν ο διάλογος είναι ζωηρός και έντονος.

ΑΠΟ ΜΗΧΑΝΗΣ ΘΕΟΣ **Θεός** που εμφανίζεται στο έργο με τη **βοήθεια του μηχανήματος**. Ο από μηχανής θεός παρεμβαίνει συνήθως, όταν το έργο έχει φτάσει σε αδιέξοδο, και δίνει λύση. Αποτελεί τυπικό γνώρισμα της ευριπίδειας τραγωδίας.

ΔΙΑΛΟΓΙΚΑ / ΕΠΙΚΑ ΜΕΡΗ Βλ. *κατά ποσόν μέρη*

ΔΙΑΝΟΙΑ Ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη· **οι ιδέες** των ηρώων και του Χορού, όπως εμφανίζονται, όταν επιχειρηματολογούν ή όταν εκφράζουν γενικές σκέψεις με αφορμή κάποια συγκεκριμένα περιστατικά. Μέρος της διάνοιας είναι και οι αποφθεγματικές φράσεις, δηλ. ιδέες διατυπωμένες σύντομα, με καθολική συνήθως ισχύ. Τα αποφθέγματα χρησιμοποιεί ιδιαίτερα στα έργα του ο Ευριπίδης, που αρέσκεται στη διατύπωση απόψεων για διάφορα ζητήματα· γι' αυτόν το λόγο ονομάστηκε και «ο από σκηνής φιλόσοφος».

ΔΙΘΥΡΑΜΒΟΣ Είδος της χορικής λυρικής ποίησης με περιεχόμενο που είχε σχέση με τις περιπέτειες του θεού Διονύσου και της λατρείας του. Δημιουργός του διθύραμβου θεωρείτο ο ποιητής Αρίων από την Κόρινθο.

ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ Ο τρόπος με τον οποίο διαρθρώνεται ο μύθος της τραγωδίας, έτσι ώστε το ένα γεγονός να προκύπτει από το άλλο.

ΕΛΕΟΣ Η **συμπόνια** και ο **πόνος** που αισθάνεται ο θεατής βλέποντας τον ήρωα να υποφέρει.

ΕΜΒΟΛΙΜΟ ΑΣΜΑ **Λυρικό άσμα** που **δεν έχει άμεση σχέση με το μύθο** της τραγωδίας. Ορισμένοι μελετητές ισχυρίζονται ότι το Β΄ Στάσιμο της *Ελένης* είναι εμβόλιμο άσμα.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΜΥΘΟΥ Στην αρχαία τραγωδία η υπόθεση του έργου, ο

μύθος, έχει ενότητα, παρουσιάζει δηλαδή από την αρχή ως το τέλος ένα μόνο σημαντικό περιστατικό από τη ζωή και τη δράση του ήρωα/των ηρώων, και όχι ολόκληρη τη ζωή του/τους και τη δράση του/τους.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΟΠΟΥ Βασική αρχή της αρχαίας τραγωδίας, σύμφωνα με την οποία η υπόθεση, **ο μύθος, διαδραματίζεται στον ίδιο χώρο** (συνήθως μπροστά σε ένα ανάκτορο ή ένα ναό)· τα γεγονότα που διαδραματίζονται σε άλλο χώρο τα πληροφορούνται οι ήρωες και οι θεατές από τους αγγελιαφόρους. Στο σύγχρονο θέατρο με την αλλαγή σκηνικών μπορούμε να παρακολουθήσουμε γεγονότα που υποτίθεται συμβαίνουν σε εντελώς διαφορετικούς τόπους. Στην *Ελένη* όλο το έργο εξελίσσεται μπροστά στα ανάκτορα του Πρωτέα· για όσα συμβαίνουν έξω από αυτό τον τόπο μάς πληροφορούν οι Αγγελιαφόροι.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΧΡΟΝΟΥ Βασική αρχή της αρχαίας τραγωδίας, σύμφωνα με την οποία η υπόθεση, **ο μύθος του έργου, εκτυλίσσεται κατά κανόνα μέσα σε είκοσι τέσσερις το πολύ ώρες**. Αντίθετα, στο σύγχρονο θέατρο μπορούμε να παρακολουθήσουμε γεγονότα που εκτυλίσσονται σε πολύ μεγάλα χρονικά διαστήματα (ακόμα και μια ολόκληρη ζωή).

ΕΞΟΔΙΟ ΑΣΜΑ Το **άσμα** που τραγουδά ο χορός **στο τέλος της τραγωδίας**, όταν αποχωρεί από την ορχήστρα.

ΕΞΟΔΟΣ Το τελευταίο από τα κατά ποσόν (βλ. λήμμα) διαλογικά μέρη, με το οποίο κλείνει η τραγωδία.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ (< *ἐπὶ+εἴσοδος*) Κατά ποσόν, **επικό/διαλογικό μέρος, ανάμεσα σε δύο χορικά**. Στα επεισόδια, όπου έχουμε εξέλιξη της δράσης, μιλούν και δρουν κυρίως τα πρόσωπα του δράματος (οι υποκριτές) και ο Κορυφαίος/Κορυφαία του Χορού.

ΕΠΙΒΡΑΔΥΝΣΗ ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ Η **επιβράδυνση της πορείας προς ένα γεγονός**, που περιμένουν –συνήθως με αγωνία– να συμβεί οι ήρωες και οι θεατές. Π.χ. στην *Ελένη* έχουμε επιβράδυνση, όταν η ηρωίδα αντικρίζει το Μενέλαο· οι θεατές αναμένουν ότι θα επέλθει η αναγνώριση και η ηρωίδα θα τρέξει να τον αγκαλιάσει· όμως αυτή, τρομαγμένη από την όψη του, το βάζει στα πόδια, με αποτέλεσμα να αναβάλλεται (επιβραδύνεται) η αναγνώριση.

ΕΠΙΠΑΡΟΔΟΣ Το **τραγούδι** που τραγουδά ο Χορός, **όταν επανέρχεται** στην ορχήστρα μετά τη μετάστασή του.

ΗΘΟΣ Ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη· **ο χαρακτήρας και η στάση ζωής των ηρώων**, όπως εκδηλώνεται με τους λόγους, τις πράξεις και τις επιλογές τους, όταν βρίσκονται σε δίλημμα ή κινδυνεύουν. Ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι τα ήθη πρέπει να είναι ***χρηστά***, να εκφράζουν δηλ. ευγένεια και αγαθή προαίρεση, ***ἁρμόττοντα,*** να συμφωνούν δηλαδή με την ηλικία, το φύλο και την κοινωνική τάξη των ηρώων, και ***ὅμοια καὶ ὁμαλά,*** δηλ. οι ήρωες να μην παρουσιάζουν απότομες και αδικαιολόγητες μεταπτώσεις (ο Αχιλλέας π.χ. δεν επιτρέπεται να παρουσιάζεται ξαφνικά και χωρίς λόγο δειλός).

ΘΕΟΛΟΓΕΙΟ Ένα **είδος εξέδρας**, μπαλκονιού, **στη στέγη της σκηνής**, δηλ. του σκηνικού οικοδομήματος. Εκεί εμφανίζονταν οι θεοί, όταν απευθύνονταν στους ήρωες. Διαφορετικά, οι θεοί εμφανίζονταν στο έργο με τη βοήθεια της «μηχανής».

ΚΑΘΑΡΣΗ Πολυσυζητημένη έννοια, που αναφέρεται στον αριστοτελικό ορισμό της τραγωδίας ([...] *δι' ἐλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν.*) Σύμφωνα με μια ερμηνεία, ο θεατής παρακολουθώντας τα παθήματα των ηρώων αισθάνεται λύπηση, έλεος γι' αυτούς και φόβο. Στο τέλος όμως του έργου αισθάνεται **ανακούφιση** και **ψυχική ηρεμία, είτε γιατί ο ήρωας δικαιώθηκε είτε γιατί έχει αποκατασταθεί η ηθική τάξη.**

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΙΚΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΚΑΙΟΝ Βασική αισθητική αρχή που, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, πρέπει να διέπει το μύθο και την πλοκή μιας τραγωδίας: ο ποιητής δηλαδή πρέπει να παρουσιάζει πράγματα **αληθοφανή,** που θα μπορούσαν να συμβούν, και **δικαιολογημένα από ψυχολογική και δραματική άποψη.**

ΚΑΤΑ ΠΟΙΟΝ ΜΕΡΗ Τα **μέσα** που χρησιμοποιεί ο τραγικός ποιητής, ώστε να πετύχει με το έργο του τη μίμηση (*ἔστιν οὖν τραγῳδία μίμησις πράξεως...*)· σύμφωνα με τον Αριστοτέλη είναι: ὁ ***μῦθος,*** τὸ ***ἦθος,*** ἡ ***λέξις,*** ἡ ***διάνοια,*** ἡ ***μελοποιία*** (τὸ μέλος) και ἡ ***ὄψις.***

ΚΑΤΑ ΠΟΣΟΝ ΜΕΡΗ Τα μέρη, **τα τμήματα στα οποία χωρίζεται μια τραγωδία.** Διακρίνουμε δυο κατηγορίες: 1) **Τα επικά – διαλογικά μέρη:** ο **πρόλογος**, τα **επεισόδια** και η **έξοδος·** γραμμένα σε στίχο με μέτρο, απαγγέλλονται από τους **υποκριτές** του έργου και τον **Κορυφαίο/α** του Χορού, χωρίς να συνοδεύονται από μουσική· 2) **Τα λυρικά μέρη:** η **πάροδος** και τα **στάσιμα·** γραμμένα σε λυρικά μέτρα συνοδεύονται από **μουσική**, εκτελούνται από το **Χορό** του δράματος (γι' αυτό ονομάζονται και **χορικά** μέρη). Σε ορισμένα δράματα υπάρχουν και οι **κομμοί**, οι **μονωδίες** και οι **διωδίες** των προσώπων του δράματος, που ανήκουν επίσης στα λυρικά μέρη.

ΚΟΜΜΟΣ (<*κόπτομαι* = χτυπώ το κεφάλι και το στήθος με τα χέρια μου σε ένδειξη πένθους και θλίψης· πρβ. τη λέξη *κοπετός*). **Θρηνητικό άσμα** που τραγουδούν **εναλλάξ ο Χορός και τα πρόσωπα επί σκηνής.** Μερικές φορές ο κομμός παίρνει τη θέση της παρόδου, όπως στην *Ελένη.*

ΛΕΞΙΣ Ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας σύμφωνα με τον Αριστοτέλη· **η γλώσσα που χρησιμοποιεί ο ποιητής και οι εκφραστικοί τρόποι και σχήματα**, π.χ. τα επίθετα, οι μεταφορές, οι προσωποποιήσεις, οι εικόνες κ.λπ. Η λέξις πρέπει να είναι **προσαρμοσμένη** στην ηλικία, το φύλο και την κοινωνική τάξη των ηρώων. Ο λόγος π.χ. των Αγγελιαφόρων στην *Ελένη* φανερώνει την κοινωνική τους τάξη.

ΛΥΡΙΚΑ ΜΕΡΗ Βλ. *κατά ποσόν μέρη*

ΜΕΛΟΣ / ΜΕΛΟΠΟΙΙΑ Ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας. Η **μουσική** των λυρικών, των αδόμενων μερών της τραγωδίας. Δε μας έχει σωθεί η μουσική από τις τραγωδίες· σύμφωνα όμως με τον Αριστοτέλη, έπρεπε οι τραγικοί ποιητές να τη χρησιμοποιούν, ώστε να είναι πιο έντονα τα συναισθήματα που θα ένιωθαν οι θεατές.

ΜΕΤΑΣΤΑΣΗ ΧΟΡΟΥ Η **αποχώρηση του χορού από την ορχήστρα** κατά τη διάρκεια του έργου.

ΜΗΧΑΝΗ Ή ΑΙΩΡΑ Μηχάνημα του θεάτρου, ένα είδος **γερανού**, με το οποίο εμφανίζεται *«ὁ ἀπὸ μηχανῆς θεός».*

ΜΟΝΩΔΙΑ Τραγούδι που τραγουδά **ένας** ηθοποιός, όπως η Ελένη στο τέλος της Παρόδου (στην ομώνυμη τραγωδία).

ΜΥΘΟΣ Ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας, σύμφωνα με τον

Αριστοτέλη· είναι **η υπόθεση, το «σενάριο» της τραγωδίας**. Οι υποθέσεις των τραγωδιών (οι μύθοι τους) είναι παρμένες συνήθως από τις περιπέτειες του θεού Διονύσου ή μυθικών προσώπων, όπως του Ηρακλή, του Θησέα, των ηρώων του Τρωικού πολέμου κ.λπ. Κατά κανόνα οι τραγικοί ποιητές ακολουθούν στο μύθο της τραγωδίας τους τη **μυθική παράδοση**, στα βασικά της τουλάχιστον στοιχεία, είναι δυνατόν όμως και να αποκλίνουν· στην *Ελένη* ο τραγικός ποιητής επινοεί νέα πρόσωπα (τη Θεονόη και το Θεοκλύμενο) ή αλλάζει κάποια στοιχεία (π.χ. μαθαίνουμε ότι η Λήδα αυτοκτόνησε από ντροπή για τις πράξεις της κόρης της, μολονότι αυτό δεν αναφέρεται σε κανένα μύθο).

ΟΡΧΗΣΤΡΑ Μέρος του θεάτρου· ο **κυκλικός χώρος**, όπου ορχείται (> ορχήστρα), χορεύει δηλαδή ο Χορός.

ΟΨΙΣ Ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη· πρόκειται για τα **οπτικά στοιχεία της παράστασης**, ό,τι δηλαδή βλέπει ο θεατής παρακολουθώντας το έργο· για παράδειγμα, ο τρόπος με τον οποίο υποκρίνονται οι ηθοποιοί, η σκευή τους, η σκηνογραφία κ.λπ. Το **σκηνικό** συνήθως ήταν απλό και παρίστανε την πρόσοψη ενός ανακτόρου ή ναού. Στην *Ελένη* το σκηνικό είναι η πρόσοψη ενός ανακτόρου και ο τάφος του Πρωτέα.

ΠΑΡΟΔΟΣ α) Ένα από τα κατά ποσόν (βλ. λήμμα) λυρικά μέρη της τραγωδίας. Το **τραγούδι** που τραγουδάει ο Χορός, **όταν μπαίνει στη σκηνή για πρώτη φορά**. β) Η **αριστερή** και **δεξιά είσοδος** στην ορχήστρα· σύμφωνα με τη σύμβαση του αρχαίου θεάτρου, από τη δεξιά είσοδο εισέρχεται ένα πρόσωπο ερχόμενο από το λιμάνι ή από την πόλη και από την αριστερή, όταν έρχεται από την ύπαιθρο, τους αγρούς.

ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ Στοιχείο του μύθου· **η μεταβολή της κατάστασης στο αντίθετο από αυτό που επιδιώκει ένα πρόσωπο του δράματος με τις ενέργειές του.**

ΠΡΟΑΓΩΝΑΣ Μια δυο μέρες πριν παρουσιαστούν επίσημα στο θέατρο οι τραγωδίες, οι χορηγοί, οι δραματικοί ποιητές, οι ηθοποιοί και οι Χοροί, εμφανίζονταν στο **Ωδείο** (ένα στεγασμένο κτίριο δίπλα στο θέατρο του Διονύσου) και ανακοίνωναν τους τίτλους και τις υποθέσεις των έργων τους. Η **εκδήλωση αυτή**, που προηγείτο των δραματικών αγώνων, ονομαζόταν προάγων ή προαγών.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ Ένα από τα κατά ποσόν (βλ. λήμμα) διαλογικά μέρη της τραγωδίας. Είναι **η αρχή του έργου**· μπορεί να έχει **μονολογική** αλλά και **διαλογική** μορφή. Στην *Ελένη*, το πρώτο μέρος του Προλόγου είναι ένας μονόλογος της Ελένης και το δεύτερο ένας διάλογος της Ελένης με τον Τεύκρο. Με τον πρόλογο οι θεατές μαθαίνουν για τον **τόπο**, τα **πρόσωπα** και τα **βασικά στοιχεία του μύθου** του έργου.

ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ Βλ. σκευή

ΣΚΕΥΗ Τα **κουστούμια**, η **μάσκα** (το **προσωπείο**) και ό,τι γενικά φορούσαν ή κρατούσαν οι ηθοποιοί σε μια παράσταση.

ΣΤΑΣΙΜΑ Κατά ποσόν (βλ. λήμμα) λυρικά μέρη της τραγωδίας. Τα **τραγούδια** του **Χορού**, **όταν έχει πάρει πια τη θέση του στην ορχήστρα** (*στάσιμον < στάσις < ἵσταμαι*). Συνήθως τα στάσιμα αποτελούνταν από **στροφές**, **αντιστροφές** και **επωδούς**. Υποστηρίζεται ότι τη στροφή (<*στρέφ-ω/ομαι*) την τραγουδούσε το ένα ημιχόριο (δηλαδή ο μισός χορός) κινούμενο προς μια κατεύθυνση, ενώ την αντιστροφή το άλλο ημιχόριο κινούμενο προς την αντίθετη. Με την επωδό τέλειωνε το στάσιμο. Σε ορισμένα στάσιμα υπάρχει κι ένα εισαγωγικό άσμα, η **προωδός**.

ΣΤΙΧΟΜΥΘΙΑ Ο **διάλογος ανάμεσα σε δύο πρόσωπα με μονόστιχα**· ο διάλογος με δίστιχα λέγεται **διστιχομυθία**. Χρησιμοποιείται συνήθως όταν υπάρχουν σκηνές έντονου πάθους, διαξιφισμών, και γενικά όταν τα συναισθήματα των ηρώων είναι έντονα, ή όταν το ένα πρόσωπο προσπαθεί να αντλήσει πληροφορίες από το συνομιλητή του.

ΤΡΑΓΙΚΗ ΕΙΡΩΝΕΙΑ Η κατάσταση κατά την οποία τα **πρόσωπα** (οι ήρωες, ο Χορός) **αγνοούν πράγματα που γνωρίζουν τα άλλα πρόσωπα και οι θεατές ή μόνον οι θεατές της τραγωδίας**, με αποτέλεσμα τα λόγια τους να παίρνουν γι' αυτούς που γνωρίζουν την αλήθεια διαφορετικό νόημα. Όταν π.χ. η Ελένη στην ομώνυμη τραγωδία βλέπει το ρακένδυτο Μενέλαο, αγνοώντας ότι είναι ο ποθητός σύζυγός της, το βάζει στα πόδια και φωνάζει για βοήθεια· πιστεύει ότι ο Μενέλαος είναι άνθρωπος του Θεοκλύμενου. Η στάση της και τα λόγια της είναι παράδειγμα τραγικής ειρωνείας.

ΤΡΑΓΙΚΩΜΩΔΙΑ Θεατρικό έργο στο οποίο αναμειγνύονται στοιχεία και τραγικά και κωμικά. Τον όρο χρησιμοποίησε πρώτος ο Λατίνος ποιητής Πλαύτος, για να χαρακτηρίσει το δράμα του *Amphitryon*. Κάποια έργα του Ευριπίδη, όπως η *Ελένη*, χαρακτηρίζονται από ορισμένους μελετητές ως τραγικωμωδίες.

ΤΡΑΓΙΚΟΣ ΗΡΩΑΣ Ο **ήρωας που πάσχει**, υποφέρει. Η **τραγικότητα** δημιουργείται κατά κανόνα:

α. όταν ο ήρωας πάσχει **εξαιτίας μιας αναπόφευκτης μοίρας**, (π.χ. η Ελένη στην ομώνυμη τραγωδία υποφέρει στην Αίγυπτο, γιατί έτσι όρισαν οι θεοί, που για τους δικούς τους σκοπούς την απομάκρυναν από τη Σπάρτη)·

β. **όταν υποπίπτει σε σφάλμα από λάθος υπολογισμούς** (*ἁμαρτία*) **ή από υπερβολική αυτοπεποίθηση και αλαζονεία** (*ὕβρις*)·

γ. όταν έρχεται **αντιμέτωπος με δυνάμεις υπέρτερες** (π.χ. η Ελένη στην ομώνυμη τραγωδία, όταν πιέζεται να παντρευτεί παρά τη θέλησή της το Θεοκλύμενο)·

δ. όταν βρίσκεται στην **ανάγκη να επιλέξει ανάμεσα σε δυο λύσεις, που και οι δυο θα τον πληγώσουν**·

ε. όταν ο ήρωας μεταπίπτει **από την ευτυχία στη δυστυχία** (π.χ. στην *Ελένη* ο Μενέλαος, ο νικητής της Τροίας, παρουσιάζεται ως επαίτης ναυαγός).

ΦΟΒΟΣ Ο **φόβος** που αισθάνεται ο θεατής βλέποντας τον ήρωα να πάσχει. Το συναίσθημα του φόβου επιτείνεται, γιατί ο θεατής σκέφτεται συχνά ότι θα μπορούσε να βρεθεί σε παρόμοια θέση με τους ήρωες του έργου.

ΧΟΡΟΣ Ομάδα **δώδεκα** και αργότερα (από την εποχή του Σοφοκλή) **δεκαπέντε** ατόμων που **τραγουδούσε**, ενώ παράλληλα **χόρευε** τα **χορικά** (που ανήκουν στα λυρικά μέρη της τραγωδίας). Ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι οι τραγικοί ποιητές πρέπει να παρουσιάζουν το Χορό ως ένα από τα πρόσωπα της τραγωδίας· στον Ευριπίδη όμως ο Χορός δεν έχει συνήθως ουσιαστική συμμετοχή στη δράση, αλλά με τα άσματά του αντικαθρεφτίζει τα πάθη των ηρώων και στοχάζεται με αφορμή τις περιπέτειες και τα πάθη τους για θέματα, όπως είναι η ευτυχία, ο θεός, η τύχη κ.λπ.

Πινακασ Προελευσησ των Εικονων

σελ. 5 (ΕΙΚ.) Από το πρόγραμμα της παράστασης Ευριπίδης, *Βάκχες*, Piccolo Teatro de Milano – Teatro d' Europa, 2004.
σελ. 6 (ΕΙΚ. 1) *Ελληνική Μυθολογία*, τόμ. 5, Εκδοτική Αθηνών.
(ΕΙΚ. 2) *Η Καθημερινή, Οδηγοί του κόσμου, Αθήνα και ηπειρωτική Ελλάδα.*
σελ. 8 (ΕΙΚ.) Από το πρόγραμμα της παράστασης Ευριπίδης, *Ελένη*, Αμφιθέατρο, 1999.
σελ. 9 (ΕΙΚ.) *Επίδαυρος, 40 Χρόνια Φεστιβάλ*, Δημοτική Επιχείρηση Πολιτιστικής Ανάπτυξης, Δήμος Ασκληπιείου – Νέα Σύνορα-Α. Α. Λιβάνη.
σελ. 11 (ΕΙΚ. 1) Πλάτων Μάξιμος, *Αρχαία Ελληνικά Θέατρα.*
(ΕΙΚ. 2) Κ. Μπολέτης, Μ. Ζ. Πιτένης (επιμ.), *Μια σκηνή για το Διόνυσο*, Καπόν.
(ΕΙΚ. 3) «Επτά Ημέρες», *Η Καθημερινή της Κυριακής*, 20/8/2000.
σελ. 13 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
(ΕΙΚ. 2) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
(ΕΙΚ. 3) *Ελληνική Μυθολογία*, τόμ. 5, Εκδοτική Αθηνών.
σελ. 15 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
(ΕΙΚ. 2) Αρχείο Αμφιθεάτρου.
(ΕΙΚ. 3) Αρχείο Αμφιθεάτρου.
σελ. 17 (ΕΙΚ. 1) *Ελληνική Μυθολογία*, τόμ. 5, Εκδοτική Αθηνών.
(ΕΙΚ. 2) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
(ΕΙΚ. 3) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
σελ. 19 (ΕΙΚ. 1) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
(ΕΙΚ. 2) Από το πρόγραμμα του Εθνικού Θεάτρου, Επιδαύρια 1977.
(ΕΙΚ. 3) *Ελληνική Μυθολογία*, τόμ. 5, Εκδοτική Αθηνών.
σελ. 21 (ΕΙΚ. 1) *Κύκλος Ελένη*, Έκδοση του Μεγάρου Μουσικής Αθηνών σε συνεργασία με το Μ.Ι.Ε.Τ.
(ΕΙΚ. 2) Αρχείο Εταιρείας Θεάτρου.
σελ. 23 (ΕΙΚ.) Από το πρόγραμμα της παράστασης Σοφοκλής, *Ηλέκτρα*, Εθνικό Θέατρο, 1996.
σελ. 25 (ΕΙΚ. 1) *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Γ2, Εκδοτική Αθηνών.
(ΕΙΚ. 2) Από το πρόγραμμα της παράστασης Ευριπίδης, *Ηλέκτρα*, ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Πάτρας, 2003.
σελ. 27 (ΕΙΚ. 1) Από το πρόγραμμα του Εθνικού Θεάτρου, Επιδαύρια, 1977.
(ΕΙΚ. 2) *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Γ2, Εκδοτική Αθηνών.
(ΕΙΚ. 3) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
σελ. 29 (ΕΙΚ. 1) «Επτά Ημέρες» *Η Καθημερινή της Κυριακής*, 13/7/2003.
(ΕΙΚ. 2) *Κύκλος Ελένη*, Έκδοση του Μεγάρου Μουσικής Αθηνών σε συνεργασία με το Μ.Ι.Ε.Τ.
(ΕΙΚ. 3) Κ. Μπολέτης, Μ. Ζ. Πιτένης (επιμ.), *Μια σκηνή για το Διόνυσο*, Καπόν.
σελ. 31 (ΕΙΚ. 1) Από το πρόγραμμα του Εθνικού Θεάτρου, Επιδαύρια, 1977.
(ΕΙΚ. 2) *Κύκλος Ελένη*, Έκδοση του Μεγάρου Μουσικής Αθηνών σε συνεργασία με το Μ.Ι.Ε.Τ.
σελ. 33 (ΕΙΚ. 1) Από το πρόγραμμα του Εθνικού Θεάτρου, Επιδαύρια, 1977.
(ΕΙΚ. 2) Αρχείο Αμφιθεάτρου.
σελ. 35 (ΕΙΚ. 1) *Κύκλος Ελένη*, Έκδοση του Μεγάρου Μουσικής Αθηνών σε συνεργασία με το Μ.Ι.Ε.Τ.
(ΕΙΚ. 2) *Κύκλος Ελένη*, Έκδοση του Μεγάρου Μουσικής Αθηνών σε συνεργασία με το Μ.Ι.Ε.Τ.
(ΕΙΚ. 3) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
σελ. 37 (ΕΙΚ. 1) *Επίδαυρος, 40 Χρόνια Φεστιβάλ*, Δημοτική Επιχείρηση Πολιτιστικής Ανάπτυξης, Δήμου Ασκληπιείου – Νέα Σύνορα-Α. Α. Λιβάνη.
(ΕΙΚ. 2) Διονύσης Φωτόπουλος, *Σκηνικά Κοστούμια 2*, Καστανιώτης.
(ΕΙΚ. 3) *Επίδαυρος, 40 Χρόνια Φεστιβάλ*, Δημοτική Επιχείρηση Πολιτιστικής Ανάπτυξης, Δήμου Ασκληπιείου – Νέα Σύνορα-Α. Α. Λιβάνη.
(ΕΙΚ. 4) Ουμπέρτο Έκο (επιμ.), *Ιστορία της ομορφιάς*, μτφρ. Δ. Δότση, Χρ. Ρομποτής, Καστανιώτης.
σελ. 39 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Θεάτρου του Νότου.
σελ. 41 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Εταιρείας Θεάτρου.
(ΕΙΚ. 2) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
σελ. 43 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Θεάτρου του Νότου.
(ΕΙΚ. 2) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
(ΕΙΚ. 3) *Ελληνική Μυθολογία*, τόμ. 5, Εκδοτική Αθηνών.
(ΕΙΚ. 4) *Ημερολόγιο 2002, Η Μεγάλη Έξοδος*, Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών.
σελ. 45 (ΕΙΚ.) Από το πρόγραμμα του Εθνικού Θεάτρου, Επιδαύρια, 1977.
σελ. 47 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Αμφιθεάτρου.
(ΕΙΚ. 2) «Επτά Ημέρες», *Η Καθημερινή της Κυριακής*, 30/5/1993.
σελ. 49 (ΕΙΚ.) Αρχείο Αμφιθεάτρου.
σελ. 51 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
(ΕΙΚ. 2) Από το πρόγραμμα του Εθνικού Θεάτρου, Επιδαύρια, 1977.
σελ. 53 (ΕΙΚ. 1) Από το πρόγραμμα του Κ.Θ.Β.Ε., Φεστιβάλ Επιδαύρου, 1995.
(ΕΙΚ. 2) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
(ΕΙΚ. 3) *René Magritte*, Taschen/Γνώση.
σελ. 55 (ΕΙΚ.) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
σελ. 57 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Αμφιθεάτρου.
(ΕΙΚ. 2) Από το πρόγραμμα της παράστασης, Ευριπίδης, *Ίων*, Εθνικό Θέατρο, 2003.
(ΕΙΚ. 3) Αρχείο Αμφιθεάτρου.
σελ. 59 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Θεάτρου του Νότου.
(ΕΙΚ. 2) *Κύκλος Ελένη*, Έκδοση του Μεγάρου Μουσικής Αθηνών σε συνεργασία με το Μ.Ι.Ε.Τ.
(ΕΙΚ. 3) *Κύκλος Ελένη*, Έκδοση του Μεγάρου Μουσικής Αθηνών σε συνεργασία με το Μ.Ι.Ε.Τ.
σελ. 61 (ΕΙΚ. 1) *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Γ2, Εκδοτική Αθηνών.
(ΕΙΚ. 2) *Μπέρτολτ Μπρεχτ, Ποιήματα*, μετάφραση και πρόλογος Νάντια Βαλαβάνη, Σύγχρονη Εποχή.
σελ. 63 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Εταιρείας Θεάτρου.
(ΕΙΚ. 2) Γιολάντα Χατζή, *Ιταλοί Ζωγράφοι, 13ος-18ος αι., Οδηγός για παιδιά*, Κέδρος.
σελ. 65 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Θεάτρου του Νότου.
σελ. 67 (ΕΙΚ. 1) Από το πρόγραμμα της παράστασης, Σοφοκλής, *Ηλέκτρα*, Εθνικό Θέατρο, 1996.
(ΕΙΚ. 2) Από το πρόγραμμα της παράστασης, Ευριπίδης, *Ιφιγένεια εν Ταύροις*, Θεσσαλικό Θέατρο, 1990.
σελ. 69 (ΕΙΚ. 1) Από το πρόγραμμα του Εθνικού Θεάτρου, Επιδαύρια, 1977.
(ΕΙΚ. 2) Αρχείο Αμφιθεάτρου.
(ΕΙΚ. 3) *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΒ΄, Εκδοτική Αθηνών.
σελ. 71 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
(ΕΙΚ. 2) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
(ΕΙΚ. 3) Αρχείο καλλιτέχνη.

σελ. 73 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
(ΕΙΚ. 2) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
σελ. 75 (ΕΙΚ. 1) Πολ Κάρτλετζ, *Εικονογραφημένη Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας του Κέιμπριτζ*, μτφρ. Β. Κυριαζή, Ι. Ζαχαρόπουλος.
(ΕΙΚ. 2) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
σελ. 77 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Θεάτρου του Νότου.
(ΕΙΚ. 2) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
σελ. 79 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Θεάτρου του Νότου.
(ΕΙΚ. 2) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
(ΕΙΚ. 3) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
(ΕΙΚ. 4) Αρχείο Εταιρείας Θεάτρου.
σελ. 81 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Θεάτρου του Νότου.
(ΕΙΚ. 2) *Επίδαυρος, 40 Χρόνια Φεστιβάλ*, Δημοτική Επιχείρηση Πολιτιστικής Ανάπτυξης, Δήμου Ασκληπιείου – Νέα Σύνορα-Α. Α. Λιβάνη.
σελ. 83 (ΕΙΚ. 1) Μάνος Στεφανίδης, *Ελληνομουσείον: Έξι αιώνες ελληνικής ζωγραφικής*, Μίλητος.
(ΕΙΚ. 2) Από το πρόγραμμα της παράστασης *Οδυσσεβάχ* της Ξ. Καλογεροπούλου, εκδ. Ιθάκη.
σελ. 86 (ΕΙΚ. 1 & 2) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
(ΕΙΚ. 3, 4 & 5) Αφίσες παραστάσεων.
σελ. 87 (ΕΙΚ.) «Επτά Ημέρες», *Η Καθημερινή της Κυριακής*, 13/7/2003.
σελ. 89 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Αμφιθεάτρου.
(ΕΙΚ. 2) *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Γ2, Εκδοτική Αθηνών.
σελ. 91 (ΕΙΚ. 1) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
(ΕΙΚ. 2) Μιχάλης Κακογιάννης, *Τριλογία*, Ιτανός.
σελ. 93 (ΕΙΚ.) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
σελ. 95 (ΕΙΚ. 1) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
(ΕΙΚ. 2) Από το πρόγραμμα του Εθνικού Θεάτρου, Σοφοκλής, *Ηλέκτρα*, 1996.
(ΕΙΚ. 3) *Οδηγοί του κόσμου, Η Καθημερινή, Αίγυπτος.*
σελ. 97 (ΕΙΚ. 1) *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Γ2, Εκδοτική Αθηνών.
(ΕΙΚ. 2) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
(ΕΙΚ. 3) Αρχείο Εταιρείας Θεάτρου.
(ΕΙΚ. 4) F. Tiradritti, *Θησαυροί της Αιγύπτου από το Μουσείο του Καΐρου, Η Καθημερινή.*
σελ. 99 (ΕΙΚ. 1) Από το πρόγραμμα της παράστασης, *Ευριπίδης*, *Ελένη*, Αμφιθέατρο, Επιδαύρια, 1999.
(ΕΙΚ. 2) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
σελ. 101 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Αμφιθεάτρου.
(ΕΙΚ. 2) Μ. Κακογιάννης, *Τριλογία*, Ιτανός.
σελ. 103 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
σελ. 105 (ΕΙΚ. 1) *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Γ2, Εκδοτική Αθηνών.
(ΕΙΚ. 2) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
(ΕΙΚ. 3) *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Γ2, Εκδοτική Αθηνών.
(ΕΙΚ. 4) Εφημ. *Μποφόρ Σκύρου*, τεύχ. 4, Φεβρουάριος 2001.
σελ. 107 (ΕΙΚ. 1) Πολ Κάρτλετζ, *Εικονογραφημένη Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας του Κέιμπριτζ*, μτφρ. Β. Κυριαζή, Ι. Ζαχαρόπουλος.
(ΕΙΚ. 2) Θ. Τερζόπουλος, Θέατρο Άττις, *Αναδρομή, Μέθοδος, Σχόλια*, Άγρα.
(ΕΙΚ. 3) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
σελ. 108 (ΕΙΚ. 1) *Ελληνική Μυθολογία*, τόμ. 2, Εκδοτική Αθηνών.
σελ. 109 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Αμφιθεάτρου.
σελ. 111 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
(ΕΙΚ. 2) Αρχείο Αμφιθεάτρου.
(ΕΙΚ. 3) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
σελ. 113 (ΕΙΚ. 1) *Ανθολόγιο αρχαϊκής λυρικής ποίησης Β΄ Ενιαίου Λυκείου*, ΟΕΔΒ, 2001.
(ΕΙΚ. 2) Αρχείο Αμφιθεάτρου.
σελ. 115 (ΕΙΚ. 1) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
(ΕΙΚ. 2) Αρχείο Αμφιθεάτρου.
σελ. 117 (ΕΙΚ. 1) *60 χρόνια Εθνικό Θέατρο, 1932-1992*, Κέδρος.
σελ. 119 (ΕΙΚ. 1) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
(ΕΙΚ. 2) *Ελληνική Μυθολογία*, τόμ. 2, Εκδοτική Αθηνών.
σελ. 121 (ΕΙΚ. 1) Από το πρόγραμμα της παράστασης Ευριπίδης, *Ελένη*, Θέατρο του Νότου, 1996.
(ΕΙΚ. 2) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
(ΕΙΚ. 3) E.H. Gombrich, *Ιστορία της Τέχνης*, μτφρ. Χρυσάνθη Κληρίδη, Λίνα Κάσδαγλη, Μ.Ι.Ε.Τ.
σελ. 123 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
σελ. 125 (ΕΙΚ. 1) Από το πρόγραμμα του Εθνικού Θεάτρου, *Επιδαύρια*, 1977.
(ΕΙΚ. 2) Αρχείο Αμφιθεάτρου.
σελ. 127 (ΕΙΚ. 1) Από το πρόγραμμα της παράστασης Ευριπίδης, *Φοίνισσες*, Εθνικό Θέατρο, 1980.
(ΕΙΚ. 2) Από το πρόγραμμα της παράστασης Ευριπίδης, *Φοίνισσες*, Εθνικό Θέατρο, 1980.
σελ. 129 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Αμφιθεάτρου.
(ΕΙΚ. 2) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
(ΕΙΚ. 3) Αρχείο Θεάτρου του Νότου.
(ΕΙΚ. 4) Αρχείο Θεάτρου του Νότου.
σελ. 131 (ΕΙΚ. 1) Μ. Κακογιάννης, *Τριλογία*, Ιτανός.
(ΕΙΚ. 2) *Νεοελληνική Γλώσσα Γ΄ Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, 2006.
σελ. 133 (ΕΙΚ. 1) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
σελ. 135 (ΕΙΚ. 1) Π. Κόνολλυ, Χ. Ντοτζ, *Η αρχαία πόλη*, μτφρ. Μαρία Λεβεντοπούλου, Πατάκης.
(ΕΙΚ. 2) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
(ΕΙΚ. 3) Κώστας Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος, *Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι Παραστάσεις*, Μίλητος.
(ΕΙΚ. 4) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
σελ. 137 (ΕΙΚ. 1) Κ. Μπολέτης, Μ. Ζ. Πιτένης (επιμ.), *Μια σκηνή για το Διόνυσο*, Καπόν.
(ΕΙΚ. 2) Πλάτων Μάξιμος, *Αρχαία Ελληνικά Θέατρα.*

Παραχώρηση φωτογραφικού υλικού έγινε από τα θέατρα: Αμφιθέατρο Σπύρου Ευαγγελάτου, Εθνικό Θέατρο, Εταιρεία Θεάτρου «Η άλλη πλευρά», Θέατρο του Νότου, Κ.Θ.Β.Ε. και τους φωτογράφους Χριστίνα Καλλιγιάνη και Βασίλη Μποζίκη.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 5

ΚΕΙΜΕΝΟ – ΣΧΟΛΙΑ 9
Πρόλογος στ. 1-191 9
Πάροδος στ. 192-436 23
Α΄ Επεισόδιο στ. 437-575 39
Επιπάροδος – Β΄ Επεισόδιο στ. 576-1219 49
Α΄ Στάσιμο στ. 1220-1285 87
Γ΄ Επεισόδιο στ. 1286-1424 93
Β΄ Στάσιμο στ. 1425-1499 102
Δ΄ Επεισόδιο στ. 1500-1592 109
Γ΄ Στάσιμο στ. 1593-1652 117
Έξοδος στ. 1653-1870 123

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΤΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ 139

ΛΕΞΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΤΗΣ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑΣ 140

ΛΕΞΙΚΟ ΟΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ 142

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ 145

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

ΒΙΒΛΙΟΣΗΜΟ

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.